WETENSCHAP

Trekvogels

In China halen de kanoeten hun hapjes het liefst bij de schelpdierkwekerij

PAGINA 4-7

OPINIE

Looksmaxxing

Waarom is de trend pas een probleem nu die jongens treft?

PAGINA 2-3

ECONOMIE

Klimaattop

In Colombia kan het wel over het einde van olie en gas gaan

PAGINA 10-11

IN HET NIEUWS

Koningsdag

Het regent lintjes - en Amsterdam probeert de boel netjes te houden

PAGINA 10-11

nrc

ZATERDAG **25 APRIL**
ZONDAG **26 APRIL 2026**
LUX ET LIBERTAS

De jacht op Eritrese mensensmokkelaars

Jaren zat het Nederlandse OM achter Walid en zijn bende wrede smokkelaars aan. Nu is hij veroordeeld

WEEKEND 10-16

ILLUSTRATIE MING ONG

IN HET NIEUWS

PAGINA 14-15

Loosdrecht

Drie dagen was het onrustig met protesten tegen de komst van een azc. „Er was echt tuig", zei minister Van Weel van Justitie

IN HET NIEUWS

Arts en hoogleraar Schelto Kruijff: 'We raken langzaam terug in de Middeleeuwen, maar we zien het niet'

PAGINA 18-19

WEEKEND

PAGINA 4-7

Merijn Scholten

'Ik vind het heel lekker om de gekte in te gaan'

SPORT

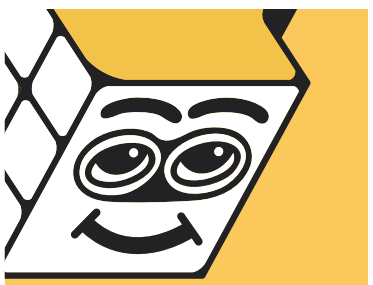
PAGINA 28-29

Sofie Dokter

'Het voelt nog raar om me wereldkampioen te noemen'

Advertenties

nrc › puzzels

Niet zomaar een spelletje

Speel alle puzzels op **nrc.nl/puzzels** of download de NRC Puzzels-app

legalpeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

pag. 8

Legal Counsel Projects & Energy

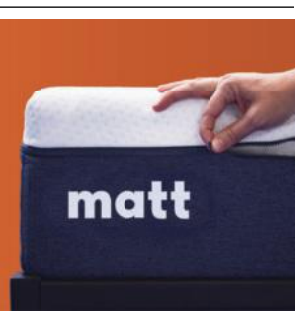
supporting smart energy solutions

legalpeople.nl

mattsleeps.com

Oranje boven matt eronder

Zie pagina 7 voor een speciale **verassingskorting**

JAARGANG 56 no. 174 **PRIJS €5,70**
BELGIË € 6,70

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 61726

COLUMN
EVA PEEK

Perfecte slachtoffers

Als je eigen tijd je donker voorkomt, kan het helpen om je licht op te steken bij mensen uit het verleden. Je ziet dat alles veel erger kan, en wie weet leer je nog wat. Dus leek het me goed in de aanloop naar 4 mei Cleveringa er eens bij te pakken. In 1940 hield de decaan van de rechtenfaculteit Leiden een protestrede tegen het schorsen van zijn Joodse collega-hoogleraar Meijers. Acht maanden gevangenisstraf kreeg hij: een held van zijn én onze tijd. De speech is uitgeroepen tot de beste Nederlandse toespraak allertijden.

Deze week las ik de rede voor het eerst, en, ik weet niet hoe ik dit kan formuleren op een manier die de lezer niet meteen de krant of tablet door de kamer doet gooien, maar hij viel me nogal tegen. Of laat ik het zo zeggen, hij zette me absoluut aan het denken, maar niet enkel op de manier die ik had verwacht.

Wat blijkt, Cleveringa houdt een lang betoog over hoe onwaarschijnlijk fantastisch het cv van collega Meijers is. Eindeloos lyrische opsommingen over wat Meijers heeft betekend voor het burgerlijk recht, dat is de bulk van de speech. En dus, constateert Cleveringa aan het eind, is het een onrecht dat een 'vreemdeling' zo'n onberispelijk iemand uit het ambt zet. Bovendien mag het niet van de Nederlandse grondwet.

Ik weet niet wat ik hiermee aan moet. Om Cleveringa vanuit mijn bureaustoel de les te gaan lezen zou volkomen - en pijnlijk - misplaatst zijn. In een land dat 107.000 joodse Nederlanders heeft afgevoerd, was hij die zeldzame omstander die wel protesteerde, en die daar een hoge prijs voor betaalde. Wat wil je in hemelsnaam nog meer?

Maar ik kom er niet onderuit: ik vind het pijnlijk dat Cleveringa geloofde dat het nodig was deze argumenten aan te voeren. Maakt het iets uit of Meijers briljant was? Wat als hij een middelmatige loser was geweest? Is excelleren een voorwaarde om erbij te horen? Was dit niemand eerder opgevallen?

Natuurlijk wel. Ik vond het verslag van de destijds aanwezige Huib Drion, die als student in het verzet zat, en vijftig jaar later vertelt dat ook hij toen al „het gevoel [had] dat de grote lofrede op Meijers niet helemaal terzake was". Het bleef hem altijd een beetje dwars zitten: „Hoe kon een zo principieel voelend man als Cleveringa - en een zo goed jurist - ertoe komen om zijn verontwaardiging over de Duitse maatregel tegen alle Joodse ambtenaren om te buigen in een verontwaardiging over de schandelijkheid om een zo groot geleerde als Meijers was, van zijn functies te ontheffen?"

Drion wijt het aan Cleveringa's grote bewondering voor Meijers. Ik vermoed dat er daarnaast iets anders meespeelt, iets wat we ons tachtig jaar later als toeschouwers van genocide en onrecht zouden mogen aantrekken. Wij willen heus mededogen hebben met slachtoffers. Maar niet zomaar. Het helpt als die slachtoffers perfecte engelen zijn. Dat voelde Cleveringa, als hij het zelf niet onbewust geloofde, denk ik haarscherp aan.

Deze logica geldt nog altijd. Ik las deze week ook het boek *Perfect victims* van Mohammed el-Kurd over de onmogelijke voorwaarden waar Palestijnen aan moeten voldoen om in westerse ogen in aanmerking te komen voor mensenrechten. Zo zijn Palestijnse mannen bijna bij voorbaat uitgesloten van slachtofferschap. En dus krijgt veel online Gaza-activisme de vorm: 'Kijk wat een schattige kindjes en moeders, met onschuldig herkenbare hobby's,

> *Palestijnse mannen hebben ook mensenrechten*

met ongevaarlijke, grote ogen.' En natuurlijk is het doden van kinderen schandalig. Maar volwassen mannen hebben ook mensenrechten.

Bij het verdedigen van ongedocumenteerde inwoners van de VS gaat het net zo: de onkreukbaarheid van de gedeporteerde moet omstandig bewezen worden. 'Kijk deze slimme, zachtaardige, smetteloze, knappe vrouw die haar geneeskundeopleiding niet kan afmaken omdat ze nu in een gevangenis zit zonder schoon drinkwater.'

Deze tactiek is pervers. Maar ja, wat te doen met die vaststelling? Je kan nog zo hemeltergend gelijk hebben dat het niet nodig zou moeten zijn je perfecte slachtofferschap ten toon te spreiden, in noodgevallen geldt ook: *whatever works*. Het laatste wat ik wil, is Cleveringa (of mensen die nu opkomen voor genocideslachtoffers, of hun gedeporteerde buren) aan een zuiverheidstest onderwerpen. 'Ja, je kwam op voor je Joodse collega's, maar niet *op de goede manier*.'

Maar het is wel nuttig voor ons, nu, om nog eens na te gaan waarom we ook alweer tegen genocide zijn, tegen het ontslaan van 'niet-Ariërs', tegen geweld tegen migranten. Niet alleen omdat het niet mag van de wet, mag ik hopen. Niet omdat het ten koste gaat van modelburgers die de maatschappij niet kan missen. Nee, daar zijn we tegen, omdat het ten koste gaat van *mensen*.

Toch?

Eva Peek vervangt Floor Rusman.

Minister Bart van den Brink tijdens het debat over de asielwetten in de Eerste Kamer. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

ASIELWETTEN

Geen bezinning na debacle rond asielwet

Snelheid lijkt het nog steeds te winnen van zorgvuldigheid in het asieldebat, waarin radicaal-rechtse partijen met onwaarheden komen. Zelfs Brussel gaat sneller dan Den Haag.

Pim van den Dool
DEN HAAG

Mona Keijzer loopt donderdagochtend in de Tweede Kamer naar de opgetrommelde pers. Het is twee dagen na het sneuvelen van een van de strenge asielwetten in de senaat, en het onafhankelijk Kamerlid (ex-BBB) kondigt een initiatiefwet aan: het moet nu echt verboden worden dat statushouders (asielzoekers die een verblijfsvergunning hebben gekregen) voorrang krijgen bij het toewijzen van een sociale huurwoning. „Het is niet eerlijk richting Nederlanders", zegt Keijzer, geflankeerd door mede-indieners René Claassen (groep-Markuszower) en Ranjith Clemminck (JA21).

Het asieldebat lijkt soms een vastgelopen elpee. Al jaren proberen rechtse fracties tevergeefs het verbod op voorrang te regelen. In het vorige kabinet probeerde Keijzer het als minister, maar de Raad van State oordeelde dat haar voorstel ongrondwettelijk was, waarna het huidige kabinet het introk.

Deskundigen waarschuwen al langer dat de doorstroming in de asielketen - azc's zitten nu al voor bijna de helft vol met statushouders die wachten op een woning - door het verbod verder zal vastlopen. Keijzer heeft er geen boodschap aan. „Statushouders moet duidelijk worden dat het klaar is met 'Nederland luilekkerland', waarin je alles van de overheid krijgt", zei ze donderdag. En als mensen dan op straat komen? „Dan gaan ze maar bij familie of vrienden wonen."

De komst van asielzoekers naar Nederland wordt al jaren zo geproblematiseerd dat met name (radicaal-)rechtse partijen over elkaar heen buitelen met voorstellen om het beleid strenger te maken. Of die voorstellen problemen ook oplossen of de instroom verminderen, lijkt van minder belang.

Het verklaart ook het sneuvelen van de 'asielnoodmaatregelenwet' deze week in de Eerste Kamer: een gehaast wetgevingstraject, in gang gezet door PVV-minister Marjolein Faber in het kabinet-Schoof, waarin fout op fout werd gestapeld. Met als gevolg dat een deel van de door rechts zo gewenste maatregelen het niet hebben gehaald.

Hoewel dat in Den Haag tot enige reflectie en bezinning had mogen leiden, was daar nog weinig van te merken. Het afschaffen van dwangsommen voor asielzoekers die te lang moeten wachten op een oordeel, gesneuveld met de noodmaatregelenwet? JA21 en de SGP kondigden dinsdag, de stemming in de senaat was net voorbij, alweer een amendement aan. En ook premier Jetten beloofde direct om „door te pakken" en binnen twee weken met nieuwe kabinetsvoorstellen te komen. Snelheid lijkt het nog steeds te winnen van zorgvuldigheid.

In een Kamerdebat viel donderdag ook nog eens op hoe feitenvrij de asieldiscussie wordt gevoerd. Een radicaal-rechts treintje van JA21, Groep-Markuszower, PVV, FVD en BBB deed dezelfde bewerингen: de instroom van asielzoekers is onverminderd hoog, er gebeurt helemaal niets om dit tegen te gaan en er is geen draagvlak voor de opvang van asielzoekers.

Allemaal onwaar. Het aantal eerste asielaanvragen lag vorig jaar rond de 24.000; aanzienlijk minder dan de 38.000 in 2023. Het draagvlak voor het opvangen van vluchtelingen is nog altijd relatief groot: recente onderzoeken leren dat meer dan zes op de tien Nederlanders vindt dat mensen die vluchten voor oorlog en geweld welkom zijn. De politieke ophef over het sneuvelen van een van de asielwetten leidt ook de aandacht af van wat er wel gebeurt aan de instroom. Asielminister Bart van den Brink (CDA) wees er deze week terecht op dat het aannemen van het tweestatusstelsel in de Eerste Kamer „de grootste hervorming" van de asielwetgeving in decennia is. De wet gaat onderscheid maken tussen twee groepen asielzoekers: zij die vluchten voor oorlog en geweld en zij die dat doen omdat ze om persoonlijke kenmerken (zoals hun geaardheid of religie) bedreigd worden. En hoewel de IND en deskundigen vrezen voor meer en langere procedures, maakt de wet gezinshereniging, en dus instroom, moeilijker.

Opvallend genoeg ging het deze week in Den Haag ook amper over hoe de nationale wetgeving zich verhoudt tot het Europese migratiepact, dat al in juni in Nederland wordt ingevoerd. Het overgrote deel van de maatregelen uit de gesneuvelde noodmaatregelenwet wordt namelijk ook van kracht via dat pact - bijvoorbeeld het verdwijnen van de permanente verblijfsvergunning. Dat Brussel Den Haag heeft ingehaald met strenger asielbeleid laat het onvermogen zien van de politieke partijen om samen nog iets voor elkaar te krijgen: het pact werd in 2024 definitief en wordt nu van kracht, terwijl de Haagse discussies al jaren voortslepen.

Intussen schuiven ook de middenpartijen naar rechts op als het over asiel gaat. D66 werd vanwege de tegenstem in de senaat in het Kamerdebat beschuldigd van „verraad" (PVV) en „anarchisme" (BBB), maar de Tweede Kamerfractie blijkt bereid strenge maatrege-

> Dat Brussel met strenger asielbeleid Den Haag heeft ingehaald, laat het politieke onvermogen zien

len te steunen. Zo zei Kamerlid Robert van Asten dat zijn partij met het afschaffen van de dwangsommen wil instemmen, en belangrijker: net als het CDA staat D66 open voor een regeling voor de 'terugkeer-frustreerders', een groep van een paar honderd ongedocumenteerden die hun eigen terugkeer actief tegenwerkt. Minister Van den Brink (CDA) beloofde hier „een zorgvuldig proces", maar daarmee lijkt ook de steun van D66 voor een vorm van strafbaarstelling van illegaliteit binnen.

Gewelddadige protesten

Zo domineren maatregelen rond instroom en terugkeer de discussie, terwijl partijen het weinig hebben over de echte reden van het vastlopen van de asielketen: het tekort aan opvangplekken.

Omdat nog altijd te veel gemeenten geen of te weinig opvang aanbieden, komen het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en welwillende gemeenten in de problemen. Zo moest het COA onlangs noodgedwongen opvanglocaties in Harderberg en Epe langer openhouden, tegen de gemaakte afspraken met deze gemeenten in. Het tekort aan opvangplekken loopt volgens berekeningen van het COA eind komende zomer op tot bijna achtduizend.

Waar deze knellende situatie toe kan leiden was deze week zichtbaar in Loosdrecht, waar waarnemend burgemeester van Wijdemeren Mark Verheijen (VVD) inging op het verzoek van het COA om voor ruim honderd asielzoekers 'spoednoodopvang' aan te bieden in het grotendeels leegstaande gemeentehuis. „Onze gemeente heeft jarenlang niets gedaan en als ik nee zeg, moet een collega van mij twee keer ja zeggen", legde Verheijen zijn besluit uit bij *Nieuwsuur*.

Na dagenlange gewelddadige protesten, waarbij de politie keer op keer moest ingrijpen, besloot Verheijen toch tot uitstel omdat de veiligheid op de opvanglocatie niet kon worden gegarandeerd. En van uitstel komt mogelijk afstel.

Asielminister Van den Brink zei „enorm veel respect" voor Verheijen te hebben en noemde hem „een burgemeester die een stap naar voren zet". Maar in de Tweede Kamer klonk ook kritiek op de gang van zaken in Loosdrecht, waar de inwoners pas op het laatste moment hoorden dat er een groep asielzoekers zou komen. Helaas in de huidige omstandigheden onvermijdelijk, gaf Van den Brink aan. „We zien op allerlei plekken dat het schuurt en knelt, maar we zullen dit met elkaar moeten oplossen."

Een van die oplossingen is toepassing van de spreidingswet, die gemeenten verplicht opvang te bieden en asielzoekers eerlijk over het land moet verdelen. Ook rond deze wet voerde Den Haag de afgelopen jaren een jojo-beleid dat in gemeenten eerder meer onrust dan oplossingen bracht: het kabinet-Rutte IV kreeg de wet door de kamers, waarna het kabinet-Schoof de wet alweer wilde intrekken voordat deze effectief kon worden toegepast. Gevolg: permanente chaos in plaats van stabiliteit in de opvang.

De komende maanden worden in dat opzicht spannend voor asielminister Van den Brink. Hij heeft gezegd de dwang uit de wet te gaan toepassen als het nodig is, maar ziet dat ook als laatste redmiddel omdat het de maatschappelijke onrust rond asiel nog verder kan doen oplaaien. De minister zal veel telefoontjes en zeggingskracht nodig hebben om lokale politici én burgers te overtuigen van het eerlijk verdelen van de lasten.

Advertenties

REMARKABLE RELATIONS
HIGH END GAY AND LESBIAN MATCHMAKING

Neem discreet en kosteloos contact op of tip iemand via + 32 497 48 56 90 of cornelis@remarkablerelations.com www.remarkablerelations.com

Remarkable, intriguing personality (54) with entrepreneurial mindset and cosmopolitan lifestyle. Australian, Israeli, Polish citizenships. Senior executive at a VC-backed Life Sciences startup. Proud father. Frequent traveler, home base Amsterdam..

Seeking an emotionally monogamous gay relationship with a balanced, intelligent man (40–50) — to live life together, full of joy and deep spiritual harmony. Loves good cooking, music, dancing and entertaining friends. Deep mutual respect. Expressive style, sensual, liberal and ready to build real love and a warm home together.

Ref. 144

roc van twente

CHASSE Executive Search

Lid College van Bestuur

Verbindende teamspeler met bewezen maatschappelijke betrokkenheid, gevoel voor ondernemerschap, affiniteit met het beroepsonderwijs en bovenal hart voor studenten, medewerkers en Twente

Meer informatie en solliciteren: chassesearch.nl/vacatures

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

WAPENVOORRAAD

Epic Fury kostte de VS al 'zorgelijk' veel kostbare precisiewapens

De voorraden zijn zo geslonken dat ook de levering aan bondgenoten gevaar loopt, schrijft een denktank.

Hans Steketee

AMSTERDAM

Precisiebommen van het type JDAM worden geladen in een Amerikaanse B-1 Lancer-bommenwerper op de luchtmachtbasis Fairford in het VK. FOTO ANP / EPA

In de Iran-oorlog hebben de Verenigde Staten zo veel precisiewapens verbruikt dat de voorraden op een „zorgelijk" laag peil zijn beland. Amerikaanse capaciteiten in eventuele toekomstige conflicten, bijvoorbeeld met China over Taiwan, worden hierdoor ernstig beperkt. Bovendien loopt de levering van in de VS bestelde wapens aan bondgenoten gevaar omdat de VS eerst de eigen voorraden wil aanvullen.

Dat schrijft het Centre for Strategic and International Studies (CSIS), een Amerikaanse denktank, in een deze week verschenen studie.

Met name in de eerste dagen van operatie *Epic Fury* hebben de Amerikaanse strijdkrachten er enorme hoeveelheden kruisraketten voor langeafstandsaanvallen tegen gronddoelen doorheen gejaagd. In de weken erna zijn massaal kostbare raketten afgevuurd om Iraanse ballistische raketten te onderscheppen.

In totaal zou voor tussen de 28 en 35 miljard dollar (24 en 30 miljard euro) aan 'munities' zijn verbruikt. Om de geslonken voorraden te kunnen vervangen moet het Congres de omstreden defensiebegroting voor 2027 nog goedkeuren. Bovendien kampen veel producenten al met lange levertijden en ondercapaciteit.

Het Witte Huis heeft eerdere berichten over zorgwekkend dalende voorraden tegengesproken en deed dat deze week opnieuw. Maar de CSIS-studie en defensiebronnen die woensdag in de *The New York Times* worden aangehaald, onderbouwen ze verder met concrete cijfers.

Zo hebben de VS circa 1.100 *stealth*-kruisraketten gebruikt, volgens CSIS bijna een kwart van de totale voorraad. Dit type, het zogeheten Joint Air-to-Surface Standoff Missile (JASSM), heeft een bereik van duizend kilometer en werd tot aan de wapenstilstand van 8 april gelanceerd door B-52-bommenwerpers.

Van de Tomahawk Land Attack Missile (TLAM), een ouder type kruisraket, zijn er ook zo'n duizend verbruikt, of bijna een derde van de totale voorraad van voor de oorlog.

Het Precision Strike Missile (PrSM) is een nieuw type ballistische raket met een bereik van ruim vijfhonderd kilometer tegen gronddoelen en werd in de Iran-oorlog voor het eerst ingezet. Van de circa honderd beschikbare raketten zou zeker de helft zijn gebruikt, maar het CSIS citeert ook een Amerikaanse defensiebron die meent dat „de hele voorraad" op is.

Het verbruik van de Tomahawk is tien maal hoger dan de jaarlijkse productie. Van de andere twee wapens is de voorraad zonder verder verbruik in een jaar weer op peil.

15,5 miljoen dollar per schot

Bij de luchtverdedigingsraketten zijn vergelijkbare patronen te zien. Tot nu zijn 1.200 Patriots verschoten, meer dan de helft van de totale Amerikaanse voorraad en vijf maal de huidige jaarproductie. Van de Standard Missile-3 en -6, die vanaf schepen worden afgevuurd tegen ballistische raketten, is tot een derde van de voorraad verbruikt.

Het meest kritiek lijkt de situatie rond het systeem Terminal High Altitude Area Defense (THAAD), dat ballistische raketten buiten de atmosfeer kan onderscheppen met een raket. Eén zo'n raket kost 15,5 miljoen dollar. Van de 360 beschikbare raketten zouden er 190 tot zelfs 290 zijn verbruikt.

De productiecapaciteit is zeer beperkt (28 stuks per jaar) en voor dit jaar stonden geen nieuwe leveringen gepland. Producent Lockheed heeft intussen gezegd de capaciteit tot vierhonderd per jaar te zullen opvoeren.

De VS beschikken in totaal over acht THAAD-batterijen, waarvan er twee naar het Midden-Oosten zijn verplaatst. Twee bevonden zich voor de oorlog in respectievelijk Zuid-Korea en op de basis Guam in de Stille Oceaan. De Amerikaanse bevelhebber in Zuid-Korea bevestigde donderdag dat THAAD-raketten uit Zuid-Korea zijn vervoerd naar het Midden-Oosten, maar zei dat de lanceerinstallaties niet zijn overgebracht, zoals eerder het geval leek.

Goedkope alternatieven

Volgens het CSIS is de huidige voorraad goedkope alternatieve wapens voldoende, waaronder geleide bommen als de JDAM (à 66.000 dollar), waarmee deels hetzelfde resultaat kan worden bereikt. Er zijn ook nog geavanceerde wapens genoeg om de Iran-oorlog voort te zetten, maar dan neemt „het risico voor latere operaties in andere werelddelen" navenant toe", aldus de denktank.

„Een oorlog tegen een capabele tegenstander als China zal een veelvoud van het munitieverbruik met zich meebrengen. En de voorraden van voor de Iran-oorlog waren al ontoereikend. [...] Munitievoorraden zullen zich herstellen, maar het zal jaren duren om het gewenste niveau te bereiken."

De kwestie raakt bovendien tal van andere landen. De Patriot (4 miljoen dollar per raket) is bij achttien andere landen in gebruik. Oekraïne is grootverbruiker en heeft er tot nu toe zo'n zeshonderd dankzij de VS en andere landen, waaronder Nederland. Polen heeft al van Washington te horen gekregen dat zijn bestelde Patriots later geleverd worden. Datzelfde geldt voor Japan dat Tomahawks in de VS in bestelling heeft.

RECHTSZAAK

Volt-raadslid mocht kritiek leveren op vastgoedondernemer

AMSTERDAM

Is politicus Juliet Broersen te ver gegaan in haar kritiek op vastgoedondernemer Marcel Melis? Die vraag stond centraal in een kort geding dat vrijdag door de rechtbank werd beslist. Het antwoord van de rechter is duidelijk: nee. De uitlatingen van het Amsterdamse Volt-raadslid zijn niet onrechtmatig, en vallen binnen de vrijheid van meningsuiting.

De zaak draaide om stevige uitspraken van Broersen over het verhuurbeleid van Melis. In een debat zei Broersen dat ze „een beetje Andrew Tate-vibes" kreeg bij de ondernemer. Daarmee verwees ze naar de omstreden influencer die bekendstaat om vrouwonvriendelijke uitspraken en verdacht wordt van onder meer verkrachting en mensenhandel. Melis vond die vergelijking schadelijk voor zijn reputatie en stapte naar de rechter.

Juliet Broersen FOTO ANP

Volgens de rechter moeten zulke uitspraken worden gezien in de context van een politiek debat, waarin Broersen als raadslid sprak over maatschappelijke problemen zoals de woningmarkt en de positie van huurders. In het vonnis staat dat „het van groot belang [is] dat een politica een grote vrijheid heeft om maatschappelijke thema's te bespreken [...] in de woorden die haar daarvoor het meest geschikt lijken".

Hoewel de rechter opmerkt dat Broersen zich „genuanceerder" had kunnen uitdrukken, heeft zij de grenzen van haar vrijheid van meningsuiting als politica hiermee niet overschreden. De rechter beschouwt haar uitspraken niet als feitelijke beschuldigingen, maar als „een weergave van haar gevoel bij de situatie", oftewel een kritisch waardeoordeel. (NRC)

Advertentie

publicacademy.nl

public academy

word commissaris in de publieke sector *juist nu*.

We leven in tijden waar bestaande waarden en zekerheden in de samenleving onder druk staan. De publieke sector heeft behoefte aan leiders die een goed moreel kompas hebben en naast de dingen goed doen, vooral ook het goede willen doen.

Wil jij ook bijdragen aan de samenleving? Word commissaris in de publieke sector.

Opleiding Commissaris en Toezichthouder Publieke Sector
Startdata: 5 juni, 11 & 24 september, 30 oktober en 27 november

Startdata opleidingen Public Academy

Opleiding Bestuurder Publieke Sector
startdata: 23 september, 25 november, 3 februari 2027, 26 mei 2027

Opleiding Nieuw Leiderschap Publieke Sector
startdata: 6 oktober, 9 februari 2027

Leergang Besturen met Moreel Kompas
startdata: 7 mei, 4 februari 2027

Leergang Ervaren Toezichthouders
startdata: 18 juni, 4 maart 2027

Leergang Waarachtig Leiderschap
startdata: 15 oktober, 11 februari 2027

Leergang Voorzitter RvC/RvT
startdata: 5 november, 8 april 2027

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

CENSUUR

Meta verwijdert lhbti-vriendelijke organisaties van sociale media

Instagramaccounts met tienduizenden volgers verwijderd. Ook Amsterdamse clubs voelen de effecten.

Marisa Gubbels en **Loulou Keppy**
AMSTERDAM

Op de vloer van Sauna Nieuwezijds in Amsterdam staat een stofzuiger. Achter de bar steekt een medewerker een sigaret op. Het is vroeg; de eerste bezoekers moeten nog binnenkomen. De muren zijn rood geverfd en bedekt met expliciete foto's van mannelijke lichamen. Achter zware zwarte gordijnen gaan darkrooms schuil, ingericht met spiegels en schommels. In sommige ruimtes hangt een scherm. „Voor porno", zegt medewerker Ahmad Hassan (34) droog. „Seks is hier geen taboe meer."

Online is dat anders. Het Instagramaccount van de gay sauna is drie keer verwijderd, zonder waarschuwing of uitleg. Caspar Pisters, die de sociale media van meerdere queer-collectieven beheert, zakt neer op een leren bank in de lobby; paars licht valt op zijn gezicht. „Volgens hun eigen systeem deed de sauna niets verkeerd", zegt hij. „Instagram werkt met kleurcodes die aangeven of de content in strijd is met de richtlijnen. De sauna stond altijd op groen. Dat betekent dat je je aan alle regels houdt."

Ook bekende clubs zijn getroffen

Toch verdween het account. En Sauna Nieuwezijds staat niet alleen. Wereldwijd zijn de afgelopen vier weken meer dan tachtig accounts van queerclubs, lhbti+-organisaties en progressieve initiatieven verwijderd van Instagram en Facebook. Dat stelt de Amerikaanse anti-censuurorganisatie Repro Uncensored.

Toen Mark Zuckerberg, eigenaar van Meta (het moederbedrijf van WhatsApp, Facebook en Instagram), net na de inauguratie van president Trump begin vorig jaar een videoboodschap plaatste en stelde dat het platform minder restricties wilde voor opmerkingen over immigratie en gender, had Pisters even hoop dat er ruimte zou ontstaan voor een soepeler beleid rond lhbti+-accounts. Dat was van korte duur, want een maand later werden de accounts, die hij beheerde, door Meta verwijderd. Vijftig andere organisaties raakten hun account kwijt.

Inmiddels ziet Repro Uncensored een tweede golf, waarin onder meer herstelde accounts opnieuw verwijderd zijn. Het patroon is telkens hetzelfde: accounts verdwijnen plotseling, beheerders krijgen geen concrete reden en pogingen om bezwaar te maken lopen vast.

Ook bekende clubs zijn getroffen. De Berlijnse nachtclub KitKat verloor haar account, net als lhbti-vriendelijke clubs uit Amsterdam, zoals Tilla Tec en Club Church. Ook het Nederlandse collectief The Queer Agenda verloor haar elfduizend volgers.

De impact is groot, zegt Alberto Zatti (37), manager van Sauna Nieuwezijds. „Mensen oriënteren zich op sociale media, zeker als ze nog niet openlijk deel uitmaken van de community. We zijn niet alleen onze vijfduizend volgers kwijt, maar ook de honderdduizend mensen die stil meekeken."

Voor Samuel King, directeur van Tilla Tec, kwam de verwijdering van het Instagramaccount van de lhbti-vriendelijke nachtclub als een klap. „Ik werd helemaal gek", zegt hij. „Veertigduizend volgers waren

> Beheerders krijgen geen concrete reden en pogingen om bezwaar te maken lopen vast

in één keer weg. Dat merk je direct in je omzet en kaartverkoop."

Wat hij verkeerd deed, weet hij nog steeds niet. „Onze posts waren helemaal niet controversieel. Nadat we verwijderd waren, gaf Meta zelfs aan dat we geen richtlijnen hadden geschonden."

Een woordvoerder van Meta laat in een standaardbericht aan *NRC* weten dat het bedrijf onderzoek doet naar de verwijderde accounts. „Hoewel we er altijd naar streven zo nauwkeurig en consistent mogelijk te handhaven, is geen enkel systeem perfect en maken we soms fouten. Daarom bieden we de mogelijkheid om in beroep te gaan en moedigen we iedereen die denkt dat zijn of haar account ten onrechte is verwijderd aan om dit te doen." Op de vragen van *NRC* geeft het bedrijf geen antwoord.

Domino-effect

Volgens Martha Dimitratou, directeur van Repro Uncensored, speelt de manier waarop moderatiesystemen werken een sleutelrol. „We zien dat conservatieve groepen gecoördineerd accounts massaal rapporteren", zegt ze. „Als zo'n melding vaak genoeg voorkomt, grijpt het systeem in."

Dat systeem is grotendeels geautomatiseerd. Kunstmatige intelligentie analyseert patronen en koppelt accounts aan elkaar. „Als één account wordt verwijderd, kan dat een domino-effect veroorzaken", zegt Dimitratou. „Accounts die vergelijkbare content delen, lopen dan ook risico." Dat verklaart volgens haar waarom hele netwerken tegelijk verdwijnen.

Bezwaar maken helpt zelden. „Het proces loopt via chatbots. Het is vrijwel onmogelijk om een mens te spreken", zegt Dimitratou. „En dat terwijl platforms volgens Europese regels juist transparant moeten zijn en gebruikers toegang moeten geven tot een effectief klachtenmechanisme."

Dr. Masuma Shahid, jurist en universitair docent queerrechten en AI, maakt zich grote zorgen. „Dit lijkt op een opschoning van queer-accounts", zegt ze. „Iedereen heeft recht op toegang tot digitale platforms, ongeacht seksuele voorkeur. Als bepaalde groepen structureel harder worden getroffen, moet dat serieus onderzocht worden."

Volgens Shahid verplicht Europese wetgeving grote techplatforms om duidelijk uit te leggen waarom accounts worden verwijderd. Ook moeten gebruikers de kans krijgen om bezwaar te maken. De Europese Commissie uitte eerder al kritiek op de transparantie van Meta en startte een procedure tegen het bedrijf.

De gevolgen reiken verder dan alleen bereik en inkomsten. Volgens Dimitratou raakt het ook de vrijheid van meningsuiting. „Platforms bepalen wie zichtbaar is in het publieke debat", zegt ze. „Als organisaties verdwijnen, verdwijnt ook hun stem."

Niet alleen lhbti-organisaties, maar ook journalisten, wetenschappers en gezondheidsinstellingen kunnen geraakt worden als ze gevoelige onderwerpen aansnijden, zegt Shahid. „We zien nu al dat accounts die over gender, abortus en diversiteit berichten, door Meta worden verwijderd."

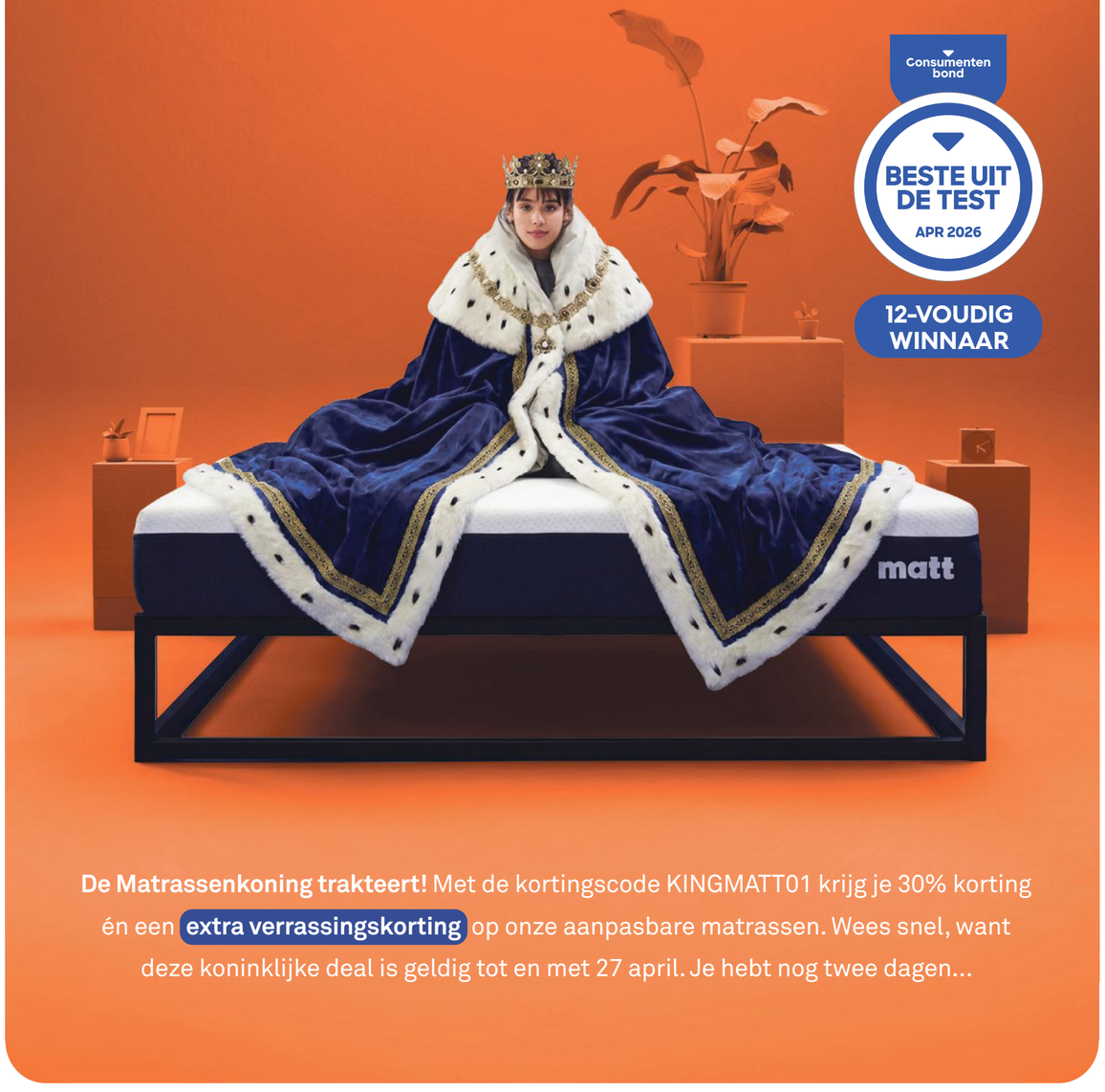
In de sauna druppelen de eerste gasten binnen. „Onze vaste gasten weten ons nog te vinden", zegt Pisters. „Alleen nieuwe mensen bereiken we niet meer."

Gasten in nachtclub **Club Church**, het account van de club werd verwijderd van Instagram. FOTO ANP

Advertentie

Oranje boven matt eronder

De Matrassenkoning trakteert! Met de kortingscode KINGMATT01 krijg je 30% korting én een **extra verrassingskorting** op onze aanpasbare matrassen. Wees snel, want deze koninklijke deal is geldig tot en met 27 april. Je hebt nog twee dagen...

GEBRUIK CODE **KINGMATT01** VOOR EEN **VERRASSINGSKORTING** mattsleeps.com

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

Michelle Bachelet (75), oud-VN-commissaris Mensenrechten. FOTO CRISTOBAL BASAURE/AFP

Rafael Grossi (65), directeur-generaal atoomenergieagentschap IAEA. FOTO KIM HONG-JI/AFP

Rebeca Grynspan (72), secretaris-generaal van UNCTAD. FOTO FABRICE COFFRINI/AFP

Macky Sall (64), voormalig president van Senegal. FOTO KARIM SAHIB/AFP

NIEUWE SECRETARIS-GENERAAL VN

Wie wordt VN-baas en krijgt de zegen van Poetin, Trump én Xi?

De Verenigde Naties kiezen dit jaar een nieuwe secretaris-generaal. Dat was altijd al een onmogelijke baan, maar de organisatie zit nu zelf ook nog in een existentiële crisis. Toch zijn er vier kandidaten, deze week werden ze ondervraagd. „De VN moeten weer aan tafel."

Michel Kerres
BRUSSEL

Gezocht: een leider, liefst een vrouw, voor de enige organisatie ter wereld die zich in theorie bekommert om het lot van iedereen. Standplaats New York. Of, gezocht: 1 voor 8 miljard - zoals een ngo het verwoordde.

Secretaris-generaal van de Verenigde Naties was altijd al een onmogelijke baan. Ga maar na. Personeelsbestand: 37.000. Aandeelhouders met stemrecht: 193, van wie er vijf ook nog eens bijzondere rechten hebben. Werkterrein: zo'n beetje alles, variërend van scheepvaartregels tot telecommunicatie, van humanitair recht tot hongersnood, van nucleaire veiligheid tot ziektebestrijding. En vrede, natuurlijk, al dan niet bewaakt door 50.000 VN-militairen met bescheiden mandaat en lichte bewapening, verspreid over elf missies.

Alsof dat nog niet genoeg is zitten de VN zelf in een existentiële crisis. Grootmachten vegen tegenwoordig hun voeten op internationale verdragen die ooit bedacht waren als basis voor een betere wereld. Ze voeren oorlog als dat zo uitkomt en beconcurreren elkaar op het scherpst. En dan is ook nog eens het geld op.

Deze week boog de Algemene Vergadering van de VN in New York zich over de opvolging van António Guterres, die op 1 januari na tien jaar afscheid neemt. Guterres viel in 2017 op met optimisme en humor. Zijn flair was een verademing na de ingetogen Zuid-Koreaan Ban Ki-moon. Maar de zonnige Portugees werd een tragische figuur. In zijn twee termijnen aan de top van de VN regen de crises zich aaneen en met elke nieuwe brandhaard werd de machteloosheid van de secretaris-generaal en zijn organisatie pijnlijker zichtbaar. Oekraïne, Soedan, Gaza, Iran: de VN hebben er geen antwoord op.

Sterrenstatus

De tijd dat een VN-baas sterrenstatus had, zoals de Ghanees Kofi Annan (1996-2006), is al lang voorbij. Guterres' voorganger had het al niet eenvoudig, maar er waren altijd net genoeg successen om de hoop niet te verliezen. In het jaar vóór de verkiezing van Guterres hebben de wereldleiders nog zeventien duurzaamheidsdoelen afgesproken, compleet met kleurrijk logo, dat uitgroeide tot insigne voor trotse idealisten. In Parijs werd in 2015 een klimaatakkoord gesloten dat de opwarming van de aarde moest afremmen. En na tien jaar noeste diplomatie kwamen de grootmachten met Iran een nucleair akkoord overeen waardoor de wereld veiliger werd en dat de Iraanse bevolking meer welvaart beloofde.

In de jaren na de komst van Guterres zette het internationaal overleg een neerwaartse spiraal in. Rusland voerde de oorlog in Oekraïne op. China bouwde gestaag aan zijn macht, ook in de VN, en werd zichtbaar assertiever. De VS kozen twee keer *America First*-president Donald Trump, die met een eigen Vredesraad wil 'concurreren' met de VN. Israël voerde een genocidale oorlog tegen Palestijnen in Gaza.

Eigenbelang verdrukte internationale regels en smoorde internationaal idealisme. Met nog maar 3,5 jaar te gaan tot streefdatum 2030 is nog geen vijfde van de duurzaamheidsdoelen verwezenlijkt. De afspraken van Parijs raken uit zicht. De VS hebben de nucleaire afspraken met Iran verscheurd en zijn vastgelopen in een heilloze oorlog tegen Teheran, die het Midden-Oosten onder hoogspanning heeft gezet en waarvan de economische gevolgen over de hele wereld merkbaar zijn.

Ongeschreven regels

Toch hebben zich voor de aflossing van Guterres vier sollicitanten gemeld. De kandidaten zijn voorgedragen door hun land of regio. Volgens een ongeschreven regel is deze keer Latijns-Amerika aan de beurt om de hoogste post te bezetten. En een veelgehoorde wens is dat het na tachtig jaar de hoogste tijd wordt dat een vrouw de leiding krijgt. Maar wensen zijn wensen en ongeschreven regels zijn geen wetten. Tien jaar geleden zocht de wereldgemeenschap een vrouw uit Oost-Europa, het werd een man uit Portugal. Nu verschenen twee vrouwen en twee mannen aan de start. Drie kandidaten uit Latijns-Amerika, één uit Afrika.

Alle kandidaten willen een VN-taak oppakken die Guterres gaandeweg heeft laten lopen: de rol van bemiddelaar bij conflicten. Nadat hij in zijn eerste jaren geen resultaat had geboekt bij bemiddeling in Libië en Cyprus, richtte de Portugees zich meer en meer op de humanitaire kant van de VN. De organisatie behaalde één opzienbarend onderhandelingssucces tijdens zijn wacht: de 'graandeal' met Rusland en Oekraïne, die de doorvoer van tarwe en kunstmest via de Zwarte Zee mogelijk maakte en daarmee voedselschaarste in kwetsbare gebieden in Afrika voorkwam.

Deze week werden de kandidaten ondervraagd tijdens hoorzittingen in de Algemene Vergadering, onder leiding van voorzitter Annalena Baerbock, de voormalige Duitse minister van Buitenlandse Zaken. Na een korte verklaring kregen de kandidaten elk drie uur lang vragen van diplomaten en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties.

Hoe brachten de vier kandidaten het er van af?

CHILI

Michelle Bachelet

Als eerste nam dinsdag Michelle Bachelet het woord. De voormalige president van Chili werd aanvankelijk voorgedragen door Chili, Brazilië en Mexico de nieuwe rechtse Chileense regering heeft de steun voor haar onderdaan prompt ingetrokken. De 75-jarige Bachelet kwam in New York zenuwachtig over. Ze ratelde bekende problemen en onderwerpen af zonder specifiek te worden. Zo noemde ze de toename van gewapende strijd in de wereld, zonder de conflicten van deze tijd te benoemen. Dat is misschien diplomatiek, maar ook flets.

De voormalige VN-Commissaris voor de Mensenrechten liet wel al in haar eerste zin zien dat ze mores van de VN goed kent: ze wenste iedereen 'goedemorgen' in de zes officiële talen van de VN. Ze onderstreepte dat de drie pijlers van de organisatie - vrede & veiligheid, ontwikkeling en mensenrechten - onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De VN kan, zo meent ze, niet worden hervormd door te bezuinigen op ontwikkeling of mensenrechten. Daarmee zou het hele instituut verzwakt worden.

ARGENTINIË

Rafael Grossi

De Argentijn Rafael Grossi (65), de directeur-generaal van het Internationaal Atoomenergie Agentschap (IAEA), had al op voorhand voor irritatie gezorgd door een dringend verzoek van de Algemene Vergadering te negeren. De vergadering had kandidaten met een VN-functie gevraagd die functie, die vaak gepaard gaat met veel media-aandacht, tijdelijk neer te leggen. Grossi had dat geweigerd. Zijn werk was té belangrijk.

Grossi sprak helder en uit de losse pols. *Performance* is van groot belang voor een functie die het voor een groot deel moet hebben van de macht van toespraken en presentaties.

De Argentijn onderstreepte het belang van het selectieproces voor de „misschien wel hoogste diplomatieke baan ter wereld", door te wijzen naar de politieke fragmentatie. Hij stelde onomwonden dat veel mensen zich hardop afvragen wat nog het nut is van de VN. Er heerst, zei hij, „cynisme, frustratie, treurnis" over de mogelijkheden van de VN.

Hij profileerde zich als manmet-ervaring in oorlogszones, precies de kandidaat die je zoekt in geopolitiek roerige tijden van fragmentatie. Maar dan wel een man met een kien oog voor genderbalans. Toen hij begon bij het Atoomagentschap bestond 28 procent van het personeelsbestand uit vrouwen, onderstreepte hij, nu is dat 53 procent.

Van Grossi is wel beweerd dat hij al de informele steun zou hebben van de Verenigde Staten. Onder andere Iran wilde van hem weten of hij bestand zou zijn tegen politieke druk van machtige VN-landen.

COSTA RICA

Rebeca Grynspan

Rebeca Grynspan (70), de voormalige vice-president van Costa Rica en secretaris-generaal van UNCTAD, de VN-club voor het mondiale Zuiden, was een spil in de graandeal-onderhandelingen. Zij beloofde tijdens haar hoorzitting dat conflictbemiddeling één van haar speerpunten zou zijn als secretaris-generaal. „De VN moeten weer aan tafel." Grynspan verwees naar haar rol tijdens de graandeal-onderhandelingen als bewijs dat ze dat kan. Ze vervolgde dat ze bereid is om de telleurstellingen die met diplomatie verbonden zijn te incasseren. „Ik heb vaak 'nee' gehoord tot ik uiteindelijk 'ja' kreeg te horen."

Grynspan gaf haar VN-functie wél tijdelijk op toen ze zich kandideerde en verwees daar fijntjes naar, zonder Grossi te noemen. Ze had de tijd die ze ter beschikking kreeg benut om goed te luisteren naar de vragen die bij de VN-lidstaten leefden.

SENEGAL

Macky Sall

Ondanks de ongeschreven regel dat Latijns-America de volgende secretaris-generaal mag leveren, doet ook de voormalige president van Senegal Macky Sall (64) een gooi. Sall werd genomineerd door Burundi. Hij heeft noch de steun van de huidige regering in Senegal, noch die van de Afrikaanse Unie, een belangrijk blok van 54 landen. In Senegal deinsde Sall er niet voor terug om democratische uitgangspunten aan de kant te schuiven. Hij woont tegenwoordig in Marokko en volgens de in VN-kwesties gespecialiseerde site *PassBlue* zou hij op veel sympathie kunnen rekenen van Frankrijk.

Hij presenteerde zich als brugbouwer. Zo zou zijn plaatsvervanger een vrouw worden uit het Noorden, beloofde hij. Tijdens zijn loopbaan van veertig jaar in publieke functies heeft hij geleerd om te luisteren en om vragen te stellen, zei hij, maar ook om beslissingen te nemen. „Mijn eerste prioriteit is om de geloofwaardigheid [van de VN] te herstellen, de spanningen te verlagen, de fragmentatie te bestrijden en nieuwe hoop te blazen in onze gezamenlijke acties."

De hoorzittingen, die nu voor de tweede keer in de VN-geschiedenis worden gehouden, geven de selectieprocedure de schijn van transparantie, maar ze zijn niet doorslaggevend. In de loop van de zomer buigt de Veiligheidsraad zich over de kwestie, in een procedure die wat weg heeft van het conclaaf. Achter gesloten deuren wordt net zolang gestemd tot een kandidaat genoeg steun heeft: negen van de vijftien leden, waaronder de vijf permanente leden China, Rusland, Frankijk, Verenigd Koninkrijk en de VS. Daarna stemt de Algemene Vergadering over de voordracht. Iemand wordt dus pas secretaris-generaal als die zowel de zegen van Vladimir Poetin, Donald Trump áls Xi Jinping heeft.

Het is echter niet gezegd dat de opvolger van Guterres één van de huidige vier kandidaten zal zijn. Diplomaten houden er, aldus *Foreign Policy*, rekening mee dat er vlak voor de deadline, in oktober, nog een outsider tevoorschijn komt.

Waarschijnlijk wordt pas in het najaar duidelijk: Krijgt de VN een leider die nieuwe wegen vindt voor de inmiddels tachtig jaar oude organisatie, of leidt de geopolitieke polarisatie tot een fletse compromiskandidaat die het aftakelingsproces verder mag begeleiden?

Advertentie

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Alfen is a listed Dutch company at the heart of the energy transition. Since 1937, it has developed smart energy solutions enabling the electricity grid of the future. It designs, engineers and integrates energy storage systems, EV charging infrastructure and smart grid solutions for utilities, energy companies and industrial clients across Europe. To further strengthen its Legal team at its headquarters in Almere, we are looking for a

ALFEN

Legal Counsel Projects & Energy
accelerating the transition by supporting smart energy solutions

In this newly created role, you support Alfen's strategic growth in large-scale energy storage projects. You are involved in multidisciplinary projects and the complex contracts behind them, leading negotiations and coordinating with a wide range of stakeholders, while advising on the strategic questions that come with them (such as grid congestion). Working closely with the General Counsel, you act as a sparring partner to less experienced colleagues and help shape the role going forward.

Profile
- relevant experience as a lawyer, in private practice or in-house
- strong foundation in complex commercial or project contracts
- affinity with the energy, infrastructure or technology sector
- comfortable operating in a regulated and dynamic environment
- pragmatic and curious, entrepreneurial minded

Proposition
- newly created role within a strategically important growth area
- high-impact legal work on large-scale energy projects
- and possibly the BU's Smart Grid Solutions and EV Charging
- broad exposure to strategic themes involved with the energy transition
- multidisciplinary, innovative, future oriented setting

Response
You can respond to this vacancy through our website or contact Marchien Maks at 00.31(0)20-6125522 or mmaks@legalpeople.nl.

Legal People is the leading executive search consultancy in the Netherlands for the mediation of experienced lawyers for permanent and temporary positions. This assignment has been granted to Legal People on the basis of exclusivity. Legal People is part of Governance People.

100% Success rate
30+ Years' experience
PACT Unique PACT measurement
vacancies

Advertentie

CAMPOOZ
Een vouwwagen voor ieder avontuur.

campooz.com
Bekijk bij jou in de buurt

LINTJESREGEN

Nog altijd grote regionale verschillen

Deze vrijdag hebben duizenden vrijwilligers een koninklijke onderscheiding gekregen. Op Schiermonnikoog lopen relatief de meeste gedecoreerden rond, in de grote steden de minste.

Titia Ketelaar en **Winny de Jong**

DEN HAAG

De kans dat je op Schiermonnikoog een inwoner treft die koninklijk is onderscheiden, is groot. Relatief gezien heeft het eiland per duizend inwoners de meeste gedecoreerden: 30,9. De grote steden daarentegen tellen relatief de minste lintjes per duizend inwoners - maar daar worden wel weer vaker hógere onderscheidingen toegekend.

Dat blijkt uit een analyse die *NRC* heeft uitgevoerd op de eigen database, waarin alle onderscheidingen die tijdens de jaarlijkse Algemene Gelegenheid - in de volksmond 'Lintjesregen' - worden uitgereikt zijn op te zoeken.

Opmerkelijk is dat de verdeling over het land sinds 1996 nauwelijks is gewijzigd. In dat jaar veranderde het decoratiestelsel: niet langer werden mensen onderscheiden voor het aantal werkjaren of maatschappelijke positie, maar vanwege de aard van wat zij deden. De nadruk kwam te liggen op „bijzondere verdienstelijkheid voor de samenleving". Ook dit jaar gaat 95 procent van de lintjes naar vrijwilligers.

In 2000 analyseerde *NRC* de lintjesregens opnieuw en concludeerde toen dat de landelijk ingevoerde criteria voor de toekenning van koninklijke onderscheidingen niet waren opgewassen tegen oude verschillen in regionale cultuur. In Brabant, Limburg en Twente, met een sterk verenigingsleven, en in de Biblebelt, waar het kerkelijk leven groot is, was de relatieve lintjesdichtheid hoog. Dat is 26 jaar later nog steeds zo.

„Uit de grote steden komen veel minder voordrachten", zegt Ank Bijleveld, voorzitter van het Kapittel voor de Civiele Orden viele Orden, dat beoordeelt of iemand decorabel is. De voordrachten komen uit de samenleving zelf: mensen dragen ánderen voor.

Het is niet zo dat er minder vrijwilligers zijn of minder verenigingen in de steden, signaleert het Kapittel. In absolute aantallen groeit het aantal onderscheidingen daar bovendien: Den Haag heeft dit jaar een eigen record met 57 lintjes. „Op de hele bevolking is het alleen veel minder zichtbaar."

Jonge stad, jong verenigingsleven

Bijleveld, die eerder burgemeester van Hof van Twente en waarnemend burgemeester van Almere was, ziet dat bevolkingssamenstelling uitmaakt. „Almere heeft een meer diverse bevolking, van wie sommige mensen met taalproblemen. Het verenigingsleven is met de stad meegegroeid, maar van de basis af en dus nog maar vijftig jaar oud."

Sinds 2004 werden bijna 250 Almeerders koninklijk onderscheiden. Wat volgens een woordvoerder van die gemeente mee kan spelen, is de „relatief jonge bevolking". Ze wijst erop dat het lokale equivalent, de Groene Speld, „superveel" wordt uitgereikt aan mensen die zich inzetten om de stad groener en gezonder te maken. In Amsterdam zijn zo lokale onderscheidingen als de Andreaspenning en de Amsterdamspeld populair.

Op Schiermonnikoog is het gebruikelijker om een lintje voor een ander aan te vragen. „Het verenigingsleven is hier heel groot. Veel mensen zijn actief in een bestuur, de meeste eilanders hebben drie, vier petten waar dat in andere gemeenten misschien één of twee zijn", zegt Hendri Meendering, die recent burgemeester werd en voor het eerst de onderscheidingen zou uitreiken - ware het niet dat de lintjesregen net dit jaar niét op het eiland neerdaalde.

> Te weinig vrouwen worden voorgedragen
>
> **Ank Bijleveld**
> Kapittel voor de Civiele Orden

Dat in die grote steden de onderscheidingen dan weer hoger van aard zijn (vaker ridder of officier) is volgens het Kapittel verklaarbaar. Universiteiten, hogescholen en grote instellingen en stichtingen zijn daar vaker gevestigd. „Steden hebben bovendien een regionale functie en de benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau is voor inzet van regionale of zelfs landelijke uitstraling en betekenis", zegt voorzitter Ank Bijleveld. „Als iemand bovenlokaal actief is, wordt de graad hoger."

Minder vrouwen dan mannen

De meeste vrijwilligers krijgen de graad Lid in de Orde van Oranje-Nassau. Sinds 2004 zijn dat nog altijd meer mannen dan vrouwen: 37 procent van de onderscheidingen gaat naar vrouwen, terwijl volgens het CBS mannen en vrouwen evenveel vrijwilligerswerk verrichten.

„Te weinig vrouwen worden voorgedragen", zegt Bijleveld. „Mannen zitten vaker in netwerken en besturen, die gewend zijn een aanvraag in te dienen. Vrouwen doen vaker zorg of mantelzorg. Ze zijn het cement van de samenleving, maar wat ze doen wordt minder snel gezien als vrijwilligerswerk. Ze vinden het zelf ook gewoner wat ze doen."

Ook het aantal aanvragen voor jongeren - nu krijgen vaak zeventigplussers een lintje - of mensen met een migratieachtergrond blijft achter. „Waar we kunnen, leggen we uit hoe je een onderscheiding voor iemand kan aanvragen. We zijn zelf als Kapittel diverser in samenstelling. We doen ons best om meer naar het verhaal van mensen te kijken in plaats van naar het aantal jaren dat iemand zich inzet."

Het talige proces kan een belemmering zijn, zeker als Nederlands een tweede taal is. In het Caraïbische deel van het Koninkrijk helpen sinds enkele jaren 'decoratiecommissies' mensen met de aanvraag. Dat heeft al tot meer onderscheidingen geleid. Ook in enkele Nederlandse gemeenten is die hulp er, waaronder in Almere. Maar, meldt een woordvoerder, daar wordt nog weinig gebruik van gemaakt.

FOTO ANP

3.630
lintjes uitgereikt

De jongste gedecoreerden zijn dit jaar Jeroen van Haalen (27) en Kristel de Groot (31). Van Haalen (Winssen) zet zich sinds zijn dertiende onder meer in als vrijwilliger bij de scouting en het carnaval. De Groot (Houten) werd op achtjarige leeftijd lid van een speeltuincommissie en was onder meer actief bij een studentenvereniging en voor de nieuwjaarsduik in Houten. Ze werden Lid in de Orde van Oranje-Nassau.
De oudste gedecoreerden zijn Janine Marseille-Smit (99) en Jo Pennings (92). Marseille-Smit (Den Haag) is vrijwilliger bij Unicef, leest voor aan een blinde buurvrouw en dementerende ouderen. Pennings (Eindhoven) werkt in een kringloopwarenhuis en helpt mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Ze werden Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

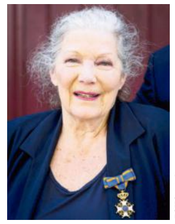

FOTO ANP

Opvallende namen in de lijst zijn actrice Willeke van Ammelrooy, die is benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

FOTO ANP

en **Ruud Douma, beter bekend als Dolly Bellefleur**, boegbeeld van de lhbti+beweging. Hij werd Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

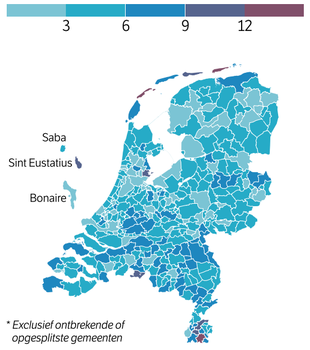
FOTO ANDREAS TERLAAK

Barryl Biekman, voorzitter van het Landelijk Platform Slavernijverleden, is bij bevordering benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Ze zette zich in voor het Nationaal Monument Slavernijverleden en was betrokken bij de hoorzitting waar Nederland zich moest verantwoorden tegenover de racismecommissie van de VN over Zwarte Piet.

Geografische verdeling nauwelijks gewijzigd

Relatief veel gedecoreerden op Schiermonnikoog en Vlieland

Aantal gedecoreerden per 1.000 inwoners per gemeente, dat hun lintje ontving tijdens de jaarlijkse Lintjesregen, 2004-2026*

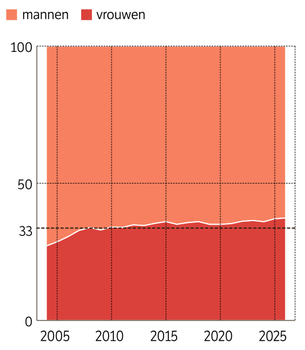

** Exclusief ontbrekende of opgesplitste gemeenten*

NRC 250426 / Studio / Bron: Kapittel, bewerking NRC

Aandeel lintjes voor vrouwen schommelt rond een derde

Percentage mannen en vrouwen onder de gedecoreerden tijdens de jaarlijkse Lintjesregen, 2004-2026

NRC 250426 / Studio / Bron: Kapittel, bewerking NRC

Drukte in de Amsterdamse binnenstad tijdens Koningsdag 2025. FOTO IRIS VAN DEN BROEK/ANP

KONINGSDAG

Toezien hoe het portiek verandert in een openbaar toilet zeker? Mooi niet

Amsterdam zet zich schrap voor de drukste nacht en dag van het jaar. De voorbereidingen zijn al een maand of vijf bezig.

Anne-Martijn van der Kaaden

AMSTERDAM

Koningsdag vieren? Hier, in de Jordaan? Het clubje oudere buurtbewoners piekert er niet over. Toekijken hoe hun portiek verandert in een openbaar toilet zeker? Mooi niet. Ze blijven lekker binnen of verlaten de stad, klinkt het op het terras van Café de Blaffende Vis. Helemaal mooi zou het zijn, grappen de mannen en vrouwen aan de koffie, als er maandag geen enkele trein naar Amsterdam zou rijden. „Allemaal pleite! Weg die boeren, weg die yuppies."

In de Westerstraat heerst gemoedelijke bedrijvigheid op deze zonnige ochtend. Bestelbusjes rijden af en aan, honden worden uitgelaten en een elektrisch tankwagentje levert bij de kroeg aan de overkant een nieuwe voorraad bier.

Wie goed kijkt, ziet dat de stad zich schrap zet voor de drukste nacht en dag van het jaar. Aan lantaarnpalen hangen borden die het parkeerverbod aankondigen dat zaterdagavond ingaat. Een vrouw met een boodschappentas aan haar stuur kijkt verbaasd om zich heen: hé, stond hier niet een glasbak?

Mick Werkendam parkeert zijn zwarte Fiat op de straathoek, op de motorkap prijkt het logo van de gemeente. De zestigjarige crowdmanager is zich als geen ander bewust van de chaos die komen gaat, maar vertoont geen spoortje stress. Het wordt zijn derde Koningsdag, vertelt hij bij een cappuccino in het café - de coronajaren niet meegerekend. De voorbereidingen zijn al een maand of vijf bezig.

Zoals altijd begon het met een evaluatie van het afgelopen jaar en uitvoerig overleg met politie, handhaving, bewoners, ondernemers en organisaties als NS en GVB. Werkendams taak in een notendop: de veiligheid waarborgen en „ruimte creëren". Deze dagen, zegt hij, is het een kwestie van „puntjes op de i".

Dertig meldingen in de wacht

Een overvolle hoofdstad met Koningsdag is geen nieuw verschijnsel. Volgens het CBS waren op het piekmoment in 2018 circa 1,1 miljoen mensen in Amsterdam, van wie 300.000 van buiten - recentere cijfers ontbreken. Na de editie van 2011, toen de feestdag nog Koninginnedag heette, zei burgemeester Eberhard van der Laan al dat hij vreesde dat er een keer doden zouden vallen: „Het wordt elk jaar drukker, dronkener en agressiever." Grote evenementen verdwenen uit het centrum; zo mocht het Radio 538-feest niet meer plaatsvinden op het Museumplein.

Nu, vijftien jaar later, grijpt burgemeester Femke Halsema opnieuw in. Om het hardnekkige 'alles-kan-en-mag'-imago van Koningsdag te doorbreken, treft de gemeente een reeks maatregelen.

Aanleiding is onder meer een noodkreet van de hulpdiensten. In een rapport omschreef Ambulance Amsterdam Koningsdag 2025 als „onbeheersbaar": de dringende oproep weg te blijven uit de stad had „geen enkel effect", op het drukste moment stonden maar liefst dertig meldingen in de wacht. De dienst trok „een zware wissel" op het personeel. Er waren 403 spoedritten, zo'n honderd meer dan een jaar eerder. De politie moest ME inzetten in de Pijp en meldde twee steekincidenten in het centrum. Na Koningsdag gingen beelden rond van een man die

> Koningsdag 2025 was 'onbeheersbaar', de oproep weg te blijven had 'geen enkel effect'

op klaarlichte dag tussen geparkeerde auto's een bedwelmde vrouw verkrachtte. Hij werd daar dit najaar voor veroordeeld.

Kom niet naar Amsterdam met Koningsdag - die oproep klinkt dit jaar al ruim van tevoren. Amsterdammers werden de afgelopen weken via sociale media en het gemeentekrantje gewezen op activiteiten in hun eigen buurt: „Voor de gezelligheid en sfeer hoeft u niet naar het centrum." Ook communiceerde de gemeente over de nieuwe maatregelen: extra toezichthouders zullen strenger optreden tegen ongeoorloofde straatfeesten (ja, zegt een woordvoerder, ook huisfeestjes waarbij de muziek „via open ramen en deuren de straat op schalt") en illegale alcoholverkoop. Op het water geldt nu ook op Koningsdag de '12+1-regel': maximaal twaalf personen en een schipper per boot. Om bezoekers beter te spreiden, mogen betaalde festivals aan de randen van de stad dit jaar doorgaan tot 22.00 uur. Zeven EHBO-fietsteams ondersteunen de medische hulpdiensten.

Spectaculaire gevelversiering

Mick Werkendam zal het maandag allemaal gadeslaan vanuit de Johan Cruijff Arena. Daar, in het Operationeel Mobiliteitscentrum, bekijkt hij van half acht 's ochtends tot een uur of elf 's avonds live op grote schermen hoe de mensenmassa's bewegen door de stad. De drukte wordt niet alleen via camera's gevolgd, maar ook met het 'Langzaam Verkeer Monitoringssysteem', een netwerk van sensoren dat normaal gesproken voetgangers en fietsers telt. Op basis van jaarlange analyse heeft de gemeente daarvoor grenswaarden vastgesteld; geen concrete aantallen, maar een bepaling wanneer een specifieke plek 'druk' of 'erg druk' oogt. Bij overschrijding kunnen Werkendam en zijn team ingrijpen - bijvoorbeeld door straten af te sluiten of bezoekers via een bericht op te roepen niet naar dit gebied te komen.

Jort Vos, mede-eigenaar van de Blaffende Vis, komt met een tas vol schone theedoeken het café binnen. Ook hij zag: Koningsdag werd hier de afgelopen jaren steeds massaler, minder voor de buurt. Als horecaondernemer vindt hij het lastig dat de regelgeving almaar complexer wordt. „Enerzijds snap ik dat, want het wordt steeds drukker. Maar de huidige vergunningen sluiten niet meer aan bij de praktijk: ik mag alleen faciliteiten voor een klein evenement neerzetten - twee tapjes, een paar wc's - terwijl hier duizenden mensen voor de deur staan. Een mensenmassa waar ik volgens de gemeente verantwoordelijk voor ben, maar die ik nauwelijks kan bedienen of beheersen."

De Blaffende Vis geldt al ruim twintig jaar als een hotspot tijdens Koningsdag en -nacht, mede door de enorme, spectaculaire gevelversiering. Vorig jaar was koning Willem-Alexander te zien die - als knipoog naar de politieke rel rond Marjolein Faber - lintjes uitdeelde via een confettikanon. Wat het dit keer wordt, is nog geheim („maar het zou leuk zijn als mensen zich een beetje in Woodstock-thema kleden").

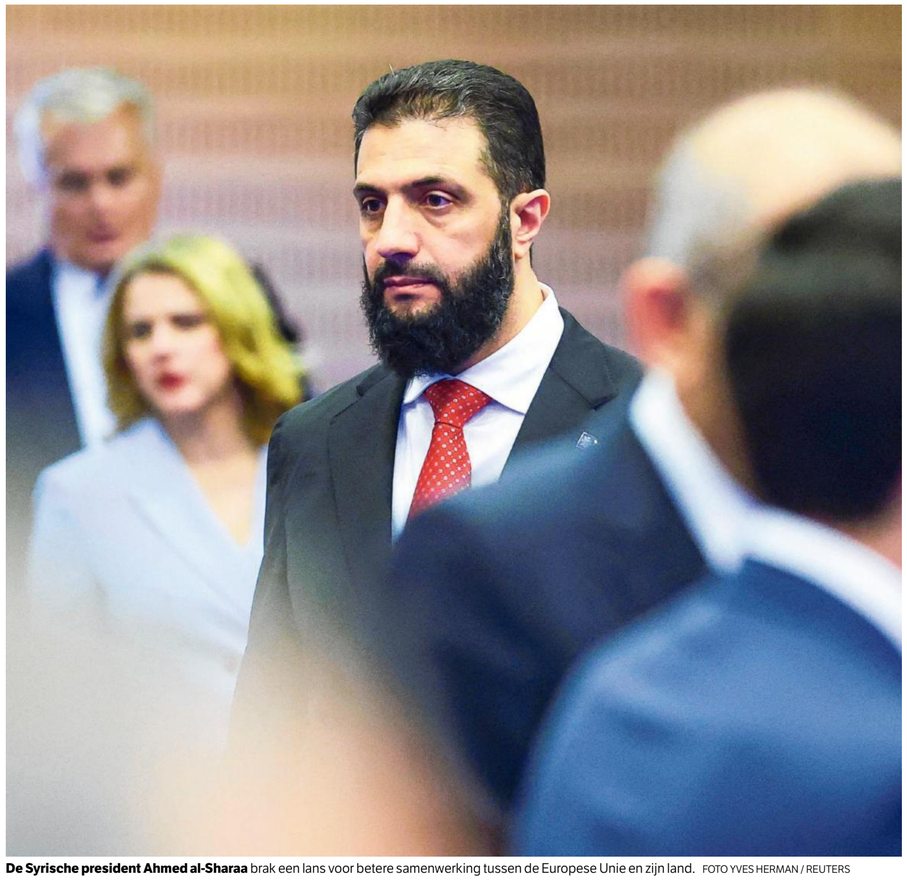
Vos is uiteindelijk toch blij met de stappen die de gemeente nu zet: „Ik zie het als een manier om de traditie van feest in de Jordaan nog heel lang voort te zetten." En, benadrukt hij: ondanks dat het feest druk is en mensen dronken zijn, is hier in al die jaren nog nooit een incident geweest.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

ANALYSE **EU-TOP**

Europa wil graag rol spelen in de wereld, maar weet niet hoe

De huidige wereldpolitiek draait om rauwe macht en harde keuzes, precies die zaken die de EU van oudsher lastig vindt.

De Syrische president Ahmed al-Sharaa brak een lans voor betere samenwerking tussen de Europese Unie en zijn land. FOTO YVES HERMAN / REUTERS

Rik Rutten
NICOSIA

Veel internationale crises en Europese toppen heeft Rob Jetten er als premier nog niet op zitten, maar het zijn er genoeg om conclusies te trekken. „Europa staat veel te veel aan de zijlijn”, verzucht Jetten vrijdagochtend tegen de pers in Nicosia, de locatie van Jettens tweede EU-top.

Van de mediterrane zon die boven de Cypriotische hoofdstad schijnt, krijgen de Europese premiers en presidenten in het conferentiecentrum van Nicosia weinig mee. Van de onrustige buitenwereld des te meer. Twee dagen lang gaat het over weinig anders. „We zien dat de Amerikanen, de Israëliërs en een hele hoop landen in het Midden-Oosten met elkaar overhoop liggen”, constateert Jetten. „En Europa maakt veel te weinig een vuist.”

Op het eerste oog eiste Europa deze week zowaar een plekje op het wereldtoneel op. Cyprus, dat tot de zomer het roulerende EU-voorzitterschap in handen heeft, had de gastenlijst voor de gelegenheid uitgebreid met naburige leiders uit het Midden-Oosten, onder wie de Libanese president Joseph Aoun en de Syrische president Ahmed al-Sharaa. Donderdagavond was de Oekraïense president Volodymyr Zelensky al overgevlogen om zijn dank te betuigen voor de EU-lening van 90 miljard euro, die deze week na een langdurige Hongaarse blokkade loskwam.

En het moment is ernaar. Net als de Russische invasie van Oekraïne in 2022 confronteert de Iran-oorlog Europa met grote gevolgen, in de vorm van hogere energieprijzen en de politieke angst voor hoge aantallen migranten. Diplomaten uit de EU zagen bovendien hoe Zelensky de afgelopen weken successen boekte op een bliksemtournee in Saoedi-Arabië, Qatar en Syrië. „Zelensky grijpt nu zijn kans om de banden met het Midden-Oosten aan te halen”, zegt een van hen op vrijdag. „Waarom wij dan niet?”

Ja, waarom eigenlijk niet?

Syrië heeft ook wensen

Nog dezelfde dag blijkt hoe moeilijk Europa het vindt om keuzes te maken. Terwijl de Europese en Midden-Oosterse kopstukken samen aan tafel zitten, lekt via Reuters uit dat de Amerikanen Spanje uit de NAVO zouden willen kegelen, vanwege het rebelse optreden van premier Pedro Sánchez. Hij verbood Amerikaanse gevechtsvliegtuigen om Spaanse bases te gebruiken.

Openlijk krijgt Sánchez bijval, onder meer vanuit Berlijn en van Rome. Ook Jetten zegt het: Spanje hoort erbij. Maar achter de schermen klinkt vooral frustratie over de Spaanse regering, die het de andere NAVO-landen in Europa maar moeilijk zou maken.

Principieel zijn, of pragmatisch? Dezelfde vraag speelt op als het Midden-Oosten aanschuift. De Europeanen zien het al langer als bron van frustratie dat hun gesprekspartners niet meedoen aan de sancties tegen Rusland. In het Midden-Oosten klinkt dan weer ergernis dat de EU Israël zijn gang laat gaan in de Palestijnse gebieden en de regio.

Het is een van de boodschappen waarmee de Syrische president Al-Sharaa naar Cyprus is gekomen. Syrië wil, net als zijn buurlanden, dat Europa „zijn verantwoordelijkheid neemt tegen de Israëlische agressie in onze gebieden”, zegt hij vrijdagmiddag op een persconferentie.

Ja, zegt Al-Sharaa, hij is dankbaar voor de uitnodiging. Maar de president wil zichzelf naast de EU niet als de onderliggende partij presenteren. „We weten dat Europa Syrië net zo hard nodig heeft als Syrië Europa.” Naast hem op het podium vertrekt Europese Commissievoorzitter Ursula von der Leyen geen spier.

Soevereiniteit afdragen

Geopolitiek heeft Europa altijd lastig gelegen. De unie is historisch gevormd om te voorkomen dat onderlinge ruzies overgaan in wapengekletter, en later om de onderlinge handel te bevorderen: het werk van verdragen, van diplomatie. Een machtspositie ontwikkelen naar buiten toe, en daarvoor nationale soevereiniteit afdragen, voelt voor velen onwennig.

Deze aarzeling gaat diep. Het is veelzeggend dat de VS veel beleid in de praktijk overlaten aan de vijftig staten, met twee uitzonderingen: defensie en buitenlandbeleid. In Europa geldt het omgekeerde.

Geopolitiek stoelt nu eenmaal op rauwe macht en op harde keuzes. De realiteit, zo wil het vaak herhaalde cliché in Brussel, is dat de EU op dit moment *a payer but not a player* is. De EU is de grootste financiële steunpilaar voor Oekraïne en de grootste donor voor de Palestijnse gebieden. Toch vertaalt die geldstroom zich maar magertjes in invloed.

> Een machtspositie ontwikkelen naar buiten toe, voelt voor velen onwennig

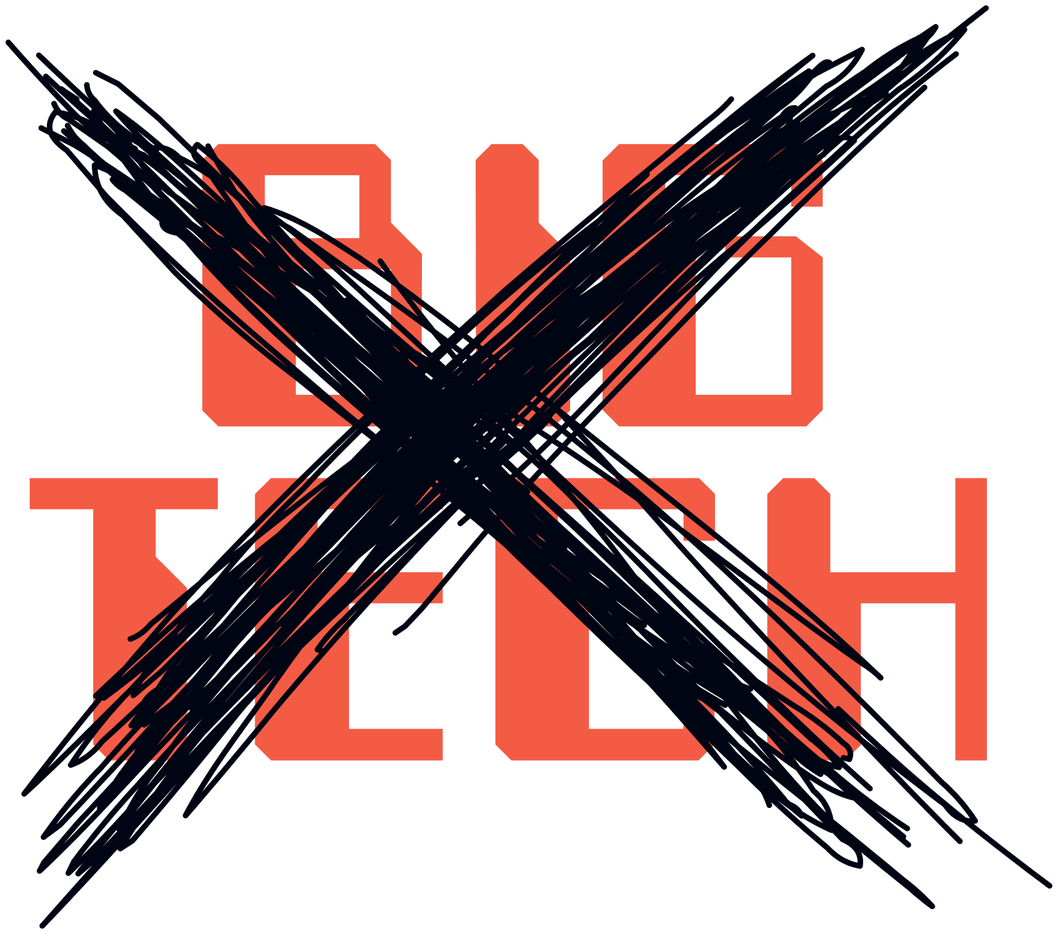
De afgelopen jaren is dat enigszins veranderd. Er wordt gezamenlijk geld geleend voor defensie-investeringen, er wordt over defensie gesproken. Maar Von der Leyen krijgt de handen niet op elkaar voor haar voorstel om af te rekenen met de unanimiteitseis die geldt voor de meeste belangrijke beslissingen op buitenlandbeleid. Die eis maakte notoire veto-klanten, zoals de Hongaarse premier Viktor Orbán, machtig. Maar niemand ziet zijn eigen veto graag verdwijnen.

Ook buitenlandchef Kaja Kallas loopt tegen zo'n muur op. Kallas begint graag over de zelfverdedigingsclausule van de EU, het zogenoemde artikel 42.7, waarin de landen afspreken elkaar te hulp te schieten bij een aanval. De clausule bestaat al en Cyprus, dat onlangs nog door een Iraanse drone werd geraakt, wil het principe graag uitwerken. Maar verder ziet vrijwel niemand zulke concrete verplichtingen zitten.

Zo blijven de meeste discussies om zichzelf heen draaien. Het enige dat daartegen lijkt te kunnen helpen, zo hopen de diplomaten die er wél werk willen maken, is de factor-Trump. Wat de meeste landen uit zichzelf niet willen doen, kan de chaos vanuit het Witte Huis misschien mogelijk maken: meer samenwerking en nieuwe bondgenootschappen. Ook Jetten zinspeelde daarop: „We zijn ook als Europa en het Midden-Oosten meer op elkaar aangewezen.”

Advertentie

FOLLOW THE BIG TECH

WIJ WILLEN RADICAAL ONAFHANKELIJK ZIJN. OOK VAN BIG TECH. SLUIT JE AAN.

Follow the money schrijft kritisch over big tech, maar we maken er zelf ook gebruik van. Dat wringt. Dat Amerika toegang tot data kan afdwingen, botst met ons principe dat we onafhankelijk willen zijn. Daarom stappen we over op Europese alternatieven. Dat kost tijd en geld. Met steun van onze leden maken we deze noodzakelijke stap mogelijk. Zodat we kunnen blijven doen wat we moeten doen: de macht controleren.

WORD NU LID OP FTM.NL

MONEY

IN EUROPA

De Europese Unie versnelt in recordtempo

CAROLINE DE GRUYTER

Ondanks de warme zeebries teisteren ijzige winden de Europese leiders." De koppenmakers van het nieuwsmedium *Politico* zijn altijd vindingrijk rondom Europese toppen, en de top op Cyprus deze week was geen uitzondering. Politiek heeft drama nodig, anders interesseert het de mensen niet. En de 27 regeringsleiders bespraken, onder meer, de komende meerjarenbegroting. Een weinig verheffend schouwspel, waarbij elk land probeert om zo weinig mogelijk te betalen aan de gezamenlijke Europese pot en er zoveel mogelijk subsidies uit te halen. De Europese begroting is altijd *peanuts* geweest (1 procent van de nationale begrotingen). Daarom slagen de 27 erin om te bezuinigen op de Europese buitenlandse dienst in een tijd waarin de wereld, en zeker Europa, meer diplomatie nodig heeft dan ooit tevoren. Chapeau.

Maar over die gênante begrotingsonderhandelingen, elke zeven jaar weer, gaat het hier vandaag niet. Het gaat wel over hoe bijna alles wat Europese landen samendoen, gezien wordt als iets dat eigenlijk onmogelijk is en tot mislukken gedoemd. Of het nu gaat over Europese defensie, of over de energiecrisis als gevolg van de Iran-oorlog, of over de toetreding van Oekraïne tot de Europese Unie of over andere belangrijke gesprekksthema's op Cyprus - de implicatie is steeds dat we toch iets fout doen als het allemaal zo moeilijk is. *Alle Menschen werden Brüder*, zeggen mensen vaak, daar ging de Europese integratie toch over? Nou, weinig *Brüder*, als de Fransen alleen maar wapens in eigen land willen kopen en de Duitsers moeilijk blijven doen over eigen inkomsten voor de EU waardoor Brussel steeds als de lidstaten om meer Europa vragen met de bedelnap rond moet.

Maar doe dan eens een paar flinke stappen achteruit, zodat je het slagveld een beetje overziet. De EU is geen federatie. Lidstaten zitten grotendeels zelf achter het stuur. Steeds meer, eigenlijk. Zij zijn het die de grote beslissingen nemen, op de meeste terreinen - omdat ze de macht wel willen delen als het niet anders kan, maar die niet uit handen willen geven. Elke lidstaat wil voor zichzelf het onderste uit de kan. Zo is de Europese besluitvorming gestructureerd. Daarom zijn die moeizame onderhandelingen er altijd geweest. Zelfs in de beginjaren, toen er maar zes lidstaten waren. Mensen doen daar nu nostalgisch over, alsof er toen puur idealisme was en goede wil en solidariteit, en nu niet meer. Onzin. Ook toen ruzieden de hoofdsteden van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Over de begroting, over visquota of de toetreding van nieuwe landen. Zelfs de vragen die bij de eerste Europese opiniepeilingen (de Eurobarometer) in 1974 werden gesteld, probeerden de hoofdsteden te manipuleren. „Fragmentatie en disfunctionaliteit horen tot het politieke normaal van de Europese integratie", schreef de historicus Kiran Klaus Patel in zijn boek *Project Europe*, dat verplichte kost zou moeten zijn op alle middelbare scholen in Europa.

Kortom, al sinds zes landen in 1952 hun oorlogsindustrie onder supranationaal gezag plaatsten en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal oprichtten (trouwens ook geen eclatant succes), is ruziemaken en dan compromissen zoeken de rode draad in de Europese politiek. Dat blijft zo. Het grootste verschil met de begintijd is dat een handjevol regeringsleiders er toen soms twintig jaar over deed om een compromis te vinden (voorbeeld: het Europese patent) en dat de 27 dat nu, vanwege de grote geopolitieke urgentie, in recordtempo doet. En over taaiere onderwerpen ook nog.

Elke EU-lidstaat wil voor zichzelf het onderste uit de kan

Lees hoe Parag Khanna, een Indiase geopolitiek-goeroe die zijn adviezen in mondiale bestsellers verpakt, naar Europa kijkt. Na decennia van commissietjes die nooit tot enige actie leidden, schreef hij laatst, beslist Europa eindelijk om te doen '*whatever it takes*': „Het versnelt plannen voor defensie en nucleaire autonomie, technosoevereiniteit, één kapitaalmarkt, een bankenunie en talloze andere initiatieven om macht te poolen. Europese aandelenmarkten schoten de S&P500 in 2025 voorbij en voor het eerst zijn er meer Amerikanen naar Europa verhuisd dan andersom."

Hij heeft gelijk. Anderen spelen landjepik, Europa wordt al onderhandelend en compromissen-sluitend zijn eigen autonome hub. Het is daar veel beter in dan het zelf weleens denkt.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

Donderdavond was er in Loosdrecht opnieuw **protest** tegen de komst van een azc.
FOTO JOSH WALET/ANP

REPORTAGE **ASIEL**

Ruim honderd mánnen? Met al die jonge meiden hier?

Drie dagen achtereen was het onrustig in Loosdrecht, waar werd geprotesteerd tegen de komst van een azc. Donderdag bleef het rustig. „Er was echt tuig", zei minister van Justitie Van Weel vrijdag.

Martin Kuiper en **Ingmar Vriesema**
LOOSDRECHT

De eerste harde vuurwerkknal klinkt als het donderdagavond begint te schemeren. Een man zwaait met een grote Nederlandse vlag en loopt naar de rotonde naast het gemeentehuis van Wijdemeren, in het dorp Loosdrecht. „Azc weg ermee!" scandeert hij. Nu komen ook tientallen andere demonstranten in beweging. Ze roepen hem na: „Azc weg ermee!" Een tiener slaat het vanaf de steprand gade en zegt tegen zijn maat: „Ik ben benieuwd of het vanavond rustig blijft."

De avonden hiervoor was het steeds raak. Op maandag, dinsdag en woensdag verzamelden zich hier honderden demonstranten. Ze protesteerden tegen de komst van een tijdelijk azc in het gemeentehuis zelf, gelegen aan de rand van het dorp (9.300 inwoners); het gemeentehuis staat deels leeg vanwege een aanstaande fusie met het naastgelegen Hilversum. Ook landelijke anti-azc-groepen haakten bij de demonstraties aan. Drie dagen op rij liep het protest uit de hand en kwam de ME eraan te pas. De politie werd naar eigen zeggen bekogeld met eieren, zwaar vuurwerk en volle blikjes frisdrank. Er werden meerdere mensen aangehouden. Op vrijdag is een Hilversummer veroordeeld tot een taakstraf van honderd uur voor het gooien van een brandende fakkel.

Waarom is het verzet in Loosdrecht zo groot?

Bewoners van het appartementencomplex pal tegenover het gemeentehuis krijgen op vrijdag 17 april een brief in hun postvak. Afzender: de burgemeester, Mark Verheijen. De toon van de brief is zakelijk en beslist: de gemeente is van plan vanaf woensdag, 22 april, „op verzoek van het COA, tijdelijk maximaal 110 asielzoekers" op te vangen. Op zaterdag, 18 april, is er een informatiebijeenkomst, lezen de bewoners. Daar vernemen ze dat de groep asielzoekers „grotendeels" zal bestaan uit jonge mannen, tussen de 18 en 24 jaar. Dat er jonge gezinnen komen lijkt uitgesloten, want „het gebouw is niet passend voor kinderen", volgens de gemeente.

De bewoners voelen zich overvallen. Alexander (60) wil niet met zijn achternaam in de krant vanwege zijn werk (zijn naam is bij de redactie bekend). Hij woont op de zevende verdieping, met uitzicht op het gemeentehuis. „Die incompetente burgemeester heeft dit er gewoon op eigen titel doorheen gedrukt", zegt hij.

De gemeente laat weten het COA-verzoek om deze „spoednoodopvang" op maandag 13 april te hebben ontvangen, waarna ze „zo snel als mogelijk" in actie kwam. Punt is: de gemeente ving nog geen asielzoekers op, „terwijl we dit op grond van de Spreidingswet wel moeten". Bovendien wil Wijdemeren bijdragen aan „menselijke opvang".

'Jonge meiden op de fiets'

„Wij kregen geeneens een brief", zegt Channah de Koning (36), die op „nog geen tien minuten lopen" van het gemeentehuis woont en deze week mee demonstreerde. Ook zij is niet te spreken over de samenstelling van de op te vangen groep. Meer dan honderd mánnen. De rotonde hier bij het gemeentehuis is, zegt ze, een „verzamelplek" voor middelbare scholieren op weg naar Hilversum - „mijn dochter is een van hen, na de zomer". Er zijn sportvelden dichtbij, en er zijn de strandjes van de Loosdrechtse plassen - „allemaal jonge meiden op de fiets". Nee, zegt ze, ze wil de mannen niet het voordeel van de twijfel geven. „Vergeet ook Lisa niet, hè." Lisa, uit Abcoude: het zeventienjarige meisje dat vorig jaar zomer naar huis fietste en door een asielzoeker werd vermoord.

Emmy (19, achternaam bekend bij de redactie) wijst op het groen in een veld naast het fietspad, niet ver van het gemeentehuis. „Die planten staat over een paar weken heel hoog", zegt ze. „Iemand kan zich er zo in verstoppen en je erin trekken." Met vriendinnen praat ze over wat te doen met straks een azc dichtbij. „Eén vriendin drinkt niet, hebben we afgesproken. Kunnen we uit met de auto in plaats van de fiets."

Emmy vertelt dat haar broertje eerder deze week klappen kreeg van de ME. Hij hield er een blauwe plek aan over op zijn been. Ook een demonstrant op donderdag klaagt over een „lamme hand" omdat hij door de politie is geslagen. Alexander heeft het allemaal gezien vanuit de hoogte van zijn appartementencomplex. Op zijn telefoon toont hij een filmpje van woensdagavond: tientallen demonstranten die door de politie worden achtervolgd in het wijkje achter zijn appartement. „Lopen, lopen", roept een ME'er opgefokt. Een man loopt langs de bewapende agenten met beide armen in de lucht gestoken. Pats! „Zie je?" zegt Alexander: „Verheijen laat gewoon zijn eigen bevolking neerslaan."

Wat gaan al die mannen hier doen? Je moet dat risico niet nemen, zegt de Turks-Oekraïense Ahmed Ugurel

Alexander heeft de rollator van z'n moeder van stal gehaald, die staat klaar voor zijn deur: „Als ik later vanavond de hond uitlaat, loop ik erachter. Met een pet en bril op lijk ik net een oude man. Krijg ik in elk geval geen klappen."

Justitieminister David van Weel (VVD) zei vrijdagochtend voorafgaand aan de ministerraad dat het politiegeweld niet „buitensporig" was. „Er was echt tuig, er werd echt gereld."

De politie blijkt deze donderdagavond veel minder zichtbaar aanwezig. Dit keer geen dranghekken en ME'ers in het gelid, wel een uit Utrecht overgekomen politieagent die zich urenlang al babbelend tussen de betogers mengt. Plus nog een geüniformeerde collega of drie. De sfeer is afwachtend, de groepjes betogers kijken vooral naar elkaar, tienerjongens naar de geroutineerde azc-betogers, meisjes naar de cameraploegen. Geroepen of gescandeerd wordt er weinig. Rond kwart voor negen komt er leven in de brouwerij: uit een auto geparkeerd naast de rotonde klinken pompende beats uit een indrukwekkende geluidsinstallatie. De song is een paar dagen geleden opgenomen, glimlacht een man bij de auto:

Wij bewoners zeggen nee tegen een azc in Loosdrecht/wie denkt er nog aan onze kinderen/ die niet eens meer in onze eigen wijk kunnen spelen/we laten de politie ons als Nederlandse burgers niet wegslaan

Betogers komen op het geluid af, drie, vier man beginnen uitgelaten te hakken op de muziek. De politieman uit Utrecht roept er een paar collega's bij.

'Oekraïners zijn christelijk'

Overigens: Loosdrecht vangt al vluchtelingen op. Oekraïners, verspreid over het dorp. De Loosdrechters hebben niets op hen aan te merken. „Van hen heb je totaal geen last", zegt Channah de Koning. Weten de Loosdrechters uit welke landen de nieuwelingen komen? Eritrea, zeggen sommigen, zonder het zeker te weten, Syrië misschien. In elk geval: mensen uit een andere cultuur. „In zulke landen heb je toch andere wetten", zegt Emmy, „bijvoorbeeld als het gaat over vrouwenrechten". Alexander: „Het zijn allemaal moslims. Of in elk geval: 98 procent. De Oekraïners zijn christelijk. Die hebben zich feilloos aangepast."

Op een dorpspleintje een kilometer van het gemeentehuis staat een wijkgebouw waar een kleine twintig Oekraïners verblijven. Hoe kijken zij aan tegen de komst van asielzoekers in Loosdrecht? Een man van middelbare leeftijd komt zijn kamer uitgelopen. „Ahmed Ugurel" stelt hij zich voor - 51 jaar. Met zijn gezin is hij in 2014 vanuit Turkije naar Oekraïne vertrokken. Na Poetins invasie in 2022 is hij gevlucht en in Nederland beland. Loosdrecht bevalt hem goed. De mensen zijn vriendelijk en hij werkt als vrijwilliger voor de gemeente. Zijn zoon van zeventien, Kaan, werkt voor een hoveniersbedrijf. „110 mensen in één keer: dat is véél, voor Loosdrecht", zegt Ugurel. „We weten niet wat voor mensen het zijn. We kennen hun karakter niet. Waar ze vandaan komen. Wat gaan al die mannen doen? Je moet dat risico niet nemen."

Op de rotonde wordt niet meer gegabberd, de muziek is gestopt. Her en der klinkt een knal, iemand jelt nog eens 'nee tegen azc'. En dat was het wel, deze avond. Zaterdag sowieso weer, een vrouwenmars, van het oude politiebureau een kilometer naar het gemeentehuis.

De komst van de asielzoekers is uitgesteld tot begin mei, en vrijdagmiddag meldde de gemeente dat het aantal opvangplekken terug wordt gebracht naar zeventig. „Zolang wij hier blijven demonstreren, zullen de asielzoekers niet komen", zegt Channah de Koning. „Dan kunnen politie en gemeente hun veiligheid niet garanderen."

Advertentie

REPORTAGE **KERNCENTRALE**

In Tsjernobyl wordt nog altijd Pasen gevierd

De kerncentrale in Tsjernobyl was veertig jaar geleden het toneel van een grote kernramp. Door de oorlog dreigt er opnieuw gevaar. Dat jaagt sommige bewoners niet weg. „Een oude boom moet je niet verplanten."

Door **Simone Peek** Fotografie **Kostyantyn Chernichkin**

Op de zestiende verdieping van het hoogste gebouw van het stadje Pripjat is het doodstil. Geen stemmen, geen voetstappen, geen automotoren. Links ligt Wit-Rusland, met uitgestrekte, dichte bossen zo ver je kunt zien. Rechts, achter de verlaten flatgebouwen en nog meer woud, staat de kolossale stalen sarcofaag rond de ontplofte kernreactor Tsjernobyl. De nachtmerrie waar Oekraïne op 26 april 1986 in ontwaakte.

Het is deze week veertig jaar geleden dat de meltdown van Blok 4 bij de kerncentrale van Tsjernobyl (voor de leesbaarheid is gekozen voor Tsjernobyl waar de kernramp om bekendstaat. Oekraïners spreken van Tsjornobyl) plaatsvond. In de straten van Pripjat was de explosie te horen - het sovjet-idyllische stadje was speciaal gebouwd voor medewerkers van de kerncentrale. Hier, vanaf de zestiende verdieping, was de brand te zien. Maar het zou nog dagen duren voordat er werd ontruimd.

De kernramp van Tsjernobyl, veroorzaakt door een verkeerd uitgevoerde veiligheidstest, is wortel van vele angstvisioenen. De risico's van kernenergie in de eerste plaats. De ramp grifte in het collectieve geheugen van de Oekraïners hoe weinig Moskou om de bevolking gaf - wat leidde tot diep wantrouwen tegen de staat. Nu is het gebied verwikkeld in een vernietigende oorlog: in 2022 reden Russische kolonnes langs dit flatgebouw het land binnen, over de Straat van de Helden van Stalingrad.

„Oekraïne begroette ons met kapotte grensposten", stelde een Russische soldaat, Anton Gorochov, in een boek met ooggetuigenverklaringen over de invasie. Hij beschrijft hoe hij in de verte de kernreactor ziet staan, die ook hij waarschijnlijk zag vanaf een hogere verdieping van een van de flatgebouwen. Zijn eenheid was een dag te laat voor de invasie omdat ze in het bos waren verdwaald.

De Russische invasie leidde de soldaten door het zwaarst vervuilde deel, het Rode Bos, waar de soldaten loopgraven groeven in aarde met radioactief materiaal. Nu heeft Oekraïne zelf versterkingen opgeworpen - zonder te graven - en gebruikt het Pripjat en omgeving onder meer als trainingsterrein. De zone is zwaar beveiligd en staat onder constant toezicht van het leger en de geheime dienst - objecten en gebouwen die te maken hebben met de veiligheid mogen niet getoond worden. *NRC* wordt te allen tijde begeleid door een gids.

Kamikazedrone op de koepel

De dreiging blijft: in de Tsjernobyl Vervreemdingszone, de dertig kilometer rond de reactor waar de impact van de kernramp het grootst was, worden voortdurend vijandelijke drones gespot en uit de lucht gehaald. De brokstukken kunnen brand veroorzaken en opnieuw radioactieve vervuiling verspreiden. Een brandweerbrigade houdt het bos vanaf een uitkijkpost in de gaten.

Vorig jaar, op Valentijnsdag, explodeerde een Russische kamikazedrone op de beschermende koepel rond het rampgebied. Het inslagpunt is nog te zien, aan de nieuwe staalplaat die daar is aangebracht. Of de strijdkrachten opzettelijk de koepel raakten, of het voorzien hadden op het ernaast gelegen elektriciteitsstation zullen we vermoedelijk nooit weten. Maar de koepel werd geraakt. Een rubberen tussenlaag vatte vlam en bleef drie weken branden. De koepel is hierdoor nu 'lek', al lukt het vooralsnog om met extra luchtzuiverings-maatregelen te voorkomen dat radioactieve aerosolen ontsnappen. Maar de koepel is nu minder stabiel - een nieuwe explosie op het dak of zelfs in de buurt zou instorting kunnen veroorzaken.

> We wisten alleen van de brand. En elke dag vroegen we om nieuws, dan zeiden ze - het is een beetje erger of beetje beter
>
> **Maria Verbytsj** inwoner

„Een oude boom moet je niet verplanten", zegt Maria Verbytsj (67). Ze is ervan overtuigd dat sommigen die gedwongen werden Tsjernobyl te verlaten, te vroeg zijn overleden omdat ze hun vertrouwde leefomgeving misten. Internationaal wordt het stadje geassocieerd met de ramp, minder bekend is dat er al sinds de twaalfde eeuw een plek met deze naam bestaat in dit gebied.

Onderzoek van de WHO bevestigt dat de post-Tsjernobyl-populatie psychische klachten heeft sinds de ramp. De getroffenen kampen bovengemiddeld vaak met „extreem pessimisme en fatalisme", en daarnaast angst over wat de straling voor hun gezondheid betekent. Ook lijden ze aan „droefheid over de gedwongen evacuatie".

Hoewel de autoriteiten het ontmoedigen om in de Vervreemdingszone te wonen, leven er in de Tsjernobyl-zone vijftig burgers. Met name ouderen, die zijn teruggekomen omdat ze zich te diep verbonden voelden met het gebied om elders te kunnen aarden. Een groepje inwoners zit in de keuken van een van hen. Ze gaan orthodox Pasen vieren. De tafel staat vol met gekleurde eieren, vlees en cakes.

De vrouwen vertellen hoe hen in eerste instantie niets werd verteld over de explosie in de reactor. Verbytsj herinnert zich hoe de stad vergeven was van de politie en hoe haar vader huilde. „We wisten alleen van de brand. En elke dag vroegen we om nieuws, dan zeiden ze - het is een beetje erger of beetje beter", zegt Verbytsj. „Beter!", schampert ze.

De autoriteiten vroegen de lokale bevolking zand te scheppen dat werd gebruikt om de brand te doven. Maria Verbytsj was 27 en had twee kinderen. Een van de andere vrouwen herinnert zich een buurvrouw die zwanger was en na vier dagen zand scheppen in het stralingsgebied een miskraam kreeg. Uiteindelijk moesten Verbytsj en haar gezin toch vertrekken - maar zij kwam in 1989 weer terug. Het huis stond er nog en elders wonen wilde ze niet.

Verbytsj vertrok opnieuw op de dag de Russen binnenvielen en ze ontploffingen hoorde. Na de bevrijding van het gebied kwam ze weer terug. De oorlog was fataal voor een icoon uit Tsjernobyls geschiedenis: de 73-jarige Natalia Chodymtsjoek was de echtgenote van het eerste slachtoffer van de kernramp in 1986. Haar man was hoofdbediener van de centrale watercirculatiepomp in de ontplofte kernreactor. Zijn lichaam is nooit gevonden.

Chodymtsjoek kwam in november om het leven door een Russische drone-aanval op haar appartement. Ze woonde in Trojesjtsjyna, een wijk in het noorden van Kyiv waar veel inwoners uit Pripjat werden ondergebracht. De energiecentrale in de wijk en nabijgelegen woningen zijn veelvuldig doelwit.

Ontmantelen

Tsjernobyl had de grootste kerncentrale ter wereld moeten worden met twaalf reactoren - het werd de grootste civiele nucleaire ramp die de wereld ooit heeft gezien. Zeker vierduizend gevallen van kanker worden eraan toegeschreven. De radioactieve wolk verspreidde zich over Europa, Centraal-Azië en het Midden-Oosten. Het geheel aan neveneffecten zal nooit helemaal in kaart worden gebracht.

De ontplofte reactor nummer 4 was pas drie jaar in gebruik. Het nabijgelegen 'Blok 3' was tot 2000 nog operationeel.

Van links naar rechts: Valentyna Koecharenko (87), Maria Verbytsj (67) en Tamara Nedasjkivska (69) vieren het orthodox paasfeest.

Nog altijd werken er ruim tweeduizend mensen aan het ontmantelen van de centrale, de afvalverwerking, het monitoren van de brandstof, in de stralingsbewaking en alles wat er bij zo'n grote groep arbeiders komt kijken.

Er wordt in ploegendiensten gewerkt: 15 dagen in de zone, 15 dagen thuis. Vanwege de oorlog zijn er permanent medewerkers van de internationale atoomveiligheidsorganisatie IAEA gestationeerd bij alle vijf kerncentrales in Oekraïne.

Rode sterren aan de lantaarnpalen

De Tsjernobyl-zone is de enige plek in Oekraïne waar de Sovjet-tijd nooit is opgehouden. Op de naam van het gebied zelf na: voorheen stond het bekend onder de Russische transliteratie Tsjernobyl, inmiddels is dat het Oekraïense Tsjornobyl. Straatnamen zijn nooit veranderd, aan de lantaarnpalen hangen nog rode sterren, in verlaten klaslokalen zijn de boeken in het Russisch, met het gezicht van Lenin op de kaft.

Het maakte Pripjat tot een tijdscapsule die toeristen maar wat graag komen zien. Voor de pandemie nam het aantal bezoekers elk jaar toe. 2019 was het topjaar, met 124.000 bezoekers. „Als er geen oorlog was geweest, waren in 2025 zonder meer alle records gebroken", zegt Zone-gids Nadia. De reden: het uitkomen van het dystopische first-person schietspel S.T.A.L.K.E.R 2.

De Oekraïense makers van de game hebben tot in het grootste detail gebouwen uit de stad Pripjat en de reactorzone nagebouwd. Van de afgebladderde Sovjet-muurschilderingen tot gebouwen. Gamers - begin vorig jaar 6 miljoen - lopen rond in het apocalyptische gebied en moeten gemuteerde monsters, zombies en vijandelijke troepen verslaan.

Ook Russische soldaten hebben het spel gespeeld. „Oh, ik heb hier gevochten", zou één brigadegenoot van de Russisch soldaat Anton Gorochov hebben gezegd toen hij in 2022 uitkeek over Tsjernobyl. De commandant vroeg hoe dat mogelijk was, ze waren toch pas net de grens over gestoken en een oorlog begonnen die veel Russische militairen niet hadden zien aankomen. „De jongen antwoordde vol zelfvertrouwen: 'in S.T.A.L.K.E.R.' en begon te navigeren."

> Gamers lopen rond in het apocalyptische gebied en moeten gemuteerde monsters en vijandelijke troepen verslaan

Even later verdwaalde de eenheid weer. De game bood toch geen blauwdruk voor een echte invasie. Veel soldaten bleven ronddwalen in het gebied. Een van de vrouwen die tijdens de bezetting achterbleef, herinnert zich hoe soldaten de woningen afstroopten op zoek naar kostbaarheden en bij haar aanklopten en vroegen om aardappelen.

Het Russische offensief mislukte militair gezien en was humanitair een ramp. Toch vreest Oekraïne dat Rusland het opnieuw zal proberen. President Volodymyr Zelensky waarschuwde deze maand dat langs de grens artillerieposities worden ingenomen, en dat infrastructuur wordt aangelegd die mogelijkheden biedt voor een nieuwe invasie van dit gebied.

Een Oekraïense militair, die eerder gids was in de Vervreemdingszone, in de verlaten stad Pripjat.

Brandweerman **Serhi Savtsjoek** houdt de bossen rond Tsjernobyl in de gaten.

Ingenieurs in de controlekamer van Tsjernobyl.

Achter de flats van Pripjat **de sarcofaag** rond de ontplofte kernreactor Tsjernobyl .

‘Met onze gezondheid raken we terug in de Middeleeuwen’

Ziekenhuizen zouden mensen gezond moeten maken, maar veroorzaken juist veel ongezondheid, betoogt arts en hoogleraar Schelto Kruijff. „De grootste winst voor de gezondheid ligt niet hier, die ligt buiten het ziekenhuis.”

Door **Christiaan Pelgrim** Foto **Kees van de Veen**

INTERVIEW

Schelto Kruijff

CHIRURG-ONCOLOOG EN HOOGLERAAR

H

Het is een hardnekkige denkfout, zegt Schelto Kruijff, chirurg-oncoloog en hoogleraar in het Groningse academische ziekenhuis UMCG. „Gisteren vroeg ik het nog aan mijn eigen studenten: wie denken er allemaal dat we zo oud kunnen worden door de toegenomen mogelijkheden in de medische zorg?” Bijna alle handen gingen de lucht in. „Ik zei: wat dacht je van schoon drinkwater? Schone straten? Schone lucht?”

Ziekenhuizen dragen veel minder bij aan de gezondheid dan mensen denken. Sterker, ze veroorzaken veel ongezondheid, betoogt Kruijff (48) in zijn donderdag verschenen boek *Hoe gezond is het ziekenhuis eigenlijk*.

Natuurlijk kunnen ziekenhuizen veel betekenen voor individuen, vertelt Kruijff in een klassieke vergaderruimte in het UMCG. „Voor iemand die een niertransplantatie kan krijgen bijvoorbeeld, en daardoor niet steeds weer naar het ziekenhuis hoeft voor dialyse. Zoals mijn schoonvader: zijn leven verbeterde sterk.”

Maar maken ziekenhuizen met zulke operaties Nederland ook gezonder? Het aantal mensen met nierfalen stijgt. Voor echte gezondheidsverbetering moet je dát terugdringen, zegt Kruijff. „In de winkels ligt voedsel met veel te veel zout, wat slecht is voor je nieren. En het probleem van de zorg is dat het een aanzuigende werking heeft: als er geen behandeling was, zouden mensen zuiniger zijn op hun nieren.”

Nog spannender is de vraag of ziekenhuizen de mensheid wereldwijd gezonder maken. Daar heeft Kruijff „grote twijfels” over. „Ziekenhuizen zijn sterk vervuilend, met een CO_2-uitstoot die groter is dan die van de luchtvaartsector. Dat heeft een groot effect op klimaatverandering, die nu al de gezondheid van mensen aantast: meer overstromingen, hittegolven, mislukte oogsten en er komen tropische infectieziektes deze kant op.”

Naast die CO_2-uitstoot, zegt Kruijff, produceren ziekenhuizen kilotonnen aan afval. „En van de medicijnen die we voorschrijven, komen de resten via het riool in het afvalwater. Zuiveringsbedrijven hebben steeds meer moeite om die eruit te krijgen.”

Daarom concludeert Kruijff: „In de zorg zeggen we gezondheid te produceren, maar als we eigenlijk óngezondheid produceren, is dat een paradox. Die zorgparadox wil ik duidelijk maken.”

Ziekenhuizen zijn te groot en doen te veel, is Kruijff’s overtuiging. „In het ziekenhuis zijn we millimeter voor millimeter nieuwe behandelingen aan het ontwikkelen”, zegt Kruijff. „Maar de grootste winst voor de gezondheid ligt niet hier, die ligt buiten het ziekenhuis. Bij de jeugd die zichzelf ziek eet en rookt, met zout en vet eten en vapes.”

„Schone lucht, schoon drinkwater: de factoren die ons zo gezond oud maken, komen steeds meer onder druk te staan”, zegt Kruijff. De laatste tien jaar is het aantal gezonde levensjaren van de Nederlander gestaag gedaald, volgens cijfers van statistiekbureau CBS: van gemiddeld bijna 58 naar ruim 55 jaar.

Stront in de straten

Kruijff begrijpt wel dat zijn studenten dachten dat door ziekenhuizen de levensverwachting is gestegen. In de zorg is afgelopen eeuw ook veel meer mogelijk geworden. „En die studenten kunnen zich natuurlijk niet meer voorstellen dat er vroeger nog stront in de straten lag. Maar nu hebben we moderne varianten van stront: sigarettenpeuken op straat, die per peuk duizend liter water kan verontreinigen, uitstootgassen in de lucht, medicatieresten in het water, zout en vet eten in de supermarkten. Het is minder zichtbaar, maar in feite raken we langzaam terug in de Middeleeuwen. Alle factoren die ons zo gezond hebben gemaakt zijn we aan het verwaarlozen. En de ziekenhuizen mogen het oplossen.”

Terug naar de Middeleeuwen? Dat is nogal een uitspraak. Waarom zouden we dat laten gebeuren?

„Omdat we het niet zien, we zijn eraan gewend. In de Middeleeuwen vond men het ook normaal dat er stront op straat lag. Ze vonden het idioot dat iemand als Sarphati [een 19de-eeuwse arts] zei: we moeten het afval opruimen, want mensen worden daar ziek van. Dat waren de visionairen.”

Maar waarom laten we de gezondheid dan verslechteren? Omdat er altijd nog een ziekenhuis is dat zoveel kan oplossen?

„Dat speelt heel erg mee. Dat is een verscholen verzekering. En het komt door het neoliberale denken: als fabrikanten hun producten kunnen blijven verkopen, is dat goed voor de economie. Maar dat klopt niet. Als je bijvoorbeeld hard ingrijpt op het voorkomen van obesitas, bespaart dat de maatschappij geld als water. Mensen hebben minder zorg nodig en blijven ook langer inzetbaar als werknemers, in plaats van dat ze chronisch ziek worden.”

Voor obesitas hebben we nu Ozempic.

„Hier nemen we echt de verkeerde afslag. We hebben een injectie tegen te dik worden, terwijl we mensen ziek blijven maken met verkeerd voedsel. De levenslange kosten van een kind dat obesitas krijgt, worden geschat op 150.000 euro per kind. Vooraf voorkomen is veel goedkoper: gezonde maaltijden en beweging op school, een suikertaks, gezond eten goedkoper maken. Maar politiek is dat moeilijker, omdat je de besparing niet in vier jaar geregeld hebt.”

Geestelijke verarming

Ziekenhuizen moeten uiteindelijk zelfs krimpen, betoogt Kruijff. Door niet alleen volop in te zetten op preventie, maar door tegelijk ook overbehandeling bij ouderen tegen te gaan. De meeste zorgkosten, schrijft hij in zijn boek, worden gemaakt in de laatste twee à drie levensjaren. Mensen willen iedere kans grijpen die hun leven mogelijk verlengt, ook als die kans klein is en het risico op complicaties groot. Kruijff wijt dat aan een „geestelijke verarming”. „Er wordt te weinig over de dood gesproken. Dat was de rol van de kerk, nu is dat weg.”

„Laatst trad er een hele vervelende complicatie op bij een vrouw van tachtig die al overgrootmoeder was. Het werd steeds iets erger en elke keer vroeg ik: hoe lang wil je hier nog mee doorgaan? Waarop zij antwoordde: ik wil echt mijn achterkleinkinderen nog zien opgroeien. Maar wanneer houdt het dan op? Haar lichaam was op. Wij zouden alle zorgmiddelen die we hebben kunnen inzetten voor haar, maar de kans dat zij daar echt iets aan had, was minimaal.”

Ook artsen vinden het vaak lastig om een behandeling te staken, zegt Kruijff. „We zijn opgeleid met een *willingness to please*. Onze rol is: jij bent ziek, ik los het op. Medisch specialisten als ik hebben twaalf jaar aan opleiding achter de rug. Als we dan iemand voor ons hebben die we kunnen helpen, willen we dat ook doen. Als bevestiging van onze professionele identiteit: ik doe ertoe.”

Kruijff beschrijft in zijn boek een 89-jarige voetbalfan met grote zwellingen in zijn hals door uitgezaaide schildklierkanker. Na twee lange gesprekken met Kruijff besloot hij af te zien van een operatie. Die zou ingrijpend voor hem zijn en slechts een kleine kans geven op verlenging van zijn leven. Toen de man niet veel later met kortademigheid werd opgenomen in een ander ziekenhuis, werd Kruijff gebeld door een boze arts: waarom had hij deze patiënt geen operatie gegeven? De man leefde daarna nog enkele jaren en overleed vredig.

Krijgt een 89-jarige patiënt eerder een ‘nee’ van u dan van een andere arts?

„Nee, ik ben geen Petrus die beslist over toegang tot de zorg. Je komt altijd met je patiënt samen tot een zorgvuldige afweging. Als een vrouw van dertig met zo’n zelfde probleem bij me komt, dan is dat eenvoudig. Het is een risicovolle ingreep, maar zij heeft nog een leven voor zich. Bij iemand van in de tachtig maak ik heel duidelijk wat de impact is: dat het lichaam een duw krijgt van een dag lang op een operatietafel liggen, dat er longontsteking kan optreden, smaakverlies, en dat er een grote kans is dat de ziekte terugkomt. Ik neem steeds meer tijd voor zulke gesprekken, en daardoor kiezen mensen zélf vaker om niet door te behandelen.

„En dan vertel ik er niet eens bij wat de kosten en de milieuimpact zijn, al voel ik me daar wel verantwoordelijk voor. Ook als je dat buiten beschouwing laat, is alsmaar doorbehandelen geen goede beslissing.”

En daardoor komt er bij u misschien toch vaker een ‘nee’ dan bij een andere arts?

„Meer dan bij een arts die deze inhoudelijke dialoog onvoldoende aangaat, ja. Maar dat vind ik ook geen goede zorg. Wij zijn als artsen verplicht om patiënten te informeren over de complicaties. Daarin zijn grote verschillen tussen zorgverleners. Het helpt ook niet dat verzekeraars een veel lagere vergoeding geven voor een goed gesprek dan voor een behandeling.”

> **Als er geen behandeling was, zouden mensen zuiniger zijn op hun nieren**

Heeft u in zo’n gesprek weleens de klimaatimpact opgeworpen?

„Nee. Er zit ook een beperking aan de hoeveelheid informatie die het brein van een patiënt aankan in zo’n emotioneel gesprek. Al zegt een van de onderzoekers die ik begeleid, een filosoof: de patiënt heeft eigenlijk het récht om te weten hoeveel uitstoot zo’n behandeling oplevert.”

Er zullen mensen zijn die dat willen weten. Overweegt u om dit erbij te gaan vertellen?

„Uit onderzoek blijkt dat patiënten hier wel behoefte aan hebben. Maar dit soort veranderingen wil ik niet in mijn eentje doorvoeren, dat moeten we als sector doen.”

Familiegesprek

In gesprekken met oudere patiënten hoort Kruijff vaak dat familieleden die erbij zitten, twijfels opwerpen over doorbehandelen. „Dan hoor ik: ‘Ja pap, moet je hier nou nog aan beginnen?’” Vaak begint dan pas het familiegesprek over het levenseinde. „Het is eigenlijk absurd dat dat niet eerder gebeurt. Eigenlijk zou iedereen dat gesprek op tijd met zijn eigen ouders moeten aangaan: wil je nog gereanimeerd worden? Op een IC terecht komen?

„Mijn eigen ouders zagen ook een beetje op tegen dit gesprek. Terwijl zij, een arts en verpleegkundige, hier voorheen altijd vrij stoer over hadden gedaan. Toen het gesprek achter de rug was, voelden we in het gezin een grote opluchting.”

U drong erop aan het hierover te hebben?

„Mijn broer, zus en ik stelden dit aan hen voor. Ik zag er ook wel een beetje tegenop. Maar het is goed gegaan: mijn ouders zullen denk ik niet meer onnodig op een IC belanden. Ze zijn nu al tachtig, eigenlijk hadden we dit bijzondere gesprek al vijf jaar eerder moeten voeren.

„De dood is een te groot taboe geworden. Het is een groot misverstand dat nadenken en praten over de dood te maken heeft met afname van levenslust. Het is andersom: als je bedenkt dat er ooit een einde aan komt, gaan mensen juist meer genieten van het leven.”

Het is droevig hoeveel mensen moeten sterven in een kille ziekenhuisomgeving, schrijft u, tussen de piepende apparaten en onbekende gezichten.

„Dat vind ik echt een teken van armoede. Als je thuis in elkaar zakt, kan dat ook een kans zijn. Dat je thuis, in je eigen omgeving kunt sterven, met je dierbaren om je heen. Dat je misschien zelfs geen 112 meer belt. Want dat zet een keten van acties in gang die maar moeilijk te stoppen is.

„Uiteindelijk moet je een keer sterven. Als je dan de kans krijgt om dat in je eigen omgeving te doen, waarom zou je die kans dan verjagen? Als we de dood blijven wegduwen, ‘nu niet’, kan de volgende kans weleens veel vervelender zijn.”

Als ziekenhuizen kleiner moeten worden, hoe kijkt u dan naar al die mensen die hier nu in de gangen lopen?

„Individueel hopen zij allemaal dat wij de kwaliteit van hun leven kunnen verbeteren. We besteden veel geld, veel energie, maar we vragen ons te weinig af hoeveel onze behandelingen opleveren. De zorg hoeft zich te weinig te verantwoorden, ook over onze milieuimpact. Voor sommige milieuwetten blijft de zorg buiten schot. Als wij echt vinden dat gezondheid ons primaire product is, zou de zorg de eerste sector moeten zijn die verduurzaamt, en zeker niet de laatste.”

Hoe gezond is het ziekenhuis eigenlijk? *Fundamentele vragen over de geneeskunde.* Balans, 256 blz. € 24,95

CV Schelto Kruijff

Schelto Kruijff (1977) is oncologisch chirurg in het Groningse academische ziekenhuis UMCG en hoogleraar chirurgische oncologie. Zijn onderzoek richt zich op duurzame innovaties. Ook houdt hij zich bezig met de vergroening van zijn eigen ziekenhuis en is hij bestuurslid van de wetenschappelijke beroepsvereniging voor chirurgen. In het verleden werkte hij onder meer in Malawi, Australië en Zweden.

Advertentie

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Maak werk van jouw ambitie

En geef je carrière een vliegende start

Finance Manager Benelux

Bedrijf
Arkema Group is een beursgenoteerd concern, wereldwijd gespecialiseerd in de productie van specialty chemicals en innovatieve materialen. In de Benelux is Arkema met circa 900 medewerkers sterk vertegenwoordigd onder de merknamen Bostik, Coatex en Arkema.

Functie
Je geeft leiding aan 4 medewerkers en zorgt voor verdere professionalisering van het rapportageproces en voor een actueel en betrouwbaar inzicht in de financiële stand van zaken. Als lid van het Finance Management Team Benelux rapporteer je aan de Regional Finance Director.

Locatie: Oosterhout / **Ervaring**: +5 jaar / **Sector**: Chemicals / **Opleiding**: Hbo/wo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden + groeiperspectief

Contactpersoon YER
Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

Inkoper Industrie & Recycling

Bedrijf
Heros is gevestigd in Sluiskil en telt circa 140 medewerkers. Het bedrijf draagt bij aan de circulaire economie door de productie en verkoop van secundaire grondstoffen, waterbehandeling en het aanbieden van havenfaciliteiten. Heros is onderdeel van de Remex GmbH / Remondis Groep.

Functie
Als Inkoper bij Heros ontwikkel en implementeer je inkoopstrategieën. Je combineert markt- en data-analyses met commerciële scherpte en zorgt voor een efficiënte en toekomstbestendige inkoop, met sterke leveranciersrelaties en optimale kostenbeheersing.

Locatie: Sluiskil / **Ervaring**: +5 jaar / **Sector**: Energie / **Opleiding**: Hbo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Marco Geijsels, +31 6 303 915 37

Senior Financial Controller

Bedrijf
Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasserdam.

Functie
Als Senior Financial Controller leid je de planning- & controlcyclus, jaarrekening en begroting. Je bewaakt projecten en budgetten, doet analyses en behandelt fiscale vraagstukken. Je bent het inhoudelijke aanspreekpunt voor de financiële administratie. Met jouw inzicht verbind je teams en externe partners.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring**: +5 jaar / **Sector**: Vastgoed / **Opleiding**: Hbo/wo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Business Controller

Bedrijf
Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasserdam.

Functie
Als Business Controller ben je een kritische sparringpartner die de organisatie helpt haar doelen te realiseren. Je daagt de business uit, bewaakt de risico's en investeringen binnen vastgoed en levert betrouwbare begrotingen, analyses en rapportages.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring**: +5 jaar / **Sector**: Vastgoed / **Opleiding**: Hbo/wo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieus. Deskundig.

YER ambitions in motion

GENEESKUNDE

Wel klontjes in het brein maar geen alzheimer. Hoe kan dat?

Nederlandse onderzoekers ontdekten dat onrijpe cellen in het volwassen brein mogelijk een rol spelen in de bescherming tegen alzheimer.

Hersencellen die genetisch veranderd zijn om het eiwit ß-APP aan te maken. Bij de onvolledige afbraak hiervan in de hersenen ontstaat ß-amyloïd. Dit vormt de plaques die met alzheimer in verband worden gebracht. Het beeld is gemaakt met een elektronenmicroscoop. FOTO SCIENCE PHOTO LIBRARY

Karlijn Saris
AMSTERDAM

Onrijpe hersencellen in het geheugencentrum van het volwassen brein (de hippocampus) bieden mogelijk bescherming tegen de ziekte van Alzheimer en andere vormen van dementie. Dat concluderen onderzoekers van het Nederlands Herseninstituut deze week in een publicatie in *Cell Stem Cell*. Zij ontdekten dat ook in de hersenen van oudere mensen nog zulke jonge, onvolgroeide neuronen aanwezig zijn, en daar mogelijk op allerlei verschillende manieren de hersenen weerbaar maken tegen geheugenverlies.

Bij het bestuderen van hersenweefsel onder de microscoop viel het de onderzoekers op dat sommige mensen wél eiwitophopingen in hun hersenen hadden - een aanwijzing voor de ontwikkeling van de ziekte van Alzheimer - maar nooit geheugenverlies ontwikkelden. „Echt een opwindende bevinding", zegt hoofdonderzoeker Evgenia Salta uit Griekenland. „Kennelijk maakt iets in de hersenen van deze mensen hen weerbaar tegen cognitieve achteruitgang."

Bij de ziekte van Alzheimer en andere vormen van dementie sterven hersencellen langzaam af. In het geval van alzheimer wordt de aanwezigheid van eiwitophopingen in de hersenen doorgaans beschouwd als dé voorspeller voor het ontwikkelen van geheugenverlies. De meeste medicijnen die de laatste jaren op de markt verschijnen tegen deze neurodegeneratieve ziekte richten zich specifiek op het opruimen van die zogenaamde plaques, maar hebben weinig effect op het verbeteren van het geheugen. Er wordt ook druk geëxperimenteerd met bloedtesten die de eiwitklontjes kunnen detecteren, om zo eerder een diagnose te kunnen stellen.

„Onderzoek richt zich vaak op de schade die de ziekte van Alzheimer aanricht in het brein, maar er is ook een andere manier om ernaar te kijken, door de lens van regeneratie, in plaats degeneratie", zegt Salta. „De grote vraag in de zoektocht naar een mogelijke behandeling is dan of de hersenen zichzelf in dit soort situaties kunnen repareren, of ze het verlies van afstervende hersencellen kunnen opvangen door het ontstaan van nieuwe cellen."

Onvolgroeide hersencellen

In de neurowetenschappen wordt al jaren gespeculeerd over het bestaan van onvolgroeide hersencellen, en hun mogelijk beschermende functies. Sommige studies vonden ze wel. Andere eveneens grote en gedegen studies vonden niets. Volgens Salta heeft dat deels te maken met de wisselende kwaliteit van hersenpreparaten op verschillende plekken in de wereld: hersenweefsel moet na het overlijden zo snel mogelijk worden geprepareerd om er zinnige informatie uit te kunnen halen.

„De Nederlandse Hersenbank heeft de beste preparaten ter wereld. Het is een klein land met een goede infrastructuur om monsters op een goede manier op te slaan, al een paar uur na overlijden", zegt Salta. Met deze preparaten én het

> Het is mogelijk om het genetische receptenboek van één afzonderlijke hersencel uit te lezen

gebruik van nieuwe technieken om in afzonderlijke cellen te kijken heeft de onderzoeksgroep de aanwezigheid van onrijpe hersencellen naar eigen zeggen „erg aannemelijk kunnen maken".

Ze gebruikten daarvoor *single-cell rna sequencing*, een nieuwe techniek waarmee het mogelijk is om het genetische receptenboek van één afzonderlijke hersencel uit te lezen. Die genetische code geeft informatie over de mogelijke functies van de cel. Wat onrijpe hersencellen precies doen om geheugenverlies tegen te gaan, kan met deze studie nog niet worden aangetoond. Daarvoor moet je volgens Salta functionele experimenten met die cellen doen, en dat kan niet in het menselijk brein. „Maar we hebben wel vermoedens."

Mogelijk kunnen deze cellen andere hersencellen aanzetten tot betere overleving wanneer die moeten gedijen in een omgeving van schadelijke eiwitklontjes. Onrijpe hersencellen hebben mogelijk ook ontstekingsremmende eigenschappen. Van ontstekingen in de hersenen is bekend dat die een grote rol spelen in de ontwikkeling van de ziekte van Alzheimer. En er wordt vermoed dat onrijpe hersencellen andere cellen kunnen helpen met hun onderlinge communicatie. Ze hebben dus een beschermende functie én gaan aangerichte schade tegen.

„Zoals we het nu begrijpen, zijn deze cellen een soort meststof in een tuin met langzaam verwelkende bloemen", zegt Salta. „Als de bloemen beginnen te hangen, zenden deze cellen signalen uit die de hersenen moeten aanzetten tot overleving, jeugdigheid en regeneratie."

In hun preparaten zagen de onderzoekers dat mensen die weerbaar blijven tegen geheugenverlies meer van zulke jonge hersencellen hebben dan mensen die wel klachten ontwikkelen. „Maar dat lijkt niet het hele verhaal. Mogelijk is er ook een verschil in genetische activiteit: welke opdrachten deze cellen kunnen afgeven, en in welke mate." Later wil Salta onderzoeken hoe het kan dat sommige mensen met eiwitophopingen in hun brein wel cognitief achteruitgaan, en anderen niet. „Hoe wordt dat op celniveau bepaald?"

Kwetsbare mensen

Voor een vooruitblik naar een toekomstige behandeling is het nog veel te vroeg, zegt Salta, al opent dit onderzoek volgens haar wel een nieuwe fundamentele denkrichting: verder onderzoek naar welke functies van die onrijpe hersencellen zo bepalend zijn voor een weerbaar brein. „Misschien kunnen we die functies op de een of andere manier versterken met een medicijn." Maar het is volgens Salta te simpel om te zeggen: we injecteren die onvolgroeide hersencellen in het brein van kwetsbare mensen. „De vraag is hoe veilig het is om zomaar nieuwe cellen toe te voegen aan een neuraal netwerk van cellen dat zich over tientallen jaren in samenhang met elkaar heeft gevormd. Zeker als we dat in oudere mensen doen, moet je goed uitkijken dat zoiets bijvoorbeeld niet kankerverwekkend blijkt te zijn."

Demonstranten lopen mee in **een Rode Lijn-protest** in oktober 2025, tegen het Israëlische geweld in Gaza. FOTO BRAM PETRAEUS

BEÏNVLOEDING

Via *De Telegraaf* brengt deze Israëlische organisatie ngo's in het nauw

NGO Monitor presenteert zich als een onafhankelijke organisatie die ngo's controleert. Uit gehackte Israëlische overheidsmails blijkt dat het een instrument van de Israëlische overheid is. Telegraaf-artikelen op basis van haar rapporten beschadigen hulpclubs zoals Oxfam Novib.

Wilmer Heck

AMSTERDAM

Deze keer gaan ze te ver, dacht Michiel Servaes toen hij op zaterdag 21 februari de site van *De Telegraaf* zag. Terreurbeweging Hamas had volgens de krant een „stevige vinger in de pap" bij hulporganisatie Oxfam Novib. Er zou sprake zijn van „Stasi-achtige technieken". Boven de kop stond een foto van algemeen directeur Servaes, tijdens een Rode Lijn-demonstratie tegen het geweld in Gaza.

Het was niet de eerste keer. Al eerder had Servaes een klachtenmail gestuurd naar Telegraaf-hoofdredacteur Kamran Ullah, nadat zijn organisatie in verband was gebracht met antisemitisme en terrorisme. Zo noemde Telegraaf-columnist Ronald Plasterk de 'Niet in mijn naam'-campagne van Oxfam over de bombardementen op Gaza „een campagne die aanleunt tegen antisemitisme". De e-mail bleef onbeantwoord.

En begin dit jaar schreef de krant dat ngo's zoals Oxfam Novib „niet alleen dekking voor de misstanden van Hamas" bieden, maar „ook de agenda en propaganda van Hamas" overnemen.

Deze keer besloot Servaes zijn grieven te delen op LinkedIn. „Beste Kamran, wat heeft het opblazen van duidelijk weerlegbare 'rechts-extremistische pro-Israël propaganda' en in diskrediet brengen van humanitaire hulpverleners in hemelsnaam met de feiten te maken?", schreef Servaes, die geen genoegen nam met het feit dat Oxfam de banden met Hamas in het artikel mocht ontkennen.

Uiteindelijk stuurde Oxfam op 12 maart een brief van vijf kantjes aan de hoofdredactie van De Telegraaf, waarin het schreef dat de beschuldigingen van de „zwaarste categorie" - over het faciliteren van een terreurorganisatie - „iedere grondslag" misten.

Waar kwam het nieuws over „de stevige vinger in de pap van Hamas" vandaan? De Telegraaf baseerde zich, zo bleek uit het artikel, op een rapport van de Israëlische organisatie NGO Monitor. Die wordt in de krant afwisselend een „waakhond" en een „denktank" genoemd.

Maar al langer blijkt uit verschillende onderzoeken - en uit door anonieme hackers gehackte e-mails van het Israëlische ministerie van Justitie die in 2024 online kwamen - dat NGO Monitor geen onafhankelijk onderzoeksinstituut is, maar een instrument van Israël. Via onderzoeken beschuldigt de monitor hulporganisaties van banden met terreurorganisaties. Volgens NGO Monitor werden bij Oxfam Novib Hamasleden als werknemers aangesteld. Ook wekte het de suggestie dat Nederlands belastinggeld bij Hamas terecht was gekomen. Hard bewijs werd niet geleverd.

Onrust in Den Haag

Het Telegraaf-artikel leidde eind februari tot onrust in Den Haag. Voor Tweede Kamerlid Queeny Rajkowski (VVD) was het aanleiding om minister Sjoerd Sjoerdsma (Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, D66) te vragen of hij ook vindt dat Hamas niet gefinancierd zou moeten worden met Nederlands belastinggeld. Ook de PVV en Groep Markuszower stelden Kamervragen.

Die laatste fractie stelde voor om Oxfams ANBI-status te beëindigen en subsidies stop te zetten. Annelotte Lammers (Groep Markuszower) diende in april een motie in over de aanwezigheid van koningin Máxima bij het zeventigjarig jubileum van Oxfam op 31 maart. Daarin werd de regering opgeroepen „in de toekomst geen bijeenkomsten van Oxfam Novib of aanverwante organisaties bij te wonen waarop een terroristische organisatie direct of indirect invloed uitoefent". De motie werd verworpen; de PVV, FVD, BBB, Groep Markuszower en Kamerlid Mona Keijzer stemden voor.

In hun antwoorden op de Kamervragen schreven minister Sjoerdsma en (inmiddels voormalig) staatssecretaris Aukje de Vries (VVD) dat er „geen informatie voorhanden" is „die de aantijgingen van NGO Monitor steunt". Daarop publiceerde De Telegraaf een nieuw artikel onder de kop: 'Waakhond fileert Haagse ontkenning. Hamas had wel degelijk vinger in de pap bij hulporganisaties'. Aanleiding was een nieuw rapport van NGO Monitor. Belangrijkste nieuwe informatie daarin was een beïnvloedingspoging door Hamas bij een Noorse ngo tien jaar terug, door De Telegraaf als een actueel voorbeeld gepresenteerd.

Sinds begin dit jaar verschenen in De Telegraaf vier artikelen waarin NGO Monitor als bron wordt genoemd. Andere grote kranten gebruiken de organisatie niet als bron. Hoofdredacteur Kamran Ullah van De Telegraaf laat weten dat het de krant vrij staat „in het kader van berichtgeving over besteding van belastinggelden ook aandacht te schenken aan nieuwswaardige kritiek die geuit wordt door een organisatie als NGO Monitor". Alhoewel De Telegraaf in een kop voor eigen rekening nam dat Hamas bij Oxfam Novib een stevige vinger in de pap heeft, zegt Ullah: „De Telegraaf neemt beschuldigingen van NGO Monitor niet voor eigen rekening, presenteert deze niet als feiten en pleegt hoor- en wederhoor."

Telegraaf-hoofdredacteur Ullah wijst erop dat zijn krant eerder schreef over kritiek door NGO Monitor op de Nederlandse financiering van de Palestijnse ontwikkelingsorganisatie UAWC. Die zou organisatorische banden onderhouden met het Marxistisch-Leninistische Volksfront voor de Bevrijding van Palestina (PFLP), dat door de EU als een terroristische organisatie wordt beschouwd. Uiteindelijk besloot de Nederlandse regering tot een onderzoek, waaruit geen organisatorische banden bleken, maar waarin individuele banden tussen tientallen UAWC-medewerkers en het PFLP aannemelijk werden geacht. Daarop werd de Nederlandse financiering begin 2022 stopgezet.

Twijfels over betrouwbaarheid

Het in Jeruzalem gevestigde NGO Monitor werd in 2002 opgericht door politicoloog Gerald Steinberg als een „academisch project", zo zei hij in 2018 tegen *NRC*. Steinberg was, zei hij destijds, niet verbonden aan een partij of politicus, maar bleek op zijn cv wel „adviseur van het Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken".

Over de betrouwbaarheid van NGO Monitor bestaan al lang grote twijfels - ook in Nederland. In 2020 schreef minister Blok dat „veel beschuldigingen van NGO Monitor gebaseerd zijn op selectief citeren, halve feiten en insinuaties". Volgens de VVD-minister droegen de beschuldigingen bij aan een klimaat waarin mensenrechtenorganisaties onder toenemende druk komen te staan. Ook wees onderzoek volgens Blok uit dat NGO Monitor zich uitsluitend richt „op organisaties en donoren die zich kritisch uiten over het Israëlisch beleid". Wel erkende Blok, zoals Ullah van De Telegraaf in zijn reactie liet zien, dat „niet alle beschuldigingen" door NGO Monitor „irrelevant of onwaar" zijn.

Het onderzoek naar NGO Monitor uit 2018 waar Blok aan refereerde, door voormalige Israëlische diplomaten en mensenrechtenactivisten, toonde al nauwe banden met de Israëlische overheid aan. Uit de gehackte e-mails van het Israëlische ministerie van Justitie die in 2024 online kwamen, blijkt die verwevenheid veel groter dan tot dan toe bekend. Wat er over NGO Monitor in de e-mails staat, kwam nog niet naar buiten. Israëlische media riskeren overheidssancties als ze artikelen publiceren op basis van de gehackte e-mails.

Vertegenwoordigers van NGO Monitor namen regelmatig deel aan vergaderingen tussen Israëlische ministeries, zo blijkt uit de e-mails. Het kwam ook voor dat een rapport van NGO Monitor, over ngo's die Duitsland in Israël financiert, werd omgevormd tot een overheidsrapport. „Het materiaal heeft een koptekst van NGO Monitor, maar zij wil het graag met een koptekst van het ministerie van Justitie", schreef een ambtenaar in februari 2016 over toenmalig justitieminister Ayelet Shaked.

NGO Monitor lijkt bovendien betrokken te zijn geweest bij het verzamelen van belastende informatie over Nederlandse bestuurders van een pensioenfonds. Uit de gehackte e-mails blijkt ook dat ambtenaren van het Israëlische ministerie van Justitie regelmatig meeschreven aan rapporten van NGO Monitor.

Ondanks de twijfels over de betrouwbaarheid en onafhankelijkheid van NGO Monitor neemt de invloed van de organisatie in Nederland eerder toe dan af. In 2024 werd NGO Monitor op initiatief van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) voor het eerst ontvangen in de Tweede Kamer door de PVV, BBB en VVD. Vertegenwoordiger Shaun Sacks bekritiseerde de Nederlandse steun aan Palestijnse mensenrechtenorganisaties en benadrukte dat NGO Monitor „onafhankelijk" van de Israëlische regering opereert. Zijn bezoek leidde ertoe dat de Tweede Kamer in januari 2025 een motie aannam voor meer transparantie bij subsidies aan Palestijnse ngo's.

Ook internationaal heeft NGO Monitor invloed. Na artikelen in Europese media zoals Brussels Signal, dat de vermeende invloed van Hamas binnen ngo's alvast een „schandaal" noemde, en Euractiv, waarvan de hoofdredacteur eind vorig jaar op X sprak van een „geweldige primeur", eisten vijftien conservatieve Europarlementariërs een onderzoek. Net als het Nederlandse kabinet liet de Europese Commissie destijds al weten dat bewijs voor de banden van ngo's met Hamas ontbreekt.

Het artikel van 21 februari. SCREENSHOT DE TELEGRAAF

> Kabinet en Europese Commissie lieten al weten dat bewijs voor banden van ngo's met Hamas ontbreekt

Onderzoek naar Oxfam

Hoe zat het met het NGO Monitor-onderzoek naar Oxfam? Volgens NGO Monitor zouden Hamas-leden met medeweten van de ngo's als werknemers worden aangesteld en in de gaten houden wat er binnen de hulporganisaties gebeurt. De Dutch Relief Alliance, een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse overheid en hulporganisaties, zou volgens De Telegraaf - op basis van NGO Monitor - 2 miljoen euro hebben „doorgesluisd" naar een lokale ngo die in vermeende Hamasdocumenten zou worden aangeduid als „inschikkelijk met het regime". Concretere informatie over Nederlands belastinggeld dat mogelijk bij Hamas terecht was gekomen, stond er niet in.

Een woordvoerder van NGO Monitor laat NRC weten dat de organisatie de vermeende Hamas-documenten, die in de rapporten worden getoond en die NRC niet heeft kunnen verifiëren, heeft ontvangen van het Israëlische leger, nadat ze buit waren gemaakt in de Gazastrook. Specifiek over Oxfam schreef NGO Monitor dat het in 2021 in Gaza samenwerkte met een partij die fruitbomen irrigeert. Die zouden een „dekmantel voor verzetsactiviteiten" vormen.

Fruitbomen

„Wat is dan het bewijs dat deze organisatie (NGO Monitor, red.) presenteerde?", schreef Oxfam-directeur Servaes op LinkedIn. „Vijf jaar geleden heeft een lokale Palestijnse ngo steun van Oxfam gekregen voor het zuiveren van afvalwater; met dat water werd ook een landbouwproject met fruitbomen van irrigatie voorzien; en die fruitbomen zouden dus ook wel eens gebruikt kunnen worden door strijders om zich achter te verschuilen. *That's it.*"

Over leden die Hamas zou aanstellen binnen ngo's zegt Servaes in een videogesprek dat het een absurde beschuldiging is. Op basis van het rapport van NGO Monitor denkt hij dat administratieve medewerkers worden bedoeld die voor de oorlog papierwerk regelden om de grens tussen Israël en Gaza te passeren. „Dat was het enige moment dat contact met de autoriteiten, die onder controle van Hamas stonden, onvermijdelijk was", zegt Servaes.

NRC vroeg NGO Monitor hoe het, ondanks de bewijzen van zeer nauwe banden met de Israëlische overheid in de gehackte e-mails, vol kan houden dat het onafhankelijk opereert. „NGO Monitor deelt zijn onderzoek wereldwijd met overheidsfunctionarissen en beleidsmakers, waaronder in Israël. Wat zij met ons onderzoek doen, is altijd hun eigen keuze", is de enige reactie die NRC, via e-mail, op deze vraag ontving.

Na de brief die Oxfam Novib aan De Telegraaf verstuurde, waarin de mogelijkheid van verdere stappen werd opengehouden, liet hoofdredacteur Ullah weten open te staan voor een gesprek met directeur Servaes. Dat vond plaats op maandag 13 april. Over de uitkomst daarvan doen zowel Ullah als Servaes geen mededelingen.

Koningin Máxima bij de viering van het 70-jarig jubileum van Oxfam Novib. FOTO REMKO DE WAAL/ANP

ZAP

Marco Borsato in het televisieprogramma *Sergio in Italië*. FOTO VIDEOLAND

Je bleef kijken naar de kruimel op de lip van Marco Borsato

'Ik heb me verstopt", zegt hij, „een hele lange tijd." Losjes houdt hij in zijn linkerhand, op een paar centimeter van zijn mond, een moeilijk te definiëren hapje vast - bruschetta, of iets anders overweldigend Italiaans dat eindigt op een klinker. Bij de „-stopt" van „verstopt" valt er een beetje beleg vanaf. Hij ziet het niet gebeuren en vervolgt: „Het was niet makkelijk." Dan bijt hij met zijn voortanden het hapje in tweeën. De microfoon pikt een luid krakend geluid op bij de lippen van Marco Borsato.

Er volgt een halve minuut waarin Borsato met volle mond vertelt over het plezier dat motorrijden hem heeft gebracht in moeilijke tijden. Soms pauzeert hij om even krakerig verder te kauwen of snel iets weg te slikken. Eén kruimel blijft hardnekkig aan zijn vochtige onderlip plakken. Het is lastig, bijna niet te doen, om je te concentreren op dat motorverhaal. Je aandacht gaat ongewild uit naar de eetgeluiden, het malen van zijn kaken. Naar de lege pan die voor hem op tafel staat, naast een enorme ham. En naar die kruimel. Voorál naar die kruimel.

Beruchte appjes

Voor zijn rentree in de media heeft Borsato het programma *Sergio in Italië* gekozen, waarin chef-kok Sergio Herman met verschillende bekende gasten op culinaire reis gaat door Italië. Vijf jaar terug ging de zanger ook mee. „Nadien volgde een heel woelige periode voor hem", zegt Herman aan het begin van deze nieuwe aflevering in een voice-over.

Zo wordt er vrij consequent gerefereerd aan de periode waarin een rechtszaak tegen Borsato liep wegens vermeende ontucht met een minderjarige: een woelige periode (voor hem), een moeilijke periode (voor hem). Maar het is bovenal een afgesloten periode, zo lijkt de boodschap te zijn. Na Borsato's vrijspraak nam Herman hem voor zijn wedergeboorte mee naar Firenze, „het symbool van de renaissance". Het resultaat was al te zien op Belgische televisie en wordt hier zaterdagavond uitgezonden op SBS6.

Vorige week gonsde het in Nederlandse talkshows alvast van een hernieuwd Borsato-discours. Was *Sergio in Italië* nou de meest logische keuze voor deze comeback? Het lag voor de hand dat chef-kok Sergio Herman gezellig bruschetta ging eten met Marco Borsato en hem niet kritisch zou bevragen.

Maar móést dat laatste überhaupt, vroeg Albert Verlinde zich vorige week woensdag af aan de desk van *RTL Tonight*. „Ik heb wel de afgelopen dagen, toen de pers behoorlijk losging - 'lafbek', heb ik zelfs horen zeggen over Borsato - bij mezelf gedacht: maar wat wil je hem dan vragen? Hij is niet veroordeeld, hij is vrijgesproken." In programma's als *Shownieuws* werd die mening breed gedeeld. Borsato was vrijgesproken en dat hij „kapot was gemaakt" was dus onterecht. Tijd om hem weer te omarmen.

> *Telkens als je denkt dat het minst smakelijke shot achter de rug is, vinden Herman en Borsato nog een bak roomijs*

Maar dat de rechtbank een aanklacht onvoldoende bewezen acht, betekent n iet dat de aangeklaagde niets verkeerds kan hebben gedaan. Met name Angela de Jong bleef bij *Pauw & De Wit* fijntjes wijzen op de berichten die Borsato aan een minderjarig meisje stuurde, over zelfbevrediging, over haar mooie billen. Ook naast Verlinde aan tafel herinnerden gasten zich die beruchte appjes. „Er zijn toch zaken die misschien niet juridisch een straf opleveren, maar toch onfatsoenlijk zijn", zei royalty-journalist Josine Droogendijk. Zij kon niet meer naar Borsato-hitjes luisteren zonder aan die appjes te denken. „Dat is prima", zei Verlinde, „dat is aan jou. Maar dat betekent wel eigenlijk dat je zegt: als iemand verdacht is, is-ie ook veroordeeld."

Dat was niet wat ze had gezegd, maar er was geen tijd om daarbij stil te staan. Verlinde moest het nu hebben over het volgende onderwerp: de staat van de stembanden van Borsato.

Die doen het in ieder geval nog goed genoeg om te kletsen met vriend Sergio, blijkt in *Sergio in Italië*. Veel interessanters dan dat valt er eigenlijk niet over de aflevering te zeggen. Herman noemt Borsato „lieverd" en wil een keer of drie weten hoe die moeilijke periode toch voor hem is geweest. Heel moeilijk, zegt Borsato dan. Herman vraagt nooit door, ook niet als Borsato dingen zegt waar je heel makkelijk een vervolgvraag op kunt stellen. Denk aan zinnen als: „Ik ben er weer, want ik voel eindelijk mijn mooie ik weer." Of: „In de flipperkast van het leven heb ik wel de kanten geraakt." Of: „Ik voel gewoon dat ik het randje van de postzegel te pakken heb." Daarop kun je vragen: wat bedóél je toch? Maar Herman doet het niet. Hij voert zijn gast nog een plakje ham en zegt: „Ik heb zo vaak aan jou gedacht."

Het doel van de reis die het tweetal maakt is ook niet om tot nieuwe inzichten te komen, maar om perfecte gelato te maken. Dit is leuk voor de twee mannen maar heel slecht nieuws voor de misofone medemens. Een aanzienlijk deel van de aflevering heeft minstens een van de heren een volle mond (en het weerhoudt ze er niet van om door te praten). Telkens als je denkt dat het minst smakelijke shot achter de rug is, vinden Herman en Borsato ergens nog een bak roomijs of een nieuw ingrediënt en verschijnt er weer een tong in beeld. „Je proeft bijna het vet op de lippen", zegt Herman na een flinke slok volle melk. Dat smaakt waarschijnlijk lekkerder dan dat het oogt. Of klinkt.

Voor Borsato's eigen levensvreugde is dit programma misschien een verstandige keuze geweest om zijn comeback in te maken, maar de vieze associaties bij zijn naam heeft hij er niet mee verholpen. Zaterdagavond geldt dus het volgende kijkadvies: wordt u warm van zichtbare etensresten op de vlezige lippen van mannen van middelbare leeftijd? Dan is *Sergio in Italië: Marco 2026* een absolute *must see*. In alle andere gevallen: sla deze maar even over.

Amber Wiznitzer

RECENSIE **TENTOONSTELLING**

De verbluffende virtuositeit van 'mooie Martin' Schongauer

Het Louvre in Parijs toont een zeldzaam overzicht van schilderijen en prenten van de laatmiddeleeuwse Franse kunstenaar Martin Schongauer - én laat zijn invloed op anderen zien.

Bram de Klerck

PARIJS

'Mooie Martin' was een veelgebruikte bijnaam van de schilder en graveur Martin Schongauer (ca. 1445-1491). Zou de kunstenaar inderdaad gezegend zijn geweest met een bijzonder aantrekkelijk voorkomen? Of was het een associatie die opkwam bij zijn achternaam? Zeker is dat zijn jongere collega en bewonderaar Albrecht Dürer een pentekening bezat met een voorstelling van Christus waarboven hij schreef dat „*hübsch* Martin" die had gemaakt in 1469. Dürer heeft Schongauer waarschijnlijk nooit ontmoet en zal dus vooral de bekoorlijke kwaliteit van diens werk bedoeld hebben.

De laatmiddeleeuwse kunstenaar Schongauer, die werkte in het grensgebied van Frankrijk en Duitsland, is nooit vergeten. Maar veel van zijn werk is later wel in de schaduw komen te staan van dat van Dürer en andere schilders en prentenmakers van de renaissance. Een tentoonstelling in het Louvre stelt Schongauer nu centraal in een prachtig overzicht van zestig gravures, plus enkele pentekeningen en een handvol paneelschilderijen van zijn hand. Daarnaast wordt, met nog eens veertig prenten, schilderijen en toegepaste kunst van latere makers, aandacht besteed aan de voorbeeldfunctie van zijn werk.

Elegantie en detail

Martin Schongauer, geboren omstreeks 1445 in Colmar, zo'n zeventig kilometer ten zuiden van Straatsburg, bracht het grootste deel van zijn carrière door in de huidige Noord-Franse regio Elzas. Zijn opleiding tot kunstenaar kreeg hij er in het atelier van zijn vader, die edelsmid was. Die achtergrond verklaart meteen zijn uitstekende beheersing van het graveren in koperplaten, een techniek die ook werd toegepast voor het decoreren van metalen sieraden en andere voorwerpen. Schongauer was een pionier op het gebied van de prentkunst, die in zijn tijd nog in de kinderschoenen stond. Hij hanteerde de burijn, gereedschap om mee te graveren, opvallend vrij. Het leverde bijna tekenachtige effecten op.

Maar Schongauers uitbeeldingen van kelken, monstransen en andere kerkelijke voorwerpen verraden inzicht in de manier waarop dergelijke werken werden gemaakt. Een gravure met een voorstelling van een wierookvat (1470-1475) toont bijvoorbeeld het delicaat vormgegeven, opengewerkte object, compleet met sierlijke gotische traceringen, gedetailleerde bloemmotieven en figuurtjes van engelen. Die doen tegelijkertijd dienst als bevestigingspunten van de kettingen waaraan zo'n vat gevuld met smeulende wierook heen en weer wordt geschommeld.

De expositie toont ongeveer de helft van Schongauers prenten. Ze getuigen van een verbluffende virtuositeit en van een detaillering die ook van de kijker concentratie vereist - of het nu een grote voorstelling betreft van de *Kruisdraging van Christus* (1470-1475), een landschap met veel figuren of een ornamentaal blad met bloemranken waarin je pas na twee keer kijken de vogels ontwaart, zoals een agressieve steenuil die een mus verslindt.

Van Schongauers zes nu nog bekende schilderijen toont de expositie er vijf, waaronder het topwerk *Madonna van de rozenhaag*, een twee meter hoog altaarstuk op paneel uit 1473. Maria zit op een bankje met het naakte Christuskind in haar armen, recht onder de kroon van de Koningin der Hemelen die twee engelen boven haar hoofd houden. De ernst van de thematiek wordt gerelativeerd door de liefdevolle omhelzing van moeder en kind, en door een vlechtwerk van kleurige bloemen met vogeltjes op de achtergrond. Toch dragen ook die elementen, volgens middeleeuwse interpretaties, bij aan de serieuze boodschap: de aanwezigheid van witte lelies duidt op Maria's maagdelijkheid, de rode rozen symboliseren het bloed van het kruisoffer, een distelvink verwijst naar de doornen in de kroon van de lijdende Christus.

Internationale invloed

De eerste van de twee expositieruimtes in de Mezzanine Napoléon van het Louvre toont alleen werk van Schongauer zelf en zou daarmee al een mooie afgeronde expositie geweest zijn. Verrassender is de tweede zaal, die aandacht besteedt aan de manier waarop kunstenaars tot ver buiten de Elzas Schongauers werk als voorbeeld namen. Vooral zijn prenten, relatief goedkoop te maken en gemakkelijk te verspreiden, kregen al snel navolging tot in de verste hoeken van Europa. Schongauers composities en motieven beïnvloedden befaamde kunstenaars, onder wie Dürer in zijn prenten en misschien zelfs Michelangelo in een schilderijtje (niet in de expositie). Nog verrassender is de receptie in soms heel andere media. Zo voorzag een anonieme meester in Limoges in 1520-1530 twintig koperen plaatjes van kleurige emailschilderingen met voorstellingen die direct zijn geïnspireerd op Schongauers prentenserie met scènes van het lijden van Christus.

Van groter formaat, maar heel wat bescheidener kwaliteit, is een paneel van ongeveer een meter hoog met de *Verzoeking van de heilige Antonius* (1480-1495) door de 15de-eeuwse Spaanse schilder Martin Bernat. De houterige voorstelling toont de heilige die, tijdens zijn eenzame verblijf in de wildernis, wordt aangevallen door demonen. Die zijn fantasievol weergegeven met grijnzende koppen, hele of halve dierenlijven en vleermuisvleugels: een vereenvoudigde maar onmiskenbare kopie naar Schongauers magistrale gravure van hetzelfde thema. Het laat zien hoe snel het werk van 'mooie Martin' zich over Europa verspreidde - en hoe moeilijk zijn verfijnde schoonheid te evenaren was.

'Madonna van de rozenhaag' (1473) van Martin Schongauer.

Gravure 'De griffioen', Schongauer.

Gravure 'Christus zegent', Schongauer.

Recensie Tentoonstelling

Martin Schongauer, 'Le bel immortel'. T/m 20 juli in het Louvre, Parijs. Inl. www.louvre.fr. ●●●●●

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Bruistablet

Het was al even geleden dat ik Joop Petit had ontmoet, en misschien deed het me daarom zo goed hem weer te spreken. Misschien was het de rondleiding die hij me gaf door zijn sportcomplex Watersley bij Sittard. Misschien waren het de verhalen die hij erover vertelde. Of misschien was het gewoon omdat Joop een bruistablet is.

U kent de theorie van de bruistablet versus de zuigtablet wel toch? Bruistabletten zijn mensen die bruisen, waar de goede zin vanaf spat, waar je energie van krijgt. Zuigtabletten zijn het tegenovergestelde. Die zuigen alle energie uit je. Ik weet zeker dat u ze ook tegenkomt.

Joop is al jaren bezig een oud kloostercomplex om te toveren tot hét sportwalhalla van Zuid-Nederland. Hij verbindt er alles en iedereen aan elkaar, omdat er volgens hem meer oplossingen dan problemen zijn. Honderdzestig topsporters en sporttalenten wonen nu in de gebouwen op de heuvel net buiten Sittard, uit 25 landen. In het gerenoveerde klooster zitten fysiotherapeuten, voedingsdeskundigen, mental coaches, er is een krachthonk - alles wat een sporter maar nodig kan hebben. Ook inwoners van Sittard maken er gebruik van.

Joop heeft een pumptrack (dat noemden we vroeger een crossbaan, met van die heuvels en kombochten) laten aanleggen, hij heeft het NK wielrennen 2023 gehost, met de finish op zijn park. Hij heeft eigen teams met talenten die in internationale competities uitkomen. En op zijn terrein wonen dertig alleenstaande minderjarige vreemdelingen. Dat verhaal kende ik nog niet. Wonen die er nu?

Sport is een uitlaatklep, vertelt Joop. Het houdt de jongeren weg van verveling, van drank, drugs

Ja, vertelt Joop, ze wonen er nu bijna een jaar. Indachtig Sifan Hassan die het hardlopen ontdekte toen ze in Leeuwarden in een asielzoekerscentrum woonde en mocht meetrainen met atletiekvereniging Leonitas om de verveling en ellende die ze voelde tegen te gaan, besloot Joop bewust zo'n omgeving te creëren. Om dertig kinderen tussen de veertien en zeventien een betere toekomst te bieden.

Het was wel even onderhandelen met het COA, want zulke kleine groepen op deze manier huisvesten is niet gebruikelijk. Maar het lukte. Vanuit de sporters op Watersley waren er twee met vragen over de komst van de asielzoekers, vanuit de buurt protesteerde niemand. Er kwamen vooral mensen helpen, als fietsenmaker, of bij het aanleggen van tuintjes.

De talentbegeleiders op Watersley zijn met de kinderen op zoek gegaan naar de sport die ze het leukst vinden. Sommigen doen aan mountainbiken, anderen aan wegwielrennen of hardlopen. Er zijn ook voetballertjes die zich hebben aangesloten bij de lokale vereniging. Een jongen had geen zin in sporten, maar wilde wel leren koken. Hij is nu in opleiding in de keuken van het hotel op Watersley.

Sport is een uitlaatklep, vertelt Joop. Het houdt de jongeren weg van verveling, van drank, drugs, gokken. De kinderen gaan allemaal naar school, en als er strubbelingen zijn tussen etnische stromingen, wordt dat opgelost met praten. Dat kan, in zo'n kleine groep. Daar waar er in grotere asielzoekerscentra vijftig tot zeventig incidenten per kwartaal zijn, had Joop er één. Het COA kon het nauwelijks geloven.

Waarom het altijd alleen maar over ellende met asielzoekers gaat, en niemand hierover bericht? Ach ja, goed nieuws is geen nieuws. Joop lacht: laat mij m'n plannen maar uitvoeren. En wie weet, droomt hij, vind ik zomaar de nieuwe Sifan Hassan.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

Sport

PROFIEL **PAUL SEIXAS** WIELRENNER

Paul Seixas (19) is 'uitverkoren' om de Tour te winnen

Paul Seixas (19) geldt aan het begin van zijn tweede profseizoen al als het grootste wielertalent sinds Tadej Pogacar. Gaat hij Frankrijk na vier decennia droogte eindelijk aan een zege in de Tour de France helpen?

Thijs Niemantsverdriet en **Sam de Voogt**
AMSTERDAM

Een boem, daar ging hij. In de laatste tweehonderd meter van de loeisteile Muur van Hoei plaatste Paul Seixas woensdag een versnelling die geen enkele rivaal pareren kon, ook al zaten ze in zijn wiel. Met drie seconden voorsprong passeerde hij de finish - en werd hij bij zijn debuut meteen de jongste winnaar ooit van voorjaarsklassieker Waalse Pijl.

„Ik voelde dat ik sterk was", merkte de Fransman droogjes op in het interview direct na afloop. „Om me heen zag ik ze worstelen, dus toen ben ik volle bak naar de eindstreep gereden." Aan de streep was Seixas slechts twee seconden langzamer boven dan de snelste tijd ooit op de steile Ardennenklim.

'L'Elu', noemt de beroemde Franse ploegbaas Marc Madiot hem: de uitverkorene. Paul Seixas is pas negentien jaar oud, won in februari voor het eerst een wedstrijd bij de profs, maar in Frankrijk wordt hij nu al gezien als de nieuwe wielerhoop, de eerste Fransman in meer dan veertig jaar die de Tour de France kan winnen.

Zelf toont de jonge Fransman zich ambitieus - de gele trui winnen is zijn grote doel, heeft hij al laten weten. Nadat hij afgelopen maand op dominante wijze de Ronde van het Baskenland won - drie etappezeges, berg-, punten-, jongeren- én algemeen klassement - twijfelen weinig wielerkenners meer dat hij daartoe in staat is. Seixas kan alles wat nodig is om een grote ronde te winnen. Hij is een fantastische klimmer, een geweldige tijdrijder en heeft ook nog een aardige sprint in de benen. Bovendien koerst hij met de rust en het zelfvertrouwen van iemand die al seizoenen rondrijdt in het profpeloton.

Na zijn zege in de Waalse Pijl krijgt Seixas zondag opnieuw de kans om te laten zien hoe goed hij is. Dan staat hij aan de start van voorjaarsklassieker Luik-Bastenaken-Luik. Samen met grootheden als Remco Evenepoel en Tadej Pogacar, achter wie hij eerder dit jaar tweede werd in de Italiaanse gravelkoers Strade Bianche.

Herstellen op de fiets

Nog maar twee jaar geleden reed Seixas rond als junior en won hij in die leeftijdscategorie (onder negentien) de wereldtitel tijdrijden. Daarna besloot zijn Franse ploeg Decathlon hem in één keer over te hevelen naar het hoogste profniveau, daarbij de beloftencategorie tot 23 jaar overslaand.

„Toen ik dat hoorde", zegt Seixas' Belgische ploeggenoot Oliver Naesen (35), „zei ik tegen onze trainer: dat is niet de allerslimste zet, denk ik, zoiets is echt alleen voor de *happy few*. Het antwoord dat ik kreeg was simpel: als jij profwaardig bent, dan is Paul het zeker." Sindsdien slaat Naesen de opmars van zijn jonge ploeggenoot „met open mond en grote ogen" gade, zegt hij. „Het gaat heel snel."

Seixas zou uiteindelijk één beloftenkoers rijden: de Tour de l'Avenir, een landenwedstrijd die geldt als de belangrijkste rittenkoers voor jonge renners. Oud-winnaars zijn Tadej Pogacar (2018), Egan Bernal (2017) en Joop Zoetemelk (1969), die later allemaal de Tour de France zouden winnen. Toen Seixas in augustus vorig jaar in Tignes aan de start verscheen van de Tour de l'Avenir, won hij meteen de proloog.

„Zelf werd ik achttiende, op 28 seconden", zegt Otto van Zanden (21), die bij de continentale ploeg Parkhotel-Valkenburg onder contract staat en namens de Nederlandse ploeg aan de start stond. „Een resultaat waar ik zelf wel blij mee was. Maar op een openingstijdrit van drie kilometer is dat wel een snelheidsverschil van 1,5 kilometer per uur."

Het zou uiteindelijk tot de slotetappe - wéér een tijdrit - duren voordat Seixas bovenaan het klassement kwam te staan. Toch was de hele week zichtbaar, zegt Van Zanden, hoeveel verder de Fransman al was dan zijn leeftijdsgenoten. „Hij kon als een van de weinigen herstellen op de fiets in de vlakke etappes en was continu bezig zich goed te verzorgen."

Tijdens ritten maakte Seixas graag een praatje met zijn tegenstanders, zeker als het vlak was, zegt Van Zanden. „Om de tijd te doden, denk ik. Het liefst zou hij de hele dag bergop fietsen." In de derde etappe, die naar verwachting zou uitmonden in een sprint, reden Seixas en twee landgenoten weg op een heuveltje op 80 kilometer van de finish. De aanval hield geen stand, zegt Van Zanden. „Na afloop vroeg ik hem waarom hij dat deed. Hij zei dat hij zich verveelde."

Dat is hoe Seixas koerst: aanvallend, omdat hij het leuk vindt. Nadat hij begin deze maand de tweede etappe in de Ronde van Baskenland had gewonnen na een solo van 26 kilometer, reageerde hij bijna verbaasd toen hem werd gevraagd waarom hij ten aanval trok. „Ik heb daar niet over getwijfeld. Het ergste wat je kunt doen, is bang zijn om ervoor te gaan. Deze manier van koersen is waarom ik van fietsen hou."

Training van twaalf uur

De in 2006 geboren Seixas groeide op in Lyon, als kind van twee ouders die aan karate deden. Maar Seixas wilde fietsen en deed dat op de weg en in het veld; op zijn elfde reed hij voor het eerst tegen een col op.

Hij traint graag en veel. Aan het eind van vorig seizoen, nadat Seixas zijn eerste jaar op het hoogste niveau had afgesloten met een derde plek op het EK en een zevende plaats in de klassieker Ronde van Lombardije, deed hij voor de lol mee aan de Tour du Mont Blanc, een wedstrijd die wordt omschreven als de zwaarste ter wereld omdat het parcours ruim 320 kilometer lang is en meer dan 8.000 hoogtemeters telt. Seixas deed er ruim twaalf uur over.

Daarna ging hij wekenlang op hoogtestage in de Spaanse Sierra Nevada. Zijn ouders en vriendin zag hij twee maanden niet - de voorbereiding op het nieuwe wielerseizoen ging voor. Seixas volgt in die zin hetzelfde pad als andere grote wielrenners die al op jonge leeftijd doorbraken, zoals Pogacar en Evenepoel: leven als een wielermonnik, met uiterst professionele begeleiding op het gebied van voeding, materiaal en training.

Ondanks zijn volwassen manier van koersen is Seixas achter de schermen nog gewoon een jong kereltje, zien ze bij zijn ploeg. Tijdens de hoogtestage in de Sierra Nevada, vertelt zijn teamgenoot Oliver Naesen, arriveerde hij regelmatig te laat bij de start van een training of bij de lunch. „Hij stuurde een bericht in de appgroep: ik heb maar één wielerschoen bij me. Een andere keer zat hij met een vork te peuteren in zijn telefoon, omdat er een vuiltje in zat. Brak z'n scherm."

Tussenkomst van Macron

In Frankrijk zijn ze ervan overtuigd: Seixas kan de eerste Franse Tourwinnaar worden sinds Bernard Hinault in 1985. Niet bepaald een benijdenswaardige positie om je in te bevinden: in de afgelopen veertig jaar bezweken talloze jonge, getalenteerde Franse renners onder de druk van de natie. Bij zijn vorig jaar gestopte teamgenoot Romain Bardet zag Oliver Naesen van dichtbij hoe de overspannen verwachtingen tot een last werden. „Altijd dertig camera's om zich heen. Hij wist zelf dat hij nooit de Tour zou winnen, maar dat kon hij niet zeggen want hij was de grote hoop. Dat gaf hem een soort minderwaardigheidscomplex, denk ik."

Toch lijkt de druk van de media Seixas niet te deren, zegt Naesen. „Pauls verwachtingspatroon is hetzelfde als dat van de buitenwereld. Als hij op zijn pedalen duwt, voelt hij dat er méér gebeurt dan bij anderen. Hij hoopt en denkt zelf ook dat hij de Tour kan winnen."

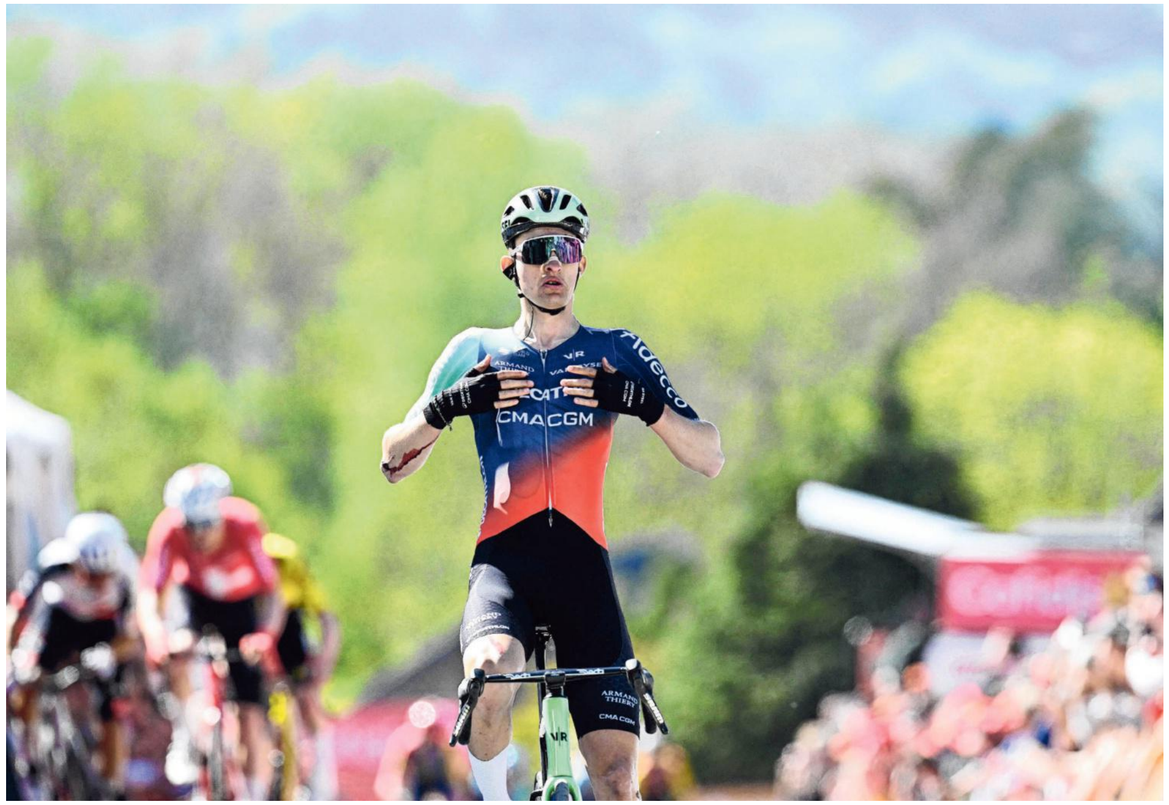
Vanwege de glorieuze toekomst die Seixas wordt toegedicht, gonst het in het wielerpeloton van de transfergeruchten. Tot en met volgend seizoen staat hij onder contract bij het Franse Decathlon, een kapitaalkrachtige ploeg maar ook een team zonder aantoonbare ervaring in het winnen van grote rondes. Door belastingregels in Frankrijk is het bovendien veel duurder voor Decathlon dan voor niet-Franse ploegen om Seixas een miljoenencontract aan te bieden.

> Het liefst zou hij de hele dag bergop fietsen
>
> **Otto van Zanden**
> wielrenner

De grote ploegen in het peloton - UAE Team Emirates, Visma-Lease a Bike, Ineos-TotalEnergies, Red Bull-Bora - hebben naar verluidt al geïnformeerd naar de diensten van Seixas; ze zouden bereid zijn een jaarsalaris tot wel acht miljoen euro voor hem neer te leggen. Daarmee is de toekomst van Seixas een kwestie van nationaal belang geworden, want de Fransen zien hun grootste wielertalent in decennia niet graag naar een buitenlandse ploeg vertrekken.

Zelfs Emmanuel Macron heeft zich inmiddels met de zaak bemoeid, zo meldde Eurosport onlangs: de Franse president zou rechtstreeks contact hebben gehad met Seixas' manager om hem te overtuigen bij Decathlon te blijven. Eerder intervenieerde Macron met succes bij stervoetballer Kylian Mbappé, die hij wist over te halen een paar seizoenen langer bij Paris Saint-Germain te blijven.

De grote vraag is: moet (en gaat) Seixas deze zomer al meteen debuteren in de Tour de France? Doorgaans geldt het als wijsheid om jonge talenten niet te snel naar de grootste en belangrijkste wielerwedstrijd ter wereld te sturen. Oud-kampioen Hinault vindt dat ook. Maar inmiddels is de verwachting in de wielerwereld dat Seixas best al eens deze zomer zijn debuut zou kunnen maken in de Tour. „Ik zou daar zeker geen schrik van hebben", zegt Oliver Naesen. „Hij is er klaar voor."

De Fransman **Paul Seixas** wint de voorjaarsklassieker Waalse Pijl op 22 april. FOTO'S JOHN THYS/AFP)

Seixas wordt gehuldigd na het winnen van de **Waalse Pijl**.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

‘Het voelt nog heel raar om mezelf wereldkampioen te noemen’

Vorige maand werd Sofie Dokter verrassend wereldkampioen meerkamp op de WK indoor. Daarmee verbaasde de 23-jarige atlete ook zichzelf, omdat ze net een vervelend jaar had afgesloten. „Ik had altijd een stemmetje in mijn hoofd dat zei: maar je was dus niet de beste. Dat is er nu niet.”

Door **Sam de Voogt** Fotografie **Lars van den Brink**

INTERVIEW

Sofie Dokter

ATLETE

Een van de belangrijkste voorwaarden voor het neerzetten van een goede meerkamp, zegt atlete Sofie Dokter, is dat je er „lekker inzit”. Dat vanaf het begin van de wedstrijd de prestaties als vanzelf komen, gevoelsmatig weinig moeite kosten, dat je in een flow komt en constant kunt blijven presteren.

Daarvoor is om te beginnen fysieke topvorm nodig. En vertrouwen in jezelf, zodat als je wel een keer een foutje maakt, je niet direct in de war raakt. Tot slot is plezier het allerbelangrijkst; zin hebben in elk onderdeel, niet bezig zijn met het resultaat en de verwachtingen van jezelf en buitenaf, maar met het verleggen van je eigen grenzen. „Gewoon je eigen ding doen en dan zie je het wel”, omschrijft Dokter dat gevoel, waarna ze direct toegeeft dat het makkelijker gezegd is dan gedaan.

Op zondag 22 maart had Dokter zo’n dag. Tijdens de WK indoor in het Poolse Torun begon ze aan haar meerkamp met een persoonlijk record op de 60 meter horden. „Ik had toen meteen in de gaten dat ik er lekker inzat. Ik voelde me goed, had wel zenuwen maar fijne zenuwen. Ik had zoiets van: kom maar op.”

Op een indoortoernooi, waarop de vrouwelijke meerkampers altijd een vijfkamp afwerken in plaats van de zevenkamp in de buitenlucht, volgen de onderdelen elkaar snel op. Direct na het hordenlopen won Dokter het hoogspringen. Tijdens het kogelstoten, een van haar zwakkere onderdelen, wist ze het gat met de concurrentie klein te houden, om daarna ook het verspringen te winnen. „Pas toen ben ik gaan kijken: hoe sta ik ervoor? Toen ik zag dat ik ruim bovenaan stond in de tussenstand, realiseerde ik me dat winnen mogelijk was.”

Alleen de 800 meter stond nog tussen Dokter en de wereldtitel, uitgerekend het onderdeel waarvan ze nog wel eens chagrijnig wil worden: „Je bent al moe, je weet dat alles pijn gaat doen, dat het niet leuk wordt.” Ze verdedigde een voorsprong van ruim acht seconden op de Amerikaanse Anna Hall, de regerend wereldkampioen op de hoger aangeschreven zevenkamp in de buitenlucht. „Ik wist dat het spannend ging worden, want Anna is juist heel goed op de 800 meter”, zegt Dokter. „Maar ik had er wel vertrouwen in.”

Dat vertrouwen bleek terecht. Zelfs een bloedneus tijdens de warming-up door de droge lucht in het overdekte stadion kon Dokter niet van de wijs brengen. Een raketstart van Hall tijdens de race evenmin. „Halverwege de race voelden mijn benen al zo moe dat ik hoopte dat we nog maar een rondje hoefden, maar dat bleken er twee”, zegt Dokter. „Ik bleef maar zeggen tegen mezelf: blijven lopen, je kunt wereldkampioen worden.” In het tweede gedeelte van de race liep ze in op Hall; haar verval was minder groot dan bij de Amerikaanse, het verschil op de streep minder dan zes seconden.

Zo werd de 23-jarige Dokter verrassend wereldkampioen op de meerkamp indoor, als tweede Nederlandse vrouw na Nadine Broersen in 2014. Ze zette ook een nieuw Nederlands record neer. „Ik geloof het inmiddels wel, maar het voelt nog heel raar om mezelf wereldkampioen te noemen. Ik merk dat het me een heel voldaan gevoel geeft; ik heb al eens zilver (op de EK indoor 2025) en brons (op de WK indoor 2024) gehaald, maar toen had ik altijd toch een stemmetje in mijn hoofd dat zei: maar je was dus niet de beste. Dat is er nu niet.”

Elke training móést perfect

Ruim een week na de WK indoor vertelt Dokter er op rap tempo en geanimeerd met haar handen over in een hotelbar op Papendal. Ze heeft haar trainingskleding nog aan; na een weekje vrij te zijn geweest, is ze net weer voorzichtig begonnen met trainen. „Na een meerkamp ben ik altijd heel erg moe en is het fijn om het topsportritme even los te laten. En dit keer kwam er veel op me af: een verrassingsfeestje van mijn ouders, een gouden sportpenning van mijn geboortestad Groningen, veel verzoeken van de pers. Allemaal heel erg leuk, maar het voelde ook goed om even te ontspannen.”

Ze heeft zichzelf verbaasd met haar wereldtitel, zegt Dokter. In de eerste plaats omdat ze Hall niet te verslaan achtte, en ze ook concurrentie had van de nummer twee van het WK outdoor, de Ierse Kate O’Connor. Maar de Amerikaanse wereldkampioen presteerde in Polen niet op haar best, en Dokter wél. „Ik had wel gedacht dat ik het Nederlands record ooit een keer zou verbeteren, maar niet nu al.”

Dokter heeft niet het leukste jaar uit haar carrière achter de rug, vertelt ze. Vorig jaar tijdens de WK atletiek in Tokio ervoer ze het tegenovergestelde van lekker in de wedstrijd zitten. „Al direct na mijn eerste onderdeel, de 100 meter horden, kon ik wel huilen. Het was niet eens zo slecht, maar ik was zó moe. Normaal kan ik altijd heel erg genieten van een toernooi, maar dit keer moest ik er heel hard voor werken, het voelde totaal niet goed.” Dokter eindigde in de Japanse hoofdstad als zesde van de 24.

Achteraf gezien, zegt Dokter, waren haar eigen verwachtingen te hoog geworden. Na haar zesde plek op de meerkamp tijdens de Olympische Spelen in Parijs in 2024 vond ze dat elke training voortaan perfect moest gaan - alleen zo zou ze nóg beter worden. „Dat kán helemaal niet. Soms ben je moe, dan moet je gewoon je training afwerken in plaats van voor perfectie gaan. Alleen accepteerde ik dat niet. Dan ging ik toch proberen om het perfect te doen, werd ik nog vermoeider en stelde ik mezelf nog meer teleur. Het was een vicieuze cirkel”, zegt Dokter.

Halverwege 2025 kregen Dokter en haar coach Steven Nuytinck in de gaten dat het niet ging zoals ze wilden. Dokter ging praten met een sportpsycholoog en kwam tot de conclusie dat het presteren voor haar belangrijker was geworden dan het plezier. Toen ze naar de WK in Tokio afreisde, zat ze nog in het proces haar eigen verwachtingen bij te sturen. Pas in aanloop naar dit seizoen merkte Dokter een verschil. „Het blije en vrije gevoel was terug.”

Haar wereldtitel is ook het resultaat van de stapjes die ze op elk onderdeel heeft gemaakt, zegt Dokter. Zo heeft ze bij het hordenlopen hard getraind om fellere passen te zetten tussen de horden in, wat op de WK indoor resulteerde in een persoonlijk record. Dokter is belastbaarder geworden dankzij de zwaardere trainingen onder Nuytinck - sinds vorig jaar bondscoach van de meerkampers nadat hij het overnam van Ronald Vetter. Meerkampers hebben altijd last van pijntjes vanwege de zware belasting van de uiteenlopende disciplines, maar Dokter heeft grote blessures vooralsnog kunnen ontlopen in haar carrière. „Fysiek kan ik goed aangeven waar mijn grenzen liggen. En mentaal ben ik dat sinds vorig jaar aan het leren.”

> Fysiek kan ik goed mijn grenzen aangeven. Mentaal ben ik dat sinds vorig jaar aan het leren

Weken geen training

Plezier is voor Dokter altijd de reden geweest om haar sport te beoefenen. Voor het geld hoeft ze het niet te doen; pas sinds vorig jaar heeft ze een kledingsponsor, en daar moest ze met haar manager zelf achteraan. „Dat is wel een groot verschil met bijvoorbeeld de sprintatleten. Als ik om me heen keek wie er allemaal een kledingsponsor hadden, vond ik dat ik daar ook bij hoorde.” Ze kan haar sport dankzij het topsportstipendium van NOC-NSF zonder financiële zorgen beoefenen, zegt Dokter, en dankzij de prestatiebonussen die bij haar wereldtitel horen, kan ze een mooi spaarpotje aanleggen. „Maar verder is geld een bijzaak. Meerkampers zijn echte liefhebbers.”

Haar ouders ontmoetten elkaar op de atletiekbaan, en Dokter wilde als klein meisje ook op atletiek. De diversiteit van de onderdelen die kinderen op jonge leeftijd allemaal moeten beoefenen, vond Dokter zo leuk dat ze het altijd is blijven doen. „Kinderen om me heen kozen voor een onderdeel, maar ik merkte dat ik juist goed was in de breedte. En omdat je zeven verschillende onderdelen moet beheersen, is geen trainingsweek hetzelfde.” Soms krijgt een onderdeel de ene week nauwelijks aandacht omdat de focus ergens anders ligt, zegt Dokter, en is het de week erna andersom.

Als 18-jarig talent kwam ze in 2021 op Papendal terecht in de nationale meerkampselectie. Daar ging Dokter trainen met Anouk Vetter (inmiddels gestopt) en Emma Oosterwegel, die toen net olympisch zilver en brons op de zevenkamp op de Spelen in Tokio hadden gewonnen. „Ik vond het elke training zó cool dat ik naast ze mocht staan.”

Nu heeft Dokter met haar wereldtitel een prijs die Vetter en Oosterwegel nooit wonnen; zij kozen er altijd voor om het indoorseizoen over te slaan. Dokter schat haar gouden medaille later in dan de olympische ereplaatsen van haar trainingsgenootjes. „De zevenkamp is voor mij toch de echte meerkamp, dat is het onderdeel dat op de Spelen plaatsvindt.” Op de zevenkamp heeft Dokter nog geen medaille gewonnen op een internationaal toernooi. „Dus ik heb nog lang niet alles uit de meerkamp gehaald.”

Ze hoopt daar op de zevenkamp tijdens de EK atletiek in Birmingham later dit jaar verandering in te brengen, maar als favoriet ziet Dokter zichzelf niet. Naar verwachting doen in Groot-Brittannië naast O’Connor en Oosterwegel nog meer sterke meerkampsters mee, zoals de Belgische Nafissatou Thiam (drievoudig olympisch kampioen outdoor) en de Britse Katarina Johnson-Thompson (tweevoudig wereldkampioen outdoor).

Niet alleen daarom zal het behalen van een podiumplaats lastig zijn, zegt Dokter. Op de vijfkamp indoor tellen haar beste onderdelen - hoog- en verspringen - relatief zwaarder mee dan op de zevenkamp outdoor. Bovendien is speerwerpen, dat net als de 200 meter alleen in de buitenlucht wordt afgewerkt, een van haar minste onderdelen. „Ik weet het niet hoor, ik vind niet dat ik tot dat groepje topfavorieten behoor. Maar dat ik het wil, lijkt me logisch. En mijn wereldtitel indoor heeft me een enorme boost gegeven om te kijken wat er in de buitenlucht mogelijk is.”

Advertentie

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

ZO SIMPEL IS HET NIET

Een energiecrisis is nog geen economische ramp

ILLUSTRATIE LEONIEKE FONTIJN

COLUMN

Hoe kan het dat deze ‘ergste energiecrisis ooit’ naar verwachting minder economische schade en inflatie veroorzaakt dan in 2022?

Hoe ernstig is deze crisis nou? Als je naar energiedeskundigen luistert: superernstig. Dit is de grootste energiecrisis ooit, volgens Fatih Birol van het Internationaal Energie Agentschap. Erger dan de oliecrises in de jaren zeventig en de energiecrisis van 2022. De energiemarkten staan op de rand van een ramp, schreef *The Economist* deze week.

Dan klinken economen mild. Ja, dit is een grote schok, maar van een zware economische crisis is geen sprake, ook niet in de zwaarste scenario’s die economen doorrekenen.

Neem de doorrekening door het Centraal Planbureau. In hun zwaarste scenario stijgt de olieprijs verder naar 160 dollar per vat (deze week 105 dollar) en blijft die hoog tot eind 2027 (125 dollar). De gasprijs stijgt naar 110 euro per megawattuur (deze week 45) en blijft ook hoog tot eind 2027 (65 euro).

Dat zijn echt hoge energieprijzen. En toch viel de economische schade me mee.

In 2026 zou de economie dan nog steeds met 0,3 procent groeien (na een lichte krimp in de tweede helft van het jaar). In 2027 zou de groei nagenoeg nul zijn. Zonder de hoge energieprijzen was de groei 1,4 en 1,3 procent geweest, maar een harde krimp voorziet het CPB dus ook bij langdurig zeer hoge energieprijzen niet.

In het zwaarste scenario daalt de koopkracht van een doorsnee Nederlander met 1,4 procent. De inflatie stijgt naar boven de 5 procent. Dat is nog steeds lager dan de 10 procent inflatie tijdens de crisis van 2022.

Hoe kan dit de ergste energiecrisis ooit zijn en tegelijk minder inflatie veroorzaken dan toen?

Een groot verschil: dit is een wereldwijde energiecrisis, de crisis van 2022 trof vooral Europa. Europa was enorm afhankelijk van gas dat via pijpleidingen uit Rusland kwam. Toen Rusland de gastoevoer afkneep, had Europa weinig alternatieven. De gasprijs was veel hoger dan nu.

„2022 was een systeemcrisis voor Europa. We waren symbiotisch verknoopt met Rusland en moesten plots overschakelen op een ander soort gas, LNG”, zegt Lucia van Geuns, energiedeskundige van onderzoeksbureau HCSS. „We hadden de faciliteiten daarvoor niet.”

Nu stokt de aanvoer van LNG uit het Midden-Oosten. Maar vóór de oorlog tegen Iran was er overaanbod van LNG voorspeld, omdat er veel productiefaciliteiten zijn bijgebouwd in de wereld. De gasprijs stijgt daarom minder sterk dan die van olie.

Ook Van Geuns vindt dat we de grootste energiecrisis ooit meemaken. Maar het is vooral een oliecrisis. Nog specifieker: met name aan diesel en kerosine, twee olieproducten, is een tekort.

„Iedereen heeft een energierekening, maar niet iedereen heeft een auto”

De val in het aanbod van olie is groter dan in de jaren zeventig, maar dat betekent niet dat die evenveel economische schade aanricht. Van Geuns: „De energie-intensiteit van onze economieën is veel lager. Auto’s rijden bijvoorbeeld veel zuiniger.” Wat wel breder kan doorwerken: diesel is volgens Van Geuns het werkpaard van de economie, omdat veel boeren ermee werken en vrachtwagens erop rijden.

Wat de klap tempert

Een energiecrisis is dus nog geen economische crisis. Maar die nuance gaat tussen het sombere nieuws wel verloren, merkt Marieke Blom, hoofdeconoom van ING. Toen de baas van een industriebedrijf haar vroeg of dit zo erg kon worden als de coronacrisis, dacht ze: hier gaat iets mis. „Tijdens Covid kromp de economie met bijna 4 procent, zelfs na de enorme steunpakketten van de overheid. Dát is een economische crisis, dit niet.”

Er is van alles wat de klap tempert. Blom: „De arbeidsmarkt is krap, daardoor zullen bedrijven minder snel mensen ontslaan. Nederlanders spaarden veel. Dat geld kunnen ze inzetten in plaats van bezuinigen.” Europa gebruikt minder gas dan in 2022.

Ook voor de koopkracht is er een groot verschil volgens Blom: in 2022 steeg de energierekening van huishoudens sterk, nu de prijzen aan de pomp. „Iedereen heeft een energierekening, niet iedereen heeft een auto. Dit is meer een transportcrisis. Mensen kunnen makkelijker een vliegvakantie of een uitje schrappen dan de verwarming uitzetten.”

Benzine is in verhouding tot het inkomen bovendien goedkoper geworden, zegt Blom. Na 2022 werden uitkeringen en het minimumloon verhoogd. „Met bijna 30 procent. Terwijl benzine al die jaren onder de 2 euro is gebleven.” Dus zo onbetaalbaar is de 2,5 euro van nu niet.

De crisis van 2022 biedt een hoopvolle les: economieën kunnen zich snel aanpassen, ook aan een ogenschijnlijk onoverkomelijk grote energieschok.

Begin 2022 werd een groep Duitse economen weggehoond, omdat ze hadden berekend dat de Duitse economie met hoogstens 3 procent zou krimpen na een plotse stop van Russisch gas. De klap zou volgens critici veel groter zijn, want energie is niet zomaar een markt, energie is fundamenteel. „Onverantwoordelijk”, noemde regeringsleider Olaf Scholz de berekening.

Uiteindelijk viel de economische schade mee. Niet alleen omdat de regering razendsnel terminals voor LNG bouwde en de economie steunde. Markteconomieën hebben een groot aanpassingsvermogen. Dat wordt vaak onderschat.

Als olie extreem duur wordt, verdwijnt als eerste makkelijk vervangbare vraag, bijvoorbeeld naar plastic badeendjes die worden gemaakt van olie, leggen economen Tyler Cowen en Alex Tabarrok uit. Kinderen krijgen simpelweg ander speelgoed.

Maar 2022 had nóg een les: ellende kan opstapelen. De zomer bleek uitzonderlijk droog, er kwam minder energie uit waterkracht, Franse kerncentrales waren in onderhoud én overheden boden tegen elkaar op om gasvoorraden te vullen. In augustus werden de gasprijzen hoger dan hoog.

Dit keer zou Donald Trump de aanvoer van Amerikaans gas kunnen afknijpen, zouden landen energie kunnen gaan hamsteren. Ook de slechtste scenario’s van economen kunnen te optimistisch blijken.

Het woord crisis kent geen gradaties, maar die zijn er wel.

Luister ook naar de podcast *Zo simpel is het niet*,deze keer over economische schade door de Iran-oorlog.

[+] **nrc.nl/zo-simpel-is-het-niet**

Marike Stellinga (marike.stellinga@nrc.nl) is *NRC*-redacteur en kijkt op deze plek met een economische bril naar ontwikkelingen in politiek en samenleving.

Commentaar

ENERGIEMAATREGELEN

Jetten is terecht nog terughoudend met steun energie

Is het te weinig, is het te laat? Het kabinet-Jetten kreeg deze week een stortvloed van kritiek over zich heen na de publicatie van een energieplan om de meest nijpende gevolgen van de oplopende brandstofprijzen te verzachten. Ongeveer een miljard euro wordt uitgegeven aan een reeks van beperkte maatregelen.

De onrust bij burgers en bedrijven rond de stijgende energieprijzen en andere gevolgen van de oorlog, die de Verenigde Staten en Israël nu al bijna twee maanden voeren met Iran, is begrijpelijk. De meeste economische scenario’s laten zien dat de schade toeneemt en verder aanhoudt naarmate het conflict langer duurt.

De stemming onder Nederlandse consumenten laat de bezorgdheid daarover overduidelijk zien: het consumentenvertrouwen maakte deze maand de op één na grootste daling door sinds het CBS in 1986 de metingen maandelijks publiceert. Alleen de vertrouwensval tijdens de Covid-pandemie was groter.

Wat ook niet helpt is de mentale achtbaan waarin het publiek zich opgesloten voelt. De voortdurende omineuze dreigingen - met het ‘vernietigen van de Iraanse beschaving’ als droef dieptepunt - en daaropvolgende geruststellingen uit het Witte Huis, die soms per uur wisselen, veroorzaken een permanent gevoel van onrust en onzekerheid.

Die onzekerheid geldt ook voor de energiemarkt. De Straat van Hormuz is de poort voor een significant deel van het mondiale aanbod van olie, gas, kunstmest, helium en tal van andere grondstoffen. In een wereldeconomie die nog steeds sterk afhankelijk is van fossiele brandstoffen dreunt dat zwaar door.

De pijn daarvan is niet gelijk verdeeld. Landen die in of dicht bij het conflictgebied liggen worden zwaarder getroffen dan landen verder weg. Landen die fossiele brandstoffen exporteren hebben het minder moeilijk dan (netto-) importeurs. En relatief rijke landen kunnen de extra kosten beter aan dan landen die lager op de mondiale welvaartsladder staan. De zwaarst getroffen staten bevinden zich vooral in Azië, waar ook het overgrote deel van de energie-export uit de Golfstaten onder normale omstandigheden zijn weg naartoe vindt.

Europa, en dus ook Nederland, bevinden zich in relatief rustig vaarwater. Zij zijn weliswaar netto-importeur van energie, maar liggen ver weg en zijn in staat om veel te betalen. Dat betekent niet dat er geen probleem is. Maar tijdens de vorige energiecrisis na de inval van Rusland in Oekraïne was het conflict dichtbij en de afhankelijkheid van Russisch gas enorm. Bovendien: de huidige prijsstijging van ruwe olie van tussen de 60 en 70 dollar naar rond de 100 dollar is fors. Maar dat verbleekt nog altijd bij de explosie van de gasprijzen, die destijds de hoofdrol speelden: die vertienvoudigden van 25 euro per megawattuur in 2021 in de aanloop naar dat conflict, tot gemiddeld 250 euro in de maand augustus van 2022.

Het verklaart mede dat de scenario’s die het Centraal Planbureau nu voor de Nederlandse economie schetst relatief mild zijn, zeker vergeleken bij de onrust en onzekerheid die de Iran-oorlog nu zaait. Zelfs in de allerzwartste variant, waarbij olieprijzen verder oplopen en lang hoog blijven, rekent het CPB met een waarschijnlijk milde recessie en een bescheiden verlies aan koopkracht.

Net als op wereldschaal wordt de pijn ook nationaal niet gelijk verdeeld. De overheidssteun tijdens de vorige energiecrisis was hoofdzakelijk generiek, net als in de rest van Europa. De huidige kabinetsplannen richten zich op de zwakste groepen onder burgers en bedrijven. Is dat genoeg? Er is ruimte om flink om op te schalen, mocht dat nodig worden. Generiek beleid, zoals het verlagen van de accijnzen en andere belastingen op energie is zó gedaan, maar het vervolgens terugschroeven als het niet meer nodig is, blijkt politiek vrijwel onmogelijk - zoals bij de vorige accijnsverlaging.

Het is verstandiger om bescheiden te beginnen met steun, met het vermogen snel op te schakelen

Al met al klinken de huidige plannen verstandig, al zal snel moeten worden geschakeld in aard en omvang van de steun als dat nodig wordt. Maar belangrijker nog is dat er meer geld en moeite wordt gestoken in het verder versterken van de onafhankelijkheid van fossiele brandstoffen, de opwekking van groene energie en het versterken van het elektriciteitsnet.

Dat is niet alleen goed voor het klimaat. De wereld dreigt in hoog tempo er één te worden van meer conflicten en transactioneel buitenlands beleid. Een Europees antwoord, zoals woensdag door de Europese Commissie werd geformuleerd, is dan noodzakelijk. Van het gezamenlijk inkopen van energie tot de verdeling van raffinagecapaciteit, tot aan het eventueel afromen van tijdelijke overwinsten in de energiesector, zoals tijdens de vorige energiecrisis gebeurde. Zodat fossiele brandstoffen Europa niet meer als een Zwaard van Damocles boven het hoofd hangen.

Advertentie

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur: Patricia Veldhuis
Algemeen directeur: Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000 (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties
T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

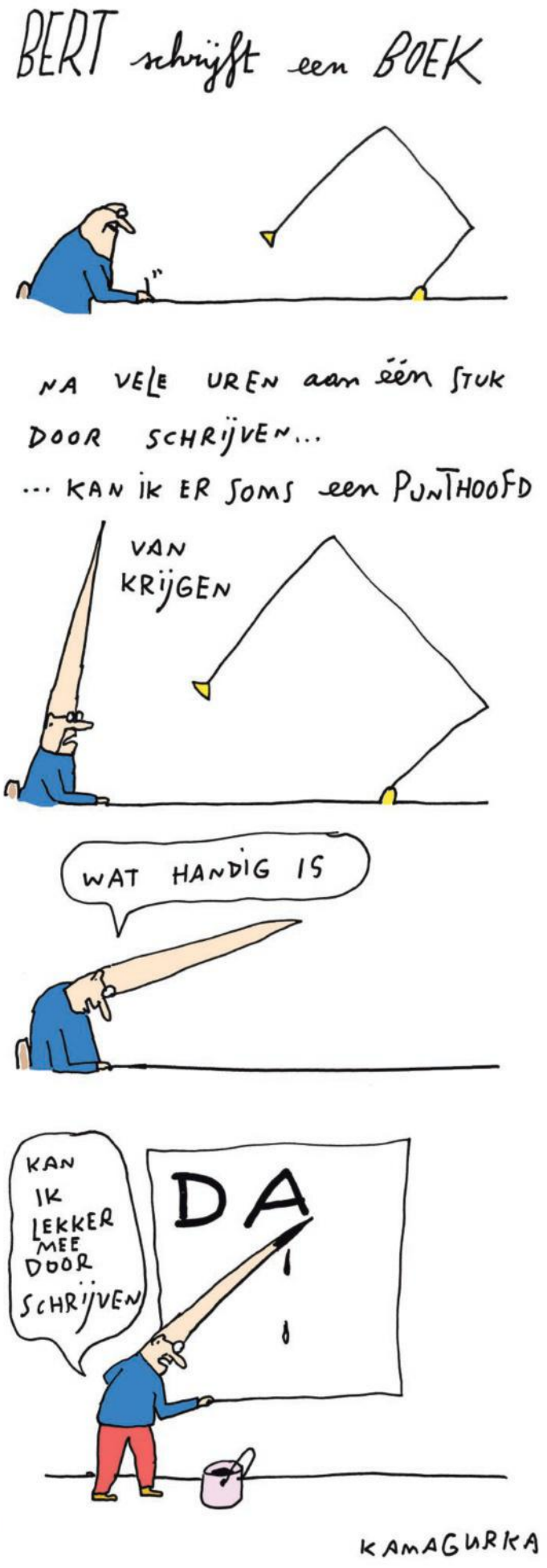
Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten.
Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.
Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: nrc.nl.
Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing.
Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

BERT SCHRIJFT EEN BOEK

YOUP

Co-teckelschap

Na een maand Sicilië keerde ik terug naar ons land in de hoop dat ik met een smoes naar het stadhuis geroepen zou worden om van Femke een lintje in mijn maag gesplitst te krijgen, maar helaas. De koning had waarschijnlijk belangrijker zaken aan zijn hoofd.

Wel heerlijk om terug te zijn in ons welvarende landje. Ik schoot onbedaarlijk in de lach toen een mevrouw mij deze week op een Amsterdams terras vertelde dat ze met haar ex een teckel deelt en dat ze dat co-teckelschap noemt.

Nog vrolijker werd ik toen ik op maandag zag hoe fanatieke buurtbewoners alvast reuze druk waren met het afplakken van stukjes stoep omdat ze zeven dagen later op een comfortabel plekje hun Koningsdagrommel willen verkopen. Ik herhaal: zeven dagen later! De felle manier waarop ze dat woordje *Bezet* op de klinkers stonden te krijten. Gewoon droeve Duitse toeristen die hun handdoekje zo vroeg mogelijk aan de rand van het zwembad leggen.

Op dit moment is de buurt al behoorlijk in een soort oranje rep en roer. Voor mijn deur is een plek gereserveerd voor een zekere Beau en Humberto. Volgens mijn buurman is dit duo binnenkort werkloos. Ze deden iets onbenulligs bij de tv. Er wordt gefluisterd dat het best ingewikkeld kan worden omdat ze allebei ontroostbaar woedend zijn. Als stampende Repelsteeltjes gingen ze afgelopen weken tekeer.

Het belangrijkste dat ze gaan verkopen is een megalomane, amper gebruikte desk waaraan de grootste duiders van ons land hun deskundige meningen hebben geventileerd. En dat in ruil voor sloten geld. Zeg maar oceanen. Wie we volgend seizoen gaan missen? Astrid Holleeder, Ben van der Burg, Floor Bremer, Ahmed Aboutaleb, Frank Evenblij, Lale Gül, Twan Huys, Gijs Rademaker, Sander Schimmelpenninck, Erben Wennemars en natuurlijk de onvermijdelijke Albert Verlinde. Zeg maar gerust: de crème de la crème van de Nederlandse televisie. Kan het land zonder hen? Hoe vorm ik binnenkort mijn eigen mening?

Niet alleen de desk wordt verkocht, maar ook de krukken waarop deze supersterren hebben zitten oreren. De kruk waar Albert met zijn roddelkontje op zat te draaien gaat weg voor de hoofdprijs.

De buurt is wel bang voor gedoe omdat recht tegenover deze Beau en Humberto een zekere Renze Klamer een plekje heeft gereserveerd. Hij schijnt op straat aan een ouderwetse talkshowtafel te gaan zitten en niets anders te willen doen dan keihard lachen. De twee ontslagen mannen zijn daar zo goed als zeker niet van gediend en de vraag is hoe ze dit oppakken. De wijkagent houdt een oogje in het zeil.

De ook in mijn buurt wonende Peter van der Vorst, de briljante bedenker van deze deskundigendesk, heeft besloten om zich op Koningsdag niet in de buurt van het duo te vertonen. Hij gaat een weekendje uitrusten in Loosdrecht.

Naast de vrolijke Renze heeft Jordi Cruijff een plekje geclaimd. Hij wil proberen om daar de huidige Ajaxselectie kwijt te raken. Allemaal? Ja!

Beau en Humberto doen iets onbenulligs bij de tv

Naast Jordi zit de goede oude Sjaak Swart achter een klein tafeltje en bij hem kan je een kaartje met een felicitatie schrijven naar Francesco Farioli, die binnenkort met zijn club FC Porto kampioen van Portugal wordt. Zo gauw het kampioenschap een feit is gaat Sjaak die felicitaties persoonlijk naar Francesco brengen en biedt hij hem namens alle supporters zijn excuses aan voor het feit dat zijn contract nooit verlengd is. Ook is er bij Sjaak een mogelijkheid om de heer Sven Mislintat schriftelijk te condoleren met de komende degradatie van zijn club Fortuna Düsseldorf die zo goed als zeker afdaalt naar de Duitse keukenkastjesdivisie. Namens Ajax gaat Sjakie hem zeggen dat wij Ajacieden weten wat hij voelt.

Koningsdag. Nederland is er klaar voor. Als u dit leest staat iedereen zijn meurende meuk alvast uit te stallen. Ik ben er niet bij. Al is het maar uit angst dat ik maandag met negen bier in mijn mik met straalbezopen types over het asielvraagstuk en wolven moet discussiëren. Ik ga lekker de teckel van mijn ex uitlaten.

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

SNORKEL

De meivakantie staat voor de deur; we gaan er een weekje tussenuit. Tim (5) is er druk mee, hij zoekt alle spullen op die hij denkt nodig te hebben. Hij pakt zelfs de snorkelspullen die we in Curaçao gebruikten. Oma vraagt aan hem waar de reis eigenlijk heen gaat.

„We gaan naar dat land ...” Zoekend naar de naam kijkt hij opeens verrukt op: „Oh ja, naar Zeeland!”

De snorkel ligt in ieder geval al klaar.

Leonie Vreeke

Achterpagina.

Meer informatie

ILLUSTRATIE MING ONG

De jacht op twee Eritrese mensensmokkelaars

PAGINA 10-16

nrc WEEKEND

ZATERDAG **25 APRIL** &
ZONDAG **26 APRIL 2026**

Advertentie

Wij zien een wereld waar geld vooral met zichzelf bezig is.
Gevangen in spreadsheets, rondgepompt op beurzen, verslaafd aan applaus in spiegeltorens.
Met maar één doel: nog meer geld maken.
Maar waarom eigenlijk? En nog belangrijker: voor wie?

Niet voor de visboer die voor het krieken van de dag op de veiling staat. Ook niet voor de aannemer die ’s avonds laat aan de keukentafel zijn cijfers napluist. En vast niet voor de kapster die wakker ligt van de verbouwing die eraan komt.

BridgeFund brengt geld terug waar het thuishoort: in vieze handen, op de werkvloer en de winkelstraat. Tussen ratelende machines en grappen die al honderd keer verteld zijn. In loodsen waar de Engelbewaarder harder wordt gezet en toekomstplannen op bierviltjes staan.

Geld dat de mouwen opstroopt. Zweet, droomt, lacht, valt en opstaat. Net als jij.
Bedoeld voor producten met echte waarde en banen om trots op te zijn.
Bij ons beleg je niet in buitenlandse multinationals die op de stad neerkijken maar in Nederlandse mkb’ers die straten laten bloeien.

Dat zou de winst van geld moeten zijn.

BRIDGE FUND
Make money smile

DEZE WEEK

INTERVIEW

Cabaretier Merijn Scholten: „Dat je aandacht kúnt krijgen, wil niet zeggen dat je die ook moet zoeken.”

PAGINA 4-7

GAZA

In korte tijd zijn tussen het puin op meerdere plekken luxe restaurants en cafés geopend.

PAGINA 20-21

CIRCUSTHEATER

Op het Circusstad Festival in Rotterdam is vanaf dit weekend te zien hoe acrobatiek, dans, muziek en toneel versmelten tot meeslepende voorstellingen die alleen in de verte nog doen denken aan traditionele circusacts.

PAGINA 18-19

ZIN IN DE KRANT

Ik zeg altijd: vind snel je talent. En graaf daar diep in, zodat je succesvol kan worden.

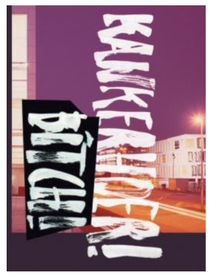
„Ik zag ons voorland, generaties met scheefgegroeide vingers, een grijs waas over het netvlies, platvoeten, de rug als een hoepel gekromd”

PAGINA 17

ONVEILIGHEID

Veel vrouwen gaan in het donker naar buiten met een noodscenario in hun hoofd. Wat doe ik áls?

PAGINA 24-25

ARM EN RIJK

Onderzoeker Eddie Brummelman (UvA) krijgt 1 miljoen euro om te onderzoeken hoe kinderen economische ongelijkheid ervaren. Vier brugklassers bevragen hem. „Hebt u zelf ongelijkheid meegemaakt?”

PAGINA 22-23

DE LAATSTE BLADZIJDE

Dirigent Gerben van der Veen geloofde dat we God in onszelf moeten zoeken.

PAGINA 31

EN VERDER

AUTOTEST
De BMW iX3
PAGINA 27

JANNEKE KOOKT
Een instaprecept met bonen
PAGINA 28

VAN DE KAART
Restaurant Nixtamal
PAGINA 29

MIJN OUDERS
Akkie & Ernst Bruno van Gelder
PAGINA 30

Door
Anne Dohmen

Fotografie
Lars van den Brink

Cabaretier Merijn Scholten (42) gaat met zijn tweede solovoorstelling het podium op. Zijn absurde typetjes zijn een manier om over zijn geremde karakter heen te stappen, zegt hij. „Ik zou het moeilijk vinden om mezelf elke avond als hoofdpersoon te gebruiken."

CV

Merijn Scholten (Assen, 1983) studeerde achtereenvolgens kunstmatige intelligentie (niet afgemaakt), bedrijfskunde en radio- en televisiejournalistiek in Groningen. In zijn laatste studiejaar won hij het Amsterdams Studenten Cabaret Festival. Sinds 2008 is hij lid van Comedytrain, een collectief van comedians. In 2012 begon hij met cabaretier Thomas Gast het cabaretduo De Partizanen. Ze wonnen het Leids Cabaret Festival (2013) en cabaretprijs Neerlands Hoop (2015). Na hun derde theatershow (2019) besloot Scholten om solo verder te gaan. In 2022 stond hij op het podium met het veelgeprezen *Team Solo*. Nu speelt hij de try-outs van zijn tweede theatershow *Lemming*, die op 13 mei in première gaat.

Cabaretier Merijn Scholten (42) heeft zijn eigen woorden in de eerste vijf minuten van het gesprek al drie keer in twijfel getrokken – „ik denk nu toch: wat zit ik allemaal te lullen?" – als hij vraagt: „Hoe wil je het doen? Dat ik een beetje bewaak wat ik zeg of dat ik achteraf kan zeggen dat ik liever niet wil dat je het in de krant zet?"

Hij denkt dat hij minder zelfbewust wordt als hij vrijuit kan praten. „Maar het komt goed." Meteen daarna: „Kómt het wel goed?"

Op 13 mei gaat zijn tweede solovoorstelling in première, *Lemming*. Uitverkocht, net als de try-outs waarmee hij nu bezig is, maar er komt een tweede seizoen. Merijn Scholten begon zijn comedycarrière bij Comedytrain, was tien jaar deel van het cabaretduo De Partizanen en vond een breder publiek toen hij tijdens de coronapandemie korte sketches op Instagram ging plaatsen. Zijn eerste – alom bejubelde – theatershow *Team Solo* kwam daaruit voort.

Overal in zijn appartement, veertien hoog in Amsterdam-Noord met uitzicht op het IJ, liggen boeken. In kasten, maar ook in stapels op de vloer, verspreid door de woonkamer. Zowel romans als non-fictieboeken, maar vooral héél veel over de Tweede Wereldoorlog. Zijn vriendin Marjolein Visser – zij woont in Nijmegen – zei het al in een voorgesprek: „Merijn begint de dag graag met een boek over fascisme."

Welk boek lees je nu?
Hij staat op en pakt het van een stapel: *Aan het einde van de oorlog* van Bert Natter. „Heel fascinerend. En deze", hij houdt *Wisselwachter* van Geert Mak omhoog, over de politieke bewegingen in Europa en de Verenigde Staten in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. „Maar ik lees niet alleen non-fictieboeken over de oorlogsjaren. Ik vind filosofische bespiegelingen van mensen die de huidige tijd proberen te duiden ook bijzonder."

Maak je je zorgen over hoe het ervoor staat in de wereld?
„Ja."

Hoe zien die zorgen eruit?
Afwerende blik.

Geen zin om ze te benoemen?
„Nou ja, het ligt zo voor de hand. Het is natuurlijk doodeng wat er nu in de Verenigde Staten gaande is. Ik heb altijd veel boeken gelezen over de Tweede Wereldoorlog, als kind al, en ik zat daarbij steeds in het narratief van de Amerikanen die ons bevrijd hebben. Ik keek ook graag Amerikaanse series, ik vond *MacGyver* geweldig", een aventurenserie uit de jaren tachtig en negentig over een ex-spion die onrecht bestrijdt. „Maar de wereld waarin wij leven is gebaseerd op dát Amerika. Er was vrede dankzij de machtsbalans die na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan. Ik vind het heel beangstigend dat het belangrijkste land in die machtsbalans helemaal *crazy* gaat en steeds fascistischer wordt. En dan is er daarnaast nog onze manier van leven. In de jaren negentig waarin ik opgroeide was het nog vrolijk wat geld ons bracht. Met terugwerkende kracht zie ik dat het een vrij hedonistisch decennium was, een soort wegwerpmaatschappij: heerlijk, alles kon. De kilheid die eruit ontstaan is, voel ik hier in Amsterdam heel sterk. Alles is gericht op geld afschrapen van mensen. Het fundament waarop ik ben opgegroeid, van hoe we met elkaar omgaan, is geërodeerd."

Het grootste probleem in de jaren negentig leek de armoede in verre landen.
„En daar wilde je dan nog wel wat voor inzamelen."

Deden we een sponsorloop op school.
„En dan kon je weer dóór." Grinnikt. „Ja, zó is het niet meer."

In zijn vorige theatershow ging hij gerichter voor de lach. De typetjes waarvan zijn Instagram-publiek hem kende nam hij mee het podium op. In *Lemming* zijn de typetjes karakters geworden, zegt hij. „En ik denk dat er meer van mezelf in doorschijnt, met ook serieuze momenten tussendoor. In mijn vorige show was ik er nog erg op gebrand om de mensen voor me te winnen."

Serieus is hij als hij in *Lemming* stelt dat wij, mensen, in de war zijn over onze rol als groepsdier. We zijn bevangen door krachten die ons proberen af te zonderen van de kudde, door individualisme te faciliteren en door ons allemaal het gevoel te geven dat we uniek zijn. En dat heeft ervoor gezorgd dat we tegenover elkaar zijn komen te staan. „Het is zo plat om dit naar de mobiele telefoon te herleiden, maar die zorgt er wel voor dat we in een specifiek voor onszelf gemaakt wereldje kunnen zitten, waarin we het gevoel hebben dat we *in charge* zijn en onszelf ontzettend interessant aan het voeden zijn. We worden erdoor vastgehouden en bevredigd en we maken dopamine aan, maar we voelen er niet de kracht van wat het is om met elkáár ergens tegenin te gaan of iets te doen." En daarnaast heeft het, zegt hij, het sociale verkeer op straat veranderd. „Ik voel echt een soort eenzaamheid als ik door een stad loop. Het is net alsof mensen je niet zien. Zelfs als ze niet op hun telefoon kijken, hebben ze vaak een glazige blik in hun ogen. Alsof ze alleen maar even pauzeren van de bezigheden op hun telefoon. En ik wil heus niet dat iedereen de hele tijd tegen me zegt: 'Wat leuk dat jij hier ook bent!' Maar het is het gemis van een basaal, instinctief gevoel van elkaar herkennen in een ruimte."

Hij voelt het bijvoorbeeld als hij in Amsterdam op de pont staat. „In een gezonde situatie zou je een idee hebben met wat voor mensen je op die pont staat. Je zou instinctief weten: als we zinken, kan ik op die en op die rekenen. Maar nu vermoed ik dat als die pont zinkt, mensen denken: ik kijk eerst nog effe dit filmpje af."

Je pleit in je voorstelling voor meer lanterfanten. Volgens je vriendin ben je er zelf erg goed in. Hoe ziet dat eruit bij jou?
„Zonder doel buiten rondlopen. Gewoon in de natuur of in de stad *zijn*. En dan ontdek je bijvoorbeeld dat er een fijne sfeer hangt bij een bepaald bankje, en ga je daar later weer eens naar terug."

En soms ga je in Artis een uurtje naar de apen kijken.
„Sinds kort, ik heb pas net een abonnement." Gegeneerd: „Maar het is zo absurd om dit…"

Zit je dan naar die dieren te kijken of ben je er aan het nadenken?
„Het leuke is dat het allemaal kan. Ik kan gefascineerd naar de gerbils kijken, maar ik kan er ook nadenken over de zin van het leven of over wat ik volgende week eens zal gaan doen. Ik vind het een levensvoorwaarde om regelmatig te kunnen rondhangen. Maar ik weet natuurlijk dat het een luxe is om dat te kunnen doen, je moet er de tijd voor hebben."

LEES VERDER OP PAGINA 6

‘De gekte in gaan, dat is gewoon heel lekker’

VERVOLG VAN PAGINA 5

Wat levert het je op?
„Geluk. Een aangename staat van zijn. Misschien is het ook wel een beetje meditatief. Verwerkingstijd, rust. Ik heb een goede vriend die nóóit zomaar rondhangt. Mensen vinden het lastig om iets te doen zonder doel. En je telefoon maakt het je bijna onmogelijk.”

Ik begreep dat lanterfanten voor jou een daad van verzet is.
„Nouuuu...” Hij wikt en weegt. „In zekere zin is het wel zo. Want als je wilt dat Mark Zuckerberg niet blij is, moet je gaan lanterfanten zonder telefoon. Daarmee is het een heel minimale verzetsdaad. Ik vind dat wel een leuk perspectief erop: je kunt het zien als niksen, maar je kunt het ook zien als iets extreem waardevols waartoe veel mensen niet meer in staat zijn. Ik denk dat mensen veel wijsheid in zich hebben als ze er meer tijd voor zouden nemen.”

Wijt je die vervreemding die je ervaart, het uiteenvallen van de kudde, alleen aan de telefoon?
„Nee, ik denk dat het ook...” Hij onderbreekt zichzelf. „Maar ik ben niet de grote duider die het allemaal weet, hè?”

Nee, dat staat bij deze genoteerd.
„Eind jaren tachtig had je die film *Wall Street*, daarin waren de snelle jongens van het geld de foute gasten, met hun slogan *greed is good*, geld verdienen ten koste van alles. Ik heb sindsdien bewust ervaren dat het idee dat geld vóór alles gaat langzamerhand in ons allemaal is gekropen. Die snelle geldjongens zijn niet meer de klootzakken. Nu wordt iedereén opgejaagd om vooral heel goed voor jezelf te zorgen. Dat levert een soort stress op, een jungleachtige situatie van het recht van de sterkste.”

Je vertelt in je voorstelling over een gezellige, kneuterige voetbalclub die wordt overgenomen door een bedrijf en geleidelijk steeds killer, zakelijker en efficiënter wordt.
„En per stapje denkt iedereen: o ja, dit is wel fijn eigenlijk, relaxed. Geen verantwoordelijkheid hebben is relaxter. Dat is eigenlijk hoe een kind denkt, dat wil het liefst de hele tijd snoep eten en leuke dingen doen. We worden steeds infantieler, bedrijven proberen snoep etende kinderen van ons te maken. Het vergt discipline om je daartegen te verweren, want het is veel relaxter om in de zon te zitten en iets níét te hoeven doen. Het voelt al snel suf of prekerig als je daartegen in gaat, want hé, we kunnen toch lekker chillen nu? Totdat blijkt dat anderen profiteren van deze zwakheid.”

Waarom vind je het zo ingewikkeld om hierover te praten?
„Het is een diep principe van mij dat je met comedy niet moet zeggen hoe het allemaal zit.”

Mag een cabaretier niet een beetje dominee-achtig zijn?
„Jawel, ik ben een bewonderaar van het werk van Freek de Jonge, dat is bij uitstek iemand die de dominee in zichzelf niet schuwt.” Hij grinnikt. „En omdat hij dat met veel overtuiging en intrinsiek gemotiveerd doet, vind ik dat nog steeds heel gaaf. Maar ik groeide als kind op met Hans Teeuwen, die zou je een anti-dominee kunnen noemen.”

Je groeide ook op met Theo Maassen, en die is dan weer wel...
„...Geëngageerd. Ja. Ik ben heel erg voor engagement. Maar dat kan op verschillende manieren. Je kunt ook vóélen dat het ergens over gaat zonder te weten waarover precíés.”

Hij doet een scène na waarin Theo Maassen in zijn voorstelling *Functioneel Naakt* een blikje Coca-Cola bestudeert en de tekst voorleest die erop staat: ‘Dit blikje is geproduceerd met toestemming van de Coca-Cola Company.’ „En dan is-ie even stil en zegt”, hij imiteert de stem van Maassen feilloos, „sympathiek.” Hij lacht. „Dat soort grappen hadden impact op mij. Ik ging erdoor nadenken over de debiliteit, de arrogántie, van zo’n merk. En ook de liedjes van Youp van ’t Hek, over hoe je moet leven, vond ik als kind geweldig. Ik voelde de romantiek van: ga de wereld in, dingen meemaken, je leeft maar één keer.”

Nu kleeft er aan die manier van denken ook wel wat van dat jarennegentighedonisme waarover je het eerder had.
„Dat is waar, als nu iemand naar Bali gaat, denk je niet: wooow, wat gaaf en inspirerend, wat ben jíj een avonturier! Vertel me na terugkomst álles over wat je op Bali hebt meegemaakt!”

Marjolein zei dat je gevoelig bent voor melancholie en zwaarte, maar dat je er op een lichte manier mee omgaat. Zo ging je vroeger al om met de zwaarte thuis.
„Mijn moeder kampt de laatste jaren met hevige depressies, ja, maar toen ik klein was had ze die nog niet. Maar ze was wel angstig en somber en ik was daar gevoelig voor. Mijn antwoord daarop was: opvrolijken, lichtheid creëren, dingen omdraaien.”

Wat bedoel je met dingen omdraaien?
„Situaties absurd maken en daarmee grappig.” Hij denkt lang na. „Het is ook een manier om door mijn eigen neuroses, schaamte en ingehouden karakter heen te breken. De gekte in, zeg maar. Dat is gewoon heel lekker.”

Over zijn moeders depressies wil hij het liever niet hebben, zegt hij. „Dat vind ik niet leuk voor haar. Mijn moeder heeft het soms heel zwaar in het leven, het afgelopen jaar tegen het ondraaglijke aan. Maar het voelt inmiddels niet meer alsof het deel is van mijn hoofdverhaal. Mijn eigen leven staat er nu los van.”

Omdat je jezelf daarvan hebt losgemaakt?
„Ook wel, ja. En het grappige is: als je dat doet, kun je ook weer dichter bij elkaar zijn. Omdat we nu minder verstrengeld zijn met elkaar.”

Hoe heb je dat gedaan?
„Met hulp. Van een psycholoog en van mijn geliefde. En door me te realiseren dat ik dat kennelijk nodig had, en door er tijd in te steken. Een geestelijke ziekte is vrij dwingend en mijn instinct was: ik moet dit voor haar oplossen, ik moet er voor haar zijn. Ik ben erachter gekomen dat wanneer ik mijn eigen koers vaar en mijn eigen keuzes maak, de moederliefde er nog steeds is.”

Was je bang dat je haar liefde zou verliezen als je meer afstand nam?
„Ja, dat is waarschijnlijk waardoor je denkt dat je jezelf niet kunt losmaken. Onbewust, natuurlijk. Pff, grappig dat ik het zo moeilijk vind om hierover te praten. Jij denkt waarschijnlijk: ja duh, zoveel mensen hebben een depressieve moeder van wie ze niet kunnen loskomen. Wat ook meespeelt: ik wil niet dat dít is waaraan mensen denken als het over mij gaat. Dat elk interview in het vervolg hierover gaat.”

Je laat je niet vaak interviewen, en al helemaal niet over je privéleven.
„Ja, ik hecht aan een privéleven. In die zin ben ik misschien een beetje ouderwets. Ik heb er geen behoefte aan om een bekende Nederlander te zijn. Bovendien kun je, als je niet alles over mij weet, veel onbevangener naar mijn werk kijken. Dan valt er meer te raden. Dat je aandacht kúnt krijgen, wil niet zeggen dat je die ook moet zoeken. Ik vind schaarste veel interessanter. Het is vergelijkbaar met de gedachte: als je geld kunt verdienen, moet je dat sowieso doen. Maar dat hoeft helemáál niet.”

Ook op het podium laat je weinig van jezelf zien.
„Nou ja, wel via de karakters die ik speel, vind ik. Maar ik zou het moeilijk vinden om mezelf elke avond als hoofdpersoon te gebruiken. Er is iets in mij dat daaromheen wil. Het is ook niet per definitie interessant als je je persoonlijke verhaal deelt, zoals soms wordt gedacht. Het moet wel góéd gebeuren.”

Je bent introvert en verlegen, maar op het podium zag ik je improviseren met het publiek zonder enige terughoudendheid.
„Gek is dat, ja, dan ben ik ongeremd. Heerlijk dat ik dat daar kan zijn.”

Zou je dat in het echte leven niet ook willen?
„Vroeger wel. Toen ik jonger was, voelde ik me geremd en dat kon frustrerend zijn. Maar nu heb ik daar vrede mee. Ik beweeg me redelijk fijn door het leven. Ik denk wel dat dat komt doordat ik dat podium heb. Doordat ik me daar vrij voel, en er erkenning voor krijg, ben ik ook vrijer in het dagelijks leven.”

„Als je wilt dat Mark Zuckerberg niet blij is, moet je gaan lanterfanten zonder telefoon”

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

Advertentie

nrc webwinkel

BATAVIA
Telescoopladder Professional

- Ingebouwde hoekindicator: groen = veilig (65°–75°), rood = bijstellen
- Uniek intrekmechanisme met luchtbuffer voor gecontroleerd inschuiven
- Antislip treden voor veilige werkhouding

Deze telescoopladder met een ingeklapte lengte van slechts 97 cm is zeer compact op te ruimen en eenvoudig te vervoeren in bijvoorbeeld de kofferbak van de auto. De ladder is uit te schuiven en te gebruiken op elke gewenste lengte tussen 0,97 en 3,80 meter.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/ladder

experience travel

ontdek meer over Malta

silverjet holidays by experience travel

Eersteklas treinsafari door Afrika

Afrika Rovos Rail

Southern Cross Pretoria - Victoria Falls

15 dagen va. € 15.445 p.p.

Tip: op vertrekdata 10 maart & 1 september 2027 ontvangt u maar liefst drie gratis overnachtingen in Pretoria en Victoria Falls, inclusief helikoptervlucht over de watervallen en diner aan de Zambezi.

Kaapstad naar Dar es Salaam of v.v.

21 dagen va. € 22.545 p.p.

Zuid-Afrika Golfsafari

13 dagen va. € 11.295 p.p.

U heeft keuze uit diverse routes en vertrekdata. Laat u inspireren door de website en neem gerust contact met mij op voor een reis op maat.

Manon Schuurmans
ExperienceTravel reisspecialist

Per trein reizen heeft iets romantisch. Zeker aan boord van de vijfsterrentreinen van Rovos Rail die sierlijk door de ongerepte Afrikaanse landschappen kronkelen. Aan boord vermengen avontuur, ontspanning en culinair genot tot een harmonieus geheel, terwijl panoramische vergezichten in rustig tempo, nooit sneller dan 60 kilometer per uur, aan u voorbijtrekken. De rijtuigen van Rovos Rail ademen Victoriaanse grandeur en nostalgie. Het interieur kenmerkt zich door klassieke charme met op maat gemaakte meubels, weelderige stoffen en rijke houtafwerkingen. Airco en usb-aansluitingen, maar ook privébadkamers zorgen voor modern comfort. De service aan boord is eveneens van het hoogste niveau: butlers staan klaar om aan uw wensen te voldoen, terwijl de chef-koks u in de restauratie- en loungewagons verwennen met gastronomische, zinnenprikkelende maaltijden en canapés. Onthaasten gaat in het ritme van Rovos Rail op deze manier vrijwel vanzelf. Bewonder de beroemde Afrikaanse zonsondergangen, spot wilde dieren en passeer afgelegen dorpen. Onderweg wordt meermaals gestopt op interessante plaatsen voor bijvoorbeeld excursies naar de Victoria Falls, gamedrives of een sundowner. Met de nostalgische sfeer uit de tijd van ontdekkingsreizigers als Dr. Livingstone en modern comfort van de 21e eeuw geniet u van Afrika in de meest pure vorm. De belangstelling is groot, dus wacht niet te lang met het vastleggen van úw treinsafari.

ontdek meer

Inspired by

- Elke vakantie is uniek, net als uzelf!
- Altijd persoonlijk reisadvies
- Huisbezoek in alle privacy mogelijk
- Keuze uit meer dan 150 bestemmingen
- Optimale ontzorging met gratis conciërge service voor, tijdens en na uw vakantie
- Altijd inclusief privé luchthaventransfers en toegang tot de Executive Lounge bij aanvang van uw vakantie

Stijlvol tijdreizen in Malta

Malta is amper groter dan Texel, maar herbergt alle ingrediënten voor een veelzijdige en ontspannen vakantie volop natuur, cultuur en culinaire verrassingen. De geschiedenis van Malta gaat ver terug, want door de eeuwen heen werd het vanwege zijn strategisch gunstige ligging voor de handel onophoudelijk begeerd door uiteenlopende volkeren in het Middellandse Zeegebied. Verspreid over Malta herinneren diverse plekken zoals Mdina, Rabat aan dit, veelal tastbare, verleden. De eigenzinnige hoofdstad Valletta is met een oppervlakte van nog geen vierkante kilometer de kleinste hoofdstad van de Europese Unie. Al wandelend door de historische straatjes, langs burchten, kathedralen en stadsmuren begrijpt u meteen waarom deze stad vermeld is op de werelderfgoedlijst van Unesco. Ook het maritieme district van De Drie Steden bieden een authentieke tijdreis met vestingwerken en smalle straatjes. De kustlijnen van het eiland kenmerken zich grotendeels door de aanwezigheid van baaien en kleine inhammetjes met kleine rotsachtige stranden. Aan de oostkust en in het noordwesten van Malta liggen enkele zeer aangename zandstranden.

The Phoenicia Malta

Beleef Malta vanuit het meest iconische hotel van het eiland. The Phoenicia is een begrip op Malta en ver daarbuiten onder internationale filmsterren, politici en gekroonde staatshoofden. De unieke locatie in Valleta, de innovatieve cuisine en de weelderige tuinen en sensationele spa dragen hieraan bij. U loopt in slechts enkele minuten de beroemde Republic Street in met haar vele eeuwenoude panden, sfeervolle koffiehuizen en moderne winkels.

4 dagen va € 1.415 p.p.
o.b.v. Classic Room met logies & ontbijt

Corinthia Palace Hotel

In het hart van Malta, op ongeveer tien kilometer afstand van hoofdstad Valletta, liggen de stijlvolle kamers en suites van Corinthia Palace Hotel. Omzoomd door fraaie landschapstuinen en historische dorpjes met neolithische tempels maakt u gevoelsmatig zo nu en dan een tijdreis naar een ver verleden. Het klassiek en strak ingerichte hotel maakt indruk met hoge plafonds, tot in het detail uitgewerkte kamers en gastronomische verrassingen.

7 dagen va. € 1.775 p.p.
o.b.v. Deluxe Room met logies & ontbijt

experiences and memories for a lifetime

Vraag een gratis inspiratie reismagazine naar keuze aan.

culture experience travel silverjet holidays

Bel 073 - 707 43 40

www.ExperienceTravel.nl/SilverjetHolidays
info@ExperienceTravel.nl

U bent van harte welkom!
- World of Experience 's-Hertogenbosch
- Reisboetiek Laren
- Vakantievilla Apeldoorn

ONDERZOEK

Hoe twee wrede mensensmokkelaars in een Nederlandse cel belandden

Door
Hugo Logtenberg
en **Derk Stokmans**

Illustraties
Ming Ong

OVER DIT ARTIKEL

Dit artikel is gebaseerd op informatie uit de rechtbankzittingen van de strafzaak tegen de veroordeelde mensensmokkelaar Walid, documenten die *NRC* opvroeg met een beroep op de Wet open overheid, onderzoek door mensenrechtenorganisaties en overheden, ambtsberichten van het ministerie van Buitenlandse Zaken en andere (pers)publicaties.

Ook sprak NRC met getuigen en andere slachtoffers van mensensmokkel, deskundigen en betrokkenen zoals leden van het onderzoeksteam en officier van justitie Petra Hoekstra. De achternaam van rechercheur Kees is bekend bij de redactie, maar is om veiligheidsredenen weggelaten uit het artikel.

Drie Libische telefoonnummers zetten het Nederlandse OM op het spoor van een smokkelbende die Afrikaanse vluchtelingen op hun lange reis uitbuit en afperst, tot in Nederland toe. De jacht op twee nietsontziende Eritrese bendeleiders heeft uiteindelijk resultaat.

In een hoek van de volgepakte loods ligt al twee dagen een man te sterven. Hij heet Josie. Om hem heen zitten en liggen honderden andere vluchtelingen.

Een van hen is een jonge Eritrese man, die tien jaar later in een Nederlandse rechtszaal vertelt wat er die dag gebeurde.

De mensen in de loods hebben mensensmokkelaars duizenden euro's betaald voor de bijna tweeduizend kilometer die ze hebben afgelegd, vanuit Eritrea, via Soedan, naar Libië. Dagenlang hebben ze in laadbakken van vrachtwagens door de Sahara gereden, uitgehongerd en uitgedroogd. Wie onderweg stierf, ligt daar nu nog. Achtergelaten in het zand. Degenen die het overleefden zijn bijna aan het eind van de reis, denken ze. Alleen nog naar de boot, en dan wacht het beloofde land.

Het kamp waar ze zijn opgesloten in afwachting van hun overtocht staat aan de rand van Bani Walid, een stadje op zo'n honderd kilometer van de Libische kust.

Nadat Josie is gestorven, beginnen mensen in de loods te huilen en te schreeuwen. De jonge Eritreeër, die hoort dat er iemand dood is, denkt direct aan een zieke Soedanese vrouw die hij de afgelopen dagen heeft bijgestaan. Zou zij het zijn? Hij ziet haar niet, in de propvolle loods is de plek waar zij ligt onbereikbaar. In paniek loopt hij buitenom.

Zonder toestemming buiten zijn mag niet. Dat weet de man. Opeens staat daar de mensensmokkelaar Walid, met een stuk tuinslang in zijn hand. Direct voelt de Eritrese man hoe de slang op zijn rug zwiept, telkens weer - tot het bloed eruit stroomt. Pas dan stopt het slaan en krabbelt hij langzaam overeind. Als hij Walid vraagt wat hij heeft misdaan, zet de smokkelaar een pistool tegen zijn slaap.

Tien jaar later, op 17 november 2025, zit de Eritrese man als 'getuige 114' in de Zwolse rechtbank. Een kleine man met een korte, verzorgde baard en kort grijzend haar. Op zachte toon vertelt hij over het sterven van Josie en zijn nachtmerries over Walid.

Schuin achter hem, op slechts een paar meter afstand, zit de man die volgens de getuige tien jaar eerder op de Libische binnenplaats een pistool tegen zijn slaap hield. Tegen hem zegt de getuige: „Er is een tijd voor het mishandelen van anderen en een tijd waarbij men een prijs dient te betalen."

De verdachte zwijgt en kijkt strak voor zich uit.

Dát getuige 114 en Walid na al die jaren weer tegenover elkaar staan, is het gevolg van een voor Nederlandse begrippen ongekend groot strafrechtelijk onderzoek. Drie officieren van justitie werkten acht jaar lang aan de zaak. In samenwerking met Italië, het Internationaal Strafhof in Den Haag en de internationale politieorganisaties Europol en Interpol, spoorde het team van het Openbaar Ministerie en bijna twintig rechercheurs van de Koninklijke Marechaussee zo'n tweehonderd getuigen op en reconstrueerde op basis van hun verhoren de reis naar Europa. Daarna achterhaalden ze wie deze organisatie leidden en wat hun verblijfplaats was en voerden ze een jarenlange strijd om hun uitlevering. Het resulteerde in een strafdossier van ruim 45.000 pagina's, dat afgelopen najaar in de rechtbank Zwolle werd behandeld.

NRC reconstrueerde de Nederlandse jacht op de twee gevreesde Eritrese mensensmokkelaars en hun netwerk - waarvan de tentakels reiken tot in de uithoeken van Nederland.

HET ONDERZOEK

Principekwestie

'Dit móét je lezen", is de tekst van de mail die officier van justitie Petra Hoekstra begin 2018 opent. Ze zit op haar kantoortje op het parket in Zwolle.

In haar inbox zit het verslag van een getuigenverhoor dat de Koninklijke Marechaussee eerder die dag heeft afgenomen bij een zestienjarig Eritrees meisje. Ze heeft verteld hoe ze tijdens haar vlucht in een boom klom om zich te verstoppen voor mannen die haar wilden verkrachten. En hoe de mannen haar toch vonden.

In de decennia dat Hoekstra officier van justitie is, heeft ze leiding gegeven aan grote onderzoeken naar internationale drugshandel, moord en doodslag. Maar dit raakt haar. Niet alleen vanwege de gruwelijke details en omdat het meisje even oud is als haar dochter. Anders dan andere getuigen weet het meisje de rechercheurs ook te vertellen hoe ze zich heeft gevoeld tijdens de zwartste momenten van haar reis.

De getuigenis bevestigt voor Hoekstra hoe belangrijk de zaak is waar ze dan al een jaar aan werkt: het opsporen en berechten van de mannen die het meisje en duizenden anderen naar Europa smokkelden.

Vanzelfsprekend is dat niet. De meeste misdaden - de smokkel, de verkrachtingen, het geweld en de levensgevaarlijke overtocht van Libië naar Italië - vonden ver weg plaats. Als er in Nederland al aandacht is voor Eritrea en Eritreeërs gaat het vooral over de invloed van het Eritrese regime op hun landgenoten hier, hun moeizame integratie en de grote afhankelijkheid van de bijstand. Dat Eritreeërs moeilijk hun weg vinden ligt volgens het kabinet aan het gesloten karakter van de gemeenschap, het doorgaans lage opleidingsniveau en analfabetisme, zo staat in een Kamerbrief uit 2016. „Ook kunnen trauma's die zijn opgedaan in Eritrea of tijdens de vlucht een rol spelen."

Eritreeërs vormen dan al een van de grootste groepen die in Nederland asiel aanvragen. Hun aantal zal in de jaren die volgen alleen maar toenemen. Veel van hen worden in Nederland afgeperst om de overtocht van in Libië gestrande familieleden te betalen. De Nederlandse link is cruciaal. Die biedt Hoekstra de juridische rechtvaardiging voor het strafrechtelijk onderzoek.

Maar het is voor haar ook een principiële kwestie: zeggen dat Nederland er niets mee te maken heeft omdat het ver weg gebeurt, is in Hoekstra's ogen kortzichtig. En laf. Als Europa wegkijkt, ligt straffeloosheid op de loer.

Waar begint ze aan, vraagt een sceptische collega haar. De daders zijn onbekend en zeer waarschijnlijk ongrijpbaar, zeker vanuit Nederland. Slachtoffers zullen lastig te vinden zijn, bang als ze zijn voor de smokkelaars en voor de veiligheid van hun in Eritrea achtergebleven familieleden. En áls Hoekstra al slachtoffers weet te vinden, hoe krijgt ze hen dan zover dat ze willen getuigen over wat ze onderweg hebben meegemaakt?

DE VLUCHT

De dodenroute

Met tienduizenden trokken jonge Eritreeërs het afgelopen decennium vanuit Eritrea via Libië richting Europa. Veel van hen beseften welke gevaren hen onderweg wachtten, zo blijkt uit hun getuigenissen.

Maar wat hadden ze in Eritrea? Het is een totalitaire dictatuur, een van de meest onvrije landen ter wereld. Veiligheidsdiensten speuren continu naar politieke tegenstand en grijpen hard in als ze die vinden. Mensen worden vastgezet, gemarteld of verdwijnen. Driekwart van de bevolking is analfabeet. Alle Eritreeërs moeten in dienst, en die kan zomaar decennia duren. Deze gedwongen dienstplicht komt volgens de Verenigde Naties neer op levenslange dwangarbeid - tegen een loon van omgerekend 35 euro per maand.

Dus vluchten mensen, op zoek naar een beter leven. Uit getuigenissen in de rechtszaal, rapporten van mensenrechtenorganisaties en ambtsberichten van het ministerie van Buitenlandse Zaken valt op te maken hoe die vluchtreis verloopt.

Het land verlaten is nog relatief makkelijk. Hoewel er op desertie zware straffen staan, is de zeshonderd kilometer lange grens met Soedan zo matig bewaakt dat de smokkelnetwerken van grensstammen er makkelijk gaten in vinden. Meestal reizen de gevluchte Eritreeërs daarna door naar een van de grote vluchtelingenkampen langs de grens.

Internationale rapporten beschrijven de gruwelijkheden in dit wetteloze niemandsland. Ontvoering van vluchtelingen om losgeld te eisen, van kinderen voor hun organen, verkrachting van vrouwen, vuurgevechten tussen rivaliserende smokkelbendes, lichamen die langs de grens worden gevonden.

Hier begint ook de uitbuiting. Smokkelaars in de grenskampen vragen soms een paar duizend dollar voor transport naar Khartoem. De Soedanese hoofdstad is een marktplaats voor internationale mensensmokkel en de eerste bestemming van veel migranten. Aan de rand van de stad verzamelen bemiddelaars migranten om de terreinwagens te vullen voor de volgende etappe van de reis naar Libië, meestal via Dongola, een provinciestad aan de Nijl.

Wat daarna volgt, heet de dodenroute. Een meer dan duizend kilometer lange woestijnreis door het noorden van Soedan, over de grens richting het Libische stadje Kufra. Wegen zijn er niet. Smokkelaars gebruiken terreinwagens of kleine vrachtwagens die door het zand kunnen rijden, zoals de Japanse Hino ZY. Wekenlang razen ze zo door de woestijn. De dagen zijn heet, de nachten koud.

Sommige migranten worden onderweg ontvoerd om als slaaf te werken, vastgezet om extra losgeld bij familieleden af te persen of doorverkocht aan andere smokkelaars, die ook weer geld eisen.

Getuigen vertellen dat ze dagenlang geen eten kregen. Om te voorkomen dat ze te veel drinken, mengen de smokkelaars petroleum door het water. De vluchtelingen vertellen dat smokkelaars hen vastbinden zodat ze niet uit de vrachtwagen vallen.

Op zijn reis, vertelt getuige 114, zaten ze opgepropt onder een tentdoek. Een van de passagiers kreeg te weinig lucht en stikte bijna, er kwam schuim uit zijn mond. Hij gaf hem mond-op-mondbeademing en een andere passagier sneed het doek door zodat er lucht binnenkwam. De jongen overleefde het.

Vele anderen sterven: aan hitte, uitdroging, honger, ongelukken, ziekte of mishandeling. Midden in de Sahara, vertelt bijvoorbeeld getuige 45 aan de rechercheurs, schoot een Libische 'bewaker' in dienst van Walid een medepassagier dood die te lang om water smeekte.

Soms vinden lokale autoriteiten massagraven, met sporen van marteling. Een ongeteld aantal doden wordt ergens onderweg uit de overvolle wagens gegooid.

Ook dit deel van de reis kost een paar duizend dollar.

Vanuit de Libische stad Kufra begint het laatste

LEES VERDER OP PAGINA 12

Navraag leert dat sommige Eritrese slachtoffers hebben geprobeerd aangifte te doen. Maar ze werden bijna even zo vaak weggestuurd

VERVOLG VAN PAGINA 11

deel van de reis over land, richting kampen van mensensmokkelaars dichter bij de kust. Voor wie het geluk heeft die levend te halen, begint de nachtmerrie pas echt.

HET ONDERZOEK

Een goudklompje

De beelden van rijen met tientallen lijkkisten in geïmproviseerde mortuaria op het Italiaanse eiland Lampedusa domineren eind oktober 2013 het nieuws in Europa. Op nog geen kilometer van de kust is een vrachtschip vol vluchtelingen gekapseisd. 368 van de meer dan vijfhonderd passagiers verdrinken.

Dit nooit meer, zegt José Manuel Barroso, de voorzitter van de Europese Commissie. Om nieuwe rampen te voorkomen tuigt Italië een zoek- en reddingsoperatie op. In één jaar tijd worden zo 140.000 vluchtelingen uit zee gered.

Maar al snel vinden veel Europese politici dat de reddingsoperatie een aanzuigende werking op vluchtelingen heeft. Frontex, het grensbewakingsagentschap van de EU, neemt de operatie over, maar mag niet actief op zoek naar vluchtelingenbootjes. In 2017 krijgt de Libische kustwacht van EU-landen extra middelen, training en materiaal om te voorkomen dat de bootjes Europa bereiken. Die kustwacht, zo is dan al bekend, heeft vaak nauwe banden met mensensmokkelaars en wordt al gauw beschuldigd van het mishandelen en doden van vluchtelingen.

Intussen vraagt Italië andere Europese lidstaten om hulp: niet alleen om de vluchtelingen op te vangen, maar ook om de professionele organisaties achter de grootschalige smokkel te ontmantelen.

Petra Hoekstra is in 2017 net verantwoordelijk voor de aanpak van mensensmokkel bij het OM en zoekt naar een zaak om mee te beginnen. Bij een overleg over een zojuist afgerond onderzoek naar fraude met verblijfsvergunningen, hoort ze over drie Libische telefoonnummers en een handvol getapte gesprekken waarin een man met een Libisch nummer het heeft over ‘boten die aankomen’. Het is zogenoemde „restinformatie”.

Dat zijn de aanknopingspunten waar Kees, rechercheur bij de Koninklijke Marechaussee, mee aan de slag gaat. Veel is het niet, maar voor Kees blijkt het een goudklompje.

Uit de gegevens die hij opvraagt bij telecomproviders blijkt dat de drie Libische telefoonnummers in 2016 ruim driehonderd Nederlandse nummers hebben gebeld. Na overleg met data-analisten kiezen Kees en zijn collega-rechercheurs er zes uit die ze willen tappen - nummers die recent nog zijn gebeld door een van de Libische nummers.

In de afgeluisterde telefoongesprekken gaat het over instructies voor betalingen in Nederland, om mensen vrij te kopen die vastzitten in de detentiekampen in Libië. Nu weten Kees en zijn team het zeker: ze zijn iets op het spoor. Ze horen ook een naam: Kidane. Hij is de baas.

Een team van aanvankelijk tien rechercheurs probeert op alle mogelijke manieren slachtoffers van smokkelaar Kidane in Nederland op te sporen. Zo willen ze achterhalen wat de vluchtelingen hebben meegemaakt en zicht krijgen op de daders.

Zijn er misschien Eritreeërs in Nederland naar de politie gestapt om te vertellen hoe ze zijn afgeperst en mishandeld, vragen de rechercheurs zich af. Navraag leert dat slachtoffers op sommige politiebureaus hebben geprobeerd aangifte te doen. Maar omdat agenten meestal niet wisten wat ze met de verhalen aan moesten, werden ze daar bijna even zo vaak weggestuurd.

Andere rechercheurs struinen maandenlang Facebook af, waar een aantal Eritrese activisten de smokkel van hun landgenoten beschrijft en documenteert. Zo schraapt het team onderzoekers nuttige details over de smokkelaars en hun werkwijze bij elkaar. Voor de rechercheurs van de marechaussee is het wennen. Meestal duurt een onderzoek maar een aantal maanden en eindigt de operatie met een arrestatie.

Langzaam krijgen de rechercheurs meer potentiële Eritrese getuigen in beeld. Maar hun vertrouwen winnen, blijkt lastig: taal- en cultuurverschillen staan in de weg. Op brieven, mailtjes en telefoontjes komt geen reactie. Het wantrouwen tegen alles wat van de overheid komt, is simpelweg te groot.

Een ingehuurde *‘cultural mediator‘* die de Eritrese omgangsvormen kent, legt uit wat ze verkeerd doen. Wil je contact leggen, dan moet je gewoon aanbellen, onaangekondigd. Dus rijden de rechercheurs steeds weer vanuit de Randstad naar Friesland, waar veel Eritreeërs wonen. Als ze mazzel hebben is er iemand thuis en mogen ze ook nog binnenkomen.

De rechercheurs maken zich een paar woorden Tigrinya eigen en leren om tijdens een bezoek nooit het aanbod van een kop koffie af te slaan. Dat is een schoffering.

De emoties en herinneringen die rechercheurs met hun vragen oproepen maken de gesprekken intens. Dat hoort erbij, weten de rechercheurs: als ze oude wonden openrijten dan moeten ze luisteren naar wat het bij hun getuigen losmaakt. Zoals ze tijdens hun opleiding hebben geleerd: emoties komen van rechts, en hebben dus voorrang.

Terwijl ze op zoek zijn naar informatie over Kidane horen de rechercheurs ook steeds verhalen over een tweede man: Walid. Getuigen vertellen hoe verweven de zaken van deze twee smokkelaars zijn. De twee Eritreeërs verkopen vluchtelingen aan elkaar, regelen vaak samen de transporten. Zij bepalen wie blijft leven en wie sterft.

In een VN-rapport worden beide mannen genoemd als spil in de Libische mensensmokkel. Uit de verhalen blijkt ook dat Walid de influencer is van het tweetal. Hij weet dat het belangrijk is om op sociale media verhalen over een succesvolle overtocht te delen. Zo hou je de business gaande.

Al snel besluit Hoekstra om Walid toe te voegen aan het onderzoek naar Kidane. Zo jaagt Nederland nu op twee grote mensensmokkelaars.

DE VLUCHT

Smeltend plastic

Bijna elke dag staan de mannen, vrouwen en kinderen die vastzitten uren in de rij op de zanderige binnenplaats. In de kampen ‘Road 51’ en ‘Chicken Farm’ aan de rand van het Libische stadje Bani Walid, moeten ze bellen naar familie in het buitenland. Hoewel ze al betaald hebben voor hun overtocht naar Europa, vragen hun smokkelaars opnieuw duizenden dollars. En hun familie moet dat regelen.

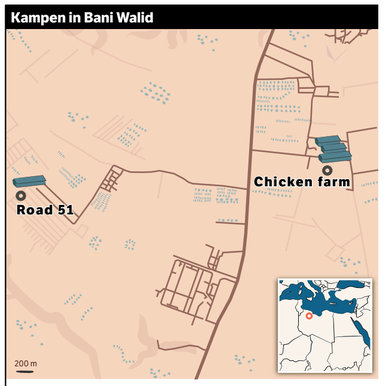
Op het moment dat de migranten iemand aan de lijn krijgen, beginnen bewakers hen te slaan, meestal met een stuk tuinslang. Het voelt als een zweep. Als het bellen tijdens de koude woestijnnacht gebeurt, worden ze eerst nat gespoten en moeten ze daarna door het zand rollen. Door de kou en het ruwe zand komen de klappen harder aan. Het gegil moet ervoor zorgen dat hun familie aan de veilige kant van de lijn alles doet om het geld bij elkaar te krijgen.

Zo vertelt een vrouw de Nederlandse rechercheurs hoe ze als 23-jarige vluchtte uit Eritrea met haar twee jongste kinderen nadat de politie haar huis binnenviel. Ze waren op zoek naar haar man die uit het leger was gedeserteerd. Haar twee oudste kinderen had zij bij haar dorpsgenoten achtergelaten. Ze betaalde 5.000 dollar aan een Libiër voor de overtocht, maar die verkocht haar door aan Walid. Aan hem moest ze nog eens 5.000 dollar betalen. In de twee maanden die het haar familie kostte om het geld bij elkaar te krijgen, werd ze elke dag met een waterslang geslagen. Elke dag smeekte ze haar familie het geld over te maken.

De meeste families doen er veel langer dan twee maanden over om het geld in te zamelen - vaak zijn ze arm. Ze scharrelen het bedrag bijeen door geld te lenen of bij familieleden en dorpsgenoten te bedelen.

Al die tijd verblijven de migranten in de overvolle loodsen in de kampen. Ze kunnen nauwelijks liggen, elk stukje vloer is bezet. Bijna iedereen zit onder de luizen of heeft schurft. Mensen krijgen tuberculose. Het eten bestaat uit een of twee borden droge macaroni per dag, die ze moeten delen met acht anderen, vertellen verschillende getuigen. Getuige 105 weegt nog dertig kilo als hij na maanden in Bani Walid aankomt in Italië. Hij is dan veertien jaar oud en 1,70 meter lang.

De klappen blijven niet beperkt tot de belrij. Je krijgt ze ook als je moet indikken in de snikhete loodsen of als het te druk wordt bij de paar wc’s die

er zijn voor de naar schatting meer dan duizend mensen. Je krijgt klappen als je niet snel genoeg gaat zitten, of te snel opstaat. En soms krijg je gewoon klappen. Of erger.

Getuige 105 zag dat bewakers een migrant die na een ontsnapping weer was gepakt zo hard sloegen dat „één van zijn ogen er bijna uithing”. In een uitgelekt filmpje is een andere foltermethode vastgelegd. Te zien is hoe een naakte jongen onder schot wordt gehouden. Hij ligt op zijn buik op de grond terwijl iemand smeltend plastic over zijn rug druppelt. De jongen schokt en gilt. Getuigen vertellen hoe bewakers het haar van een meisje in brand staken. Op een ander filmpje ligt een jongeman op zijn buik. Zijn handen zijn achter zijn rug aan zijn enkels vastgebonden - zijn rug staat er hol van. Iemand slaat hem met een stok.

Dan zijn er nog de verkrachtingen, vertelt de ene na de andere getuige. Walid struint het kamp af op zoek naar vrouwen die hem bevallen om ze daarna onder dwang naar zijn huis, even verderop op het terrein, mee te voeren.

De handlangers van Kidane en Walid zijn zelf ook vaak vluchtelingen. Zij moeten in ruil voor hun boottocht hun bevelen uitvoeren. Kapo’s worden ze genoemd. Sommigen lijken volgens getuigen van hun taak te genieten, anderen klagen dat ze niet anders kunnen. En heel soms tonen ze medeleven. Dan zeggen ze: „We slaan je niet, maar je moet wel schreeuwen als je je familie belt, want die moeten schrikken.”

Wie niet voor de overtocht kan betalen, zit maandenlang in de loods en moet overleven tot hun familie hem of haar weet vrij te kopen.

Al die tijd waart de dood rond. Bijna alle getuigen vertellen dat ze lotgenoten zagen sterven. Soms door ziekte of ondervoeding, of doordat hun lichaam het opgaf na weer een afranseling. Getuige 81 zag hoe twee migranten probeerden te ontsnappen door over de muur te klimmen. De bewakers sloegen hen met stokken, zo hard dat ze overleden. Meerdere getuigen zagen zwangere vrouwen en hun baby’s sterven tijdens de bevalling.

Eén getuige zat acht maanden in de loods. Elke ochtend deed hij eerst al zijn kleren uit in een poging de luizen eruit te krijgen. Toch kon hij niet stoppen met krabben. „Ik had overal open wonden, bloed en pus”, vertelt hij de rechercheurs. „Ik kon bijna niet zitten. Het enige wat je denkt is: wanneer ga ik dood?”

HET ONDERZOEK

Het vakantiehuis

Op een vakantiepark in het Friese Balk hebben rechercheurs eind 2019 een huisje gehuurd. Het ligt vlak bij het plaatselijke asielzoekerscentrum. Hier kunnen ze in alle rust de getuigen horen die medewerkers van de Immigratie- en Naturalisatiedienst

LEES VERDER OP PAGINA 14

Een van de opvarenden krijgt een kompas. Sommigen krijgen een dun zwemvestje, de meesten niet

VERVOLG VAN PAGINA 13

(IND) hebben opgehaald. De IND'ers zijn in mei afgereisd naar vluchtelingenkampen in Niger. Daar verblijven drieduizend vluchtelingen die VN-troepen uit buurland Libië hebben geëvacueerd. Door de burgeroorlog daar is de situatie voor vluchtelingen erbarmelijk. Nederland heeft toegezegd een deel van hen op te vangen.

De afgereisde IND'ers hebben in Niger ook mensen gevonden voor wie in Nederland geld is betaald voor de smokkel naar Europa. Dit biedt het onderzoeksteam een unieke kans: zij zijn potentieel interessante bronnen. De vluchtelingen worden geplaatst in het asielzoekerscentrum in Balk.

De rechercheurs willen het formele verhoor voor de getuigen zo veilig mogelijk maken. De camera's en microfoons in de woonkamer staan verdekt opgesteld om de huiselijke sfeer te behouden. De Eritreeërs krijgen wat te eten en drinken, zitten op de bank. En als ze even terug willen naar het azc, kan dat. De rechercheurs willen hun getuigen de ruimte geven, voorkomen dat het herbeleven van hun vlucht tot nieuw trauma leidt.

Rechercheur Kees en een collega praten een maand lang uren per dag met zo'n tien mensen. In de slaapkamer kijkt en luistert een derde collega mee. Alleen is die wintermaand de verwarming in de slaapkamer stuk. Dik ingepakt stuurt de rechercheur vanaf de bedrand zijn opmerkingen per chat aan zijn collega's in de behaaglijk warme woonkamer.

De getuigen vertellen gedetailleerd over hun tocht door de woestijn, hun verblijf in de kampen van Bani Walid, de samenwerking tussen Walid en Kidane. Zo bouwt het onderzoeksteam een stevig dossier op.

Ze vertellen hoe de betalingen werden geregeld. Familieleden in Nederland kregen vanuit Bani Walid een mobiel Nederlands nummer door. Als ze dat belden, kregen ze te horen waar ze het geld moesten afleveren. Dat was vaak op treinstations, in een plastic tas. Een observatieteam van de marechaussee weet een paar keer zo'n overdracht vast te leggen. Dat leidt de rechercheurs in juni 2019 onder meer naar een Eritreeër in Brabant, waar ze bij een inval cash en digitale kasboeken aantreffen.

Handlangers als deze geven het geld door aan een zogenaamde *broker* - een onderwereldbankier die weer in contact staat met een evenknie in Dubai. Daar wordt het bijvoorbeeld weggestreept tegen hetzelfde bedrag of verdwijnt het in lokaal vastgoed.

Via dit 'hawalabankieren' - *hawala* is Arabisch voor 'overdracht' - verrekenen criminelen in Europa en Afrika onderling miljoenen, zonder dat er één euro een landsgrens passeert.

Zodra het geld ergens op een Nederlands treinstation is overhandigd, vertellen de getuigen in het vakantiehuisje in Balk, gaat er een bericht naar het betreffende kamp in Libië.

DE VLUCHT

Dobberen

Rond tien uur 's avonds lopen 95 klanten van Walid richting het Libische strand. Het is 20 april 2018. Na hun vlucht uit Eritrea, hun tocht door de Soedanese en Libische woestijn en hun verblijf in Bani Walid kan vannacht eindelijk het laatste deel van hun tocht beginnen. Twee baby's worden aan boord getild, een is zestien dagen oud.

Wekenlang hebben ze op een boerderij aan de kust zitten wachten tot er een boot beschikbaar was. Daar mochten ze heen nadat Walid op een dag de loods binnenkwam en hun namen oplas. Hun familieleden hadden betaald.

Het is dringen op de blauwe rubberboot met een lengte van zo'n twaalf meter. De 95 reizigers passen er nauwelijks in. Een van de opvarenden krijgt een kompas. Sommigen krijgen een dun zwemvestje, de meesten niet. Hun smokkelaars blijven achter op het strand. Ze moeten zich nu alleen redden.

Met de kleine buitenboordmotor kunnen ze niet veel vaart maken. Urenlang varen ze in het donker naar het noorden. Als de zon opkomt, zien ze alleen zee om zich heen. Zeventien uur dobberen ze zo rond.

Op 120 kilometer van de Libische kust zien ze het particuliere reddingsschip Sea Watch. Vrijwilligers varen zo snel ze kunnen naar de blauwe boot en beginnen met het uitdelen van zwemvesten. Maar dan krijgen ze een oproep van de Italiaanse autoriteiten: een Libisch kustwachtschip zal de vluchtelingen oppakken en ze terugbrengen naar Libië.

Als het kustwachtschip nadert, breekt onder de vluchtelingen paniek uit. „No Libya", horen de vrijwilligers hen schreeuwen. De een na de ander springt het water in en probeert zwemmend de Sea Watch te bereiken. Sommigen spartelen hulpeloos in zee rond.

Uiteindelijk staan de Libiërs toe dat de Sea Watch de Eritreeërs oppikt. Vrijwilligers proberen de gillende vluchtelingen gerust te stellen, zodat ze veilig het schip in kunnen klimmen.

Het is voor Walid een lucratieve dag, zo zal het Openbaar Ministerie later berekenen. Deze boot heeft hem minstens 300.000 dollar opgeleverd. De smokkel die het OM denkt te kunnen bewijzen levert Walid in totaal zo'n 1,7 miljoen euro op, becijfert Hoekstra. Het is vermoedelijk een fractie van zijn inkomsten.

Ondanks hun littekens en trauma's behoren de migranten op de blauwe boot tot de gelukkigen. Net als de duizenden andere vluchtelingen die in overvolle, lekkende boten, vaak zonder motor en zwemvesten, met nauwelijks eten of drinken, zeeziek en koud op volle zee werden achtergelaten - en werden opgepikt.

Ten minste dertigduizend lotgenotenhaalden het niet - en vermoedelijk veel meer. Zij verdronken de afgelopen jaren in de Middellandse Zee, ergens tussen de Libische stranden en de Italiaanse havens. Soms spoelen hun lichamen aan, vaak niet.

HET ONDERZOEK

Manhunt

In het militair hoofdkantoor van de NAVO in Brunssum staat op woensdagochtend 20 november 2019 verse Limburgse vlaai uitgestald.

Iedereen die aan het onderzoek meewerkt is erbij: teamleiders, coördinatoren, rechercheurs, parketsecretarissen en dossiervormers. Het zijn bijna negentig mensen. Petra Hoekstra heeft bewust voor Brunssum gekozen - dan voelen marechaussees uit Limburg zich volwaardig lid van het onderzoeksteam.

Aan het eind van de dag spreekt Hoekstra het team toe. „We gaan voor de maximale straf!"

Inmiddels weet het team hoe de smokkel werkt. Nu moeten ze bewijzen dat hun verdachten de mannen zijn waar hun getuigen het over hebben.

Bij Facebook vorderen rechercheurs informatie uit het privégedeelte van een account dat ze aan Kidane hebben gelinkt. Nu weten ze hoe hij eruitziet. Wat ze nog nodig hebben is zekerheid over zijn identiteit: naam, geboortedatum en geboorteplaats.

Daarvoor komt het team in Zweden uit. Daar woont een vrouw die volgens haar Facebookaccount is getrouwd met Kidane en kinderen met hem heeft. Met hulp van de Zweedse autoriteiten bemachtigt het onderzoeksteam de geboorteakte van zijn kinderen met daarop de ontbrekende geboortegegevens en de volledige naam van hun vader.

Een huiszoeking van de Zweedse politie bij het gezin ergens op het Zweedse platteland levert nog meer informatie op, zoals foto's van gezinsvakanties in Dubai en Ethiopië.

Walids identiteit is ingewikkelder vast te stellen. In de loop van het onderzoek verzamelt het team vier verschillende geboortedata van hem, meer dan elf namen, diverse Facebookaccounts en foto's. Van de man op die foto's zeggen getuigen: dat is Walid.

Begin januari 2020 is het onderzoeksteam voor een weekend teambuilding in Antwerpen. Na de escaperoom en een etentje krijgt de teamleider een telefoontje. „Kidane is opgepakt!" Hij is aangehouden in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba.

Hun blijdschap zullen alle aanwezigen zich jaren later nog herinneren. Als ook Walid zes weken later in Ethiopië wordt aangehouden, is de stemming euforisch. Na al die jaren is er opeens een kans dat de verdachten in Nederland voor de rechter komen. Maar eerst moeten de rechtszaken in Ethiopië worden afgehandeld.

Daar gaat het mis.

Op 18 februari 2021 ontsnapt Kidane uit de rechtbank in Addis Abeba, waar hij terechtstaat voor mensensmokkel. Op de wc wisselt hij zijn oranje gevangenisoverall voor kleding die daar voor hem is klaargelegd, zo schrijft de Ierse Sally Hayden die als enige westerse journalist ter plaatse de rechtszaak volgt. Ongestoord loopt Kidane het gebouw uit.

Het ongeloof binnen het onderzoeksteam is groot. De leden vrezen dat hun getuigen uit angst of frustratie zullen afhaken. En het leidt tot onzekerheid. Gaat het onderzoek wel door, juist nu ze in de beslissende fase zitten?

De jacht op Kidane, die in Ethiopië bij verstek levenslang krijgt, begint opnieuw. Vijf van de inmiddels dertig rechercheurs zetten zich aan wat ze *the manhunt* noemen. Maar wat kun je uitrichten vanuit Nederland tegen een gefortuneerde crimineel die op de vlucht is in vermoedelijk Afrika?

Uitlevering

Walid wordt in Ethiopië tot achttien jaar veroordeeld voor mensensmokkel. Het team is bang dat ook hij zal ontkomen - reden dat Petra Hoekstra met haar collega's van het OM intensief werkt aan zijn uitlevering. Makkelijk is dat niet. Een uitleveringsverdrag met Ethiopië heeft Nederland niet, formele contacten zijn er amper.

Begin 2022 is er onverwacht succes. Hoewel Walid zijn straf nog lang niet heeft uitgezeten, blijkt Ethiopië bereid hem uit te leveren.

Begin oktober vliegt een team van marechaussees naar Addis Abeba. Ethiopische militairen rijden Walid met een escorte van een afgelegen gevangenis naar de luchthaven. Om ontsnapping te voorkomen zijn maar een paar mensen op de hoogte van de overdracht.

Maar bij de douane worden ze tegengehouden, vertelt een direct betrokkene. Er ontbreekt een stempel op Walids uitreispapieren, zegt een beambte.

Het is rond middernacht. Wie de Nederlanders ook bellen, geen Ethiopische functionaris neemt op. Ook de minister van Justitie niet. De Nederlanders zien hoe het toestel van Air France opstijgt - zonder Walid. Ze zoeken een plekje op het vliegveld om hem vast te houden. Een ontsnapping, op het allerlaatste moment, zou desastreus zijn.

Een dag en veel telefoontjes later klemmen de marechaussees, in donkerblauw burgerpak, Walid tussen zich in en nemen hem mee naar de achteringang van een vliegtuig. Daar zetten ze de kleine Eritreeër tussen zich in. Walid verzet zich hevig. Hij is bang dat hij wordt uitgeleverd aan Eritrea. Als hij hoort dat de bestemming Nederland is, ontspant hij.

Vanaf de vooringang loopt het vliegtuig daarna vol met onwetende passagiers.

Zo arriveert de gevreesde mensensmokkelaar op 5 oktober 2022 op Schiphol, in een land en op een continent waar hij nooit eerder is geweest.

LEES VERDER OP PAGINA 16

VERVOLG VAN PAGINA 15

Persoonsverwarring

Hij is niet de man die ze zoeken, zegt de verdachte Eritreeër tijdens verhoren tegen de rechercheurs in de vijf maanden na zijn aankomst op Schiphol. Dhalak Kirios Yaya is zijn naam, zegt hij.

Opvallend, want bij zijn aanhouding in Ethiopië droeg de verdachte een paspoort bij zich met daarin wéér een andere naam. De pasfoto in dit document is wel van hem, erkent de Eritreeër. Een foto van dit vervalste paspoort is begin 2018 verzonden naar het Facebookaccount 'Walid Boss'. Op de vraag hoe het mogelijk is dat dit paspoort daar opdook, geeft hij geen antwoord. Het is illustratief voor het schimmenspel dat de Eritreeër speelt, net als de vier verschillende geboortedata die hij tijdens de verhoren opgeeft.

Wat de verdachte niet weet, is dat de telefoongesprekken die hij voert vanuit de gevangenis in het Limburgse Grave worden getapt. Zo bestelt hij via een Zwitsers contact een Eritrees rijbewijs „uit 2004" waarop een naam moet komen die nagenoeg identiek is aan de naam die hij de rechercheurs heeft gegeven. Hij geeft de ontvanger duidelijke instructies: „Ik heb ze verteld dat ik bij defensie ben opgeleid en dat [rijbewijs] daar heb gehaald."

Het is voor het OM een van de vele bewijzen dat Walid zijn ware identiteit probeert te verhullen om vervolging te ontlopen.

Een nieuw rijbewijs is niet het enige dat hij vanuit hechtenis probeert te regelen. Zo geeft Walid in januari 2023 telefonisch de opdracht een getuige op te sporen en te zorgen dat ze haar belastende verklaring aanpast. Het is getuige 84, de vrouw die met twee kinderen uit Eritrea was gevlucht en in Bani Walid elke dag werd geslagen. Walid: „Dat ze wel komt opdagen om te getuigen maar dat ze haar woord moet veranderen." De vrouw staat opnieuw doodsangsten uit nu Walid via het procesdossier haar identiteit heeft weten uit te vogelen.

Om herhaling te voorkomen plaatst justitie Walid over naar de gevangenis in Krimpen aan den IJssel, op een afdeling met intensief toezicht.

Zwijgrecht

Eind 2025 moet officier van justitie Petra Hoekstra het karwei in de rechtszaal in Zwolle afmaken.

Iedere zittingsdag verschijnt Walid - gekleed in een spijkerbroek, een gewatteerd jack en op witte Nikes - met cipiers via de zijdeur om daarna glimlachend zijn advocaten te begroeten.

Drie dagen horen aanwezige getuigen de verklaringen over honger, ontvoeringen, afpersing, foltering, verkrachting en dood voorbijkomen. Sommige verklaringen ontbreken - een aantal getuigen kreeg zo'n psychische klap toen ze hun verhaal weer bij de rechter-commissaris moesten vertellen, dat die de verhoren afbrak.

Telkens vraagt de voorzitter van de rechtbank aan Walid om te reageren - wat vindt hij van die verhalen? Even zo vaak beroept de Eritreeër zich op zijn zwijgrecht. „Jammer", zegt de voorzitter. „Dan blijft ook dit in het midden." Er is sprake van een persoonsverwisseling, is het verweer van Walids advocaten.

Op een van de laatste dagen mogen slachtoffers zelf een verklaring afleggen. Een van hen is getuige 114. Hij vertelt over het pistool tegen zijn slaap, het sterven van de zieke Josie. Dan gaat hij weer zitten.

Aan het einde van de dag steekt hij zijn hand op. Mag hij nog één ding zeggen? De voorzitter knikt. Langzaam loopt de getuige naar voren. „Ik denk nog steeds aan de overledenen die we hebben achtergelaten. Ik wil mentale rust krijgen en antwoord hebben", zegt hij tegen de verdachte. „Daarom mijn vraag: hebben jullie meneer Josie begraven?"

Een antwoord krijgt hij niet.

Aan het einde van de zittingsdagen eist Petra Hoekstra de maximale straf: twintig jaar cel. Eigenlijk past levenslang beter bij de immense schaal en extreme wreedheid van Walids operatie, zegt ze. Maar dat is juridisch niet mogelijk. Drie weken later veroordeelt de rechtbank in Zwolle Walid tot twintig jaar.

■

EPILOOG

Op 1 januari 2023 pakken de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) na een spectaculaire operatie Kidane op in Soedan, waar hij dacht ongestoord zijn vrouw en kinderen uit Zweden te kunnen ontmoeten.
Op kerstavond 2025, na lange onderhandelingen, leveren de Emiraten Kidane uit aan Nederland. Nu kan ook hij worden berecht. Petra Hoekstra is thuis als ze hoort dat Kidane in het vliegtuig zit. Weer valt het dubbeltje de goede kant op, denkt ze. Het lijkt wel voorzienigheid. Ze doet een vreugdedansje.

COLUMN

Tamme konijnen

SARAH SLUIMER

Roxane van Iperen vertelde op televisie over de schermverslaving van kinderen. Het is allemaal net zo erg als heroïne. De hersenen raken in een staat van constante overprikkeling door de rap flitsende beelden, een gebrek aan kop of staart, *the void*. Ik las over de deuk in je pink, tussen het bovenste en middelste kootje, voel zelf maar bij je dominante hand. Dat deukje is er beetje bij beetje permanent in gestanst door de rand van je mobiel. Ik las een geweldige column van Eva Peek in *NRC*, over de voortdurende non-hiërarchische informatiestroom die ons doldraait en afvlakt.

Ik zag ons voorland, generaties met scheefgegroeide vingers, een grijs waas over het netvlies, platvoeten, de rug als een hoepel gekromd. Ik dacht aan een verhaal van Jostein Gaarder, over een toekomst waarin het mogelijk was om, door middel van geavanceerde virtualreality-techniek, vanuit de luie stoel ieder moment van de geschiedenis in te stappen. Zo kon je arm in arm met Scipio Africanus de slag bij Zama beleven, Sartre bepotelen in Café de Flore, een pyjamafeestje hebben met Andy Warhol, of met Napoleon op tamme konijnen jagen. Maar, zo stelde Gaarder, het gevolg was dat de wereld volledig was stilgevallen. Niemand kwam meer op straat, iedereen bleef binnen: verzonken in een verleden. Het eigen lichaam deed er niet meer toe. Het verpapte, de botten poreus, de monden kwijlden. De geschiedenis was tot een einde gekomen, precies zoals het postmoderne defaitisme toen voorschreef.

Zijn voorspelling komt half uit. De ene helft van de mensheid lijdt, de andere helft kijkt de hele dag naar dat lijden. Op een bepaalde manier is Gaarders

> De ene helft van de mensheid lijdt, de andere helft kijkt de hele dag naar dat lijden

toekomstvisioen zelfs te mild, want veel mensen leven alleen nog maar in registratiemodus. Ze zetten de zwembaden waaraan ze zitten online, gooien er een hongerig Palestijns kind achteraan en weten niets meer over Hitler.

Maar goed, we wéten het. We zijn schuldig en machteloos, allemaal. De waarschuwingen vinden geen echte grond. We proberen kinderen weg te houden van mobiele telefoons, terwijl we zelf in schermen verdwijnen. Misschien moeten we bidden, denken sommigen, en worden katholiek. Misschien moeten we lezen, denken anderen, en nodigen vrienden op Signal uit om samen boeken te bespreken, je weet wel, met wijn erbij, om er daarna niet in te slagen zelfs maar een eerste bijeenkomst te organiseren.

Maar deze week wandelde ik, midden op de dag, een donkere zaal in, waar jonge mensen toneelprojecten presenteerden. Aan het einde van de dag liep ik pas weer het licht in. Het was nog warm buiten. Ik ging op een bankje zitten.

Wat moet je een hartstochtelijk mens zijn, om een publiek met alles wat je hebt te betrekken bij het leven. Om diep, en dan nog dieper na te denken over de dingen die je belangrijk vindt en om vervolgens met een gare pruik op of juist met lege handen en vlammende ogen, de wereld doodsbang maar strijdbaar tegemoet te treden.

Ik rekte me uit in de zon, een en al zinderend lichaam.

Het onheil is, geloof ik, nog steeds afwendbaar, door met z'n allen in het schitterende nu te bestaan.

■

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Advertentie

nrc veilingen›

Zend nu in voor de veiling Kunst, Juwelen en Zilver

Wacht niet te lang, inzenden is nog mogelijk tot eind april!

NRC Veilingen organiseert inmiddels viermaal per jaar succesvolle veilingen met goedbezochte kijkdagen in Amsterdam en een groot (inter)nationaal bereik. De veilingen zorgen regelmatig voor verrassende resultaten.

Voor de veiling van 15 en 16 juni zijn al verschillende interessante werken ingebracht. Wil je ook meedoen aan die veiling en ben je benieuwd naar de waarde van kunst, juwelen of zilver? Inzenden is heel simpel. Stuur ons via **www.nrcveilingen.nl** een foto met een korte beschrijving en onze experts doen je een gratis en vrijblijvend veilingvoorstel.

- **Aangeboden door lezers**
- **Beoordeeld door experts**
- **Live & online geveild**

Al ingebracht voor de komende veiling:

Isaac Israels, *Dame in een ligstoel*, olieverf op doek, 50 x 60 cm. › **Schatting €50.000-70.000**

Hendrik Nicolaas Werkman, *Ruiters bij een boom*, 1942, uniek druksel op papier, 38 x 25.5 cm. › **Schatting €5.000-7.000**

Recent verkocht

Juwelen en Zilver

Resultaten zijn inclusief veilingkosten

H. Stern, *Een paar diamanten oorstekers met parels*. **Schatting €1.000-1.500.** › **Resultaat €3.370**

Een paar zilveren kandelaren, 49 cm. hoog. **Schatting €1.500-2.000).** › **Resultaat €3.888**

Anneke Schat, *Een 14k geelgouden ring*. **Schatting €600-800.** › **Resultaat €2.462**

Stuur nu in via › nrcveilingen.nl

Is het performance? Beeldende kunst? Circustheater is aan het vernieuwen en vooral de voorstellingen van Michael Zandl zijn de clownsneus ver voorbij. „Je bent ontvankelijker in een universum waar de regels een beetje zijn veranderd.”

Door
Shira Keller

Fotografie
Jona Harnischmacher

Voorstelling *Food* door de Oostenrijker Michael Zandl

En neem dan nu een flinke hap van de microfoon

Advertentie

VOGELEN VOOR BEGINNERS

Leer in zes weken kijken als een vogelaar en ga zelf op pad

NRC masterclasses zijn speciaal voor abonnees. In een masterclass leer je een vaardigheid van een NRC-redacteur. Je ontvangt elke week een nieuwe les, direct in je inbox.

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

Vergeet de grote tent, de rode clownsneus en de circusdirecteur. Als er één tak van podiumkunsten is die zich in alle richtingen bandeloos aan het vernieuwen is, dan is dat het circustheater. Op het Circusstad Festival in Rotterdam is vanaf 25 april te zien hoe acrobatiek, dans, muziek, beeldende kunst en toneel versmelten tot meeslepende, soms poëtische, soms hilarische voorstellingen, die vaak alleen nog ergens in de verte doen denken aan traditionele circusacts. Een van de *must-sees* is het wonderschone *Food* (8+), gemaakt door de Oostenrijkse circusartiest Michael Zandl (1989). In een Amsterdams café vertelt Zandl over zijn creatie.

Hij kwam op het idee voor *Food*, vertelt hij, na het zien van de filmklassieker *La Grande Bouffe* (Marco Ferreri, 1973), waarin vier rijke vrienden zich zo stierlijk vervelen in hun routineuze levens, dat ze besluiten zich dood te eten. Zandl: „Ik kreeg geen hap door mijn keel, alsof ik mezelf tijdens het kijken naar die film met eten had volgepropt. Ik vond het fascinerend hoe visuele input zo’n fysieke uitwerking op je kan hebben.” Hij wist: zijn nieuwe voorstelling moest over eten gaan.

Drie van de spelers waarmee hij de voorstelling vervolgens maakte, had Zandl in een vorig project leren kennen: het Zweedse acrobatenduo Karin en Hedvig Brodén en de Duitser Jakob Vöckler. Die laatste is gespecialiseerd in de Chinese mast, een soort acrobatisch paaldansen waarbij de artiest in een hoge dunne paal klimt.

Als vierde speler wilde Zandl een zogenoemde ‘wedstrijdeter’ zien te vinden. Zandl: „In Amerika en Engeland is dat een populair fenomeen: mensen die records vestigen door zo snel mogelijk zo veel mogelijk te eten. Het oorspronkelijke idee was dat deze persoon bij aanvang aan een grote, gedekte eettafel zou plaatsnemen en dat hij de hele voorstelling door zou blijven schransen.”

‘Fidel at graag’

Een wedstrijdeter vond Zandl niet, maar wel circusartiest Fidel Rott, en dat kwam een beetje op hetzelfde neer: „Fidel hield van ongebruikelijke ideeën. En hij at graag. Als het op de circusopleiding lunchtijd was, werd me verteld, stond de halve tafel vol met Fidels lunch.” Het idee van de eettafel sneuvelde, maar eten zou Rott. Nadat hij is binnengestapt in een decor van smetteloos wit papier, wordt de speler geconfronteerd met uiteenlopende objecten, waarin hij steeds achteloos - en zwijgend - zijn tanden zet. Van een microfoon tot een kruidenplantje, van een witte kool en een lading appels, tot chips en snoep en een ondefinieerbare grijze derrie.

Zandl: „Ter inspiratie keken we een documentaire over hoe de voedingsindustrie mensen ziek maakt. Suiker, bijvoorbeeld, is gif als je er genoeg van tot je neemt. Het is amper een vrije keuze of je jezelf eraan blootstelt, dat is het erge. In Zuid-Amerika is een flesje frisdrank goedkoper dan water. Daar wilde ik naar verwijzen in *Food*: naar de manier waarop de voedselindustrie zich onze lichamen toe-eigent.”

Ook het werk van filmregisseur David Lynch vormde een inspiratie, vertelt Zandl. „Ik hou van Lynch. Hoe humor en naargeestigheid in zijn films in elkaar grijpen. Hoe hij een op het eerste gezicht normale wereld laat zien, waarin sommige dingen een tikkeltje *off* zijn. Dat levert een interessante spanning op. Je bent ontvankelijker, meer gefocust, als je een universum krijgt aangereikt waarin de regels een klein beetje zijn veranderd.”

Het was allerminst vanzelfsprekend dat Zandl in de theaterwereld zou belanden. Hij groeide op in een Oostenrijks Alpendorp. „Mijn ouders hadden niets met theater. Ik wist niet eens wat het was.” Jongleren speelde wel al vroeg in zijn leven een rol. „Toen ik een jaar of zes was, kwam mijn oudere broer thuis met een setje kegels. Ik wilde alles kunnen wat hij kon, dus ik begon er ook mee te oefenen. Steeds obsessiever.”

Samen begonnen de broers jongleerfestivals te bezoeken, waar ze zich al snel thuis voelden tussen de artiesten. Zandls broer schreef zich in voor een circusschool in Madrid, waar hij zich specialiseerde in clownerie. Nadat Zandl in Wenen een studie landbouw en klimaatmanagement had afgerond, verhuisde hij in 2012 naar Rotterdam, waar hij zich op de Codarts circusopleiding specialiseerde als jongleur. Aanvankelijk met kegels, later steeds meer met alledaagse voorwerpen. Met bolhoedjes, bijvoorbeeld, in zijn eerste langere solovoorstelling, het Kafkaëske *Janus* (2019), over een man die ontwaakt in een door een theatertechnicus gecontroleerde wereld. „Acts die alleen maar draaien om virtuositeit was ik steeds ointeressanter gaan vinden. Ik probeerde mijn technische vaardigheden in te zetten om tot beelden te komen die me aan het lachen brachten, of die me ontroerden.”

> *Mijn ouders hadden niets met theater. Ik wist niet eens wat het was*
>
> **Michael Zandl** Circustheatermaker

Zaagsel en spijkers

De internationaal geroemde voorstelling *Sawdust Symphony* (2021, een samenwerking van Zandl, David Eisele en Kolja Huneck) is dit jaar nog in onder meer Roemenië en Tsjechië te zien. Daarin wordt het toneelbeeld gedomineerd door zaagsel, spijkers, lijm en gereedschap, wat een even poëtische als humoristische ode aan menselijk handwerk opleverde.

Food is Zandls eerste productie als regisseur. Is het circustheater? Performance? Beeldende kunst? Zandl: „Ik wilde een toegankelijke voorstelling maken, begrijpelijk voor iedereen. Niks elitairs. Laatst legde een kind van zeven haar moeder na afloop feilloos uit waar de voorstelling over ging. Maar er is geen hokje waar de voorstelling in past. Dat vind ik leuk. Dat bezoekers erom moeten lachen, en geraakt worden, en huiveren, en dat ze uiteindelijk, als ze de zaal uit komen, wat onthutst tegen elkaar zeggen: ‘Goh... zoiets heb ik nou nog nooit gezien.’”

Het Circusstad Festival vindt plaats van 25 april t/m 3 mei op diverse locaties in Rotterdam.

REPORTAGE

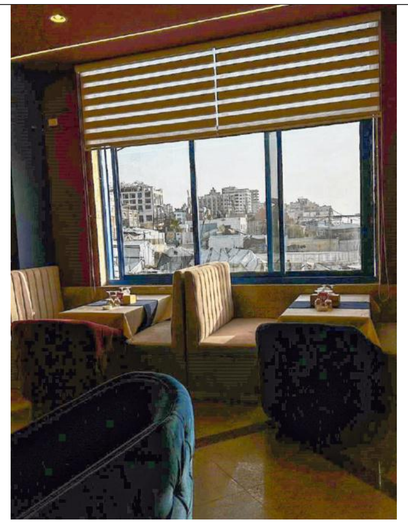
In Gaza openen de laatste maanden chique cafés en winkelcentra hun deuren. Palestijnen vergapen zich aan de luxe, die alleen voor een kleine elite te betalen is. „Het zegt niets over het lijden van de bevolking."

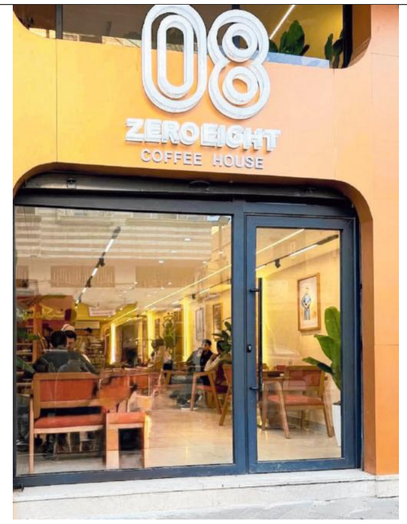
Door
Majd al-Assar en **Guus Valk**

Fotografie
Majd al-Assar

Chocolade en taartjes tussen de puinhopen in Gaza-Stad

V.l.n.r.: Evan, Zero Eight Coffee House en Kanan. De foto's zijn op rustige momenten gemaakt zodat bezoekers niet tegen hun zin gefotografeerd zouden worden.

Vóór 7 oktober 2023 was de strandboulevard van Gaza-Stad het exclusiefste deel van de Gazastrook. Mannen en vrouwen rookten waterpijp in de bars van luxe hotels, vooral het rood gepleisterde Al Deira Hotel was populair. Gezinnen kwamen 's avonds op het strand naar de zonsondergang kijken, of naar de vissersboten die aanmeerden in de kleine haven. Beschietingen door het Israëlische leger kwamen ook daar dagelijks voor. Toch voelde de plek voor Palestijnen in Gaza sereen en, door de aanwezigheid van buitenlandse diplomaten en journalisten, relatief veilig.

In november 2023 bombardeerde de Israëlische luchtmacht de trotse boulevard. Van de hotels bleef niets over, het beroemde, verfijnde Al Deira Hotel is nu een berg puin. De inwoners van Gaza-Stad werden verdreven naar het zuiden, en de meesten overleven nu in tenten. De overgrote meerderheid van de huizen in Gaza-Stad is verwoest, zoals vrijwel overal in Gaza.

Toch is er sinds een paar weken weer leven op de boulevard. Café-restaurant Evan opende de deuren, in een van de laatste gebouwen die nog overeind staat. Het gebouw is versierd met gekleurde lampjes. Binnen hebben bezoekers een schitterend uitzicht over de Middellandse Zee. De vloeren zijn van marmer. Overdag komen Palestijnen voor de koffie, thee, taart en vooral voor de enorme chocoladefontein. Mannen en vrouwen zitten gemengd aan tafel. 's Avonds kunnen ze uitgebreid dineren in de diepe fauteuils in het enorme restaurant. „Waar de zee fluistert en momenten blijven hangen, voorbij de horizon", is de slogan waarmee Evan bezoekers lokt.

Chocola en koffie

Elke avond zit Evan vol met Palestijnen die bereid zijn forse bedragen te betalen voor een kop koffie, een cordon bleu of chocola. Wie wil dineren in Evan, betaalt al snel vijftig tot honderd dollar, een immens bedrag voor de overgrote meerderheid van de bevolking van het geïsoleerde en verwoeste gebied. Bijna 100 procent van de bevolking leeft onder de armoedegrens, volgens de Verenigde Naties, en moet van drie dollar of minder per dag rondkomen.

Voor Heba Diab (34), een onderzoeker in de sociale psychologie, is het een enorme luxe om koffie te drinken in restaurants als Evan. Toch doet ze het, zegt ze, bewust. „Mijn koffie met chocola geeft me een gevoel dat ik jaren niet heb gehad. Het doet me denken aan de tijd dat het nog rustig was in Gaza, en veilig. Ik verlang terug naar dat gevoel."

Heba Diab woont in vluchtelingenkamp Nuseirat, tien kilometer ten zuiden van Gaza-Stad. Sinds de Israëlische vernietigingsoorlog verdienen Heba en haar man nog maar een fractie van wat ze ervoor verdienden. Hij werkte voor de Palestijnse Autoriteit van president Mahmoud Abbas, die geen gezag meer heeft in Gaza, en krijgt een kleine uitkering. Heba Diab: „Juist de kleine dingen die uit mijn leven verdwenen, mis ik het meest. We zoeken allemaal naar herinneringen aan hoe het vroeger was. Daarom is iedereen bereid zich een beetje te laten oplichten."

Ze vertelt over haar buurvrouw in Nuseirat, die in een tent woont. „Zij heeft bijna niets meer. Ze eet de hele maand van de gaarkeuken en haalt water bij een uitdeelpunt. Maar elke maand staat ze erop dat ze één keer naar een restaurant als Evan gaat, daar spaart ze de hele maand voor. Ze neemt dan foto's om alles vast te leggen."

„Het schokt me om overal cafés en dure winkelcentra te zien. Ik walg ervan"

Twaalf nieuwe winkelcentra

Vrijwel niets is verbeterd sinds Israël en Hamas in oktober vorig jaar een 'staakt-het-vuren' sloten. Het Israëlische geweld gaat dagelijks door, zij het op kleinere schaal. Israël heeft ruim de helft van Gaza in bezit, en heeft die afgesloten met een 'gele lijn', een flexibele bestandslijn die ervoor zorgt dat de ruim twee miljoen Palestijnen nu bovenop elkaar zitten in een klein gebied, zonder voorzieningen, zonder functionerende overheid. Ruim 80 procent van alle gebouwen is verwoest. Honderdduizenden Palestijnen zijn voor voedsel afhankelijk van uitdeelpunten.

Maar de laatste paar maanden is er ook iets aan het veranderen in Gaza. In korte tijd zijn op meerdere plekken luxe restaurants en cafés geopend. Soms in tenten, soms in verlaten gebouwen die de ontelbare Israëlische bombardementen hebben doorstaan. Er zijn ook twaalf grote winkelcentra geopend. Die winkelcentra zijn een soort mega-supermarkten, volgestouwd met levensmiddelen.

Iedere opening is een groot spektakel, met feest, luide muziek en vele nieuwsgierigen. Er zijn sinds oktober 2023 ruim 70.000 Palestijnen gedood door Israëlisch geweld. Vrijwel iedereen heeft een trauma, heeft naasten verloren. Voor Palestijnen in Gaza is een uitje naar een café of winkelcentrum een zeldzame kans om even te ontsnappen aan het verdriet. Velen gaan alleen maar naar deze plekken toe om te kijken. De opening van een nieuw café betekent reuring, iets positiefs. Juist daar snakken veel Gazanen naar.

De illusie van wederopbouw

Wie geld heeft, gaat uit eten in een van de restaurants die sinds enkele maanden open zijn. Ze zitten vaak helemaal vol. Die restaurants zijn voor de Gazaanse econoom Ahmed Abu Qamar de perfecte illustratie van wat hij „de illusie van wederopbouw" noemt. Hij ziet dat Israëlische socialemediakanalen graag beelden verspreiden van de volle winkels en de goedlopende cafés. Die moeten het idee bevestigen dat de problemen in Gaza overtrokken zijn, dat de bevolking in werkelijkheid niet zoveel te lijden heeft. „Maar dit is een totaal kunstmatig verschijnsel", zegt hij. „Het zegt niets over het lijden van de bevolking, maar eerder over de vluchtigheid van het leven in Gaza."

Sinds enkele maanden geeft Israël toestemming om voedsel binnen te laten komen in Gaza. Dat wil zeggen: van de zes grensovergangen mag er één gebruikt worden, grensovergang Kerem Shalom in het zuiden. Andere producten, zoals elektronica of bouwmateriaal, zijn meestal verboden. Palestijnse ondernemers met goede connecties in Israël kunnen dus winst maken door voedsel te bestellen.

Aan voedsel is op dit moment minder gebrek in Gaza dan enkele maanden geleden. De prijzen op de markt zijn fors gedaald, ongeveer naar het niveau van vóór 7 oktober 2023. Ook daarom gaan welgestelde Palestijnen sneller naar chique restaurants, zegt Heba Diab. „Ik moest tot voor kort honderd dollar betalen op de zwarte markt voor een kilo bloem, en vijftig voor een portie suiker. Vergeleken met toen is zelfs een exclusief restaurant nu goedkoop."

Dat is de paradox van een geïsoleerd gebied als Gaza, zegt econoom Ahmed Abu Qamar. De overgrote meerderheid van de bevolking leeft in extreme armoede en is dagelijks afhankelijk van hulp van buitenaf. Een heel kleine groep Palestijnen heeft het juist heel goed, en kan ondanks de verwoesting en het geweld in relatieve luxe leven. „Maar zodra de grenzen weer helemaal dichtgaan en er geen voedsel Gaza meer binnenkomt, zal deze bubbel ook snel weer barsten."

Enkele tienduizenden Palestijnen werken voor buitenlandse ngo's; zij krijgen een vast en goed salaris. Enkele Palestijnse ondernemers gebruiken hun contacten met het Israëlische leger om schaarse goederen te importeren en te verhandelen. De schaarste werkt in hun voordeel. Veel van hen werden vóór 7 oktober 2023 rijk in de smokkelhandel. Maar het uitgebreide netwerk van tunnels waarmee Gaza jarenlang benzine, wapens, voedsel en bouwmateriaal importeerde, is volledig door Israël verwoest.

Er zijn ook Palestijnen die voor Hamas werken of vriendschappelijk omgaan met het (de facto) gezag. De winkelcentra en cafés die nu geopend worden, hebben allemaal de goedkeuring van Hamas. Functionarissen van Hamas kunnen zich de luxe meestal ook goed veroorloven. Maar net als Gaza zelf ligt de organisatie van Hamas in puin. De politie kan niet overal meer de orde bewaken, wat ertoe heeft geleid dat criminele families levensmiddelen of hulpmiddelen stelen en voor veel geld doorverkopen.

Een kleine groep haalt zoveel geld binnen, dat die niet eens weet wat ermee moet gebeuren. Geld stapelt zich op in de banken van Gaza. Volgens de Palestijnse Monetaire Autoriteit hadden de banken in Gaza in oktober 2023 twee miljard dollar aan tegoeden. Inmiddels is dat bijna vijf miljard.

Propaganda

Ahmed Abu Qamar weet dat de uitbundige restaurants en cafés een propagandamiddel van Israël zijn. Pro-Israëlische socialemediaaccounts verspreiden gretig beelden van de overvolle winkelcentra. Hij is zelf eens benaderd door onbekende Palestijnen om op zijn accounts enthousiast te posten over de zogenaamde luxe in Gaza. Hij vermoedt dat die onbekenden een propagandadoel dienden.

De welvaart van de Palestijnse elite, zegt Abu Qamar, is eerder een bevestiging van de ellende van Gaza dan een ontkenning daarvan. „Wie geld heeft, kan dat nergens investeren. Er wordt hier niets gebouwd, niets verbouwd, niets geproduceerd, er komen alleen levensmiddelen binnen. Daarom willen welgestelde Gazanen hun geld graag investeren in cafés en restaurants, er is simpelweg niets anders."

Mohammed Abu Maala is één van hen. De jonge fysiotherapeut werkt in een ziekenhuis dat door een Amerikaanse organisatie wordt gefinancierd. Hij drinkt koffie in een klein café in Gaza-stad. Hij verloor bij een Israëlisch bombardement zijn hele gezin en weet, zegt hij, buiten zijn werk niet waar hij anders naartoe moet dan naar het café. Ondanks de beroerde omstandigheden in het ziekenhuis krijgt hij een goed salaris: 3.000 dollar per maand. Hij wil het geld in een nieuw café steken, zegt Abu Maala. Hij heeft toch niets anders om zijn geld aan uit te geven. „Een collega, een arts, heeft net een koffiehuis met bakkerij geopend, het is een enorm succes. Elke dag zit het vol. Ik overweeg serieus hetzelfde te doen."

Voor anderen is de toename van cafés aanstootgevend, met name de openlijk vertoonde luxe. De overgrote meerderheid van de bevolking heeft geen huis, nauwelijks medicijnen, elektriciteit of bereik met de telefoon. Benzine is voor de meesten onbetaalbaar, ook omdat de benzinehandel vrijwel volledig in handen is van één familie.

Ruim de helft Gaza afgesloten

Daarbij zijn de meeste wegen kapotgeschoten, of is het gewoon te onveilig om je te verplaatsen in Gaza. De bombardementen van het Israëlische leger gaan dagelijks door. Criminele families nemen de controle over wijken over.

Een paar weken geleden had café-restaurant Evan een groot feest aangekondigd. De bekende zanger Ahmed Tafesh was uitgenodigd om op te treden. Tafesh brak zeven jaar geleden door met zijn deelname aan Gazavision, de Palestijnse variant van het Eurovisie Songfestival. Maar er ontstond een storm van protest over het feest. Het zou volgens veel Palestijnen te elitair zijn, te smakeloos. De genodigden behoorden tot de allerrijksten in Gaza, en hebben, elk op hun eigen manier, financieel geprofiteerd van de ellende. Op last van de Hamas-politie werd het feest geannuleerd, en moest Evan een paar dagen dicht.

Majed al-Balbeesi (57) zit in haar tent in vluchtelingenkamp Nuseirat. Zij heeft geen huis meer, en heeft sinds het begin van het genocidale geweld grote moeite om aan voedsel voor haar en haar familie te komen. Eén van haar zoons werd vorig jaar doodgeschoten door het Israëlische leger bij een uitdeelpunt voor voedsel. Het leger opende het vuur toen hij in de rij stond voor suiker. Bij dit soort uitdeelpunten zijn tientallen doden gevallen, zowel door Israëlisch geweld als door Palestijnse criminele bendes die andere Palestijnen beroven van hun voedsel. Daarom noemen Palestijnen deze uitdeelpunten 'de dodenval'.

Majed al-Balbeesi is volledig afhankelijk van voedsel van de gaarkeuken. Als die een dag dicht is, gaat ze zonder eten slapen, zegt ze. „Het schokt me daarom om ineens overal cafés en dure winkelcentra te zien. Ik wil er niet eens naar kijken, ik walg ervan. Op een plek met zoveel ellende past het niet."

Majd al-Assar bericht vanuit Gaza-Stad, Guus Valk vanuit Amsterdam.

INTERVIEW

Onderzoeker Eddie Brummelman (UvA) krijgt 1 miljoen euro om te onderzoeken hoe kinderen economische ongelijkheid ervaren. Vier brugklassers gaan met hem in gesprek. „Als je rijke ouders hebt, hoef je niet super erg te flexen met je geld."

Door
Teri van der Heijden

Fotografie
Mona van den Berg

Onderzoeker Eddie Brummelman tegenover Eastwood (12), Rafi (11), Defne (13) en Qwinty (12).

'Als je minder geld hebt en je werkt hard, dan lukt het wel', zegt Rafi (11)

Ik had al verwacht dat hij een bril had", zegt Eastwood (12).

„Ja, ik ook", zegt Defne (13). Waarom? „Gewoon. Vaak in films, als iemand slim is, dan heeft hij een bril op", zegt Rafi (11).

Het is zondagochtend, half tien. De kinderen zitten in een lokaal van een middelbare school in Amsterdam-Noord. Degene die inderdaad een bril heeft, zoals verwacht, is onderzoeker Eddie Brummelman van de Universiteit van Amsterdam (UvA). Ze bekijken een foto van hem. Zo direct gaan ze hem interviewen, op verzoek van *NRC*.

Brummelman, universitair hoofddocent pedagogiek, heeft recentelijk 1 miljoen euro gekregen om te onderzoeken hoe kinderen economische ongelijkheid ervaren, en wat dat met hen doet. 'Generatie Hoop' heet het project: wat hebben kinderen nodig om hoopvol op te groeien? Brummelman wil niet alleen kinderen ondervragen, maar hij wil hen ook betrekken bij de opzet van de studie, hen laten meedenken over de vragen.

Brummelman komt over een half uur. Als de eerste vragen zijn opgetikt, bespreken de kinderen wat ze zelf merken van ongelijkheid. „In mijn straat staan allemaal normale auto's en daartussen één grote Porsche, van de buurvrouw. Altijd precies voor mijn deur", zegt Eastwood. „Maar ik vind het eigenlijk gewoon cool dat die voor mijn huis staat."

Rafi: „Als je minder geld hebt dan anderen is dat jammer. Maar als je meer geld hebt dan anderen, dan moet je niet zeggen: ik vind het superzielig voor hen, want je hebt er gewoon voor gewerkt." Je kan wél een beetje rekening met anderen houden, vindt hij. „Als je rijke ouders hebt, hoef je niet super erg te flexen met je geld, je moet niet stoer doen."

Hebben mensen met geld daar altijd zélf voor gewerkt? Defne: „Nee, kijk naar Musk. Als hij doodgaat krijgen zijn kinderen de erfenis."

Rafi: „Maar als je minder geld hebt en je werkt hard, dan lukt het wel gewoon." De anderen geloven dat ook. En als dat niet lukt, is dat dan je eigen schuld? „Nee. Maar als je helemaal niks doet, dan moet je niet denken dat je er niks aan kon doen. Want je kon er wel wat aan doen."

Eastwood: „Ik zeg altijd: vind snel je talent. En graaf daar diep in, zodat je succesvol kan worden."

'Sorry voor mijn taalgebruik'

Bijna elke zondag gaan Defne, Eastwood, Rafi en Qwinty (12), die iets later aanschuift, naar school, van elf uur tot half drie. Ze zijn leerlingen van de IMC Weekendschool, waar kinderen vanaf groep zeven drie jaar lang kennismaken met allerlei beroepen. Er zijn tien van deze scholen in verschillende grote steden. De kinderen krijgen les over bijvoorbeeld geneeskunde, rechten, ondernemen, politiek én journalistiek - daarom heeft *NRC* de IMC Weekendschool benaderd voor dit interview. Defne, Eastwood, Rafi en Qwinty - ze zitten alle vier in de brugklas - wilden het graag doen.

Als de kinderen er klaar voor zijn komt Eddie Brummelman (38) binnen. De kinderen krijgen een hand. „Nou, spannend", zegt hij als hij tegenover ze zit.

Defne mag beginnen. „Gaat het onderzoek ook over ongelijkheid tussen meisjes en jongens?"

Brummelman: „Ik wil weten hoe het voor kinderen is om op te groeien in een ongelijke samenleving." Uit CBS-cijfers blijkt dat 10 procent van de rijkste huishoudens meer dan de helft van het vermogen bezit. De 'armste' 50 procent van Nederland bezit 4 procent van het vermogen. „Waar zien ze dat, en wat doet dat met hoe ze zichzelf, anderen en de wereld zien? Verschillen tussen jongens en meisjes spelen wel mee, denk ik. De rijkste mensen ter wereld zijn mannen. Er zijn stereotypen over jongens en meisjes, wat zij kunnen bereiken. Dus ja, dat lijkt me belangrijk om in het onderzoek mee te nemen, of ongelijkheid dezelfde invloed heeft op jongens als op meisjes."

Eastwood kijkt op de laptop. „Hebt u zelf ongelijkheid meegemaakt?"

Brummelman: „Ik ben opgegroeid in de Achterhoek en ik dacht altijd dat studeren niet was voor mensen zoals wij." Hij was de eerste in het gezin die ging studeren op de universiteit. „Op de universiteit had ik het gevoel dat ik anders was, al begreep ik niet helemaal waarom. En daarna, toen ik onderzoek ging doen aan Stanford in Amerika, had ik dat gevoel nog sterker. De anderen waren ook wit, net als ik, maar ze kwamen wel uit hele rijke gezinnen, of zowel hun vader als hun moeder was professor."

Eastwood: „Hoe ging u daarmee om?"

„Dat vond ik moeilijk, ik dacht dat er wat mis was met mij. Pas jaren later begreep ik: het ging helemaal niet over mij, maar over de context waar ik in zat, en hoe we kijken naar ongelijkheid. Als we zien dat iemand meer heeft dan een ander, dan denken we: dat komt doordat die persoon heel slim is of heel hard gewerkt heeft."

Terwijl: het maakt ook uit in wat voor gezin een kind opgroeit - arm, rijk, iets ertussenin. Vorige maand publiceerde de Vrije Universiteit een studie die aantoont dat hoe hoger het inkomen van de ouder was, hoe hoger het inkomen van hun kinderen is als ze tussen de dertig en veertig jaar oud zijn.

Kinderen, zegt Brummelman, hebben al heel jong door dat er ongelijkheid bestaat. „En daar reageren ze heel sterk op. Er zijn onderzoeken gedaan waarin twee kinderen dezelfde opdracht uitvoeren, en het ene kind krijgt daar vier snoepjes voor en het andere maar één. Dat vinden ze héél vervelend. Soms zijn kinderen bereid om die snoepjes allemaal weg te geven. Om er maar voor te zorgen dat de ongelijkheid ongedaan gemaakt wordt."

Als Musk dat nou eens zou doen, zegt Defne. „Als hij iedereen in de wereld een miljoen geeft, heeft hij nog genoeg geld over."

Qwinty, die tot nu toe stil was: „Ja, sorry voor mijn taalgebruik, maar ik vind het asociaal gedrag dat hij dat geld zelf houdt. Hij zou het beter kunnen doneren." Zelf zou ze heel veel doneren, zegt ze, als ze zo rijk was als hij.

Eastwood kijkt weer naar de vragen. Ze willen ze allemaal stellen in de drie kwartier die ze met Brummelman hebben. „Even terug naar het onderwerp", zegt hij.

Een beetje huilen

Rafi: „Wat voelen kinderen bij ongelijkheid, denkt u?"

Brummelman: „Dat wil ik in mijn onderzoek aan kinderen vragen, maar ik heb wel een hypothese. Ik denk dat kinderen het ontmoedigend vinden om te zien hoe ongelijk de wereld is, vooral als ze zelf in armoede opgroeien. Omdat ze denken: ik wil later genoeg geld hebben, maar dat lukt mij misschien helemaal niet. Aan de andere kant denk ik ook dat kinderen die in een rijk gezin opgroeien misschien druk voelen om net zoveel geld te gaan verdienen als hun ouders."

De kinderen zijn gefascineerd door het bedrag van 1 miljoen euro dat Brummelman krijgt. Hij heeft in februari de Mercator Sapiens Stimulus gewonnen, de grootste privaat gefinancierde wetenschapsprijs van Nederland. De UvA stelt dat er „geen inhoudelijke voorwaarden" zijn verbonden aan het onderzoek. Eastwood: „Vindt u 1 miljoen te veel of te weinig of precies goed?"

Brummelman vindt het „best gek" om over dit grote geldbedrag te praten. Juist omdat het over ongelijkheid gaat. Hij geeft een lang antwoord, over bezuinigingen op universiteiten, subsidies en kansen voor wetenschappers. Eastwood probeert een gaap te onderdrukken. Qwinty plukt aan de touwtjes die aan haar paarse capuchonvest hangen.

„Ja, ik praat er heel erg omheen", zegt Brummelman dan. „Dit is mijn antwoord: ik vind het bedrag precies goed. Het is best wel veel, daarom vind ik het fijn dat ik veel tijd heb om te bedenken hoe ik het precies ga gebruiken." Toen hij hoorde dat hij gewonnen had, zegt Brummelman, kon hij „eigenlijk wel een beetje huilen".

„Even terug naar het onderwerp", zegt Eastwood (12) als het gesprek afdrijft

Rafi: „Als er geld overblijft, gaat u dat dan zelf houden?"

„Nee, het geld gaat allemaal naar onderzoek. Ik krijg ook niet meer salaris."

Eastwood: „Vindt u dat jammer?"

„Dat ik zelf niet meer geld ga verdienen?"

Rafi: „Nee, dat u het geld dat overblijft niet mag houden."

Brummelman denkt kort na. „Nee, dat vind ik wel goed."

'Ik ben gewoon blij hoe ik ben'

Rafi: „Speelt geloof ook een rol in ongelijkheid?"

Ze vragen dit, legt Defne uit, vanwege Gaza. „Daardoor is in Nederland bijvoorbeeld een explosie geweest in een joodse synagoge. Alleen omdat Israël joods is. Dan worden mensen dus ook ongelijk behandeld."

Rafi: „Veel moskeeën zijn ook bedreigd." Hij vraagt zich ook af of mensen door hun geloof soms minder kans hebben om bijvoorbeeld een baan te krijgen. „En discriminatie? Speelt dat ook mee bij ongelijkheid?"

Brummelman: „Ja, zeker. Op jonge leeftijd ontwikkelen kinderen al stereotypen, over groepen in de samenleving. Ze hebben bijvoorbeeld een beeld van mensen die heel rijk zijn en mensen die heel arm zijn, of van moslims of joden."

Rafi: „Net zoals mensen denken dat mensen met een bril slim zijn."

Brummelman: „Ja. Een heel hardnekkig stereotype is dat mensen die in armoede leven gewoon niet hard genoeg werken. Dat klopt natuurlijk niet, maar dat wordt steeds toegepast en daar moet je je steeds tegen verweren. Er bestaan ook negatieve ideeën op basis van geloof en daardoor worden mensen gediscrimineerd. Maken jullie weleens mee dat iemand lage of juist hoge verwachtingen van je heeft omdat je een bepaalde achtergrond hebt, of omdat je er op een bepaalde manier uitziet?"

Eastwood: „Ik merk het zelf niet, maar ik denk dat dat wel gebeurt."

Rafi: „Van mij heeft iedereen hoge verwachtingen omdat ik op de basisschool heel goed gepresteerd heb. Maar je kan niet altijd even goed zijn denk ik, de middelbare school is niet hetzelfde als de basisschool."

Defne: „Op mijn basisschool heb ik een te laag advies gekregen: vmbo-t/havo. Op de middelbare school ben ik op de havo geplaatst en nu doe ik het zo goed dat ik misschien naar het vwo kan. De juffrouw zei dat ze me probeerde te beschermen. Maar dat is haar werk niet, dat is het werk van mijn ouders."

Qwinty: „Omdat ik gewoon helemaal Hollands ben vinden ze op school dat ik heel vaak kaas moet eten, of hutspot ofzo. Vooral jongens uit mijn klas zeggen dat."

Ze zijn alle vier Nederlands, maar Defne ziet zichzelf als een Turkse Nederlander, zegt ze. Rafi: „Ik ben gewoon Marokkaans-Nederlands, en ik ben daar trots op. Ik hoef mij daar niet voor te schamen." Eastwood: „Ik ben ook gewoon blij hoe ik ben, ik ben een Ghanese Nederlander. Het boeit me niet wat mensen over mij zeggen."

Krijgen zij dezelfde kansen als kinderen die geen wortels hebben buiten Nederland? „Het ligt eraan", zegt Defne, „wat voor baas je hebt. En wat voor leerkracht je hebt."

De vragen zijn op. „Zijn we er nu al doorheen", zegt Rafi. „Ik denk dat het goed is om te stoppen", zegt Defne terwijl ze om zich heen kijkt. „De andere kinderen beginnen ook binnen te stromen." De Weekendschool gaat over een kwartier beginnen, vandaag krijgen ze les over ondernemen. Defne: „Volgens mij zijn alle vragen beantwoord. Dank u wel."

Bij Eastwood in de straat staan allemaal „normale auto's" en daartussen één grote Porsche, van de buurvrouw. „Maar ik vind het gewoon cool dat die voor mijn huis staat."

Qwinty zou veel geld doneren, als ze zo rijk was als Elon Musk.

CV

Eddie Brummelman (1987) studeerde psychologie aan de Universiteit Utrecht. Hij promoveerde aan diezelfde universiteit en deed postdoctoraal onderzoek aan Stanford University. Nu is hij universitair hoofddocent pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam en leidt hij KiDLAB, dat onderzoekt hoe kinderen opgroeien in de moderne samenleving. Eerder deed hij onder meer onderzoek naar narcisme.

ESSAY

Altijd een noodscenario in m'n achterhoofd, als ik in het donker over straat loop

Als *NRC*-redacteur *Nina Stefanovski* 's avonds in haar eentje naar buiten gaat, is ze hyperalert en heeft ze altijd iets bij zich om zichzelf mee te verdedigen. Die mentale paraatheid kost vrouwen veel energie en levensvreugde.

Illustratie
Martien ter Veen
Foto Getty Images

Het was iets na acht uur 's avonds toen ik, destijds negentien jaar, uitcheckte in de bus. Het was al donker. Niemand anders stapte uit. Op het plein, in een volksbuurt in Utrecht, was ook niemand te bekennen.

Voor de zekerheid, zodat ik kon horen wat er om mij heen gebeurde, zette ik mijn muziek op pauze. In één oor liet ik mijn oordopje zitten, om te doen alsof ik nonchalant naar huis liep. Ik nam wat grotere stappen, om sneller thuis te komen.

De bus reed weg. Ik wilde net het zebrapad oversteken. Maar achter de bus stond een kleine zilverkleurige auto. „Ewa, Roodkapje! Waar ga je heen zo alleen?", riep een man van in de veertig vanuit de auto. Ik had een rode spijkerjas en een rode pantalon aan. Oogcontact vermijden lukte niet. Shit, nu denkt hij dat ik iets van hem wil, dacht ik. Gelukkig reed hij me voorbij.

Op de zijkant van zijn auto zat een sticker van een zwarte vlam. Terwijl ik in mezelf om die ordinaire sticker aan het lachen was, zag ik in mijn rechterooghoek iets gebeuren. De man keerde ineens om over de middenberm.

Hij reed recht op mij af. Ik belde een vriendin die aan het einde van de straat in een voormalig seniorencomplex woonde. Gelukkig was ze thuis. De man reed in de richting van de straat naar mijn huis, die ik eigenlijk van plan was in te lopen. Met een hoge stem riep hij: „Roodkapje". Ik negeerde hem, het leek alsof hij daar niet tegen kon. Om thuis te komen moest ik rechts afslaan. Dat had hij in de gaten. Hij haalde mij in om die weg te blokkeren.

Mijn vriendin was nog aan de lijn. „Luister", zei ik. „Ik loop nu richting je flat. Druk de knop van de voordeur zo lang mogelijk in zodat ik naar binnen kan rennen." Ze dacht dat ik een grapje maakte.

„Druk op de knop. Nu!"

Ik twijfelde even of ik mijn laarzen – met hoge hakken – zou uitdoen. Op sokken ben ik sneller. In volle vaart rende ik onverwachts een andere straat in, richting de flat. De man reed snel achteruit en blokkeerde de weg naast de voordeur van de flat. Hij stapte uit. Het enige wat ons nog van elkaar scheidde, waren twee geparkeerde auto's. Ik wurmde mij tussen de geparkeerde auto's die vlak voor de flatdeur stonden. Zijn vingertoppen raakten bijna mijn jas aan.

Die kan geen kant meer op, dacht hij waarschijnlijk. Totdat ineens de grote glazen deuren van de flat open gingen. Ik sprintte naar binnen en duwde de deur dicht. Daar stonden we dan. Oog in oog, met een glazen wand tussen ons in. „Bitch! Kankerhoer! Doe die deur open!" De man bonkte en spuugde op de deur.

Ik heb een paar jaar geen hoge hakken meer gedragen.

Net als Mike Tyson

Op straat voelt driekwart van de jonge vrouwen (tussen de 18 en 34 jaar) zich regelmatig onveilig - en mannen voelen zich daar nauwelijks verantwoordelijk voor. Vrouwen nemen tal van voorzorgsmaatregelen om veiliger over straat te kunnen. Zo kiest meer dan de helft voor een beter verlichte route. Ook gaat een deel minder op stap of kleedt zich „minder gewaagd". Dat blijkt uit recent onderzoek van denktank HCSS naar de vrouwelijke onveiligheidservaring, die ontstaat door onder meer seksistische opmerkingen, straatintimidatie en fysiek geweld.

Veel vrouwen dragen op straat een sluier van angst. De angst om te worden lastiggevallen door een man, aangerand, verkracht of in het ergste geval vermoord.

Sinds de man met de zilveren auto mij acht jaar geleden achternazat, spelen zich in mijn gedachten allerlei noodscenario's af als ik in het donker over straat loop. Als het moet, ben ik écht wel in staat om iemands oor eraf te bijten, bedenk ik. Net zoals bokser Mike Tyson dat ooit deed bij zijn tegenstander in de ring – maar dan om mezelf te beschermen. Of ik trek mijn uitschuifbare paraplu uit mijn tas. Met één klik wordt die een zelfverdedigingswapen. „En garde!", zou ik zeggen tegen de man die mij lastigvalt.

Ben ik de enige vrouw die voortdurend zulke noodscenario's bedenkt?

Nee, blijkt als ik het vraag op Instagram. Ook Keri (30) die door een onbekende man herhaaldelijk werd bedreigd en bespuugd, Lotte (28) die pal naast een bos woonde waar een serieverkrachter actief was, Nienke (30) die oor een man op straat in haar gezicht werd geslagen en Ties (27) die doelwit was van een masturberende man in de trein, gaan altijd de deur uit met een noodscenario in hun achterhoofd. Net als alle andere vrouwen die zijn nageroepen, de weg zijn versperd of achterna gezeten door mannen. Wat doe ik áls?

Het is een dwanggedachte, zoals ik die heb als ik een ui snijd. Dan zie ineens voor me dat ik met het mes mijn vingers eraf snijd. *L'appel du vide* heet dat, de roep van de leegte, een plotselinge impuls om iets gevaarlijks te doen. Je hersenen laten je in gedachten een gevaarlijke situatie beleven, juist om ervoor te zorgen dat je tijdens het snijden de topjes van je vingers wat naar binnen trekt.

Stilstaan bij risico's, het zien van gevaar en maatregelen treffen om risico's te verkleinen is heel normaal en meestal functioneel, zegt psycholoog Jiska Dijk. Ze werkt bij Slachtofferhulp en houdt zich bezig met geweld tegen vrouwen. „Het risico om in je vinger te snijden als je een ui snijdt is voor vrouwen en mannen even hoog", zegt Dijk. Maar op straat, zegt Dijk, zijn de genderverschillen er wel.

Vrouwen maken structureel vaker geweld mee dan mannen, aldus de psycholoog. Mannen zijn vaker slachtoffer van mishandeling, maar vrouwen zijn vijf keer vaker slachtoffer van seksueel geweld dan mannen. Dit geweld overkomt hen vaker binnenshuis terwijl mannen het vaakst op straat doelwit zijn. Dat staat in onderzoeken van het CBS naar emancipatie, veiligheid en straatintimidatie. „De dreiging van het risico op aanranding of verkrachting is voor vrouwen continu voelbaar", zegt Dijk.

Ik ben moe

„Wat doe je als je de voordeur opent en een man zijn voet tussen de deur zet?", vroeg mijn vader aan de toen negenjarige ik. We zaten samen met mijn moeder op de bank te praten over noodscenario's. „Zijn voet verpletteren met de deur?", zei ik. Volgens mijn ouders was dat niet het juiste antwoord, want een man overmant je. Ik moest wegrennen richting de achterdeur van de tuin, zeiden ze, en daarna over het hek naar de buren springen.

Meisjes leren al jong dat de wereld gevaarlijk is, gevaarlijker voor hen dan voor hun broertje of hun buurjongen. „Ze worden opgevoed met dat ze voorzichtig moeten zijn, want er kan van alles met ze gebeuren. Daardoor beseffen ze ook eerder wat de mogelijke gevaren zijn", zegt psycholoog Dijk. „Het is dus logisch dat vrouwen meer angst bij zich dragen, zich extra bewust zijn van hun omgeving of de drang voelen om een noodplan paraat te hebben."

Is het gek dat die noodscenario's mij veel energie kosten? Als ik 's nachts alleen fiets, race ik voor mijn gevoel zo'n 280 kilometer per uur. Voor het geval een man op een scooter me van mijn fiets wil rukken. Loop ik in mijn eentje in het donker over straat, dan doe ik een knot in en probeer ik op Quasimodo te lijken. Voor het geval een man denkt: laat ik deze vrouw eens aan haar lange haren meeslepen.

Ik word er moe van. De overlevingsmodus op straat kost vrouwen een deel van hun levensvreugde. We doen alsof we muziek luisteren om ons af te schermen van vreemde mannen. We zetten een capuchon op om masculien over te komen. We lopen rond met een *resting bitch face*. Een ieniemienie, doodnormale glimlach kan kennelijk al worden opgevat als een uitnodiging voor seks.

Een onderzoek van de Brigham Young Universiteit in Utah uit 2024 laat haarscherp het verschil zien tussen de angst van vrouwen en mannen. De onderzoekers vroegen mannen en vrouwen op een donker campusterrein de plekken aan te wijzen waar hun ogen naartoe werden getrokken. Mannen bleken simpelweg voor zich uit te kijken. De blik van de vrouwen ging alle kanten op, en richtte zich veel meer op de randen van hun gezichtsveld, alsof ze elk moment konden worden overvallen vanuit de bosjes.

Elke minuut die ik op straat niet aan overlevingsstrategieën hoef te besteden, zou me veel waardevolle ruimte in mijn brein opleveren. Ruimte om te bedenken of een voetbalstadion echt gras of kunstgras heeft, bijvoorbeeld – al heb ik niets met voetbal. Hoe kan ik mijn hersens zover krijgen dat ze alleen veiligheidsplannen verzinnen als het echt nodig is? Van Dijk: „Je hebt niet onder controle of je hersens je het signaal geven dat je onveilig bent. Je kunt tot op zekere hoogte wel beïnvloeden hoe je omgaat met zo'n signaal."

De dingen die je doet om gevaarlijke situaties uit de weg te gaan - noodscenario's uitdenken, omfietsen of oogcontact vermijden - worden *safety work* genoemd. Volgens Dijk is er nog onvoldoende bewijs dat safety work het risico dat je slachtoffer wordt verkleint. „Het is belangrijk om jezelf af te vragen welke functie safety work vervult. Verklein je daadwerkelijk het risico om slachtoffer te worden? Of is het om de angst te verminderen?"

Dijk noemt safety work soms „de illusie van onschendbaarheid". Je wilt geloven in je veiligheidsplannen zodat je jezelf beter voelt. Maar, zegt ze, het resultaat van al dat safety work kan ook zijn dat je onnodig angstiger wordt. „Als je merkt dat de angst overheerst, is het goed om hulp te zoeken. Het is alsof je geen ui meer durft te snijden zonder werkhandschoenen aan."

Ik heb een paar jaar geen hoge hakken meer gedragen

Oneerlijk

Laat er geen misverstand over bestaan: het is niet de verantwoordelijkheid van de vrouw om te voorkomen dat zij slachtoffer wordt. Weerbaarheidstraining kan wel helpen, blijkt onder meer uit literatuuronderzoek van verpleegkundig specialisten Ashlyn Johnson en Britt Cole aan de Miami University in Ohio. Dijk: „Het kan de kans op (poging) tot aanranding en verkrachting [met rond de vijftig procent] doen afnemen."

Keri, die door een onbekende man meermaals werd bedreigd en bespuugd, wilde aangifte tegen hem doen. Maar ze had de „pech" dat hij nog geen misdrijf had gepleegd. Volgens de politie kon ze dus geen aangifte doen. Lotte, die pal naast een bos woonde waar een serieverkrachter actief was, kreeg net als de andere vrouwen die daar woonden van de politie het advies om binnen te blijven als het donker was.

Sinds de man met de zilveren auto mij wilde vastgrijpen, droeg ik altijd een klein, vlijmscherp nekmes bij me (cadeau gekregen, echt waar). Ik bewaarde het netjes opgeborgen in een blauw hoesje in mijn tas. *Safety work*. Totdat de politie erachter kwam. Voor *NRC* ging ik verslag doen van een rechtszaak in Rotterdam. Om de rechtbank in te komen moesten mijn tas en ik door een securityscan.

„U neemt een mès mee naar de rechtbank?", zei de politieagente. Haar collega, een man, was zijn lach aan het inhouden. In plaats van te zeggen dat ik het mes bij me had om fruit mee te schillen, zei ik: „Voor zelfverdediging."

De twee politieagenten leken het te begrijpen. Wonder boven wonder mocht ik de rechtszaal in. Maar ik moest het „steekwapen" wel inleveren. Na de zitting kreeg ik te horen dat mijn dierbare mes werd vernietigd en dat er een aantekening in het politiesysteem was gemaakt. Ik had het mes nooit gebruikt, hooguit een keer om een envelop te openen.

Wat ik nu in mijn tas bij me draag om mezelf te beschermen? Dat zeg ik niet.

Advertentie

nrc webwinkel›

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

› Ontspant het lichaam door optimale gewichtsverdeling
› Meerdere verstelbare standen
› Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Ervaar ultieme ontspanning met de Evolution BeComfort ligstoel. De luxe relaxstoel beschikt over meerdere verstelbare standen, waaronder de comfortabele zero gravity-positie, waarbij je benen iets hoger liggen dan je hart. Deze houding vermindert de druk op je lichaam en zorgt voor een gevoel van gewichtloos relaxen.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/ligstoel

nrc webwinkel›

SPECIAAL VOOR JOU
Alleen dit weekend!

€ 10,- extra korting

Ontvang €10,- extra korting* op het gehele assortiment en ontdek de mooiste merken. Gebruik de kortingscode VOORJAAR10 en profiteer t/m zondag 26 april van deze exclusieve aanbieding.

TUIN & BUITEN

INTERIEUR

ELEKTRONICA

WEEKDEALS

*Geldig bij een minimale besteding van €75,-.
Niet van toepassing op boeken, wijn, hotel- en restaurantarrangementen.

Ga naar › nrcwebwinkel.nl

AUTOTEST

AUTOTEST De BMW iX3 zou volgens *Bas van Putten* weleens een probaat tonicum kunnen zijn tegen het doemscenario van aanstaande Chinese overheersing op de automarkt.

Hier zie je hoe ver het infotainmentscherm uit het lood staat. Daar heb je geen last van, wel van de complexe bediening.

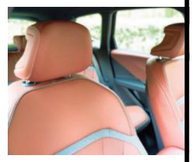
Deze weerhaakvormige led-patronen kwam je bij BMW al eerder tegen.

Prachtige stoelen met één nadeel; ze zijn een tikje te smal.

Onder de voorruit over de hele breedte het spectaculair ogende projectiescherm dat de bestuurder naar believen kan inrichten. Zelfs een hoogtemeter ontbreekt niet.

FOTO'S MERLIJN DOOMERNIK

Een baanbrekend goede auto

Indrukwekkend, 242,7 kilometer snelweg met een gemiddeld verbruik van 15,8 kWh op 100 kilometer. Bij aankomst bedraagt het batterijniveau nog 65 procent. Akkoord, de BMW iX3 heeft met 108 kWh een Heel Groot Batterijpakket, wat grote afstanden een stuk makkelijker en leeglopen een stuk moeilijker maakt, maar hij weegt wel 2.300 kilo. Zo zuinig heb ik zo'n zware suv in de betere middenklasse nog niet meegemaakt. De elektrische aandrijflijnen van BMW waren al relatief economisch, maar dit model maakt een evolutionaire reuzensprong met 800 volt-technologie, een snellaadvermogen tot 400 kW en een beloofd bereik van 805 kilometer, dat hij bij zomers weer misschien nog haalt ook.

Daarmee kan de iX3 zich met de modernste elektrische Chinezen meten en dat betaalt zich uit. Duitsland sloeg op de toch niet goedkope auto aan met een vuur waarop de fabrikant niet had gerekend. BMW moest extra productiecapaciteit creëren om aan de vraag te kunnen voldoen. De iX3 zou weleens een probaat tonicum kunnen zijn tegen het doemscenario van aanstaande Chinese overheersing op de automarkt. Voor de combinatie van courante technologie en attractief design willen mensen blijkbaar wel Duitse prestigemerken rijden. Natuurlijk is 70.000 euro aan de prijs, maar de vorige iX3 was met bijna 200 pk minder en de helft van dit bereik nauwelijks goedkoper.

De iX3 ziet er smakelijk uit, met zijn verlichte maar discreet bemeten BMW-nieren in de staande neus en aanvullende lichtstrepen over de volle breedte. De tekenstijl verwijst naar de Neue Klasse-BMW's van de jaren zestig, ook toen een renaissance voor het merk. De voor een suv relatief lage, lange koets en het dashboard zijn zichtbaar geïnspireerd op de grotere BMW iX, maar zonder diens excentriciteiten als de vreemd gewelfde kofferbak en de enorme grille. Bovendien is de iX, zelfs de faceliftversie waarin ik onlangs reed, door dit kleinere model in één klap gedateerd, zo snel gaan in de elektrobranche de ontwikkelingen. Het verschil in commercieel rendement tussen die twee is een leermoment. De iX was te ongewoon waar de iX3 nog net normaal genoeg is, en mensen willen meer actieradius dan de basis-iX met zijn te kleine batterij in petto had.

Bizarre spookverschijning

Binnen zet de iX3 de bloemen wel buiten. Het infotainmentscherm staat scheef, het bijna rechthoekige stuur ziet er met zijn verticale spaken uit alsof het permanent een kwartslag is gedraaid. Interessant hoe voelbaar deze auto het product is van een welvaartscultuur zonder echte problemen. In zijn vroege verhaal *Haringgraten* (1961) zag ik net Gerard Reve het communistische milieu van zijn jeugd tot leven wekken. Iedereen ging te voet of op de fiets, iedereen was arm en goede raad was duur. Er was geen levensstijl, alleen maar leven, en over alles lag de slagschaduw van pijn en nood. De bewoners van die wereld hadden de iX3 voor een bizarre spookverschijning aangezien.

In zekere zin is hij dat. Hij entertainiseert namens de afgod Beleving het functionele naar de grens van de waanzin. BMW haalt alles uit de kast om het *geeks* naar de zin te maken. Op een autobreed zwart projectiescherm onder de voorruit - een gewoon head-up display is er ook - kan de bestuurder via het infotainmentparallellogram naar eigen inzicht informatie visualiseren. Liever een hoogtemeter dan laadinformatie, liever info over luchtkwaliteit dan een buitentemperatuurmeter? Vul maar in. Onder de stoffen bekleding van het dashboard glijdt 's avonds als een digitale veenbrand spooky elegant blauw neonlicht.

Gasten in de testauto kijken hun ogen uit, ik zie het nauwelijks meer. De gewenning aan het absurde is vast zorgelijk. Besef wel, voor u in de geest van Reves leninistische schimmen de vuist balt tegen kapitalistische perversiteiten, dat ze in de iX3 het goede doel niet in de weg zitten. In de energietransitie, die ook een revolutie was, is deze BMW het equivalent van de heilstaat. Voor marxisten is er nu bovendien een volksversie, de 40 eDrive, met het schamele vermogen van 320 pk. Nu voor maar 62.591 euro, een met 305 kW nog steeds spectaculair snellaadvermogen en een ondanks de kleinere batterij bevredigende actieradius van 635 kilometer.

Alles komt goed. Eén voetnoot: de voorstoelen mochten breder. Verder kan deze baanbrekend goede auto een keerpunt worden in de loopgravenoorlog tussen Europa en China. Ik zie weer strijdlust bij de Duitsers.

BMW iX3 50 xDrive

Motor elektromotoren (2)
Vermogen 469 pk
Koppel 645 Nm
Aandrijving voor en achter
Transmissie automaat
Topsnelheid 210 km/u
Acceleratie 0-100 4,9 seconden
Verbruik gemiddeld 15,1 kWh/100 km
CO_2-uitstoot 0 g/km
Energielabel A
Basisprijs 70.584 euro
Prijs testauto 77.428 euro

Advertentie

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJDS WONEN

LEOLUX STOFFENACTIE:

nu alle Leolux stoffen voor de voordeligste prijs
Bv. Flint 3 zits in stof Loft van €4535 voor €3495

ARCO VISION SELECTED JAN VAN BEEK SELECTIE:
van €3497 voor €2898
Direct leverbaar!

CASTELIJN DISK ACTIE

Witte lak/grepen aluminium van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE
Nu 10% korting op al zijn ontwerpen!
Bv: Orange Slice van €1986 voor €1787
Blauw, rood en oranje direct leverbaar!

PIURE NEX PUR BOX

Exclusief voor Jan van Beek
Op poten van €3130 voor €2299
op doppen van €2770 voor €1999
Wit, 240 cm direct leverbaar op=op in prijs verlaagd!

MONTIS AXEL STOFFENACTIE

Korting op 4 geselecteerde stoffen.
Bv. Montis Axel 3,5 zits in stof Rondo van €4216 voor €3794

GELDERLAND HERSTOFFEERACTIE:

Nu 15% korting op herstofferen!

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

JANNEKE KOOKT

Janneke Vreugdenhil schrok een beetje van een bonenboer die bekende liever vlees te eten dan zijn eigen handelswaar. Dus maakte ze een instaprecept.

Een lokkertje voor de bonentwijfelaar

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

Over de richting die we opgaan laat de nieuwe Schijf van Vijf weinig misverstanden bestaan; die is plantaardig. In vergelijking met de vorige Schijf 'mogen' we vanaf nu nog minder vlees en minder zuivel en 'moeten' we meer peulvruchten eten. Er ging een golfje van verontwaardiging door het land. Op televisie zei de gemiddelde Nederlander desgevraagd geen bonen te blieven. Op het NOS-Journaal gaf nota bene een bonenteler toe liever vlees te eten dan zijn eigen handelswaar. En in kranten werden kolommen gewijd aan hoe je van die vermaledijde melige dingen toch heus iets eetbaars kunt maken.

We hebben het hier over 250 gram gare bonen, erwten of linzen per week. Dat is de uitgelekte inhoud van een 400 ml-blik. Draai ze tot hummus, besmeer er een paar boterhammen mee en je bent er al. Maar goed, ik houd van peulvruchten en heb makkelijk praten. Kennelijk is de weerstand hardnekkig - ik schrok echt een beetje van die bonenteler. Daarom heb ik een instap-bonenrecept bedacht. Iets om bonentwijfelaars mee te overtuigen. Of wie weet, misschien kunt u er zelfs bonenhaters mee om de tuin leiden.

Laten we bij het begin beginnen: een lesje bonen koken. Net als het Voedingscentrum heb ik weinig tegen peulvruchten uit blik, pot, zak of pak. Sterker, het zijn de beste voorraadkastvrienden die je je maar kunt wensen en ik heb altijd wel een paar verschillende soorten in huis. Toch zijn ze versgekookt het allerlekkerst.

Gedroogde peulvruchten dienen minimaal 8 uur, of liever nog een hele nacht, te worden geweekt. Doe dit in een ruime hoeveelheid water, want ze zwellen flink op. Na het weken spoel ik ze altijd nog even af. Dat hoeft niet, je kunt ze zelfs in het weekwater koken, maar afspoelen en met schoon water opzetten maakt ze lichter verteerbaar. (Spliterwten en linzen hoeven overigens niet te worden geweekt.)

Wanneer de peulvruchten zijn geweekt en afgespoeld, zet u ze op met zoveel schoon water dat ze 8 à 10 cm onder staan en brengt ze aan de kook. Voeg desgewenst een stukje kombu toe. Dit zeewier zorgt ervoor dat peulvruchten sneller gaar en lichter verteerbaar worden. Een goed alternatief is bonenkruid. Ook dit ietwat peperige kruid bevordert de verteerbaarheid. Daarnaast kunnen smaakmakers als laurierblaadjes, salie, rozemarijn en/of peterselie, ongepelde knoflooktenen of een gehalveerde ui worden meegekookt.

Schep eventueel schuim dat komt bovendrijven van het oppervlak. Voeg een snuf zout toe, leg een deksel op de pan, draai het vuur laag en kook de peulvruchten tot ze gaar zijn. (Dat zout de schilletjes taai zou maken en de kooktijd zou verlengen is een mythe. Bonen worden domweg lekkerder wanneer je ze kookt met zout.) Hoe lang ze precies nodig hebben, verschilt niet alleen per peulvrucht, maar ligt ook aan hun versheid. Hoe ouder, hoe langer het duurt. Reken op ergens tussen drie kwartier en anderhalf uur, maar begin vooral op tijd te testen.

Koken in een snelkookpan kan ook. Maar aangezien die zo verschillend zijn, is het daarvoor lastig tips geven. En dan is er een derde mogelijkheid, de meest klimaatvriendelijke: je kunt peulvruchten ook kort voorkoken en vervolgens verder laten garen in een hooikist, of door de pan in een dekbed of warme slaapzak te wikkelen. Kook de peulvruchten in dat geval slechts 30 minuten en zet de gesloten pan vervolgens in de kist, of wikkel hem warmpjes in. De meeste peulvruchten zullen dan na ongeveer 3 uur gaar zijn. ■

Crème van witte bonen en gepofte knoflook met geroosterde andijvie en krokante broodkruimels

Voor dit recept kunt u zelfgekookte bonen gebruiken of bonen uit pot, blik, pak of zak. Omdat ze worden gepureerd maakt het niet zoveel uit welke soort witte bonen het zijn – ik gebruikte cannelinibonen. Wel handig om te weten is dat gedroogde peulvruchten door ze te weken en koken met ongeveer factor 2,5 toenemen in gewicht. Ofwel: 100 gram rauw = 250 gram gaar.

Verder lijkt de bereidingstijd voor de geroosterde andijvie misschien buitensporig lang, maar geloof me, die anderhalf uur in de oven maakt van deze doodgewone bladgroente echt iets bijzonders. Hoe u dit gerecht eet? Als hoofdgerecht, stel ik voor. En dan liefst met een frisse salade erbij – waarom niet eentje van rauwe andijvie?

Voor 4 personen

Ingrediënten
1 grote krop andijvie (ongeveer 750 g); 1 kleine bol + 2 teentjes knoflook; 1 verse jalapeñopeper of groene lombok; ¼ tl komijnpoeder; ¼ tl zoet paprikapoeder; ¼ tl pimentón de la Vera; 1,5 el rodewijnazijn; ongeveer 150 ml olijfolie; 500 g gare witte bonen (zelfgekookt of uit pot, blik, pak of zak); sap van (ongeveer) 1 citroen; 80 g oud (zuurdesem)brood

Verwarm de oven tot 200 graden Celsius. Breng een grote pan met water aan de kook en voeg een goeie snuf zout toe.

Snijd de krop andijvie door de stronk heen in kwarten en kook ze 4 minuten. Laat heel goed uitlekken in een vergiet. Schik de kwarten naast elkaar in een ovenschaal, met de snijkanten boven.

Snijd 2 teentjes knoflook fijn. Snijd ook de chilipeper klein – verwijder eventueel eerst de zaadlijsten. Doe de knoflook en chilipeper samen met een snuf grof zout in een vijzel en wrijf tot een grove pasta. Voeg de komijn, paprikapoeder, pimentón en azijn toe en roer los. Voeg, al roerend met de stamper, beetje bij beetje 50 ml olijfolie toe. Verdeel de dressing gelijkmatig over de andijvie.

Snijd van de hele bol knoflook een kapje af, zodat de teentjes bloot komen te liggen. Besprenkel met een beetje olijfolie en leg de bol naast de andijvie in de ovenschaal. Dek de schaal af met aluminiumfolie en schuif hem 75 minuten in het midden van de oven.

Haal na 3 kwartier de knoflookbol uit de oven en bewaar voor de bonenpuree. Verwijder na 5 kwartier het folie en laat de andijvie nog zo'n 15 minuten verder garen, tot de randjes crispy zijn

Warm de bonen zo nodig nog even op. Doe ze in de mengkom van de keukenmachine en knijp er de gepofte knoflook bovenuit. Schenk er het sap van een halve citroen en 75 ml olijfolie bij en pureer tot een gladde crème. (Of pureer met een staafmixer.) Proef en maak de crème verder op smaak met extra citroensap, zout en versgemalen peper.

Maal (of snijd en scheur) het brood grof. Verhit een scheutje olijfolie in een koekenpan en bak de broodkruimels krokant. Bestrooi met een snufje zout.

Maak 4 mooie spiegels van de wittebonencrème op 4 borden en leg op elk een part geroosterde andijvie. Bestrooi met krokante broodkruimels.

VAN DE KAART

Restaurant Nixtamal ligt aan de N201 en ziet eruit als een fout wegrestaurant, schrijft *Hassnae Bouazza*. Je eet er smakelijke enchiladas de mole en ceviche – al ontbreekt soms de scherpte.

Restaurant Nixtamal. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Mexicaans zonnetje naast de benzinepomp

"Zonder mais is er geen land", zei de Mexicaanse president Claudia Sheinbaum bij haar inauguratie in 2024. Mais vormt samen met chili en bonen de heilige drie-eenheid van de Mexicaanse keuken. Een keuken die, zoals zovele, werd doorgegeven van generatie op generatie - niet alleen als een manier om te eten en te overleven, maar ook om het erfgoed levend te houden, om technieken, recepten en gerechten te bewaren.

En het zijn doorgaans de vrouwen die dat doen. Toen de inmiddels in ongenade gevallen Deense chef René Redzepi van Noma een pop-up opende in Mexico, klopte hij bij vrouwen aan voor de traditionele recepten waar zij liefdevol over waken. Om de overbekende maistortilla's te maken, bijvoorbeeld, maar ook de mole, een saus die al eeuwenlang deel uitmaakt van de Mexicaanse keuken en die de laatste jaren een plek heeft veroverd in internationale keukens.

De Mexicaanse keuken verandert iedere druilerige dag in een zonnige en laat opzwepende muziek in je hoofd klinken. Als je geluk hebt en in een goed restaurant zit, althans. Daar zijn we, wanneer we Nixtamal in Mijdrecht binnenlopen, niet direct van overtuigd.

Het restaurant van de Peruaanse chef-kok Angiolina Sumaria ligt naast een benzinestation aan de N201 in Mijdrecht. Van buiten ziet het eruit als het soort wegrestaurant dat je moet vermijden. Maar zoals het omslag niet alles zegt over een boek, doet een locatie en de deprimerende uitstraling dat ook niet per se over een restaurant. Maar het begint weinig belovend. Eenmaal binnen worden we lang genegeerd en nadat we plaatsnemen, loopt de bediening een tijdje ostentatief langs zonder oogcontact te maken.

De kleine kaart van Nixtamal bestaat uit bekende klassiekers en parihuela, een vissoep die ik niet eerder in Nederland op het menu zag. De kaart belooft een mix van zeevruchten, maar die blijken vervangen door stukjes witte vis. De basis is een tomatenbouillon fijn gevuld met knapperige doperwten, mais en wortel. Aangenaam verwarmend en aromatisch. Mijn tafelgenoot heeft er niks op aan te merken, maar ik denk dat de soep omhooggetild kan worden door wat verse koriander voor extra kruidigheid en diepte.

Onmisbare koriander

Koriander, in de zestiende eeuw door de Spaanse indringers meegenomen naar Mexico, is een belangrijk kruid in de Mexicaanse keuken (en in de mijne, ik ben er stapeldol op), maar het valt me op dat ze er bij Nixtamal in de gerechten die wij bestellen geen gebruik van maken. Zeker in taco's is koriander samen met rauwe ui, limoen en chilipepers onmisbaar, maar hier ontbreekt die.

De quesadilla, een gegrilde taco, is gevuld met goed gekruide kip, Mexicaanse oaxaca-kaas, salsa verde en guacamole. Geslaagd zijn de taco's gevuld met gepaneerde en krokant gefrituurde vis met een limoenmayonaise en frisse peper-limoendressing met een hint van pit.

De ceviche van garnalen wordt gekenmerkt door een licht pikant accent, het tintelt heel zachtjes op de tong, en de gematigde zuren die aangenaam zijn. Fris en verkwikkend.

Over de gehele linie valt op dat de keuken zuinig is met de pepers en uitgesproken smaken, misschien om de Nederlandse gasten niet af te schrikken. Het is allemaal smakelijk, maar dat typisch explosieve ontbreekt.

Het zwaarste gerecht dat we bestellen, zijn de lekkere enchiladas de mole: met kip gevulde maistortilla's overgoten met een mole-saus en afgetopt met queso fresco, ui en zure room.

> De mole heeft iets zoetigs, zelfs iets cacao-achtigs, maar ik mis de gelaagdheid

Mole is een traditioneel tijdrovende saus die wordt gemaakt van chilipepers, specerijen, noten, fruit en soms ook chocola. De ingrediënten worden eerst gebrand en daarna urenlang op zacht vuur gegaard tot een romige substantie. Het resultaat is een complexe saus met veel diepte. De mole in deze enchiladas heeft iets zoetigs, zelfs iets cacao-achtigs, maar ik mis de gelaagdheid die kenmerkend is voor de saus.

Vanaf het moment dat ik de kaart van het restaurant online bekeek, lonkte het tres leches-dessert. Tres leches is een beroemde taart/cake in heel Latijns-Amerika, maar vooral Mexico en Nicaragua maken er aanspraak op. Het is een natte cake met als basis koffiemelk, gecondenseerde melk en volle melk, vandaar de naam. Volgens sommige bronnen stamt tres leches af van Europese varianten als zuppa inglese en trifle; aan die discussie waag ik me niet. Belangrijker is dat ik het een sensueel dessert vind, bijna een afrodisiacum. Zacht, vochtig, decadent, zeker als het een extra laag meringue heeft of, zoals hier, een laag slagroom met passievruchtsaus. Aanzienlijk beter dan een droge variant die ik onlangs in Sevilla at.

Mijn tafelgenoot heeft ook een bevredigend, luchtig dessert, carlota de limón: laagjes mariakoekjes gedrenkt in limoensap en met een romige vulling van gecondenseerde melk.

Terwijl het verkeer voorbij raast, kijken we uit op de zon die in het weiland ondergaat. Na de weinig warme ontvangst zetten we ons schrap voor een teleurstelling, maar de later ontdooide bediening en gerechten gaven de avond een onverwachte draai.

Dat je op zo'n troosteloze plek prima kunt eten. Wie had dat gedacht. ■

Horchata

Nixtamal heeft ook een cocktaillijst met alcoholvrije opties, waaronder een 'horchata de arroz' een romig, fris drankje gemaakt van rijst, melk, kaneel en vanille. Het is de Mexicaanse variatie op horchata (of orxata), een Valenciaans drankje gemaakt van aardamandel (of tijgernoot) dat vooral in de zomermaanden vers te krijgen is in de Spaanse stad.
De oorsprong van horchata ligt echter in Noord- en Midden-Afrika. In de tijd van het Andalusische rijk werd de aardamandel van daaruit meegenomen naar wat nu Spanje is. Door de Spaanse kolonisatie van Latijns-Amerika vond het drankje daar nieuw leven.

Nixtamal, Mijdrecht
149,80 euro (voor 2 p.)
●●●○○

MIJN OUDERS

‘Ze gingen zonder kinderen met een kruiptentje op pad’

Mijn moeder had hier, ergens in de jaren vijftig, een prullenmand op haar hoofd. We hebben er later erg om gelachen. Ze hadden elkaar net na de Tweede Wereldoorlog ontmoet, in Voorschoten, op een verjaardag van mijn tante. Ze waren meteen verkikkerd op elkaar.

Godzijdank hadden ze de oorlog overleefd, en dat was niet vanzelfsprekend. In die tijd ging mijn moeder op een fiets met houten banden regelmatig naar het oosten van het land om eten te halen. Eén keer werd ze staande gehouden door twee Duitsers. Maar ze fietste snel door en hoorde geweerschoten - waarschijnlijk in de lucht.

Mijn vader was als technisch ingenieur opgeleid en werd in de oorlog tewerkgesteld in het Roergebied. Daar is hij weggevlucht; samen met een maat liep hij helemaal naar de Belgische kust, en van daar maakten ze de oversteek naar Engeland. Hij volgde daar een vliegopleiding, onder meer in Spitfires, maar de oorlog was al bijna voorbij zodat hij geen missies meer vloog. Enkele jaren na de oorlog werd hij luchtmachtpiloot bij het 323 Squadron in Leeuwarden. Daar vlogen ze aanvankelijk met een Britse straaljager, de Gloster Meteor.

Mijn moeder was pianolerares en ik hoor haar nog steeds in mijn gedachten oefenen als we ’s avonds in bed lagen.

Samen gingen ze vaak met een klein ‘kruiptentje’ naar Frankrijk en Spanje. Ze hielden het simpel: ze zetten hun tentje op bij een boer, waar ze wel eens wegspoelden door zware regenval. Mijn drie zussen en ik, hun enige zoon, werden dan voor vier weken naar mijn tante in Rockanje op vakantie gestuurd.

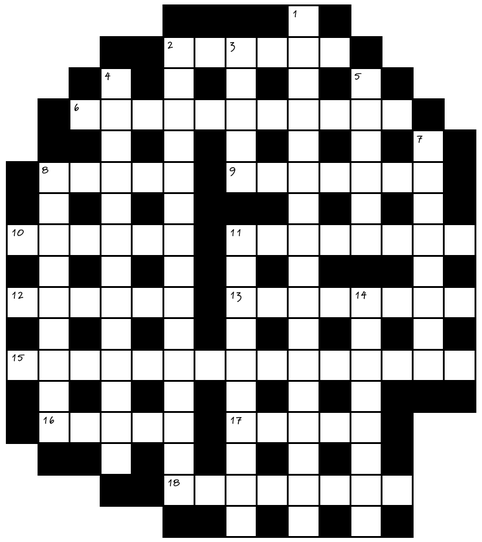
Mijn ouders zijn heel oud geworden en vlak na elkaar overleden. Ik koester hun gedachtegoed dat in je leven simpele dingen heel belangrijk en voldoende zijn.”

Foto’s van ouders zijn welkom via mijnouders@nrc.nl.

Foto’s en tekst: Pieter van Gelder

Op de foto: Akkie van Gelder-Eelkema (1919-2015) en Ernst Bruno van Gelder (1922-2014)

SCRYPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

2. Dat werktuig is troep (6)
6. Doorhalen tijdens de feestdagen (11)
8. Schoonmaakmiddel dat boven kwam drijven (5)
9. De muziek van nu is mooi maar inhoudsloos (7)
10. Wat wegbezuinigd wordt kan in de biobak (6)
11. Officiële familiekleding (8)
12. Jongen op de heuvel (6)
13. De decors bepalen hoe het programma draait (8)
15. Waar je stiefouder vandaan komt, daar voel je je ook thuis (6+9)
16. Ezelkat (5)
17. Onhelder als een valblok (5)
18. Klassiek links wordt inmiddels naar gevonden (8)

Verticaal:

1. Ongericht vreemdgegaan (5+2+3+7)
2. Extra (rij)lessen (15)
3. Familiegroet tussen de stoomdampen (5)
4. Groot uitgevallen dijkwoning midden in de grote stad (6+2+2+3)
5. Opvullen om minder volume te krijgen (6)
7. Doet QR gehoorzaam (8)
8. Rotterdam Centrum mist het centrum (9)
11. Apparaat waar groei in zit (10)
14. Huidtransplantaat (8)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Scryptogram-redactie. Per brief, briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

Oplossing scryptogram van 18 april:

Horizontaal:
5. mestvork; 7. dobbelsteen; 10. gallisch; 12. Big Ben; 13. stratego; 15. aanwas; 16. zondagse kleren; 18. bewaar me; 19. mavist; 20. zilver winnen; 21. knappe kop.

Verticaal:
1. het beste paard van stal; 2. stal; 3. kortebaankampioen; 4. ik heb genoeg van jou; 6. kool; 8. kaft; 9. Vega; 11. hoogste trap; 14. aanhalig; 16. zeef; 17. Essen.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:
Heleen Vermaas, Zeegse
Tonny Buis-Klein, Veenendaal
Ria Renskers, Utrecht

J. J. Steenhuis

nrc › puzzels
NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels
Speel ze allemaal op **nrc.nl/puzzels**

SUDOKU

	1	2						
						2		
		9			8			
	6						9	
				8				
	3	8		5				
			4					
3							7	
5				2				

1071

7	9	8	1	4	3	2	5	6
1	3	2	8	6	5	9	7	4
5	6	4	7	9	2	3	1	8
3	1	9	5	7	6	8	4	2
8	2	6	3	1	4	7	9	5
4	7	5	2	8	9	1	6	3
9	4	1	6	2	8	5	3	7
6	8	3	9	5	7	4	2	1
2	5	7	4	3	1	6	8	9

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© **Peter Ritmeester**
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

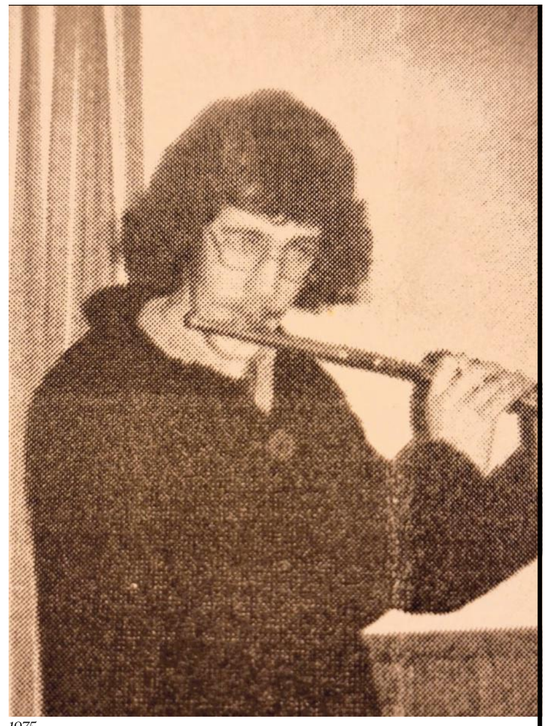

Van der Veen was bepalend in de Friese korenwereld.
FOTO’S LEEUWARDER COURANT, PRIVÉARCHIEF

2007

DE LAATSTE BLADZIJDE

In deze rubriek elk weekeinde een portret van iemand die recent is overleden.

1975

Een dirigent met een enorme aantrekkingskracht

De *Matthäus-Passion* had een sleutelrol in het leven van de Friese dirigent en componist Gerben van der Veen (1956-2026). „Hij was een bezielend dirigent die ons kon optillen.”

Een gebeurtenis van jaren voor de geboorte kan de loop van iemands leven bepalen. Zo’n voorval vormde componist en koordirigent Gerben van der Veen. Het ging om een vertolking van Bachs *Matthäus-Passion* middenin de oorlog, in 1942, door dorpskoor De Eendracht uit Abbega. Die plek vlak onder Sneek telde destijds krap tweehonderd inwoners, van wie de helft vluchtelingen en onderduikers.

Velen van hen deden mee aan het ‘krankzinnige’ *Matthäus*-plan van nieuwkomer Jeanne Gerretsen, een Haagse violiste. In dit Abbegaaster koor zong een jong stel, binnenvisser Feite van der Veen en Klaaske Bergstra, die later een gezin zouden vormen. Deze eerste uitvoering van de *Matthäus* in Friesland, die in Bolsward later een jaarlijkse traditie werd, groeide uit tot een pijler onder de geschiedenis van dat gezin.

Veertien jaar na deze *Matthäus* kwam Gerben ter wereld, de jongste van vier kinderen, die allemaal door hun vader - behalve binnenvisser ook kerkorganist in Heeg - rond hun vijfde achter het harmonium werden gezet. Bach zou altijd Gerbens grote muzikale hartstocht blijven. In zijn werkruimte die hij „de nootopvang” noemde, kijkt de buste van de Duitse componist toe vanaf de vensterbank. Tegen de muur staat nog altijd het harmonium uit de kerk in Abbega, waarop de organist in 1942 die legendarische *Matthäus* begeleidde.

Zo’n achttien jaar geleden bewerkte dichter Eppie Dam de Nederlandse *Matthäus*-hertaling van Jan Rot tot een Friese versie en legde die voor aan Van der Veen. „Bij het lezen huilde hij tranen boven de boerenkool”, mailt Dam. Na een reis met de Friese *Matthäus* tot in Noord-Duitsland, opperde Van der Veen dat het misschien tijd werd voor een eigen passie. Dichter Dam „stak zijn vinger op”. Het leverde in coronatijd *In frjemdling yn Jeruzalem* op.

Hechte familieband

Broer Sjoerd herinnert zich de jonge Gerben als een kind dat overliep van verbeeldingskracht. „We groeiden op in Osingahuizen, tussen de boerderijen. En dan hoorde ik in alle vroegte - voor we naar school gingen - het kraken van Gerbens kleine kruiwagen. Hij ging dan, zei Gerben, ‘de koeien behandelen’. Ik weet niet wat hij ermee bedoelde. Misschien dat hij ze ging voeren. Hij fantaseerde verhalen om na te spelen met zijn twee kameraden. In één ervan moesten zij dan een liedje zingen en was Gerben de dirigent.”

Hun vader stierf jong, halverwege de vijftig, toen Gerben vijftien was. Hij nam diens plaats in als kerkorganist in Heeg. „De dood van *heit* kwam hard aan”, zegt Sjoerd. „Wel kreeg het gezin daardoor een nog hechtere band. We kwamen uit een warm nest en gingen altijd met iedereen - moeder, zussen Jaike en Nannie, neef Germ en ik - naar de concerten van Gerben, en dat waren er flink wat. Ik heb zelf gezongen in het koor bij *In frjemdling yn Jeruzalem*.”

Beide broers studeerden aan de Muziek Pedagogische Academie in Leeuwarden. Daarna vervolgden ze hun pad in het muziekonderwijs. Gerben initieerde koorfestivals in het noorden, dirigeerde vele koren, waaronder zijn eigen Capella ’92, en gaf vanaf eind jaren zeventig ook dertig jaar les in piano en orgel aan het Centrum voor Kunsten A7 in Heerenveen. Het bankroet van die school rond 2010 raakte hem diep, maar bood hem achteraf ook de kans om zich meer te richten op dirigeren en - vooral - componeren. Met zijn vrouw Janke richtte hij een eigen stichting op: Collegium Vocale Fryslân. Daarin brachten ze zijn muziek en de eigen koren onder, zoals Hortus Vocalis. Uit een bestand van zo’n zeshonderd zangers vormden ze projectkoren en de stichting deed aan educatie.

Vanaf dat moment werd Van der Veen een nog bepalender figuur in de Friese korenwereld: niet alleen als uitvoerder, maar ook in scheppende zin. Hij componeerde monumentale werken. Enkele weken voor zijn onverwachte dood voltooide hij zijn *Fryslân Symfony* in elf delen voor groot orkest, groot koor, kinderkoor en sopraan. Opnieuw met Eppie Dam als tekstdichter. „Dit werk gaat onder meer over wat teloor gaat”, mailt Dam. „De stem van de mysterieuze vogel de roerdomp - van ons geweten - wordt steeds minder gehoord en aangesproken. Gerben besef-

> Enkele weken voor zijn onverwachte dood voltooide Van der Veen zijn *Fryslân Symfony*

te dat en hield bij een eerste bijeenkomst zijn koorleden voor dat het ons mensen vaak ontbreekt aan zorg voor anderen en de wereld. Een harde boodschap, maar hij bracht het op zijn eigen milde en speelse manier.”

Zijn dood slaat „een diepe krater” in de noordelijke korenwereld, vindt Maarten Snel, voorzitter van de stichting Collegium Vocale Fryslân, die in zijn koren heeft gezongen. „Hij was een bezielend dirigent die ons kon optillen. En hij had van die prachtige mantra’s. Wij zangers kenden allemaal zijn elfde gebod: ‘Gij zult niet haasten’.”

„Hij zweefde boven de materie”, zegt Jan de Jong, wiens uitgeverij Intrada Van der Veens composities publiceert. Hun vriendschap ontstond een halve eeuw geleden op de Muziek Pedagogische Academie. „ Gerben was een dirigent met een enorme aantrekkingskracht, met een helder klankbeeld voor ogen en met een zachtmoedige, humoristische en inspirerende aanpak. Iedereen wilde voor hem zingen.”

Sacrale momenten

„Wanneer Gerben dirigeerde”, zegt zijn vrouw Janke van der Veen, „dan betrad hij een andere wereld. Dan moest je als koorlid gewoon zingen, zo allesoverheersend waren zijn charisma, rust en duidelijkheid.”

De twee zaten bij elkaar in de klas op de lagere school. Hij koesterde toen al een heimelijke verliefdheid. Maar het duurde nog tot hun negentiende voor de vonk oversloeg. Ze kregen twee zoons en een dochter.

„We konden als zielsmaatjes alles delen”, vertelt Janke. „Wanneer we in de avond van een repetitie of concert thuiskwamen, schonk Gerben zich een biertje in en ik een glas wijn en filosofeerden we over het leven en soms over de dood. Hij noemde dat onze sacrale momenten.”

Dichter Eppie Dam maakte de cirkel na Van der Veens dood rond door hem te eren met een Friese tekst op het koraal ‘O Haupt voll Blut und Wunden’ uit Bachs *Matthäus*. Hij voegde aan die woorden nog een hartenkreet toe: „De dood is soms een wrede spelbreker die ons plomp in de rede valt, net wanneer wij nog iets willen zeggen. Gelukkig zijn mensen die iets nalaten niet zomaar uitgepraat. Verankerde woorden in ver dragende melodieën hoeven niet voor altijd te vervliegen. Gerben, we horen je nog.”

Joost Galema

La Dress
by Simone
ladress.com
@ladress

ECONOMIE

FOTO JOHN VAN HAMOND

Vrije varkens die ‘zoelen’

De Tweede Kamer wil dat over vier jaar 10 procent van het vee ‘dierwaardig’ leeft. Ofwel: net als de varkens van veearts Scheepens

16/17

& VERDER

12/13

Doorwerken
Omdat veel monteurs met pensioen gaan, zet Alliander AOW’ers in

14/15

Klimaatpaus
Directielid Elderson: ook voor het werk van de ECB is ‘klimaat’ erg belangrijk

18/20

Techreuzen
Loskomen van big tech, hoe doe je dat? Dit groepje probeert het

BRONCODE

Waarom kapen webwinkels Koningsdag?

Webwinkels lijken deze Koningsdag nog meer aan te grijpen als excuus voor een koopjesdag.

Timo Nijssen en vier andere economieredacteuren schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Het is een wat bevreemdend plaatje. Een in oranje T-shirts gehuld gezin staat achter een kraampje met oude boeken, een kledingrek en een tray energiedrank. Ze staan voor de hekken van een paleis dat vaag op Huis ten Bosch lijkt en zijn omringd door meer mensen in oranje uitdossing.

De vrouw heeft een soort megafoon voor haar gezicht die deels overgaat in een man die erachter staat - het beeld is overduidelijk AI-gegenereerd. Veel mensen op de foto zijn blond, bijna iedereen draagt een blauwe spijkerbroek boven witte sneakers - dat klopt dan weer redelijk goed met de doorsnee Nederlandse dresscode.

Het beeld maakt deel uit van een Koningsdagcampagne van webwinkel Joybuy, waarmee het Chinese retailconcern JD.com probeert Europa te veroveren. Het bedrijf wil zich onderscheiden van andere Chinese webwinkels - Temu, Shein en AliExpress - met „lokale e-commerce”. De concurrentie uit het thuisland stuurt zijn spullen veelal direct vanuit China naar de consument, waarbij de kwaliteit nogal eens te wensen over laat.

Schadelijk voor het imago van China, vindt JD.com, en dus doet het verwoede pogingen zich aan te passen aan de Nederlandse markt. In een kantoor in Rotterdam werken honderd Joybuy-medewerkers om het assortiment en de marketinguitingen te laten aansluiten bij de wensen van de Nederlandse consument.

Dan moeten we wel iets met de nationale feestdag, zullen ze gedacht hebben, om vervolgens Koningsday op te kalefateren tot koopjesfeest à la Black Friday. Joybuy biedt „koninklijke deals” op bier en borrelsnacks, maar heeft ook een overzicht van producten samengesteld met als gemene deler dat ze oranje zijn. Een nieuwe iPhone in „kosmisch oranje” van 1.499 euro staat daar samen met een pak Wicky met sinaasappelsmaak (1,89 euro) en een gietijzeren pepermolen van 61,12 euro - uiteraard ook oranje.

Ook andere webwinkels gebruiken Koningsdag als campagnemoment. Zo probeert Bol een oranje Le Creuset-braadpan te pushen (245 euro) evenals producten gericht op straatfeesten: klaptafels, oranje slingers en vlaggen, powerbanks en gehoorbescherming. Amazon doet hetzelfde, en heeft voor mensen met serieuze vrijmarktplannen een geldkistje en zelfs een pinapparaat in de aanbieding.

De vercommercialisering van Koningsdag is niets nieuws. Wilhelminapepermunt werd al in 1892 als oranje inhaker op de markt gebracht. De nationale feestdag wordt ook al decennia aangegrepen om tompoezen oranje te kleuren, inmiddels gevolgd door soesjes, donuts en andere zoetigheden. En overal kun je oranje of rood-wit-blauwe wegwerpprullaria kopen.

Toch voelt het vreemd dat de dag nu ook wordt aangegrepen om een veel bredere groep producten onder de aandacht te brengen. Er is geen traditie om op Koningsdag cadeaus voor elkaar te kopen of voor jezelf een nieuwe televisie aan te schaffen. Voor zover er tijdens Koningsdag op koopjes wordt gejaagd, gebeurt dat vooral op de vrijmarkt. Daarmee is het nog steeds een opmerkelijk circulair feest.

Vanuit de webwinkels gezien is het minder gek dat ze proberen toch een soort Black Kingsday te creëren. Er zijn online twee belangrijke manieren waarop ze klanten kunnen trekken: *search* en *discovery*, zoeken en ontdekken. Struinen over een vrijmarkt is het offline equivalent van discovery: consumenten die niet specifiek iets zoeken, maar voor de lol een kijkje nemen en wellicht impulsief iets kopen.

Bij de zoekroute weet een klant al wat-ie nodig heeft. Webwinkels hebben jarenlang hun sites geoptimaliseerd zodat dit type klant zo snel mogelijk het juiste product vindt. Daarom staat een grote zoekbalk centraal in hun layout.

> *Webwinkels willen je het gevoel geven te struinen over een vrijmarkt*

En daarom hebben producten op grote webwinkelplatforms vaak onmogelijke namen als ‘iPhone snellader en oplaadkabel snellaadkabel voor iPhone 14 13 12 11 Pro Max Plus Mini’: hoe meer trefwoorden in de naam, des te groter de kans dat een klant jouw product vindt.

Grote webwinkelplatforms, Amazon voorop, verdienen goed aan dat model. Omdat ze zo’n groot aanbod hebben waar in individuele verkopers en merken willen komen bovendrijven, kunnen ze hun geld vragen om hoger in de resultaten te komen. Maar nu een groeiende groep consumenten eerst met een AI-chatbot overlegt welk product het beste past en dat vervolgens blind koopt, staat dat model onder druk. En dus moeten webwinkels alternatieven verzinnen.

Discovery is daar een antwoord op: mensen voor de lol door het aanbod laten gaan in de hoop dat ze hier en daar iets in hun mandje stoppen. Net als hoe je over een vrijmarkt zou struinen.

VIER VRAGEN OVER **HANDELSBELEID VS**

Regering-Trump moet 166 miljard aan heffingen terugbetalen

Heineken en vele andere bedrijven eisen miljoenen aan invoerheffingen terug die illegaal bleken te zijn. De regering-Trump heeft een claimportaal geopend.

Egbert Kalse en **Mark Beunderman**
AMSTERDAM

Met zoveel kabaal als Donald Trump vorig jaar brede wereldwijde invoerheffingen aankondigde, zo stilletjes begon zijn regering deze week verzoeken in ontvangst te nemen voor terugbetaling van die heffingen. Geen persconferentie van de president in de tuin van het Witte Huis, maar een met bureaucratische taal en afkortingen volgestopt portaal waar bedrijven zich kunnen melden.

Toch is het een majeure gebeurtenis: in totaal zal de Amerikaanse overheid de komende tijd via het maandag geopende CAPE-portaal naar verwachting 166 miljard dollar (142 miljard euro) aan geïnde invoerheffingen terug moeten betalen aan honderdduizenden Amerikaanse bedrijven, plus rente. Daarmee vloeit twee derde van de oorspronkelijke invoerheffingen weer terug naar het Amerikaanse bedrijfsleven.

De reden voor deze pijnlijke operatie: het Amerikaanse Hooggerechtshof oordeelde in februari dat Trumps invoerheffingen van voorjaar vorig jaar, tegen vrijwel alle landen ter wereld, illegaal waren: de gekozen juridische basis ervan deugde niet. En dus eisen importerende bedrijven in de Verenigde Staten, die de heffingen hebben betaald, nu hun geld terug.

Zo ook de Nederlandse bierbrouwer Heineken, die dochterondernemingen heeft in de VS. De onderneming is een rechtszaak begonnen tegen de Amerikaanse regering vanwege „tientallen miljoenen euro’s” aan te veel gemaakte kosten voor geïmporteerde grondstoffen en drank, vertelde financieel directeur Harold van den Broek donderdag op de aandeelhoudersvergadering van het bedrijf. Vier vragen over mogelijke terugbetaling van de heffingen.

1 | Hoe zit dat precies met die illegale invoerheffingen van Trump?

Op 2 april vorig jaar, door Trump toen *Liberation Day* genoemd, kondigde hij per land verschillende, vaak drastische invoerheffingen aan. Het Witte Huis beriep zich op noodwetgeving uit de jaren zeventig - de *International Emergency Economic Powers Act* , IEEPA - waarmee China, Mexico en Canada al eerder waren getroffen. Die juridische route was onwettig, betoogden meerdere bedrijven, onder meer omdat het buiten het Amerikaanse Congres om is besloten. Uiteindelijk belandde de zaak bij het Hooggerechtshof, dat oordeelde dat de IEEPA-heffingen inderdaad niet geoorloofd waren. Trump verving de illegale heffingen direct door een tijdelijke, wereldwijde invoerheffing van 10 procent.

Het Hooggerechtshof sprak zich niet uit over genoegdoening voor de bedrijven die de IEEPA-heffingen hadden betaald. Sommige bedrijven, zoals supermarktketen CostCo en logistiek bedrijf FedEx, hadden de regering-Trump zelf al voor de rechter gedaagd om compensatie af te dwingen.

De Trump-regering hield terugbetaling aanvankelijk af, maar werd begin maart opnieuw op de vingers getikt door een andere rechtbank (de United States Court of International Trade). Het oordeel: er moeten wel degelijk IEEPA-schadevergoedingen worden betaald. Maandag opende de federale overheid het portaal (voluit: Consolidated Administration and Processing of Entries, CAPE) waarop aanvragen moeten worden verwerkt van, potentieel, 330.000 importeurs die IEEPA-heffingen betaalden. Terugbetaling is niet automatisch, waarschuwen advocaten. Intussen lopen er ook nog rechtszaken van meer dan duizend andere bedrijven, die bij de regering-Trump de druk op de ketel lijken te willen houden.

2 | Welke bedrijven willen nog meer geld terugzien?

Bedrijven van groot tot klein, en zowel Amerikaanse als niet-Amerikaanse. Grote Amerikaanse retailbedrijven die zwaar leunen op import - zoals Walmart, Home Depot en Staples -proberen miljarden aan onterecht betaalde heffingen terug te vorderen, schrijven Amerikaanse media. Megasupermarktketen Walmart zou recht hebben op ruim 10 miljard dollar.

Maar dat geldt ook voor kleine bedrijven, zoals Learning Resources (vijfhonderd medewerkers), gespecialiseerd in educatief speelgoed, dat als één van de eerste bedrijven een zaak aanspande tegen de Trump-regering vorig jaar. Het bedrijf van topman Rick Woldenberg eist 12 miljoen dollar terug. Woldenberg zei tegen CBS News dat hij blij is dat restitutie nu dichterbij komt, hoewel hij liever automatische terugbetaling had gezien.

Ook niet-Amerikaanse bedrijven met vestigingen in de VS als L’Oréal en Nintendo hebben, net als Heineken, gezegd uit te zijn op restitutie. Niet zeker is of alle bedrijven die daar recht op hebben de gang naar het portaal zullen maken. Trump zei dinsdag op zakenzender CNBC dat hij „zich zal herinneren” welke bedrijven juist niet aanklopten voor terugstorting. In de Amerikaanse media wordt gesuggereerd dat grote bedrijven als Apple en Amazon vooralsnog afzien van claims, uit angst de regering-Trump te bruskeren. Hij zou „zeer vereerd” zijn als ze daarbij blijven, aldus de president.

Vrachtschip met containers in de haven van Oakland. Door een uitspraak van het Hooggerechtshof in de VS moet de Amerikaanse regering een groot deel van de door bedrijven betaalde importtarieven terugbetalen. FOTO CARLOS BARRIA/REUTERS

3 | Hoelang gaat het duren voordat het geld terugkomt?

Dat is hoogst onzeker. In eerste instantie had de douane grote moeite een systeem in te richten dat de terugbetaling (het storten van het geld op de rekening van de importeurs) daadwerkelijk kon verrichten. Ook is nog steeds onduidelijk of de douane in staat is de illegale heffingen te onderscheiden van andere, legale heffingen. Het maandag geopende portaal zou volgens *The New York Times*nu ongeveer twee derde van de claims tot terugbetaling van de illegale heffingen kunnen verwerken. Dat percentage zou snel omhoog moeten.

Als het portaal het technisch houdt en de administratieve afhandeling achter de schermen op orde is, zou daadwerkelijke terugbetaling volgens de Amerikaanse douane zestig tot negentig dagen plaatsvinden nadat een verzoek tot terugbetaling is geaccepteerd.

Dat staat nog los van mogelijke nieuwe ontwikkelingen in het heffingendossier. Trump heeft meermaals laten doorschemeren zich alsnog via de rechter tegen terugbetaling van de heffingen te willen keren. Al in augustus vorig jaar claimde hij dat terugbetaling de Amerikaanse economie in een „GREAT DEPRESSION” zou storten.

In Amerikaanse media is grote scepsis te lezen over de terugbetaling. Bedrijven en lobbyclubs verwachten dat het een lang en slepend proces zal worden. Ze baseren dat op hun ervaringen met de chaos van de steeds wisselende heffingen van het afgelopen jaar. Overigens heeft de regering wel een prikkel om de aanvragen snel af te handelen: elke dag dat de terugbetaling langer duurt, kost de Amerikaanse belastingbetaler in totaal 22 miljoen dollar aan rente.

4 | Gaat de Amerikaanse consument hier iets van merken?

Consumenten kunnen zelf geen terugbetaling vorderen bij de overheid. Dat kunnen alleen bedrijven die de invoerheffingen daadwerkelijk betaald hebben. Veel van die bedrijven hebben die heffingen (deels) doorberekend aan hun afnemers. Zo kwamen veel heffingen uiteindelijk op het bordje van de Amerikaanse consument terecht, een belangrijke reden waarom de inflatie in de VS sinds april 2025 opliep van 2,3 naar 3 procent op jaarbasis. Inmiddels is die, dankzij Trumps oorlog in het Midden-Oosten en de hogere brandstofprijzen als gevolg daarvan, doorgestegen naar 3,3 procent.

> FedEx gaat proberen de ‘meevaller’ terug te geven aan zijn klanten

Voor veel Amerikanen is het maar de vraag of bedrijven die hun geld terugkrijgen van de douane deze ‘meevaller’ doorberekenen aan de consument. Juridisch gezien zijn ze daar niet toe verplicht, maar er is wel politieke druk om dit te doen. Zo verscheen er daags voordat het portaal online kwam een oproep van vijftien Democraten in het Huis van Afgevaardigden waarin zij bestuursvoorzitters van grote detailhandelsbedrijven en transporteurs opriepen om eventuele terugbetalingen die ze ontvangen door te sluizen naar hun consumenten. Economen van Amerikaanse banken verwachten niet dat er snel bedragen teruggestort zullen worden naar consumenten. Los van de technische complexiteit daarvan wachten veel bedrijven ook af met welke alternatieve heffingen de president nog komt, nu de oude heffingen illegaal zijn verklaard.

Een van de bedrijven die veel heffingen heeft betaald, transportbedrijf FedEx, heeft al laten weten dat het zal proberen het geld terug te geven aan zijn klanten. FedEx heeft als ‘officiële importeur’ veel heffingen afgedragen, maar die direct doorberekend aan de bedrijven die de goederen eigenlijk hadden gekocht. Voor andere bedrijven ligt dat complexer. Detailhandelsgigant Costco bijvoorbeeld stelde eventuele terugbetalingen terug te willen geven aan klanten in de vorm van toekomstige lagere prijzen. Een groep ontevreden klanten van Costco probeert nu via een massaclaim de in het verleden betaalde te hoge prijzen terug te krijgen.

Op 2 april vorig jaar kondigde **Trump** per land invoerheffingen aan. FOTO CARLOS BARRIA/REUTERS

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl

In het kort

Een crisisnoodpakket ter waarde van bijna 1 miljard euro om de stijgingen van de energieprijzen te dempen. Dat is waar het deze week in de Tweede Kamer veel over ging. Het kabinet-Jetten wil een aantal kleinere maatregelen invoeren, zoals investeringen in verduurzaming en een energienoodfonds. Groots ingrijpen kan altijd nog, zo is het idee. De belastingvrije reiskostenvergoeding wordt verhoogd van 23 naar 25 cent per gereden kilometer. Ook wordt er nagedacht over goedkoper OV. Een flinke verlaging van de brandstofaccijns, zoals een deel van de oppositie wilde, is nu niet aan de orde.

Als de financiën van corporaties niet snel verbeteren, dreigen harde keuzes

Liesbeth Spies
voorzitter corporatiekoepel Aedes

Geboren in 2009 of later? Dan zul je in het Verenigd Koninkrijk **nooit meer legaal tabak- of nicotineproducten kunnen kopen**. Met een nieuwe wet kan de Britse regering de verkoop van tabakswaar, vapes en andere nicotineproducten aan banden leggen. Het wordt onder meer verboden om te vapen in auto's waar kinderen in zitten, in speeltuinen en in de buurt van ziekenhuizen en scholen. Het VK is het eerste westerse land dat met een dergelijke maatregel komt. De wet, zo hoopt de anti-tabakslobby, moet uiteindelijk leiden tot een écht rookvrije generatie.

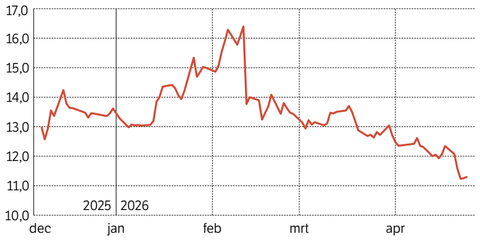

Heineken eist via de Amerikaanse rechter **te veel betaalde importheffingen** terug van de Amerikaanse regering. De brouwer vindt dat er onterecht „tientalen miljoenen" aan kosten zijn gemaakt voor de import van grondstoffen. De heffingen die Trump invoerde, op basis van een wet uit de jaren 70, werden door het Amerikaanse hooggerechtshof onwettig verklaard.

Twee Nederlandse broers zijn veroordeeld in **een groot omkoopschandaal** rond het Braziliaanse bouwbedrijf Odebrecht. De rechter acht bewezen dat de twee een belangrijke rol speelden bij het overmaken van smeergeld naar onder anderen de oud-presidenten van Peru, Brazilië en Ecuador. De geldstroom van in totaal zo'n 200 miljoen euro liep via de bv's van de broers. Paul van W. kreeg een celstraf van acht maanden. Broer Henk moet 2,5 jaar de cel in.

GRAFIEK VAN DE WEEK MAGNUM ICE CREAM COMPANY

Koers Magnum, in euro's

NRC 240426 / RB / Bron: LSEG

Wat is er aan de hand met het aandeel van The Magnum Ice Cream Company? De koers van de ijsmaker knalt deze week met zo'n 9 procent onderuit en is daarmee de grootste daler in de Amsterdamse AEX. Volgens persbureau Bloomberg is Magnum momenteel zelfs een van de populairste aandelen om *short* in te gaan. Dit houdt in dat beleggers posities innemen waarmee ze inzetten op een verdere koersdaling van een aandeel, om daar vervolgens van te profiteren. Vorig jaar werd de voormalige ijsdivisie van Unilever verzelfstandigd en naar de Amsterdamse beurs gebracht, waar die aanvankelijk nog een zachte landing kende. De koers van het aandeel steeg in eerste instantie nog wat, tot er in februari slechte jaarcijfers werden gepresenteerd. Bij een min of meer gelijke omzet (7,9 miljard euro) bleef het bedrijfsresultaat steken op 1,26 miljard, een daling van 6 procent. De koers opende na de presentatie niet minder dan 16 procent in het rood.
Naast slechte cijfers zijn er ook fundamentelere zorgen voor de maker van onder meer Magnum, Ben & Jerry's en Calippo. Nu afslankmedicatie in veel landen aan populariteit groeit, bestaat onder beleggers de vrees dat vet- en suikerrijke ijsjes minder verkocht zullen worden. Topman Peter ter Kulve suste deze zorgen: er zijn volgens hem genoeg calorie-arme ijsjes in het aanbod.

Techbedrijf Meta, het moederbedrijf van onder meer Facebook, Whatsapp en Instagram, **zet het mes in het personeelsbestand.** Zeker 10 procent van het personeel, zo'n 8.000 banen, moet op zoek naar nieuw werk. Het geld dat Meta daarmee bespaart, wordt aangewend voor de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI). Zo wordt er onder meer geïnvesteerd in de bouw van eigen datacenters en de ontwikkeling van het AI-model Muse Spark. In de brief aan het personeel die deze week werd verstuurd, staat ook dat 6.000 bestaande vacatures niet worden ingevuld.

Opnieuw daagt Milieudefensie Shell voor de rechter. De klimaatorganisatie eist dat het oliebedrijf stopt met het aanboren van nieuwe olie- en gasvelden en dat het voor de komende decennia doelen stelt om de CO_2-uitstoot te verlagen. „Het aanboren van nieuwe olie- en gasvelden verlengt onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen en verergert de klimaatcrisis", zegt directeur Donald Pols. Shell vindt dat die claim voorbij gaat aan „hoe het wereldwijde energiesysteem werkt".

Tim Cook treedt later dit jaar terug als topman van technologiebedrijf Apple. Onder Cook, die in 2011 de overleden oprichter Steve Jobs opvolgde, was Apple een tijdje het meest waardevolle bedrijf ter wereld. Cook introduceerde meerdere producten, waaronder ook de clouddienst iCloud. Toch klinkt er ook kritiek: onder Cook verloor Apple de strijd om dominantie in kunstmatige intelligentie. De 50-jarige John Ternus moet daar als nieuwe topman verandering aan brengen; al staat ook hij staat niet bekend als man van wijdse vergezichten en is meer een pragmaticus.

Samenstelling **Sjoerd Klumpenaar** Foto's: **Getty Images, ANP**

Advertentie

OUR BANK THE BANK FOR FOOD SECTOR LEADERS HUNGRY FOR WHAT'S NEXT

To be competitive in today's food sector demands continuous innovation. We support our partners in staying a step ahead, by combining industry insights, financing solutions and strong connections across the value chains.

RABOBANK.COM/WHOLESALE

de coöperatieve Rabobank

DIGITALE AUTONOMIE

Rijk voegt StackIT toe aan het menu

Om iets minder afhankelijk te zijn van Amerikaanse clouddiensten, gaat de rijksoverheid zakendoen met de 'Lidl-cloud'.

Marloes de Koning
AMSTERDAM

Een Lidl-supermarkt in Drumettaz Clarafond in Frankrijk. FOTO ANP

Na De Nederlandsche Bank (DNB) gaat ook de rijksoverheid in zee met de Duitse cloudaanbieder StackIT. Dat is een onderneming van het moederconcern van supermarktketen Lidl, die de afgelopen jaren snel groeit. Het gaat om een zogenaamd raamcontract, daarmee wordt StackIT toegevoegd aan de lijst leveranciers van clouddiensten die kunnen worden gebruikt door de rijksoverheid.

Tot nu toe wordt de meeste cloudruimte voor de landelijke overheid ingekocht bij de grote bekende aanbieders, zoals Microsoft, Google en AWS (Amazon). Maar daar is kritiek op, omdat het Nederland afhankelijk maakt van Amerikaanse bedrijven, die deels onder Amerikaanse wetgeving vallen.

De organisatie die voor ministeries met IT-dienstverleners onderhandelt (SLM Rijk) heeft ook raamcontracten met IBM, RedHat, Oracle (alle drie Amerikaans), KPN (Nederlands) en SAP (Duits). Daar komt het eveneens Duitse StackIT dus bij. Dat wil dus niet zeggen dat allerlei overheidsdiensten daar opeens naar over stappen (ze hebben ook lopende contracten), maar dat kán dus wel.

De nieuwe staatssecretaris voor Digitale Economie en Soevereiniteit, Willemijn Aerdts zegt in het persbericht: „Digitale autonomie betekent dat we zélf keuzes kunnen maken in een divers aanbod van aanbieders. Dus is het belangrijk dat we de Europese markt stimuleren. Dat doen we met deze overeenkomst, waarmee rijksorganisaties onder goede voorwaarden gebruik kunnen maken van clouddiensten van een Europese aanbieder."

Een van die voorwaarden is nadrukkelijk dat het contract kan worden ontbonden als er een verandering van eigenaar is. Dus als StackIT bijvoorbeeld wordt verkocht aan een Amerikaans of Chinees bedrijf. Schwarz Digits, waar StackIT onder valt, is een interessant maar ook nogal gesloten bedrijf. Dat geldt overigens voor het hele Lidl-concern. De *Financial Times* had in 2024 een van de schaarse interviews met een leidinggevende. Daarin staat dat Schwarz Digits in 2023 al een omzet had van bijna twee miljard euro en 7.500 man in dienst.

'Retail-dna'

Een maand geleden was de CTO (het hoofd techniek) van StackIT een van de sprekers op een congres in Rotterdam. Stephan Ilaender vertelde daar over de ontstaansgeschiedenis van deze cloudtak van Lidl. Het bedrijf begon in 2021 met de bouw van een eigen cloud (datacenters dus) uit frustratie over wat *'vendor lock-in'* wordt genoemd. Vrij vertaald: als je eenmaal klant bent bij een ict-dienstverlener kun je daar bijna niet meer weg, doordat je met je eigen software als het ware vastgeketend zit aan de voor die leverancier specifieke software.

„We hebben retail-dna", zei hij toen. „We denken dat je altijd weg moet kunnen lopen van een tafel bij onderhandelingen. Dat kan niet als je de prijsverhogingen van de grote hyperscalers moet slikken. Dus ons idee was: zelf bouwen."

Het bedrijf heeft onder meer een samenwerking met Google. Idee is daarbij dat klanten wel de kantooromgeving van Google kunnen gebruiken, maar op een manier waarop de data niet met Google wordt gedeeld.

Advertentie

nrc webwinkel›

Weekdeals

GELDIG T/M 26 APRIL 2026

Bekijk alles

FLINQ
Steelstofzuiger

ADVIESPRIJS FABRIKANT
159,95
119,99

PAST AUTOMATISCH ZUIGKRACHT AAN

› 35 kPa zuigkracht; ideaal voor elk type ondergrond
› Lange accuduur, wendbaar en lichtgewicht
› Bekijk meer FlinQ producten online

LENCO
Muzieksysteem

ADVIESPRIJS FABRIKANT
299,00
179,00

MET DAB+, CD, MP3 EN BLUETOOTH

› Elegante combinatie van klassiek hout en modern wit
› Ook geschikt als wekker en draadloos oplaadpunt
› Bekijk meer Lenco producten online

DE WITTE LIETAER
Badtextiel

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
14,95
6,95

GEMAAKT VAN HOGE KWALITEIT KATOEN

› Heerlijk zacht, vochtabsorberend en slijtvast
› Keuze uit o.a. handdoeken, washandjes en badlakens
› Bekijk meer De Witte Lietaer producten online

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/weekdeals

BRANDSTOFSCHAARSTE

Klimaatbeleid kabinet van twee kanten onder vuur in Tweede Kamer

Meer verduurzamen óf groene ambities afzwakken: de Tweede Kamer trekt uiteenlopende lessen uit de energiecrisis.

Rosa Uijtewaal
DEN HAAG

Bouw van **windmolens** in de Flevopolder. Het kabinet komt nadrukkelijk ook verduurzamingsmaatregelen. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

Geënterde vrachtschepen, zeeblokkades en een broos staakt-het-vuren. In de Straat van Hormuz zal het maanden kosten om de zeemijnen te ruimen, meldde het Amerikaanse ministerie van Defensie donderdag. Iran maakte diezelfde dag bekend de eerste tolheffing van langsvarende schepen te hebben geïnd.

Bijna twee maanden na de Amerikaans-Israëlische aanvallen op Iran blijkt het een achterhaald idee dat de wereldeconomie relatief ongeschonden van de schrik kan bekomen. Voorlopig, zo dringt door, houden de ontwikkelingen in de Straat van Hormuz de mondiale energiemarkten in hun greep. En krijgt Europa, vier jaar na de Russische inval in Oekraïne, opnieuw te maken met een energiecrisis.

Deze week bleek dat het kabinet sterk rekening houdt met een lange crisis. „De vraag is niet of we nu een korte en felle crisis kunnen opvangen, zoals in 2022", zei premier Rob Jetten (D66) woensdag in de Tweede Kamer. „De vraag is of we een crisis kunnen opvangen die naar alle waarschijnlijkheid langer gaat duren en die structureel kan doorwerken in onze economie en inflatie."

Het was nodig om te „doseren", aldus Jetten. Ofwel, niet alle financiële buffers erdoorheen jagen in de eerste maanden van een zich nog ontwikkelende oorlog. Zo schoof de premier de keuze om grootschaliger in te grijpen vooralsnog voor zich uit.

Fossiele afhankelijkheid

De regering lijkt de crisisrespons van 2022, toen het kabinet-Rutte IV (uiteindelijk) miljarden uittrok om de prijsschokken voor burgers te dempen, niet te willen herhalen. De huidige regering spreekt over het afbouwen van de „fossiele afhankelijkheden" in ons energiesysteem. In het steunpakket van 950 miljoen euro dat het kabinet deze week bekendmaakte, zaten nadrukkelijk ook verduurzamingsmaatregelen.

Zo wil het kabinet het inruilen van een brandstofauto voor een elektrische auto stimuleren en komt er extra geld voor goedkope leningen voor het isoleren van je huis. Ondernemers die investeren in duurzame energie of energiebesparing krijgen een groter fiscaal voordeel.

Het leidde tot geërgerde reacties van rechtse partijen als JA21, SGP en BBB deze week, die in het steunpakket van het kabinet een „anti-fossiele, groene agenda" zagen. Vooral de VVD werd daar fel op aangevallen. Volgens ex-PVV'er Gidi Markuszower had de VVD een kans om het coalitieakkoord open te breken en minder „miljarden" aan „die klimaatonzin" uit te geven.

Stroomnet vol

Uit de huidige energiecrisis trekt de Tweede Kamer grofweg twee conclusies. Er klinkt een roep om sneller en grootschaliger te verduurzamen én een pleidooi om de groene ambities af te zwakken en heil te zoeken in andere, fossiele energiebronnen. Want, zeggen vooral rechtse partijen, de Nederlandse verduurzamingsambities lopen tegen hun praktische grenzen aan.

Deze week werd duidelijk dat in delen van Utrecht vanaf 1 juli een voorlopige stop op nieuwe aansluitingen op het stroomnet geldt. Deze tegenvaller hing al langer in de lucht en raakt onder andere nieuwe woningbouwprojecten of huishoudens die een zwaardere aansluiting willen. Het net zwaarder belasten en pogingen om flexibeler gebruik van het bestaande stroomnet te stimuleren, kon de stop niet voorkomen.

Is de tijd aangebroken dat verduurzamen simpelweg niet sneller kan? Somberen is niet nodig, vindt Sanne de Boer, specialist energietransitie van de Rabobank. „Er zijn vast dingen die even niet kunnen, maar veel kan nog wel." Veel mensen kiezen voor een zwaardere stroomaansluiting als ze willen verduurzamen, zegt zij, maar op een standaardaansluiting kan je

> In zowat elke Europese hoofdstad zoemt het rond: strategische autonomie is het devies

óók prima elektrisch koken, een warmtepomp nemen of zelfs een laadpaal installeren. Ook in Utrecht dus, zegt De Boer.

Dat zit zo: een reguliere aansluiting kan maximaal 8 kilowattuur stroom aan. Voor veel laadpalen thuis geldt een maximum van 11 kW. „Je kunt dus niet met een gewone aansluiting met het maximum van 11 kW je auto laden, maar wel met 6 kW en dan hou je nog wat over voor ander huishoudelijk gebruik. Het kan dus, maar je doet langer over het laden."

Hetzelfde geldt, zegt De Boer, voor warmtepompen. Mensen kiezen vaak voor warmtepompen die veel meer vermogen hebben dan hun huis nodig heeft. „Vergelijk het met stofzuigers vroeger. Meer vermogen is beter, was het idee. Die waren dan niet harder aan het zuigen, maar produceerden gewoon heel veel warmte."

Hypotheekaanvragen

Door de huidige energiecrisis is de politieke focus op verduurzaming terug van weggeweest. Plots staat de energie die Nederland importeert en verbruikt weer volop op de agenda in Den Haag. Ook burgers zijn er druk mee: in maart kwamen fors meer hypotheekaanvragen voor het verduurzamen van een woning, meldde hypotheekbemiddelaar De Hypotheker vrijdag.

Toch zal moeten blijken of deze energiecrisis er ook toe zal leiden dat Nederlanders op de langere termijn meer zullen verduurzamen, zegt De Boer. „Nu kijken huishoudens om zich heen naar opties, maar toen de energieprijzen na 2022 weer zakten, viel die vraag ook weer wat terug." Door de mondiale verstoring van handelsketens en hogere rentes, worden de materialen en financiering van duurzame projecten óók duurder.

De hernieuwde aandacht voor verduurzaming sluit aan bij de oproep die deze week vanuit Brussel klonk. „Opnieuw betalen onze burgers de prijs van onze afhankelijkheid", zei Teresa Ribera, Eurocommissaris voor mededinging en medeverantwoordelijk voor de Europese klimaatplannen. „Er is geen alternatief voor de Green Deal voor onze [economische] veiligheid en concurrentiekracht."

Wat de aanvliegroute ook is - meer kernenergie, eigen gaswinning of windmolens - de noodzaak dat Nederland, en in het verlengde Europa, minder afhankelijk wordt van de toevoer van buitenlandse energie dringt door. Overal in Europese hoofdsteden zoemt het rond. Strategische autonomie, dát is de beste les die uit deze energiecrisis getrokken kan worden.

Advertentie

nrc webwinkel

AJEN

Verfijnde handverzorging

Geïnspireerd door de natuur

Adviesprijs van 51,- 42,95

› Hervulbare glazen fles met twee unieke handzeep- geuren (2 x 450 ml)
› In Nederland gemaakt, met 98% ingrediënten van natuurlijke oorsprong
› Vrij van parabenen, siliconen, microplastics en minerale oliën

Breng rust en verfijning in je dagelijkse ritueel met Ajen. Geïnspireerd door de kalmerende kracht van de natuur ontwikkelt Ajen home- en bodycare die niet alleen mooi is om te zien, maar ook bewust is in gebruik. Elk detail is doordacht: van de tijdloze, hervulbare glazen fles tot de zorgvuldig opgebouwde geuren die uitnodigen tot een moment van aandacht. De handzeep wordt in Nederland geproduceerd en bestaat voor 98% uit ingrediënten van natuurlijke oorsprong. Verrijkt met extracten van vijg is de handzeep mild voor de huid en effectief in gebruik, volledig vrij van parabenen, siliconen, microplastics en minerale oliën. De set bestaat uit een hervulbare glazen fles met stalen pomp en twee verfijnde handzeepgeuren: de frisse, kruidige Citruspeper en de houtige, warme Wilderloof, elk van 450 ml.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/ajen

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht NRC mee bij een bedrijf. Deze week: mbo-vakschool Nimeto

De kantine is de centrale ontmoetingsplek van de school", zegt Nimeto-merkregisseur Lauren Zerb. „Iedereen hier zit door elkaar, studenten, leraren. FOTO ROSALIE VAN DER DOES

'Breng Broodje Kroket Terug' stond op de posters in mbo-vakschool Nimeto

Naam bedrijf: Nimeto Vakschool
Locatie: Utrecht
Branche: Onderwijs
Jaaromzet: nvt
Aantal werknemers: 200
Kosten lunch: Gesmeerd broodje is 3,25 euro

Door een haag van vapende jongeren lopen we de mbo-vakschool Nimeto in. We moeten ons melden bij de receptie. We hebben een afspraak met 'merkregisseur' Lauren Zerb. De moederlijke receptioniste zet kordaat twee Nimeto-mokken op de balie. „Zo, hier om de hoek kunnen jullie lekker zelf koffie pakken, limo, thee wat je maar wil. Gratis". Ze wenst ons „heel veel plezier", Lauren komt er zo aan.

In de kantine staan inderdaad net om de hoek een koffieautomaat en een roestvrijstalen limonadedispenser. Een meisje vult haar 2-literveldfles met elderflowersmaak en prikwater. Merkregisseur Lauren Zerb (56) - geföhnde haren, paars gewaad - heeft ons gevonden. „We doen hier niet aan wegwerpbekers," zegt ze wijzend op onze koffiemokken. Een jaar geleden besloot de school alle kartonnen bekers in de ban te doen. Lauren: „Studenten krijgen in hun eerste jaar een waterfles en herbruikbare koffiebeker, bezoekers een koffiemok". Ook de blikjes frisdrank verdwenen uit de kantine en de automaten. De gratis limonadetap, zonder suikers, kwam ervoor in de plaats.

„Iedereen hier zit door elkaar, studenten, leraren. De kantine is de centrale ontmoetingsplek van de school", zegt Lauren. We lunchen vandaag mee met Lauren en de algemeen bestuurder van de school: Henk. We mogen ook alle studenten aanspreken. Volgens Lauren is de school „heel open". Bestuurder Henk heeft zelfs vorig jaar zijn kantoor opgegeven, hij vergadert meestal in de kantine. Gewoon tussen de studenten: „Henk is een hele vrije man".

Henk Vermeulen (62) stelt niet teleur. Ondanks zijn grijze overhemd straalt Henk het type vrije man uit. We krijgen een brede lach en een grote hand en lopen samen met hem naar het buffet. Er is veel keuze. Gesmeerde broodjes, een saladebar, vier smaken instant noedels, kaas- en frikandelbroodjes en een tray met dikke plakken grilworst. Henk neemt alleen een Vifit rood fruit. „In de loop van het schooljaar kom ik altijd aan. Dus probeer ik het te beperken door het gewoon bij m'n Vifitjes te houden". Henk is nu vijf kilo zwaarder dan in september: „Dat gaat elk jaar zo".

De in het vet zwemmende plakken grillworst deden Henk wel even twijfelen. „Normale mensen komen aan in de vakantie, bij mij is het andersom."

> *'Een broodje kroket is meer dan voedsel. Het is cultuur. Het is motivatie', staat bij de studentenpetitie in de kantine*

Lauren eet een blauw gekookt ei uit de hand. „We proberen een gezonde school te zijn. Zo gezond als mogelijk, maar zonder te betuttelen," zegt Lauren. Het broodje kroket verdween onlangs toch van het menu. Daar was een student het niet mee eens. Lauren: „Opeens hingen er door de school overal posters: 'Breng Broodje Kroket Terug'". Wie er achter de actie zit, weten de docenten niet. „Ik hoorde een meisje van Media en Communicatie", zegt Henk. Als we meer willen weten moeten we bij de baas van de kantine zijn: Danny. Op een prikbord hangt een poster met een kroket en een qr-code. We scannen. 186 studenten ondertekenden de petitie al. Vermoedelijk door de wervende tekst van de getalenteerde student.

'Red het broodje kroket! Onze kantine heeft besloten dat het broodje kroket te ongezond is. Ja, je leest het goed: te ongezond. Blijkbaar zijn wij studenten bedoeld om te overleven op lucht, sla en stress. Voor velen is dit niet zomaar een snack, maar een stukje culinaire traditie dat zorgt voor betaalbare, snelle en vooral lekkere energie tijdens een drukke dag. Het verdwijnen van het broodje kroket laat een gat achter in het assortiment én in de harten van vele liefhebbers.

Maar wij zeggen: nee. Een broodje kroket is meer dan voedsel. Het is cultuur. Het is motivatie. Door deze petitie te tekenen eis jij het recht op een degelijk, knapperig, goudbruin broodje kroket. Niet omdat het moet, maar omdat het kan. En omdat wij studenten recht hebben op voedsel dat onze ziel voedt, niet alleen onze vitamines.'

Danny Zaajer (55) weet wie het is. Fleur. „Ik ken iedereen hier, de kantine is mijn huiskamer." Danny vindt het „prachtig mooi", de petitie. Het broodje kroket komt terug.

Emma Vos

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

VIJF VRAGEN OVER **KLIMAATCONFERENTIE**

Op deze klimaattop mag het wél gaan over het einde van olie en gas

Omdat het maar niet lukt op reguliere klimaattoppen te onderhandelen over fossiele brandstoffen, heeft Colombia met hulp van Nederland een eigen conferentie over het onderwerp georganiseerd. Hoe maak je een einde aan het gebruik van olie en gas?

De Colombiaanse milieuminister Irene Vélez Torres. Wat haar betreft is de klimaatconferentie die haar land samen met Nederland organiseert de eerste van vele. FOTO FERNANDO VERGARA/AP

Advertentie

BIJZONDERE REIZEN

E: info@zadkinemedia.nl - T: 010 - 436 91 24

THUISKOMEN AAN DE ANDERE KANT VAN DE WERELD

Ontwerp samen met Little America úw op maat gemaakte reis naar Canada

Dat gevoel van thuiskomen en van fijne mensen om u heen. Van ontvangen worden met een glimlach en overnachten in bijzondere accommodatie, midden in de natuur. Maak kennis met de cultuur en beleef Canada door de ogen van de vriendelijke locals.

Met Little America wordt uw reis nooit zomaar een vakantie, het wordt een ervaring. Neem nu nog contact op en kijk samen met onze reisadviseurs hoe we uw droomreis kunnen samenstellen.

Een unieke reis, naar uw wensen

- Lokale kennis en ervaring
- Kleinschalige accommodaties
- Uitgekiende reisroutes
- Een ontspannen reistempo

Little America

www.littleamerica.nl
T. 030-760 7337

© John S D Jones

VAAR VOORDELIG LANGS DE NOORSE KUST MET HURTIGRUTEN

Boek de mooiste zeereis ter wereld nu met € 600 korting of een voordeeltarief voor een willekeurige hut, zonder single toeslag!

Ontdek Noorwegen tijdens een 12-daagse zeereis onder de middernachtzon. Je vliegt rechtstreeks vanuit Amsterdam en kunt tijdens de hele reis rekenen op ervaren Nederlandstalige begeleiders. De authentieke Hurtigruten postboot vaart de kust af langs meer dan 65 havens, door de majestueuze Hjørundfjord en langs de schilderachtige Lofoten- en Vesterålenarchipel. Wie wil kan een voordelig excursiepakket boeken met gegidste stadswandelingen, een bezoek aan de Noordkaap en meer!

12-daagse zeereis o.b.v. 2 personen
Vanaf € 2745 p.p.
Afreisdata zijn: 07 en 18 mei.

- Nederlandstalig begeleid
- Rechtstreekse vluchten
- Spectaculaire Noorse kust
- Voordelig excursiepakket

NORDIC De Scandinaviëspecialist

www.nordic.nl
T. 085 580 0450

ONTDEK PERU PER HUURAUTO IN UW EIGEN TEMPO

Verken Peru tijdens een selfdrive: door de Andes, langs dorpen en het Incarijk tot aan Machu Picchu

Deze 15-daagse rondreis door Peru met huurauto laat u het land in eigen tempo ontdekken. U rijdt door dorpen, over hoge berggassen en langs indrukwekkende Andeslandschappen. Onderweg bezoekt u Arequipa, de Colca Canyon en het Titicacameer. De reis eindigt in het hart van het Incarijk, in Cusco en bij Machu Picchu, een van de meest bijzondere plekken van Zuid-Amerika.

15-daagse rondreis Peru met huurauto
Vanaf € 6.510,- p.p.

- Zelf rijden door Peru
- Andes en bergpassen
- Hoogvlaktes en Titicacameer
- Hart van het Incarijk

Sapa Pana Travel
100% Latijns-Amerika

sapapanatravel.nl/media
073 610 6204

Paul Luttikhuis
AMSTERDAM

Het duurde bijna dertig jaar voordat de grote boosdoener eindelijk werd benoemd: pas in de slotverklaring van de 28ste klimaattop in Dubai (2023) stond de eerste voorzichtige oproep om de mondiale energievoorziening 'weg te bewegen' (*transitioning away*) van het gebruik van alle fossiele brandstoffen, en dus niet alleen van steenkool.

De frustratie daarover groeit en was voor Colombia vorig najaar aanleiding om het voortouw te nemen voor een eigen conferentie over fossiele brandstoffen. Colombia vroeg Nederland als mede-organisator. De conferentie, in de Colombiaanse kustplaats Santa Marta, begon afgelopen vrijdag en duurt tot woensdag. Voor de laatste twee dagen zijn ook ministers uit deelnemende landen uitgenodigd.

1 Waarom een aparte conferentie over fossiele brandstoffen, daar is toch de jaarlijkse klimaattop voor?

Zeker, de klimaatwetenschap beschouwt het gebruik van fossiele brandstoffen als veruit de belangrijkste oorzaak van de opwarming van de aarde. Daarom is het raar dat daarover op klimaattoppen nooit is onderhandeld. Grote olieproducerende landen weigeren - onder aanvoering van Saoedi-Arabië - het thema op de agenda te zetten. Het was daarom bijna een wonder dat in Dubai in 2023 'wegbewegen' van fossiele brandstoffen werd opgenomen in een lijst met manieren waarop landen kunnen bijdragen aan een „diepe, snelle en duurzame reductie van de uitstoot van broeikasgassen". Wat 'wegbewegen' precies inhoudt, weet niemand. En op de twee klimaattoppen na Dubai mocht daarover niet verder worden gesproken.

In Colombia kan dat nu dus wel, maar de conferentie moet geen concurrent worden van de klimaattoppen. Er wordt niet onderhandeld over concrete doelstellingen. De bijeenkomst is bedoeld om te inventariseren hoe de wereld minder afhankelijk kan worden van steenkool, olie en gas. Wat zijn de blokkades? Welke hulp hebben ontwikkelingslanden nodig om hun energiesysteem te verduurzamen? Hoe kunnen olieproducerende landen hun economie versterken als ze geen olie (en gas) meer winnen? Waarom worden fossiele brandstoffen nog steeds gesubsidieerd?

Inmiddels hebben meer dan vijftig landen zich aangemeld. Gezamenlijk zijn ze verantwoordelijk voor 30 procent van de mondiale vraag naar fossiele brandstoffen en 20 procent van de mondiale productie. Behalve nationale overheden zijn ook regionale overheden en individuele politici, klimaatwetenschappers en economen, inheemse volkeren en milieugroepen, bedrijfsleven en vakbonden uitgenodigd om mee te praten. Deelnemers zijn vooraf gescreend op eventuele belangenverstrengeling met de fossiele industrie.

2 Speelt deze conferentie geen enkele rol in de mondiale klimaatonderhandelingen?

Toch wel. Hoewel het onzeker is of er een gezamenlijke slotverklaring komt, zullen Colombia en Nederland op de klimaattop in Turkije aan het einde van het jaar wellicht rapporteren over de conferentie. Als het aan de Colombiaanse milieuminister Irene Vélez Torres ligt, blijft het niet bij deze ene conferentie. Tegen de website *Climate Home* zei ze: „We moeten eerlijk zijn over de uitdagingen die gepaard gaan met het verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen." Ze hoopt dat de conferentie de moeizame onderhandelingen op klimaattoppen nieuw leven kan inblazen.

Ook de landen en maatschappelijke organisaties achter het Fossil Fuel Treaty Initiative zijn op de conferentie vertegenwoordigd, hoewel lang niet alle deelnemende landen zich achter dit initiatief hebben geschaard, ook Nederland niet. Het initiatief bepleit 'non-proliferatie' van fossiele brandstoffen, dat wil zeggen een verbod op uitbreiding van de winning van kolen, olie en gas. Een juridisch bindend verdrag moet daarbij helpen.

Volgens Tzeporah Berman, een van de oprichters van dit initiatief, zijn klimaattoppen totaal vastgelopen. „Jaar na jaar zien we hoe deze impasse leidt tot vertraging van zinvolle actie met betrekking tot de fossiele brandstofvoorziening", zei ze in *The Guardian*. Peter Newell, hoogleraar internationale betrekkingen aan de universiteit van Sussex en pleitbezorger van het initiatief, hoopt dat de conferentie laat zien dat er „geen weg terug" is.

André Corrêa do Lago, voorzitter van de klimaattop afgelopen november in Brazilië, zal de conferentie gebruiken voor zijn mondiale 'routekaart' voor het afbouwen van fossiele brandstoffen. Meer dan tachtig landen schaarden zich in Brazilië achter het idee om de discussie over zo'n routekaart te openen, maar grote olie- en gaslanden hielden dat tegen. Daarop besloot Corrêa do Lago het zelf te doen. Hij wil zijn voorstel presenteren op de klimaattop in Turkije.

> Inmiddels hebben meer dan vijftig landen zich aangemeld voor de conferentie in Colombia

3 Is het niet gek dat gastland Colombia olie produceert én ervoor pleit om daarmee te stoppen?

Antonio Hill van het Natural Resource Governance Institute (NRGI), een internationale organisatie die zich inzet voor het verantwoord beheer van natuurlijke hulpbronnen in ontwikkelingslanden, is niet verbaasd. De Colombiaanse gas- en olievoorraden zijn beperkt en de kosten van winning zijn hoog. „Ze kunnen het zich helemaal niet veroorloven om af te wachten", zei hij onlangs tegen Climate Home.

In 2023 kondigde Colombia aan een einde te maken aan het uitgeven van nieuwe vergunningen voor steenkool- en oliewinning. Eind vorig jaar werd het officieel van kracht. Het is een gedurfd besluit want de productie van olie en gas is volgens het IMF goed voor 4 procent van Colombia's bbp en zo'n 10 procent van de belastinginkomsten. Het besluit, een verkiezingsbelofte van de linkse president Gustavo Petro, stuitte op veel weerstand. Parlementsvoorzitter Roy Barreras noemde de energietransitie weliswaar noodzakelijk, maar niet in het tempo dat de regering wilde. Volgens oud-president Iván Duque pleegde het land „politieke en economische zelfmoord".

Colombia is dus verder in het afbouwen van fossiele afhankelijkheid dan andere producenten op de conferentie. Canada heeft geen plannen om de winning van zijn vervuilende teerzandolie te verminderen. De Australische regering gaf de laatste jaren tientallen vergunningen uit voor nieuwe steenkoolprojecten. Noorwegen vindt dat het op een relatief schone manier olie en gas wint en ziet daarom geen aanleiding de productie te reduceren. Brazilië, Mexico, Nigeria en Angola willen de productie van fossiele brandstoffen zelfs opvoeren.

4 Waarom is juist Nederland door Colombia gevraagd als medevoorzitter?

Dat is minder vreemd dan het misschien lijkt, ook al kwam de uitnodiging op het moment dat Nederland een van de minst klimaatvriendelijke kabinetten had uit zijn geschiedenis. Op klimaattoppen was de afgelopen jaren weinig te merken van bescheiden ambities in eigen land. En Colombia wilde de conferentie graag samen organiseren met een land uit het mondiale Noorden. Daar komt bij dat Nederland op de klimaattop in Dubai (2023) het initiatief lanceerde voor COFFIS, een coalitie van inmiddels zeventien landen die zich inzetten voor het uitfaseren van subsidies op fossiele brandstoffen (in dat jaar ging het om een bedrag van meer dan 1.000 miljard dollar).

Op de conferentie is fossiele subsidie een belangrijk thema. Veel landen willen van die subsidies af, maar in de praktijk gebeurt dat nog nauwelijks. Volgens Hilde Stroot, die namens OxfamNovib de conferentie bijwoont, is het tijd om plannen nu eindelijk eens om te zetten in ambitieuze acties. Dat geldt voor Nederland, maar ook voor de Europese Unie. „Van eurocommissaris Wopke Hoekstra [Klimaat] verwachten we in Santa Marta, of in ieder geval op korte termijn, een routekaart die de afbouw in de EU vormgeeft", aldus Stroot.

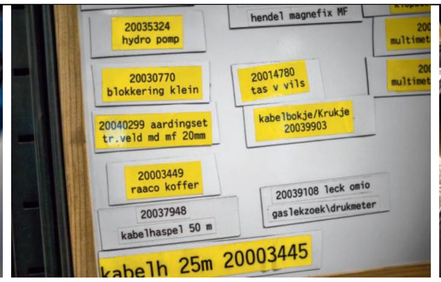
> Colombia kan het zich helemaal niet veroorloven om af te wachten
>
> **Antonio Hill**
> Natural Resource Governance Institute

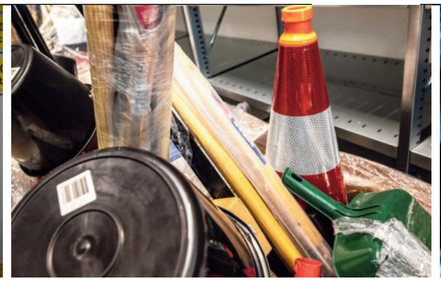
5 Gooit de energiecrisis als gevolg van de oorlog tegen Iran geen roet in het eten?

Net als tijdens de energiecrisis die volgde op de Russische inval in Oekraïne, dreigt klimaat momentum te verliezen door de oorlog in Iran. Veel landen zijn geneigd om, zo nodig met extra financiële ondersteuning, nu eerst de toevoer van fossiele brandstoffen veilig te stellen. Tegelijkertijd laat de crisis goed zien wat dat betekent. „Natuurlijk konden we niet voorzien dat er een oorlog zou uitbreken", zei minister Vélez Torres onlangs in *The Guardian*. „Maar we waren ons al wel bewust van de problemen die de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen met zich meebrengt. Deze conferentie komt op het best mogelijke moment."

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

Jos Boerhof stelt de **gereedschappen** samen voor monteurs. Gecontroleerd gereedschap wordt opgeborgen in stellingkasten.

REPORTAGE **VERGRIJZING**

Het stroomnet is vol, technici zijn schaars. Dus blijft Jos Boerhof (68) werken

Terwijl het stroomnet uit zijn voegen barst en flink uitgebreid moet worden, dreigen veel monteurs met pensioen te gaan, ziet netwerkbedrijf Alliander. Het bedrijf vergemakkelijkt daarom het doorwerken na de AOW-leeftijd.

Door **Ingmar Vriesema** Fotografie **Dieuwertje Bravenboer**

Zo ongeveer niemand bij netbeheerder Liander is zo ervaren als **Jos Boerhof** in het nalopen van de inhoud van aardingskoffers, van dummyzekeringen tot aardingsgarnituur.

APELDOORN

In een grote Apeldoornse loods langs de A50 kiepert Jos Boerhof (68) een tas om met gebruikt gereedschap. Inbussleutels vallen eruit, kabelhakmessen, kabelscharen, een spanningstester, een striptang, dopsleutels. Hij raapt ze stuk voor stuk op, checkt of het gereedschap naar behoren werkt, poetst het op en deponeert het in de juiste rode bak in één van de tientallen stellingkasten. Klaar voor hergebruik zodra monteurs een nieuwe set nodig hebben. De afdeling ‘circulair’ van netbeheerder Liander, daar werkt hij. Keurder van acculaders, controleur van decoupeerzagen. Hij loopt naar zijn werkblad, legt zijn hand op een rood koffertje en zegt: „En dit is mijn kindje.” Want eigenlijk is zo ongeveer niemand bij Liander zo ervaren als Jos in het nalopen van de inhoud van deze rode aardingskoffers, van dummyzekeringen tot aardingsgarnituur.

„Geachte heer Boerhof, hiermede berichten wij u, dat u op 15 maart 1977 in onze dienst kunt treden als bedradingsmonteur”, aldus de Provinciale Gelderse Elektriciteits Maatschappij (PGEM) bijna 49 jaar geleden in een schrijven aan de negentienjarige Jos. „U wordt aangesteld in tijdelijke dienst, waarbij het eerste jaar als een proefperiode geldt.”

PGEM bleek tijdelijker dan Jos’ dienstverband. In de jaren negentig ging het bedrijf op in Nuon, waarvan de netbeheertak zich eind jaren nul afsplitste onder de naam Liander. Jos werkte door, decennialang forenzend op zijn racefiets van zijn huis in Lobith naar zijn werk in Duiven of Arnhem, 30 à 50 kilometer per dag. Hij was bedradingsmonteur van schakelkasten (1977-2002), daarna aansluitingsmonteur (2002-2007) en vervolgens keurmeester van arbeidsmiddelen (2007-2025). In de lente van 2024, een jaar voor zijn pensionering, vroegen leidinggevenden of hij vanaf zijn 67ste niet een „paar dagen” per week wilde doorwerken. Ze vroegen het nog eens en nog eens. Jos wilde wel, hij houdt van zijn werk. Maart vorig jaar vierde hij het bereiken van zijn pensioengerechtigde leeftijd met feestjes thuis en op zijn werk. Twee weken later trad hij aan hier in het magazijn in Apeldoorn als reparateur en keurder, voor zijn 49ste jaar bij het bedrijf.

650 technici met pensioen tot 2035

We moeten meer actie ondernemen om oudere werknemers te behouden, besloot Landers moederorganisatie, netwerkbedrijf Alliander, een jaar geleden. De vergrijzing laat zich steeds sterker gelden: tussen nu en 2035 bereiken zo’n 1.300 werknemers van de netbeheerder hun pensioenleeftijd, onder wie 650 technici. Dat terwijl de energietransitie van gas naar elektrisch een enorme capaciteitsgroei van het stroomnet vereist en dus veel gaat vragen van de elektromonteurs van Liander. Deze week werd duidelijk dat het menens is: in de regio Utrecht is het stroomnet zo belast dat per 1 juli in delen van de provincie een unieke stop geldt op nieuwe netaansluitingen voor zowel bedrijven als burgers. De monteurs van Nederland moeten aan de slag: duizenden transformatorhuisjes erbij, duizenden extra kilometers aan elektriciteitskabels, nieuwe en grotere hoogspanningsstations. „Het streven,” zegt Ellen Evers-Welbergen (38), projectmanager flexibilisering in het team arbeidsmarktransformatie van Alliander, „is dat in 2028 à 2029 zo’n 10 procent van de gepensioneerde technici twee jaar blijft doorwerken.”

Over het stimuleren van doorwerken onder ouderen staat niets in het coalitieakkoord van D66, CDA en VVD. Om de AOW in tijden van vergrijzing betaalbaar te houden, beperkt het kabinet zich tot het plan de pensioenleeftijd te verhogen. Tot dusver zonder succes. Het plan maakte vakbonden woedend omdat het afwijkt van het pensioenakkoord van 2019. Ook de Tweede Kamer was kritisch en in de senaat, waar de coalitie het al moet stellen met slechts 22 van de 75 zetels, suggereerde nota bene een D66-senator dringend om met een alternatief op de proppen te komen.

Intussen neemt het aantal ouderen dat doorwerkt na het bereiken van de pensioenleeftijd al jaren toe. Eind 2016 bedroeg het aantal werkende, pensioengerechtigde ouderen 166.000. Eind 2019 stond de teller op 201.000, eind 2025 op 284.000, blijkt uit CBS-cijfers. En dan is er nog het onbenutte arbeidspotentieel: ouderen die misschien wel door willen werken als hun werkgever die keus beter zou faciliteren, bijvoorbeeld door het aanbieden van flexibeler werktijden of: door het de werknemer in kwestie simpelweg te vragen. In het rapport *Grijs potentieel* (2024) schatte ABN Amro dat aantal op nog eens 250.000. Jos Boerhof werd dus gevraagd. En hij zei ja. Hij wilde ook niet anders, na 48 jaar fulltime in één klap terug naar nul uur leek hem te drastisch: nooit meer op de zaak komen, geen collega’s meer zien, niks meer meekrijgen van het bedrijf. Zijn vrouw van begin zestig werkt ook nog, net als hun thuiswonende zoon van 22.

Hij zag zichzelf al zitten, alleen thuis. „Ik fiets graag. Ik wandel graag. Ik vis. Maar dat doe je geen zeven dagen per week.” Twee oudere collega’s op zijn voorlaatste afdeling, in Duiven, werkten na hun pensionering twee dagen per week door. Dat leek hem ook wel wat, hij koos voor de dinsdag en de woensdag. Hij begint vroeg, zoals hij altijd heeft gedaan. Vertrekt iets voor 06.00 uur ’s ochtends van huis (per auto, Apeldoorn is te ver fietsen), pikt een eveneens doorwerkende, pensioengerechtigde collega op in Zevenaar, begint om 07.00 uur en werkt tot even na 15.00. „En op woensdagmiddag zeg ik: jongens, prettig weekend!”

Online klussenbank

Bij Alliander werken inmiddels 65 ‘doorwerkers’. Van hen zijn er 41 eenvoudigweg in dienst gebleven, vaak in de rol die ze al vervulden maar dan met een nieuw, tijdelijk contract. Gemiddeld werken ze 24 uur per week; er zitten ook fulltimers bij. De andere 24 pensioengerechtigde werkenden kozen voor een flexibelere regeling die Alliander aanbiedt samen met een bemiddelingsplatform genaamd Doorwerker. Deze 24, onder wie Jos, zijn uit dienst getreden en met Doorwerker een overeenkomst aangegaan voor een aantal dagen per week, al dan niet in de baan die ze al hadden. „De formele werkgever-werknemer-relatie is voorbij, dus er is meer vrijheid”, zegt Wybe Schuitema (54), businessmanager bij Doorwerker. „Stel: je wilt twee maanden met een camper door Europa trekken, dan heb je geen vakantiedagen nodig.” Jos zegt: „Als ik deze week aankondig: volgende week ben ik er niet, dan is dat prima. Dan houden ze daar rekening mee in de planning.”

Sinds begin dit jaar bieden Alliander en Doorwerker 67-plussers een nog flexibelere optie: het aannemen van een tijdelijke klus. Leidinggevenden van Alliander plaatsen een opdracht in een ‘online klussenbank’ in de hoop op reactie van „ervaren oud-medewerkers”. Zo wordt nu een „veiligheidstoezichthouder middenspanning” gezocht, in Duiven en Amsterdam: „Jij bepaalt in overleg wanneer je inzetbaar bent.” Alliander heeft oudere werknemers tevoren naar hun behoeftes gevraagd, zegt Evers-Welbergen. „Klusgericht werken sprak hen erg aan. Zo van: hé, ik voel nu de ruimte om een opdracht te doen, en daarna ga ik weer van mijn vrije tijd genieten.” En, voegt ze toe: „Op deze manier houden wij natuurlijk expertise vast die anders misschien verloren gaat.”

> Woensdagmiddag zeg ik: jongens, prettig weekend!
>
> **Jos Boerhof**
> reparateur en keurder Liander

‘Hardnekkig stigma’ bij gemeenten

Schuitema noemt Alliander een „voorloper” in de energiesector én daarbuiten: ook bij andere bedrijfstakken moet volgens hem het idee nog „indalen” dat je pensioengerechtigden überhaupt kunt inzetten. Neem de gemeentelijke ambtenarij, zegt Schuitema, die hij goed heeft leren kennen als projectleider bij een ander initiatief, vorig jaar gelanceerd: de Doorwerkambtenaar. Schuitema signaleerde een „hardnekkig stigma” in gemeenteland, zegt hij: dat 67-plussers eenvoudigweg ‘oud’ zijn en daarom niet meer meetellen. „Telkens hoor ik: ‘67? Dan moet je toch met pensioen?’ Terwijl: de zestigers van nu zijn vaak heel fit”, zegt Schuitema.

„Het imago van oudere mensen op de Nederlandse arbeidsmarkt is vaak niet zo best”, zegt Ton Wilthagen, hoogleraar arbeidsmarkt aan Tilburg University. „Ze gelden als duur en niet-productief en er is vrees dat ze vaker ziek zullen uitvallen. Wat vergeten wordt: deze mensen zijn enorm ervaren. En oudere werknemers hoeven niet om half vijf hun werkdag af te sluiten om naar het kinderdagverblijf te gaan. Ze hebben ook geen snotterende kleine kinderen thuis.”

Het is de vraag hoelang werkgevers zich de aloude vooroordelen jegens ouderen nog kunnen veroorloven. Zie de grote aantallen werknemers die de komende jaren de AOW-leeftijd bereiken, van verpleegkundigen tot huisartsen, onderwijzers tot ambtenaren, rechercheurs tot elektromonteurs. Wilthagen: „Je hebt eigenlijk geen keus als werkgever. De arbeidsmarkt is krap. Waarom zou je dat potentieel niet benutten?”

Werknemers van Alliander krijgen stipt twee jaar voor hun AOW-leeftijd een automatische mail binnen. „Wist je dat je ook na je AOW-leeftijd kunt doorwerken?” lezen ze, en: „Lijkt dit je interessant? Ga in gesprek met je leidinggevende.” En die leidinggevende krijgt op dat moment ook zo’n mail binnen en leest: „Binnen onze organisatie vinden we het belangrijk om waardevolle kennis en kunde te behouden. Jij kunt het verschil maken door het gesprek aan te gaan.”

Evers-Welbergen: „We hebben gekozen voor een mail ‘al’ twee jaar van tevoren, want mensen denken natuurlijk vaak allang na over wat ze willen na hun pensioen. Wacht je te lang als werkgever, dan is de kans groot dat mensen al andere keuzes hebben gemaakt. Een lange reis of een paar vaste opa- en omadagen per week. Helemaal prima natuurlijk, maar je wilt voorkomen dat mensen zeggen: o, als ik dit had geweten, had ik het allemaal net iets anders ingericht.”

Soms functioneren werknemers ondermaats. Wat doet Alliander als ook zij de kans om door te werken na hun 67ste met beide handen willen aangrijpen? Is dat gebeurd? „Ja, dat speelt weleens”, zegt Evers-Welbergen zonder uit te weiden. „Feit blijft: doorwerken moet passend zijn voor zowel de werknemer als voor de werkgever. Het is geen recht maar een mogelijkheid.” Wel wat ongemakkelijk toch voor een werkgever, nee verkopen terwijl je uitvent dat je doorwerken zo op prijs stelt? „Jawel”, zegt ze, „maar zulke moeilijke gesprekken voeren leidinggevenden natuurlijk net zo goed als het gaat om iemands ontwikkeling en functioneren. Het hoort erbij. Zolang het gesprek maar respectvol verloopt.”

Het automatisch mailtje twee jaar voor zijn AOW kreeg Jos nog niet: dat is nieuw beleid. Maar zijn managers trokken hem wel aan z’n mouw en dat sterkte hem, zegt hij, in zijn plan te blijven. Ook op de werkvloer zelf is hij gewild. Michel Peelen (49), naaste collega hier in het magazijn, werkt sinds een half jaar voor Liander. Het samenstellen van gereedschappen voor monteurs doet hij „nog altijd onder begeleiding van ome Jos”, zegt hij zittend achter zijn werkblad. Want hoe gevaarlijk is die koperen uitsparing van 5 millimeter nou, tussen het kunststof kapje en de geïsoleerde kabel aan het eind van de arm van het aardingsgarnituur? Krijgen monteurs geen schok? „Joh, dat stukkie is eigenlijk nooit 5 millimeter, altijd minder”, zegt Jos. „Kan geen kwaad.”

Advertentie

FOTO FELIX SCHMITT

INTERVIEW **FRANK ELDERSON** BESTUURSLID ECB

‘We kunnen als ECB onze ogen niet sluiten voor klimaatverandering’

Als ‘klimaatpaus’ binnen de ECB-directie moet Frank Elderson verdedigen waarom klimaat- en natuurcrises invloed hebben op inflatie en bankentoezicht, en dus van belang zijn voor de Europese Centrale Bank. „Ik heb een ongelimiteerde hoeveelheid energie om dit steeds weer uit te leggen.”

Door **Eva Smal** Fotografie **Felix Schmitt**

FRANKFURT

Frank Elderson, de hoogste Nederlander binnen de Europese Centrale Bank, formuleert, als het bandje van de journalist loopt, heel precies. Volzinnen rollen eruit na korte denkpauzes. Is het bandje uit, dan komen de zinnen veel meer vanzelf uit de lange Nederlander die sinds 2020 lid is van het dagelijkse bestuur van de centrale bank. Zeker als het over klimaatzaken gaat - Elderson werd juist vanwege zijn groene profiel in 2020 voorgedragen bij de ECB.

Elderson bekleedt drie sleutelposities binnen de ECB-directie: hij stemt mee met het rentebeleid, is onderdeel van het banktoezicht, en is hoofd juridische zaken. Uit hoofde van dat laatste bewaakt hij het mandaat van de centrale bank. Waar gaat de ECB, die prijsstabiliteit als voornaamste opgave heeft, wel over, en waarover niet?

Volgens Elderson vallen klimaat- en natuurrisico’s daar wel onder. Maar niet iedereen vindt dat: zo zei het Belgische ECB-bestuurslid Pierre Wunsch vorig jaar nog dat centrale banken „weg moeten blijven van klimaatactivisme”.

Dat verklaart mede waarom Elderson zijn zinnen zo zorgvuldig vormt: wat hij *on the record* zegt, heeft invloed. Niet alleen over klimaat overigens: nu de prijsstabiliteit onder druk staat door de oorlog in Iran worden zijn woorden daarover ook op een weegschaal gewogen. Net als over banken: als bankentoezichthouder doet het ertoe hoe hij reageert op recente pleidooien om te dereguleren.

Er zijn mensen die zeggen: de ECB gaat niet over klimaat. Wat is dan uw antwoord?

„Nee, we zijn geen beleidsmaker. We maken geen klimaat- en natuurbeleid. Dat doen anderen, gekozen regeringen. Die hebben het klimaatverdrag van Parijs getekend. Die hebben tot een Green Deal besloten. Dat doen wij als centrale bank allemaal niet. Maar wij moeten er wel rekening mee houden. Wij gaan over prijsstabiliteit, financiële stabiliteit en gezonde weerbare banken. Wij kunnen die doelstellingen alleen behalen als we rekening houden met de klimaat- en natuurcrises.”

„We kunnen niet negeren dat door klimaatverandering de Rijn in 2022 acht weken niet bevaarbaar was, wat leidde tot een voedselprijsinflatie die 0,7 procentpunt hoger was. Als we ons daar geen rekenschap van geven, zouden we ons werk niet doen. Want dan zouden we een belangrijke factor die de inflatie bepaalt, willens en wetens negeren. Daar kan geen sprake van zijn, zeker niet nu droogtes en overstromingen steeds vaker en steeds heftiger zullen plaatsvinden.”

Dat de ECB geen klimaatbeleid maakt, betekent niet dat de bank zich stilhoudt over dat beleid van gekozen regeringen. Elderson greep bijvoorbeeld recent in een opiniestuk in de *Financial Times* nog de sluiting van de Straat van Hormuz aan om te pleiten voor verdere energietransitie. „Ik betoogde dat de Europese afhankelijkheid van fossiele energie risico’s oplevert voor prijsstabiliteit. Wij gaan niet over die afhankelijkheid zelf, maar het is wél onze taak om de implicaties ervan voor de inflatie te begrijpen en duidelijk te maken hoe beleidskeuzes van gekozen politici van invloed zijn op de mate waarin wij ons doel kunnen bereiken.”

Toezicht op banken

Elderson is als enige binnen de ECB-directie ook betrokken bij die andere taak van de ECB, het directe toezicht op de 112 grootste banken van Europa. Van het aparte toezichtbestuur is hij vicevoorzitter - hij is net herbenoemd tot eind 2028. Ook in dit bestuur wordt sinds een paar jaar, niet geheel toevallig sinds Eldersons aantreden, ruime aandacht gegeven aan de invloed van klimaat en natuur op de financiële instellingen, en ook dat vindt hij vanzelfsprekend.

„Banken moeten alle risico’s die voor hen relevant zijn in kaart brengen en op een goede wijze beheersen.” Door bijvoorbeeld bij meer risico’s meer buffers aan te houden; het zogenoemde kredietrisicomanagement van een bank. „Dus ook de risico’s die voortkomen uit de klimaat- en natuurcrises. Dus als banken hypotheekleningen verstrekken aan eigenaren van huizen die in gebieden staan die vaak overstromen, dan moeten ze dat meenemen. Als banken leningen verstrekken aan elektriciteitscentrales die zich koelen met rivierwater - en die rivier staat een aantal maanden te laag - dan moeten ze dat natuurlijk ook meenemen. Zo zijn er honderden voorbeelden.” Een voorbeeld van een natuurrisico voor een bank is de afname van biodiversiteit door pesticiden of stikstofdepositie, waardoor bijvoorbeeld voedselproductie bemoeilijkt wordt. Hierdoor kan een boerenbedrijf waar een lening aan is verstrekt, in de financiële problemen komen.

„We kunnen niet zeggen: alles wat te maken heeft met klimaat en natuur is politiek, daar sluiten wij onze oren en ogen voor. Dán zou men ons zeer terecht kunnen verwijten dat we onze taken niet goed uitoefenen.”

Er zijn ook mensen die zeggen: de ECB kan juist zelf meer doen tegen klimaatverandering. Een duale rente kan een optie zijn, waarbij banken voor een minder vervuilend project tegen een lagere rente kunnen lenen bij de ECB dan voor een ‘vies’ project.

„Ik begin weer even juridisch. Onze primaire doelstelling is prijsstabiliteit. Maar we hebben [volgens het EU-verdrag over de ECB] ook een secundaire doelstelling: zonder afbreuk te doen aan het eerste doel, en dit is een cruciale randvoorwaarde, moeten we ook het algemene economische beleid van de EU ondersteunen. En klimaat en natuur zijn daar zonder enige twijfel onderdeel van. Dus wij zijn juridisch verplicht daarmee iets te doen.

„Ik vat het altijd samen als ‘twee vliegen in één klap’. Als je prijsstabiliteit op twee manieren kan bereiken, maar één van die manieren draagt bij aan - in dit geval dan - de natuur- en klimaatdoelstellingen van de Europese Unie, dan moet je die kiezen.”

„We doen al heel veel. We nemen klimaat mee in onze economische modellen. Dat deden we eerst niet. En als een bank bij ons geld leent, dan moet die onderpand verstrekken.” Dat kunnen (bedrijfs)obligaties zijn, maar ook leningen. „Hoeveel waarde wij dat onderpand toekennen, daarin wordt meer of minder in lijn zijn met [het akkoord van] Parijs ook meegewogen.

„En we gaan dit jaar opnieuw evalueren hoe we ons monetaire beleid uitvoeren.” De ECB heeft in het verleden naast haar rentebeleid ook bredere instrumenten ingezet, zoals gerichte leningen aan banken en obligatieaankopen. Die zouden ook een rol kunnen spelen in klimaatsturing. „Als onderdeel van een evaluatie van ons monetaire raamwerk kijken we of soortgelijke instrumenten structureler kunnen worden ingezet zodat ze twee vliegen in één klap slaan.”

Dus duale rentes?

„Ik wil niet vooruitlopen op die discussies.”

Hoe doen banken het qua klimaat? Zelf verspreiden ze mooie klimaatverslagen, maar ngo’s als Milieudefensie zijn zeer kritisch. ING is zelfs voor de rechter gedaagd.

„Ik kan het niet over individuele banken hebben. Een hele korte samenvatting: er is serieuze voortgang geboekt in de afgelopen vijf, zes jaar.”

En waarin hebben ze voortgang geboekt?

„In het beheersen en in kaart brengen van hun klimaat- en natuurgerelateerde risico’s. In 2019 was nog maar 25 procent van de banken überhaupt begonnen met hier serieus naar kijken. Nadat wij als ECB duidelijk hadden gemaakt dat banken dat wel moesten doen, zagen we dat eind 2024 op twee banken na alle 112 banken die onder ons direct toezicht staan in ieder geval wel voldoende in kaart hadden gebracht welke risico’s ze lopen.” ECB heeft die twee banken, een Franse en een Spaanse, een dwangsom opgelegd. „Al die andere banken hebben dus binnen de deadline wel hun huiswerk gedaan. Ik heb ze daarvoor ook een compliment gegeven - het gebeurt niet vaak dat een toezichthouder dat doet.”

Maar ze zijn er dus nog niet?

„Je ziet dat banken nog niet alle risico’s in kaart hebben. Sommige hebben in een aantal landen waar ze actief zijn hun risicomanagement op orde, maar in andere landen niet. Sommige banken hebben gekeken naar gevolgen van klimaatverandering, maar niet naar die van afnemende biodiversiteit. Wat er nu moet gebeuren, is het been bijtrekken.”

Als een bank alle risico’s in kaart heeft, maar alsnog meer in kolen investeert, kunnen jullie dan bijsturen?

„Wij gaan niet over aan wie een bank leningen verstrekt of niet. Zolang de wet toestaat dat er kolen worden gedolven en een bank deze activiteiten nog wenst te financieren, dan kan dat. Maar dan willen wij wel zien hoe ze de risico’s daaromheen beheersen - ook qua reputatierisico’s en juridische risico’s.”

„Laten we wel wezen: die energietransitie gaat er komen. Nogmaals: niet omdat wij dat als ECB zeggen, maar omdat de politiek dat heeft besloten. Er worden de komende jaren honderden miljarden geïnvesteerd. Banken zullen daar een cruciale rol in spelen. Als er geen banken zouden zijn, zouden we ze nu moeten oprichten. Huishoudens, bedrijven, die moeten worden gefinancierd. Banken moeten hun rol kunnen blijven spelen in goede én slechte tijden. Daarom is het zo belangrijk dat ze de lessen uit de kredietcrisis blijven trekken: wees goed gekapitaliseerd, zorg dat je liquide bent, heb je risicomanagement op orde, je *governance*, dus de kwaliteit van je bestuur.”

> Het is goed dat mensen de echo van de kredietcrisis nog horen

Zijn die lessen getrokken? Menig Nederlander lijkt de indruk te hebben dat banken nog net zo risicovol zijn voor de samenleving als tijdens de kredietcrisis van 2008.

„Die crisis heeft grote sporen nagelaten. Ook bij mij: ik zat toen aan tafel als jurist van DNB [De Nederlandsche Bank]. Maar het is wel van belang om uit te leggen dat er sindsdien heel veel dingen, serieuze dingen, ten goede zijn veranderd. Banken zijn een stuk sterker dan toen, ook de Nederlandse.

„Dat was hard werk, dat ging niet vanzelf. Wetgevers en toezichthouders, en de banken zelf, hebben daarvoor gezorgd. Er is Europees toezicht gekomen - tijdens de kredietcrisis was het toezicht nationaal, ook op internationale banken, dat is rechtgetrokken. Er is een Europees resolutieraamwerk gekomen. Dat komt erop neer dat als een bank failliet gaat, niet primair de belastingbetaler daarvoor opdraait. Maar eerst de aandeelhouders en de kredietverschaffers, zoals het hoort.”

„Maar dat mensen de echo van de crisis nog horen, is wel goed. Want de lessen moeten we niet vergeten. Vertrouwen komt te voet en gaat te paard. En het galoppeerde toen de deur uit. Dat vertrouwen is stap voor stap teruggewonnen, dus het laatste wat we nu moeten doen, is ons overgeven aan een dereguleringsrage.”

Die rage is er wel: de na de kredietcrisis internationaal afgesproken strengere kapitaaleisen (Basel IV genaamd) staan op de helling. De Federal Reserve, de Amerikaanse evenknie van de ECB, is al voornemens om die eisen te versoepelen. Ook de Britten denken er over na.

Europese banken klagen dat hiermee het speelveld nog ongelijker wordt. Zit daar een kern van waarheid in?

„Voor internationaal opererende banken, en dat is maar een deel, is het inderdaad belangrijk dat er geen scheef voetbalveld ligt. Daar hebben we juist die internationale Basel-akkoorden voor afgesloten. Wij vinden nog steeds dat die zo snel en zo compleet mogelijk moeten worden ingevoerd.

„Als anderen ervan af willen wijken, is het wel logisch om eens goed te kijken of wij ook iets moeten aanpassen. Maar het moet nooit een race naar de bodem worden; dan verdrinken we allemaal. Het is een groot goed dat we de banken weer gezond hebben gekregen. Daar aan tornen, vooral onder de huidige, onzekere omstandigheden, is in mijn ogen zeer onverstandig.”

„Wat we wel moeten doen, is als EU het huiswerk afmaken dat nog niet klaar is.” Elderson doelt erop dat de bankenunie, de kapitaalmarktunie en de interne markt nog onvoldoende geïntegreerd zijn binnen Europa. „Iedere dag dat we die niet vervolmaken, schieten we onszelf in de voet. Zorg er nu voor dat zakendoen tussen Finland en Portugal geen verschil kent met zakendoen tussen Zeeland en Friesland. Zorg ervoor dat er één Europees depositogarantiestelsel [het systeem waaronder spaargeld tot een ton wordt gegarandeerd] komt. Zorg ervoor dat kapitaal dat nu vaak wordt geïnvesteerd buiten Europa, makkelijker in Europa kan worden geïnvesteerd. Om de groene transitie, defensie en digitalisering te financieren.

„Er zijn momenteel veel problemen in de wereld die we als Europa alleen niet kunnen oplossen, waar we afhankelijk zijn van allerlei lieden waar we misschien niet afhankelijk van zouden willen zijn. Maar de interne markt, de bankenunie, de kapitaalmarkt: dát kunnen we zelf doen.”

Denkt u nooit: ik ben er nu even klaar mee, het belang van klimaat, van sterke banken, uitleggen? Wil u nooit met deuren smijten?

„Ik heb een ongelimiteerde hoeveelheid energie om dit steeds weer uit te leggen. Alles wat ik geleerd heb in mijn carrière - in mijn eerste jaren als advocaat, al die jaren bij DNB - kan ik nu kwijt op deze unieke centrale plek. Ik heb een rol waarin veel deuren voor je open gaan. Dan ga ik niet met de deuren slaan.”

CV

Jurist in Frankfurt

Frank Elderson (1970) studeerde recht in Zaragoza, Amsterdam en de Verenigde Staten. Na zijn studie in 1995 werkte hij enkele jaren als advocaat, waarna hij in 1999 de overstap maakte naar De Nederlandsche Bank. In 2011 werd hij daar directielid. Hij richtte in 2018 een netwerk op van centrale banken en toezichthouders voor de vergroening van het financiële systeem. In 2020 maakte hij de overstap naar de directie van de ECB. Sinds 2021 is hij tevens vicevoorzitter van het deel van de ECB dat toezicht houdt op de banken. Beide functies lopen tot 2028.

Kees Scheepens kwam in de ban van varkens door zijn onderzoek naar het effect van tocht op hun welzijn. „Varkens zijn zo intelligent, hygiënisch en sterk."

DIERWAARDIGHEID

Bij veearts Scheepens 'zoelen' en wroeten de varkens nog

Slechts één procent van de Nederlandse landbouwdieren leidt een 'dierwaardig' bestaan, met voldoende bewegingsruimte, frisse lucht en licht. De Tweede Kamer wil dat over vier jaar 10 procent van alle de dieren zo leeft. Ofwel: zoals de varkens van veearts Kees Scheepens in Oirschot.

Door **Frederiek Weeda** Fotografie **John van Hamond**

OIRSCHOT.

Als je zijn varkens in de modder ziet rollen, met een krul in de staart en de zon op het hoofd, begrijp je Kees Scheepens. „Die krul betekent dat ze zich goed voelen, zoals een hond die kwispelt. En dat rollen in de modder heet 'zoelen' - een eerste levensbehoefte van varkens. Zo reguleren ze hun temperatuur. Het woord is al uit de Dikke Van Dale verdwenen want het gebeurt bijna nergens meer." Op drie hectaren modder en gras scharrelen 250 grote varkens, biggetjes van een paar weken - en alles ertussen in. Sommige liggen uren te rusten in de zon. „Een lui varken: die uitdrukking is er niet voor niets."

In een omtrek van 50 kilometer rond zijn varkensboerderij in het Brabantse Oirschot leven vier miljoen varkens, vertelt Scheepens. Ze zijn nergens te zien, want ze zitten in stallen. Alleen hier op zijn erf zie je varkens buiten lopen. De chauffeur van de vrachtauto die de wekelijkse hap bio-brokken aflevert, stapt uit en staat een kwartier vertederd naar de beesten te kijken. „Hij vindt het hier fijn want hij ziet nergens varkens terwijl hij op vijftig boerderijen per week komt", zegt Scheepens.

Scheepens (66) draagt een spijkerbroek, kaplaarzen en een rood-geblokt hemd. *A happy life, even better than a life worth living*, zegt hij blij over zijn varkens. Hij gebruikt soms Engels omdat hij regelmatig in het buitenland boeren, wetenschappers en activisten moet toespreken over zijn levenswerk: het varken terugbrengen van een productie-eenheid die zo efficiënt mogelijk een lekker stuk spek, ham of varkenslap moet opleveren tot een dier met een dierwaardig bestaan.

Afgelopen donderdag debatteerde de Tweede Kamercommissie Landbouw over 'dierwaardige veehouderij'. Een De ambitie van een Kamermeerderheid wil dat in 2030 tien procent van alle landbouwdieren in Nederland een 'dierwaardig bestaan' leidt tot aan de slacht. Nu geldt dat maar voor één procent, volgens cijfers die de Dierenbescherming en Caring Farmers deze week publiceerden. In 2040, over vijftien jaar, moet volgens de Tweede Kamer zelfs honderd procent van alle landbouwdieren minimaal *a life worth living* hebben.

Duizenden varkens geeuthanaseerd

Er is een lange weg te gaan, zegt Kees Scheepens. Zijn verhaal begon bij zijn promotieonderzoek als dierenarts toen hij zich verdiepte in de gevolgen van tocht op het welzijn van het varken. Hij lacht schuchter. „Ik raakte helemaal geïnteresseerd in die beesten. Ze zijn zo intelligent, hygiënisch en sterk." En toen kwam de varkenspest. Als jonge veearts in Noord-Limburg moest Scheepens duizenden varkens euthanaseren. De één na de ander gaf hij een spuitje. Hij werd er ongelukkig van, óók omdat ze zo massaal ziek waren geworden doordat ze zo dicht op elkaar gepakt leefden. Achteraf zou je zijn lijden, in Engels jargon, *moral injury* noemen: hij moest, door zijn werk op een dierenartsenpraktijk, iets doen wat alle dierenartsen destijds moesten doen, maar wat hem tegen de borst stuitte. Zozeer zelfs dat hij is gestopt als veearts. Hij was 42 jaar.

Deze donderdagmiddag volgt hij het Kamerdebat niet; hij heeft het druk met de varkens verplaatsen naar een groener stuk grond verderop. En ach, hij heeft het dierenwaardige bestaan, in elk geval dat van varkens, zo'n beetje uitgevonden de afgelopen 25 jaar op dit bedrijf. Rijk is hij er niet van geworden, onderstreept hij. Hij kan rondkomen, meer niet. De grond is niet van hem, hij pacht het, ook al komt zijn familie uit Oirschot en waren zijn voorouders tot 22 generaties terug allemaal boeren.

Hij verdient óók wat aan de diergeneeskundige adviezen die hij andere boeren geeft - dierenarts ben je voor het leven - en aan de tien fokberen (mannetjesvarkens) die hij afzet voor de fokkerij. Hij verkoopt met zijn 35 zeugen wel 300 vleesvarkens voor de slacht elk jaar. Maar omdat zijn varkens het zo goed hebben - tijdens hun modderige, vrije leven met veel ruimte krijgen ze biologisch voer, dat twee keer zo duur is als ander voer - houdt hij er weinig aan over. Elke boer die zijn beesten een iets dierwaardiger leven wil geven, zegt Scheepens stellig, heeft daar financiële steun voor nodig.

Dat komt ook aan de orde in het Kamerdebat. 'Koplopers' moeten financiële steun krijgen, wordt bijvoorbeeld gezegd. En veranderen van 'gangbaar' boeren naar 'dierwaardig' duurt lang en kost veel, onderstreept staatssecretaris Silvio Erkens (VVD) 150 kilometer verderop. In dat debat gaat het over nieuwe basisnormen, een autoriteit die erop moet gaan toezien en de gevolgen voor de export (75 procent van de Nederlandse varkens wordt geëxporteerd) als een dierwaardig bestaan van het vee Nederlands vlees te duur maakt.

In massaal overstappen op veganisme gelooft Scheepens niet. De mens heeft, zegt hij, behoefte aan zuivel en vlees. Wel eet die meer ervan dan goed voor hem is, maar de behoefte is onmiskenbaar. Je moet vlees gaan zien als een bonbon, zegt hij - iets wat je wekelijks eet, misschien, waar de beesten een goed leven hebben geleid en waar je dus meer voor betaalt dan voor een varkenslap of runderlap met 1 ster, de minimale voorwaarde voor het Keurmerk 'Beter Leven'.

Afknippen staartjes 'gebeurt volop'

De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) noemde strengere regels en meer toezicht op het houden, vervoeren en slachten van varkens, runderen en schapen eind 2025 „urgent en een collectieve opgave„. Eén voorbeeld uit de reeks misstanden die de NVWA aantreft: het afknippen van varkensstaartjes, „gebeurt nog volop". Doel is te voorkomen dat de biggen elkaar gaan bijten, wat ze weer doen omdat ze te dicht op elkaar leven, en niet kunnen wroeten in de aarde.

In Den Haag bespreken intussen de Kamerleden Esther Ouwehand (PvdD), Caroline van der Plas (BBB), Dion Graus (PVV) en dierenarts Renate den Hollander (VVD) donderdag de transporten die voor dieren in de zomer veel te warm zijn. Vanaf volgend jaar mag een vrachtauto vol varkens of kalveren niet rijden bij temperaturen boven de 30 graden. Er wordt gepleit voor nachttransporten omdat het dan koeler is. Scheepens: „Varkens kunnen niet zweten, ze kunnen hun warmte niet kwijt zoals wij mensen." Hij heeft een keer drie vrachtauto's vol varkens gefilmd, die stonden te wachten in de hitte op een terrein voor een slachterij. „De gewone ademhaling van een varken is 30 keer per minuut. Hittestress leidt tot 180 keer ademhalen per minuut. Dat is met het blote oog niet waar te nemen."

De Kamercommissie bespreekt het geweld tegen koeien vlak voordat ze worden geslacht, en dat er bij elke slachterij camera's moeten komen om mishandeling te registreren. De commissieleden noemen de stalbranden, waardoor duizenden opgesloten dieren per jaar het leven laten.

Scheepens: „Het gaat in debatten ook vaak over 'ammoniakemmissiereductie' - een mooi scrabblewoord". Hij heeft zelf de 'intelligente varkens-wc' ontworpen, waardoor de poep en plas van de beesten gescheiden blijft en er géén ammoniak ontstaat. Want ammoniaklucht, die in de gewone boerderijen opstijgt uit de kelders onder de metalen roosters waarop de varkens leven, is slecht voor (onder meer) de longen van het varken. Zijn eigen varkens leven buiten en poepen en plassen uit zichzelf op verschillende plekken. In de winter, binnen, gebruiken ze zijn speciale wc. „Mijn intelligente wc past bij het varken, dat van nature hygiënisch is." De meeste boeren gebruiken luchtwassers om de natuur niet te veel te belasten. In de stal, zegt Scheepens, blijft de ammoniakstank uit de mestkelders de varkens plagen.

> Je moet vlees gaan zien als een bonbon - iets wat je misschien wekelijks eet, afkomstig van beesten die een goed leven hebben geleid

Eén praktijk die onmiddellijk moet stoppen, volgens Scheepens, is castratie van biggen. „Die varkens zijn hun zaakje kwijt en hebben daar wonden die gaan ontsteken." Het gebeurt omdat varkensvlees van ongecastreerde mannetjes in 10 procent van de gevallen een vieze 'berengeur' heeft. Maar er is een andere manier om vlees met een vieze geur eruit te halen, legt Scheepens uit: iemand met een goede neus aan de lopende band van de slachterij opstellen. Dat gebeurt met het vlees van zijn varkens, want die worden nooit gecastreerd.

Twaalf biggen, want twaalf tepels

Ook het vastzetten van bevallende zeugen tussen metalen stangen, zodat ze niet op hun pasgeboren biggen gaan liggen en ze doodpletten, wordt genoemd in het NVWA-verslag. Sowieso, zegt Scheepens, worden zeugen zo gefokt dat ze maximaal vruchtbaar zijn en gemiddeld vijftien biggen per worp baren, en soms zelfs twintig. De natuur, vertelt Scheepens, bepaalt dat een zeug twaalf biggen krijgt. Want ze heeft twaalf tepels.

Maar de grote winst zit in de aantallen, de intensiviteit van de landbouw. Hij rekent voor: één 'gangbare' zeug werpt 2,4 keer per jaar zo'n vijftien biggen. Honderd gangbare zeugen produceren dus 3.600 biggen per jaar, waardoor er wekelijks 69 biggen naar de slacht kunnen. Grote varkensboeren hebben meer dan duizend zeugen. Tezamen zijn er in 2025 volgens het CBS zo'n 14 miljoen varkens in Nederland naar de slacht gebracht. Scheepens wordt even boos als hij vertelt over de manier waarop varkens meestal worden doodgemaakt: met CO_2-gas „Een totaal wrede verstikking in een voor een bezoeker onzichtbare kelder." De slachter van zijn eigen biggen geeft ze een stroomstoot door het hoofd, waardoor ze in één klap niets meer voelen.

De grootste varkensboer van Nederland, Martin Houben, laat zich momenteel uitkopen door de overheid. Hij hield op zes plekken in Limburg 5.000 zeugen en 45.000 vleesvarkens. Hij kwam een keer bij Kees Scheepens op bezoek, vertelt die. „Hij vond het mooi hier. En hij zei: jij bent op de juiste weg."

De **varkens** van Kees Scheepens krijgen 'afgekeurde' groente en fruit te eten, hebben alle ruimte en voldoende schaduw,

Advertentie

Adverteren? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

BijzondereZaken.nl
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!
Zaken & Transacties

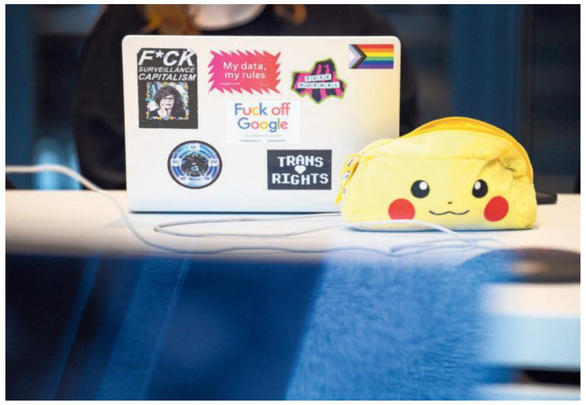
Pieter van Boheemen doet onder meer onderzoek naar sociale media. Onder zijn aanvoering proberen de aanwezigen bij zijn workshop in Den Haag los te komen van veelal Amerikaanse techdiensten.

DIGITALE ONAFHANKELIJKHEID

Loskomen van big tech, hoe moeilijk is dat? Dit groepje Nederlanders probeert het

Bij de workshop gaan gesprekken al snel de diepte in. Zijn alle Amerikaanse techbedrijven per definitie slecht? Europeanen kunnen net zo goed de data van hun gebruikers verhandelen.

Wie had gedacht bij deze **workshop** alleen te leren hoe je in plaats van WhatsApp met Signal kunt chatten, komt bedrogen uit. Dit is ict-beheer voor dummies.

Apple, Duolingo, WhatsApp: de lijst techreuzen waar Nederlanders afhankelijk van zijn, is schier eindeloos. Een groep zzp'ers, ambtenaren, en kunstenaars wil in een Haags cursuszaaltje leren hoe het anders kan. „Na de eerste sessie ben ik gestopt met Google Chrome."

Door **Marloes de Koning** Fotografie **Bart Maat**

Om iedereen stil te krijgen, zet Pieter van Boheemen muziek aan. Op het beeldscherm achter hem verschijnt een video van Neil Young die in 1989 'Rockin' in the free world' speelt nadat een tournee door de Sovjet-Unie niet doorging. „Dit is de soundtrack van deze workshopserie", zegt Van Boheemen tegen de aanwezigen. „Wist je dat Young geldt als een rocker uit de techscene? Hij bouwde zijn eigen mp3-speler."

Aan de ovalen vergadertafel in een souterrain in het centrum van Den Haag verstommen de kennismakingsgesprekjes. De vijftien deelnemers kennen elkaar nog niet en hebben op verschillende manieren gehoord over de vrijdagmiddagbijeenkomsten onder de noemer '*Post Tyranny Tech*'. Ze hebben gemeen dat ze kennis willen maken met open source alternatieven voor de bekende - meest Amerikaanse - techdiensten.

Uit het geroezemoes valt op te maken dat ze grotendeels hetzelfde denken. Er zijn zorgen over de Europese afhankelijkheid van Aziatische en Amerikaanse technologie. Als Van Boheemen een foto projecteert van Donald Trump die in een zaal met gouden ornamenten met de bazen van een aantal invloedrijke techbedrijven dineert, maakt iemand een kotsgeluidje en zegt: „Ze buigen nederig voor de keizer."

Het is een gemengde groep. Er zijn ambtenaren van verschillende ministeries en een provincie. Een aantal zzp'ers die zich bezighouden met technologie. Een vertegenwoordiger van een ngo die bezorgd is over polarisering in de maatschappij door sociale media. En ik doe ook mee, want ik schrijf over digitale autonomie en wil daar meer over leren.

Van Boheemen (40), die voor de groep staat, is de initiatiefnemer. Hij doet onder meer onderzoek naar haatverspreidende accounts op sociale media. En hij probeert met zijn stichting Post-X-Society transities te versnellen. Zoals nu een transitie van het gebruik van hoofdzakelijk techdiensten van Amerikaanse bedrijven naar alternatieven daarvoor, die in de regel gratis beschikbaar zijn. De X in de naam van de stichting kan voor van alles staan. Van post-kapitalisme tot post-realiteit en nu post-tiannieke technologie.

Het voorstelrondje tijdens de eerste bijeenkomst eind januari is een soort biechtsessie. Je moet de persoon naast je vertellen over de hardware en applicaties die je gebruikt en waar je alternatieven voor zou willen leren kennen. „Het lijkt wel een AA-meeting", grapt Sacha van Tongeren, een zzp'er uit Hilversum.

We schrijven de namen op post-its en plakken die op de glazen wand van de vergaderruimte. De lijst groeit snel en vrijwel alles wat wordt genoemd is Amerikaans: Dell, Slack, WhatsApp, LinkedIn, Office, Github, Zoom, LinkedIn, Dropbox, Airbnb, Discord, HP, Adobe, Duolingo, Strava, Illustrator, PayPal, Apple.

Van Boheemen doet een oproep die hij nog vaak zal herhalen: „Laten we een beetje mild zijn voor elkaar. Ik gebruik ook een Mac. Je probeert de wereld te verbeteren. Dat gaat niet in één keer lukken."

Het gesprek gaat al snel de diepte in. We vinden toch niet ineens alles wat Amerikaans is slecht? Europeanen kunnen net zo goed de data van hun gebruikers verhandelen. Of software op zo'n manier bouwen dat je bijna niet meer kunt overstappen en dus verandert in een eeuwige klant die elke prijsverhoging slikt.

Het ideaal hier is FLOSS, doceert Van Boheemen. Dat staat voor Free Libre Open Source Software. Software als een gedeeld mondiaal maatschappelijk project, waaraan samen wordt gebouwd en die iedereen mag gebruiken. De termen Free en Libre leveren glazige blikken op en dat blijft zo na een korte uitleg over de vele politieke kampen in wereld van softwarebouwers. De een is wel open, maar geen 'gratis bier', vat Van Boheemen samen.

En het klinkt allemaal prachtig, maar wie kun je bellen met vragen, als de software niet van een bedrijf is? Wie zorgt voor beveiligingsupdates? Van Boheemen legt uit dat er bedrijven zijn die aan dat soort software verdienen. Het is sociaal, maar geen liefdadigheid. Ze bouwen bijvoorbeeld diensten bovenop die software bouwen en verkopen die. Of doen voor klanten de installatie, onderhoud en service. Allemaal prima, zolang ze de softwarecode blijven delen.

Tech en wc-papier

Dat is potentieel voer voor eindeloze discussies, maar deze sessies zijn bedoeld om daadwerkelijk met FLOSS-alternatieven te leren werken. Dus we moeten aan de bak. Van Boheemen heeft cloudruimte voor ons gehuurd bij het Duitse familiebedrijf Hetzner. „Is dat ook een duurzame cloud", vraagt iemand. „Of is ie kolengestookt?" Dat weet Van Boheemen zo snel niet zeker, die discussie is complex. Hij heeft wel over de keuze nagedacht: het bedrijf valt niet onder Amerikaanse wetten, legt hij uit. En het heeft geen investeerders die op winstmaximalisatie azen.

Hij noemt het 'De Vrije Cloud'. Iedereen heeft daarop zijn eigen servertje met een dierennaam. Mijn cloudje heet Mees. Op mijn 'vrije cloud' kan ik programma's draai-

LEES VERDER OP PAGINA 20

KITTY LEERING (54), ZZP'ER UIT AMSTERDAM, ORGANISEERT TECH-EVENEMENTEN

'In de zomervakantie ga ik digitaal puinruimen'

„Ik ben van de vroege internetgeneratie, met aanvankelijk veel enthousiasme en geloof in democratisering en de vrijheid van informatie. Maar langzaam ben ik steeds kritischer geworden. En op een gegeven moment dacht ik: ik ben er veel over aan het mopperen, nu moet ik er iets gaan doen.
„Van de meeste socials ben ik af. Maar Instagram is een *secret pleasure*. Terwijl ze het vertelt staat op haar scherm een Google-agenda open. „Ik ben dingen aan het overzetten, maar De Grote Overstap heb ik nog niet gemaakt. Mijn voornemen is om daar de zomervakantie voor te gebruiken. Dat betekent ook digitaal puinruimen. Ik heb bijvoorbeeld nog een enorme Dropbox vol troep.
„Mijn klanten werken met veel verschillende programma's. Ze bellen met Teams of werken samen op Google Drive. Als freelancer en dus externe kun je je eisen niet opleggen. Dat is eigenlijk mijn grootste obstakel. De rest is te leren of een kwestie van wennen."

BJÖRN DE GRAAF (34), ZELFSTANDIG ONDERNEMER UIT PAPENDRECHT

'Je mag een hypocriete deugmens zijn, toch?'

Björn de Graaf is op de AI-cursusmiddag afgekomen. Bij het voorstelrondje noemt hij zichzelf een 'bezorgde burger'. Dat komt momenteel vooral door wat hij ziet gebeuren op sociale media en hoe dat politieke keuzes van mensen beïnvloedt.
„Veel sociale-media-accounts zijn bots. Mensen zitten in een soort echokamer van Russische trollen."
De Graaf heeft industrieel ontwerpen en psychologie gestudeerd en is niet bang om met technologie te experimenteren. Hij heeft een eigen server en is „aan het hobbyen met AI". Hij wil zelf een AI-model draaien op een gamingcomputer met een daarvoor geschikte videokaart. Doel is 'alles zelf, zonder derde diensten' zegt hij. Als hij zichzelf daarin heeft bekwaamd wil hij het hosten van AI via zijn eigen bedrijf ook aan anderen gaan aanbieden.
Maar op dit moment bestaat het in zijn leven allemaal naast elkaar. Want 'ont-Googelen' is een weerbarstig proces. Hij heeft nog een gmail-adres en gebruikt ook nog veel WhatsApp. „Wat zei Pieter ook alweer? Je mag een hypocriete deugmens zijn toch?"

SACHA VAN TONGEREN (47) UIT HILVERSUM, ZZP'ER

'Volgende week verloopt mijn Microsoft-abonnement'

Digitale autonomie is bij Sacha van Tongeren zowel zakelijk als privé een terugkerend thema. Ze was een van de aanjagers van smartphonebeleid op scholen. „Het afgelopen half jaar heb ik last van een soort techdepressie. Mijn god, wat er zich allemaal afspeelt." Dan helpt het om wat te doen, zegt ze.
„Ik heb afgelopen jaar al een keer of tien geprobeerd de kantoorsoftware van NextCloud te installeren, onder meer omdat ik opdrachtgevers heb die er mee werken. Ik ben digitaal best handig, maar het lukte me niet. En als je het dan samen doet, krijg je het wel werkend. Ik vind het fijn om zo'n clubje te hebben."

„Ik hoef niet per se een eigen server, maar ik zet wel stappen. Volgende week verloopt mijn Microsoft-abonnement. Dat heb ik niet meer nodig, want Libre Office werkt prima, ook voor Word-docs."
Het gaat niet zonder *ups and downs*, vertelt ze een paar weken later. „Ik heb vijf verschillende opdrachtgevers, met vijf verschillende werkomgevingen. Dan zit ik heel dapper links naar NextCloud-documenten te sturen en dan krijg ik terug 'sorry, kan ik niet openen'. Terwijl dat wel zou moeten kunnen. Met wat ik hier heb geleerd kan ik iets meer doorduwen, maar je krijgt dus ook tegengas."

STEVEN VAN VESSUM (39), ONDERNEMER UIT BENNEBROEK, GESPECIALISEERD IN SEARCH ENGINE OPTIMIZATION

'Ik heb Google ingewisseld voor een betaalde zoekmachine'

„Rond de tijd dat Trump weer in het Witte Huis kwam werd mijn eigen bedrijf overgenomen en ben ik daar weggegaan. Ik had opeens veel vrije tijd en dacht na over de wereld waarin mijn twee zoontjes opgroeien. Digitale autonomie werd belangrijk voor me en ik heb besloten dat ik daar mijn werk van wil maken. Dit soort bijeenkomsten helpt me vooral om mensen te ontmoeten die daar ook mee bezig zijn.
„Na de eerste sessie ben ik gestopt met Chrome. Ik gebruik nu Firefox en dat bevalt. Ik heb Google ingewisseld voor een betaalde zoekmachine, Kagi. Die is wel Amerikaans en nog niet tiptop, maar ik heb ook geaccepteerd dat als je producten niet gebruikt en ze niet steunt, ze ook niet beter en groter kunnen worden.
„Ik heb ChatGPT eruit gegooid en gebruik Mistral, niet zo soeverein als ik zou willen, maar een stapje in de goede richting, want een Frans bedrijf. Ik wil ook van Google Drive, Mail en Calendar af, maar ik ben nog aan het uitzoeken waar ik dan naartoe verhuis."

VERVOLG VAN PAGINA 19

en die ik wil gebruiken en data opslaan.
Stap één op ons pad naar technologische onafhankelijkheid is het toegangsbeheer. Want je eigen systeem beheren betekent ook zelf bepalen wie er nog meer op jouw server mag. Dat kun je doen met Authentik. Het is wel even pielen met de instellingen. Om ermee te oefenen moeten we elkaar uitnodigen voor onze server. Dat lukt niet bij iedereen meteen.
Wie had gedacht hier alleen te leren hoe je in plaats van WhatsApp met Signal kunt chatten, komt bedrogen uit. Dit is ict-beheer voor dummies. Een van de terugkerende plaatjes tijdens de inleiding op de middagen is van een wc-rol. „We hebben over IT lang gedaan alsof het wc-papier is", zegt Van Boheemen dan. „We hebben het op dezelfde afdeling gezet als facilitaire zaken. Je denkt er niet over na en het wordt voor je ingekocht. Daarom zit heel Nederland op twee soorten tech en twee soorten wc-papier."
Wat hem betreft wordt dat in ieder geval bij de techdiensten anders.

Wennen aan nieuwe routine

De zaaltjes wisselen. De deelnemers ook, afhankelijk van het thema dat wordt behandeld. Chatten en videobellen, nieuwsbriefmanagement, evenementen organiseren en een systeem voor kaartverkoop opzetten. Online enquêtes doen zónder Google of Microsoft-tools (met LimeSurvey). Na afloop is er standaard een borrel en de meeste middagen beginnen met het delen van ervaringen. „Ik heb mijn nieuwsbrief met ListMonk verstuurd, maar nu krijg ik geen reacties meer", zegt Elja Daae. „Waarschijnlijk toch iets aan je settings doen", kopt een ander in. Ook een terugkerende doeddoener: „Die interface is wel erg Duits." En: „Dat is geen *bug* maar een *feature*." Oftewel: omarm de ogenschijnlijke onwerkbaarheid.
Een harde kern van een man of tien leert elkaar na een paar maanden een beetje kennen. De meeste deelnemers waren al behoorlijk digitaal vaardig. Maar ook dan is overstappen een opgave en iets wat hooguit ten dele lukt. Deelnemers willen zelf wel, maar de organisatie waar ze werken draait helemaal op Microsoft. Opdrachtgevers staan niet open voor een videocall via NextCloud Talk in plaats van Teams of Zoom. „Software is ook routine", moedigt Van Boheemen aan. „Je moet even door de strubbelingen heen en wennen. Het brein heeft gemiddeld zestig dagen nodig om te wennen aan een nieuwe routine."
Een terugkerende bezoeker is bijvoorbeeld Stefano Bocconi, die in een wooncomplex woont waaraan een culturele stichting gelieerd is die hij helpt runnen. Hij ziet geschikte alternatieven voor de administratie van de stichting en voor de nieuwsbrief en kaartverkoop (Pretix), vertelt hij op de vrijdagmiddagsessie in maart. Maar omdat hij die alternatieven niet aan een Google-account wil koppelen, zal hij serverruimte moeten huren. „Dan kom je op het punt dat principes geld kosten", lacht Van Boheemen.

Proefkonijnen

Van Boheemen heeft de reeks workshops opgezet omdat hij voortdurend 'hoe doe je dat'-vragen kreeg. „Mensen hebben vaak een totale verlamming als iets technisch is. Voor mij is technologie altijd iets geweest dat ik zelf kan doorgronden", vertelt hij tijdens een lunch voorafgaand aan een van de workshops. „Ik heb er nooit een mystieke beleving bij gehad." Als tiener bouwde hij websites om bij te verdienen. Hij had onder meer een webshop voor sportartikelen en na zijn studie biotechnologie in Delft een startup in biotechnologie. „Maar ik zie dat dit voor anderen anders is."
Bij een aantal sessies laat hij aan het begin een slide zien over gedragsverandering. „We willen van A naar B", zegt hij dan vrolijk. Beide bestaan al. We hoeven niets uit te vinden en A hoeft ook niet in de ban. B (alternatieve tech), moet alleen groeien ten opzichte van A (de bekende techdiensten). „En dat doe je door ze te gebruiken en waar nodig te verbeteren."
„Mijn verandertheorie is dat je een zwaan-kleef-aan-effect krijgt als je iets gaat doen", zegt hij. En dat merkt hij nu ook. De groep startte met veel zzp'ers en mensen die op persoonlijke titel kwamen. Inmiddels melden zich kleine organisaties met interesse in een vervolg. Dat zijn clubs die willen leren hoe je een organisatie kunt runnen zonder big tech.
Wij, het groepje waarmee hij begin 2026 vijf „nog ongepolijste" bijeenkomsten doet, zijn eigenlijk proefkonijnen, zegt hij tijdens de lunch. Mensen die zich niet laten afschrikken door een naam als *'Post Tyranny Tech'* en die bereid waren naar Den Haag te komen. Hij hoopt op een vervolg. Met meer groepen in andere steden en vooral organisaties die hun krachten bundelen en van elkaar leren.

Is Jan goed in AI?

De laatste bijeenkomst is in april en gaat over AI. De zaal is voller dan gebruikelijk. Er zijn onder meer twee kunstenaars aangeschoven, een adviseur digitalisering in het onderwijs en iemand met een eigen bedrijf dat AI-agents bouwt. Hij werkt veel en graag met AI, maar is tegelijk heel bezorgd over de mogelijke maatschappelijke gevolgen. Dat geldt voor veel aanwezigen. Het geeft ze „een rotgevoel", zeggen ze.
Van Boheemen waarschuwt dat dit een complexe sessie wordt met een 'nerd-dive'. Hij komt aan het begin met een bijsluiter: „Als we met AI gaan werken moeten we een paar dingen accepteren: dat het op gestolen data is getraind, dat het milieu is geschaad, dat je je eigen skills aan het ondermijnen bent, en dat je big tech en de VS meer macht geeft." Hij brengt het zoals altijd met een brede lach. „Als je het daar niet mee eens bent, wordt het lastig."
We hebben vooraf Jan.ai gedownload. Een applicatie die je op je eigen laptop kunt draaien. Vooraf had nog niemand van Jan.ai gehoord. Dat geldt ook voor de andere namen die langskomen, zoals de AI-modellen OLMo en OpenEuroLM en NextCloud AI. „Wie kent Thaura.ai?" Het blijft stil. Het is antikoloniale AI gebouwd door twee Syrische broers met een logo van een kameel. Het uitgangspunt is dat technologie niet neutraal is, maar bestaande machtsverhoudingen vaak versterkt. Dat willen de broers voorkomen.
We spelen een half uur met Jan.ai, om te ervaren of het werkt. „Jan is niet zo goed in AI", is de conclusie over Jan.ai. „Wel verfrissend dat Jan expliciet vraagt of hij het internet op mag. Hij laat zijn denkstappen zien", merkt iemand op. Onderwijsadviseur Frank wil 'Jan' het voordeel van de twijfel geven, maar zegt ook gelijk: „Claude begrijpt mij veel beter."
Goedwerkende, verantwoorde AI-alternatieven bestaan nog niet echt. Van Boheemen gebruikt de AI-middag vooral om les te geven over de werking van AI en om bewustzijn te creëren over de financiën erachter. Want wie een AI-model wil laten werken op zijn eigen server, ziet al snel hoeveel rekenkracht daarvoor nodig is en wat dat kost. „Met een paar testpromptjes ben ik al 3 euro kwijt", laat hij zien.
Het contrasteert met de ervaringen met de vele 'AI's' die nu schijnbaar gratis worden aangeboden door grote Amerikaanse bedrijven en die door het vele gebruik razendsnel beter worden. Het geld dat daarvoor nodig is, wordt voorgeschoten door investeerders die ervan uitgaan dat ze daarmee de markt veroveren en het later terugverdienen. Van Boheemen spreekt van het 'koloniseren van de markt'.
Een van de kunstenaars die op de term 'Post Tyranny AI' was afgekomen klinkt aan het einde teleurgesteld. Hij was graag naar huis gegaan met een hapklaar verantwoord alternatief voor ChatGPT of Claude op zak, maar dat lukt niet, concludeert hij. „Zelfs al doe je alles goed, dan nog zit je niet in het groen." Dan blijft alleen de optie over om het niet te gebruiken.

Advertentie

NRC brengt je het beste van
The Economist

Met je NRC-abonnement lees je nu ook de beste artikelen van het Britse weekblad **The Economist.** Voor jou geselecteerd door de redactie van NRC.

nrc› The Economist

De geselecteerde artikelen worden gepubliceerd door NRC en zijn te vinden op **nrc.nl/the-economist**

Molenbouwer Jan Leeghwater, hier op **een print uit 1870**, was in de zeventiende eeuw verantwoordelijk voor de inpoldering van de Beemsterpolder.
FOTO PRINT COLLECTOR/GETTY IMAGES

INTERVIEW **MAAIKE SCHOON**
JOURNALIST EN SCHRIJVER

‘Mensen vinden echt dat ze recht hebben op de overwaarde van hun huis’

De waardestijging van de grond waarop een huis staat is eigenlijk nooit het resultaat van iets wat de eigenaar heeft toegevoegd. Waarom zou die dan maximaal moeten profiteren van die prijsstijging, betoogt Maaike Schoon in haar boek *Waarom jij geen huis kunt betalen*.

Djaja Ottenhof

AMSTERDAM

Locatie, locatie, locatie. Vraag een makelaar wat de waarde van een woning bepaalt en dit is het antwoord. Eigenlijk zegt die daarmee dat het vooral de grond is onder een huis die de waarde en de prijsstijging bepaalt, betoogt journalist Maaike Schoon (42). En dat roept de vraag op aan wie die stijgingen toekomen: alleen aan de ene eigenaar of ook aan de samenleving?

Schoon publiceerde onlangs het boek *Waarom jij geen huis kunt betalen*. Daarin legt ze uit waarom de huizenprijzen de afgelopen decennia zo hard zijn gestegen, probeert ze de gevolgen van die stijging in kaart te brengen en pleit ze ervoor om die waardestijging af te romen ten behoeve van de maatschappij.

Dat is nodig omdat de prijzen veel te ver zijn opgelopen, betoogt ze. „Hele hoge huizenprijzen zijn uiteindelijk heel slecht voor ons allemaal. Het is een voordeel voor een groep mensen die een huis heeft, waardoor een steeds grotere minderheid wordt buitengesloten. Je hebt nu een jaarinkomen van 120.000 euro nodig om een gemiddelde woning te kopen.” Volgens het CBS was in 2024 het inkomen van een gemiddeld stel 69.500 euro.

Insider op de woningmarkt

Schoon heeft al jaren een fascinatie voor de huizenmarkt. Die gaat terug naar het begin van haar carrière in 2008 toen ze als beginnend journalist bij *Het Parool* te maken kreeg met de gevolgen van de financiële crisis, ontstaan op de Amerikaanse huizenmarkt. „Dat was een periode van heel veel reorganisaties en ontslagen, ook in de journalistiek. Het was voor mij wel vormend, want het ging toen eindeloos bij het journaal over huizen die onder water stonden.” Over jongeren die hun baan verloren ging het amper, wat voor haar onrechtvaardig voelde.

Vanwege een reorganisatie bij *Het Parool* stapte ze over naar *Opzij*. In 2011 kocht ze zelf een huis in Amsterdam dat ze in 2018 met een flinke overwaarde kon verkopen. Deze winst stak ze in de aankoop van een nieuwbouwwoning met een lage hypotheek en lage woonlasten. Zo werd ze zelf een insider. Tegelijk groeide haar interesse in de woningmarkt.

Zo kwam ze in 2019 in contact met woningmarkteconoom Matthijs Korevaar en viel er een kwartje. „Hij vertelde dat door de geschiedenis heen de invloed van de lage rente heel duidelijk zichtbaar is. Wanneer er lage rentes waren, waren er hoge woningprijzen. Ik realiseerde me toen dat dit fenomeen niet iets was van de laatste veertig jaar. Daarna stuitte ik op onderzoek van DNB-economen die lieten zien dat het niet de stenen zijn, maar de grond onder de stenen, die zorgt voor die hele hoge pieken en dalen”, vertelt Schoon.

Hierachter schuilt het principe dat grond nu een financieel product is. Dat betekent dat individuen eigendomsrecht over een stuk grond kunnen hebben en dat ze dit soort rechten kunnen kopen of verkopen.

Het individueel eigendomsrecht op grond heeft niet altijd bestaan: ooit was grond van de kerk, of van een feodale heerser. Schoon wilde weten wanneer dit in Nederland veranderde. Haar zoektocht bracht haar naar de elfde eeuw. „Ik laat zien dat doordat Hollanders en Friezen al eeuwenlang het land bewerkten en afscheidingen maakten, bijvoorbeeld via slootjes, grond effectief van hen was.”

Grondwaardestijging

Als het mogelijk is te investeren in grond of ermee te speculeren, gaan mensen dat op grote schaal doen als er veel kapitaal beschikbaar is in de economie. Dit leidt dan tot grondwaardestijgingen. Dit gebeurde in de gouden eeuw toen vermogende Amsterdamse kooplieden investeerden in het drooglegen van polders. Het gebeurde ook terwijl het eigenwoningbezit vanaf 1960 in ruim een halve eeuw verdubbelde tot circa 60 procent.

Die laatste ontwikkeling was grotendeels het resultaat van stimulering door de overheid, in de vorm van de hypotheekrenteaftrek en verruiming van de leenmogelijkheden. Als mensen meer kunnen lenen, kunnen ze meer betalen voor de aankoop van een huis en dat leidt tot hogere prijzen, blijkt uit onderzoek van De Nederlandsche Bank.

Het betekent dat veel woningbezitters vermogen hebben, waar zij zelf amper een bijdrage aan hebben geleverd. Net als het principe dat grond een financieel product is, is dit inzicht al eeuwenoud, vertelt Schoon. „Adam Smith zei dat landeigenaren oogsten waar ze niet zaaiden. Die zag al dat op het moment dat de economie groeit, de waardes van de grond stijgen en dan vooral op gewilde locaties terwijl landeigenaren daar eigenlijk heel weinig voor hebben gedaan.”

Tegenwoordig is het niet wat de grond oplevert aan landbouwproducten, maar is het puur nog de locatie die de waarde bepaalt. En dan is het niet rechtvaardig dat alle waardestijging naar de eigenaar gaat. „De waardestijging van de grond is eigenlijk nooit het resultaat van iets wat de eigenaar heeft toegevoegd. Mijn huis in Amsterdam is de afgelopen jaren enorm in waarde gestegen maar dat komt niet doordat ik heel veel zonnepanelen op mijn dak heb gelegd. Het beste voorbeeld is de Noord-Zuidlijn in Amsterdam. Het is een internationaal fenomeen dat als ergens infrastructuur wordt aangelegd, de huizenprijzen in de buurt kunnen stijgen. In Amsterdam-Noord zie je nu bijvoorbeeld dat de huizen op de Nieuwendammerdijk net zo duur zijn als aan het Vondelpark.”

Een veelgehoorde oplossing voor de krapte op de woningmarkt en de hoge prijzen, is meer bouwen. Omdat het de grondprijs is die de waarde bepaalt, zal enkel bouwen echter weinig uithalen, zegt Schoon. „Je kan niet verwachten dat de huizenprijzen dan dalen of dat de wooncrisis meteen is opgelost. Daarvoor is echt meer nodig. Het is wel de oplossing die de mensen die al een woning hebben het minst pijn doet. Want wij hoeven daar niks voor in te leveren.”

Herverdeling

Wat er meer nodig is, dat is uiteindelijk het terugschroeven van stimuleringsmaatregelen en herverdeling van de overwaarde, betoogt Schoon. Het gaat dan om het afschaffen van de hypotheekrenteaftrek en het invoeren van een belasting op waardestijgingen. De opbrengst zou via de belasting op arbeid deels kunnen terugstromen naar jongeren die nog geen huis hebben.

Een andere aanpak die gemeenten sinds de negentiende eeuw proberen is het in erfpacht geven van grond. Dan blijft de gemeente eigenaar en is de woningeigenaar de huurder. Schoon woont zelf op erfpacht, net als veel woningbezitters in Amsterdam en de andere grote steden. In de praktijk lijkt het alleen weinig effect te hebben, constateert Schoon. „Eigenlijk zouden huizen die op erfpachtgrond staan, veel goedkoper moeten zijn dan dat ze zijn. Je ziet dus dat het op een gekke manier niet goed wordt ingeprijsd door de markt.

Een probleem dat veel woningeigenaren hebben met erfpacht is dat ze plotseling te maken kunnen krijgen met een flinke verhoging van de canon, de grondhuur. Die is vaak voor een periode van vijftig jaar vastgesteld op basis van de grondwaarde. Als die periode voorbij is, kijkt de gemeente opnieuw naar de grondwaarde. Als die flink is gestegen, kan de canon worden verhoogd wat kan leiden tot betalingsproblemen voor woningbezitters. „Het is ontzettend impopulair, mensen haten erfpacht. De burger wil liever op eigen grond wonen.”

Die felle reactie is vergelijkbaar met de reactie op andere voorstellen voor het afromen van overwaarde, ook al is dat voor de maatschappij als geheel mogelijk beter, ziet Schoon. „Mensen vinden echt dat ze recht hebben op de overwaarde. Dat is ook min of meer wat ze is verteld. In de jaren zestig was vanuit de overheid de boodschap dat het goed voor je is om een huis te kopen, want dan bouw je vermogen op. Als diezelfde overheid nu dan zou zeggen dat die overwaarde een probleem is, dan snap ik dat dit voor heel veel mensen niet echt een prettige boodschap is.”

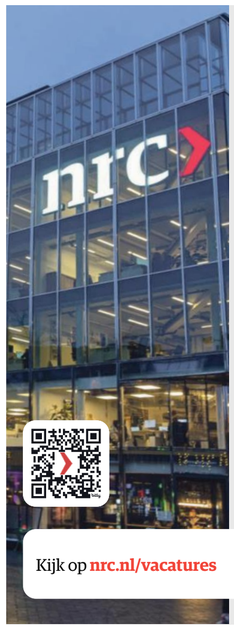
> Veel woningbezitters hebben vermogen waar zijzelf amper een bijdrage aan geleverd hebben

Desondanks ziet ze beweging. „Een deel van de huiseigenaren begrijpt ook wel dat hun voordeel misschien wel heel erg in het nadeel van iemand anders werkt en dat dit op de langere termijn niet is wat ze willen. Heel veel mensen hebben kinderen en die kunnen straks ook niet zelfstandig een huis betalen. Die van mij kan ik helpen, want ik heb overwaarde, maar wat nou als je ouders in een sociale huurwoning hebben gezeten, die hebben dan geen vermogen om te helpen. Uiteindelijk is dat niet de belofte die wij als democratie willen doen.”

Huizen in Amsterdam-Noord stegen flink in waarde door de Noord-Zuidlijn. FOTO BERLINDA VAN DAM/ANP

nrc carrière› samen ambities waarmaken nrc.nl/carriere

Mediahuis NRC zoekt een
Senior Retention & Lifecycle Manager

NRC staat voor onafhankelijke en betrouwbare journalistiek. Dat kunnen we duurzaam blijven doen dankzij onze betrokken abonnees.
Binnen Team Klantwaarde zoeken we een senior die eigenaarschap wil nemen over retentie en lifecycle, die ervoor zorgt dat onze abonnees onze producten gebruiken, waarderen en trouw blijven.

Iemand die strategisch denkt, data gedreven werkt en het ook leuk vindt om dingen daadwerkelijk in uitvoering te brengen.

Je werkt aan vragen als:
• Hoe doorbreken we inactiviteit en stille afhakers?
• Waar voegen we zichtbare waarde toe voor abonnees?
• Hoe combineren we data, experimenten en goede keuzes tot duurzame loyaliteit?

Deze rol is geschikt voor iemand die houdt van complexiteit, samenwerken en bouwen aan iets dat ertoe doet.

Kijk op nrc.nl/vacatures
MEDIAHUIS NRC

Maastricht University zoekt een inspirerend en verbindend bestuurder, die besluitvaardig en een visionair leider is.
Maastricht University
Voorzitter College van Bestuur
Perrett Laver AMERICAS ASIA PACIFIC EMEA
www.perrettlaver.com
Referentienummer 8418

Ga naar nrccarriere.nl/vacatures
nrc carrière› samen ambities waarmaken

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

SPITSUUR

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren.
Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

Een oude motor van **Sander** staat in de woonkamer (boven). **Miranda** toont de briefwisseling met haar penvriendin in Sri Lanka. FOTO'S MONA VAN DEN BERG

'Dat de paarden rond het huis lopen, geeft een Pippi Langkous-gevoel'

Op het erf van hun oude boerderij lopen de IJslandse paarden van Miranda de Haan Rusche (53) en Sander Rusche (55) vrij rond. Ze leiden een actief leven, waarin reizen een belangrijke plek inneemt. „Wie weet dat we toch ooit een tijdje in het buitenland gaan wonen."

Miranda: „Ik kom uit een dorp in Friesland. Als tiener dacht ik: ik wil niet trouwen met een boer en ga nóóit op het platteland wonen. En kijk waar ik nu ben beland, haha! We wonen helemaal buitenaf, in de weilanden van Kamperveen [in Overijssel]."

Sander: „Wij leerden elkaar kennen tijdens een avondje stappen in Lemmer. Dat is nu... 36 jaar geleden, hebben we laatst berekend."

Miranda: „We gingen samenwonen. Ik zag Utrecht of Amsterdam wel zitten, maar Sander wilde niet naar het westen. Omdat ik toch graag in een stad wilde wonen, werd het Kampen. Daar hebben we achttien jaar met plezier in de binnenstad gewoond. In die tijd zijn ook de IJslandse paarden in ons leven gekomen. Dat begon tijdens een vakantie op een boerderij in Polen, waar we met IJslandse paarden vrij door de weilanden konden rijden."

Sander: „Dat rijden zag ik eerst helemaal niet zitten. IJslandse paarden zijn een soort grote pony's."

Miranda: „En Sander is een lange, slanke man."

Sander: „Dat ziet er héél gek uit in verhouding. Toch ben ik helemaal verliefd geworden op dit ras. IJslanders zijn geweldig. Het zijn sterke, onverstoorbare dieren die door de bossen lopen, door de bagger, door afgemaaide maisvelden. Alsof je in een 4×4 rijdt, maar dan op een paard."

Miranda: „Eenmaal thuis kreeg Sander de IJslandse paarden niet meer uit zijn hoofd. Dus klopte hij aan bij een stal in de buurt en hadden we opeens ons eigen paard gekocht: Fundur. Twee jaar later kwam Neadi erbij. Maar net op het moment dat paarden oud genoeg waren om te gaan trainen om erop te rijden, werd ik ziek. Ik kreeg reuma. Op stal werd ik extra geconfronteerd met mijn beperkingen, dus daar kwam ik niet meer graag. Alles kwam op Sander zijn schouders terecht."

Sander: „Paarden zijn veel werk. Dus iedere avond was ik weg om te trainen en verzorgen. En Miranda zat thuis op de bank zich ellendig te voelen. Dat breekt je op."

Miranda: „Het was altijd al een droom van ons geweest om samen te wonen met onze paarden. Toen dachten we: laten we het maar gewoon doen. Zo zijn we hier in Kamperveen terechtgekomen. En ik moet zeggen: het is een heel mooi plekje. We kijken uit op een levend schilderij; bij elke zonsopkomst of -ondergang is het weer anders. De paarden lopen hier gewoon rond het huis. Dat geeft een Pippi Langkous-gevoel."

> **We evalueren elk jaar: willen we hier volgend jaar ook nog wonen?**
>
> **Miranda**

Sander: „Het buitenleven geeft ons veel vrijheid. In Kampen stond er al iemand te toeteren als je de boodschappen aan het uitladen was. Hier parkeren we de auto telkens op een andere plek op het terrein. Gewoon, omdat het kan."

Miranda: „Je hebt wel veel werk aan zo'n huis; dat is de andere kant van het verhaal."

Sander: „Je moet je perfectionisme loslaten. Je kunt niet alles; je moet keuzes maken. Zo zeggen we tegenwoordig maar dat we een *cottage*-tuin hebben - die mag een beetje rommelig zijn."

Het reizen ontdekt

Miranda: „Ik heb het geluk gehad dat er voor mijn reuma goede medicatie is. Toen ik eenmaal de juiste dosering te pakken had, kon ik daar goed mee leven. Ik heb altijd kunnen blijven werken en wilde het paardrijden ook graag weer oppakken, maar drie jaar geleden werd ik opnieuw ziek, waar ik preventieve behandelingen voor moest ondergaan. Die behandelingen; daar kom je nog wel doorheen. Maar de periode daarná, dat is me ontzettend tegengevallen. Als je ziek bent is toch de gedachte: je krijgt een medicijn en daarna ben je weer de oude. Maar na zo'n traject ben je niet meer dezelfde en het is heel hard werken om je leven weer op te pakken. Ondertussen kwam alles weer op Sander terecht. Dat was heel moeilijk."

Sander: „Ik heb me nooit gerealiseerd wat het inhield om de 'partner van' te zijn. Het draait meestal toch om de patiënt. Maar voor de partner is een ziekte ook superzwaar. Je bent machteloos, in de eerste plaats. Daarnaast wordt er een groot beroep gedaan op je incasseringsvermogen, je creativiteit, je flexibiliteit en je ondersteuning. En dit is geen beklag hè? Je weet gewoon niet hoe het is totdat het jezelf overkomt. Maar nu vraag ik aan stellen die iets vergelijkbaars meemaken altijd óók aan de partner hoe het met hem of haar gaat – niet alleen aan de patiënt."

Miranda: „Dit moet geen klaagverhaal worden inderdaad. We hebben veel meegemaakt, maar juist daardoor proberen we bewuster in het 'nu' te leven. Reizen is daar een belangrijk onderdeel van. We reisden altijd al veel, maar ik merk dat ik haast heb gekregen. Dus zijn we de afgelopen jaren naar Slowakije, Kroatië, Sardinië, Corsica, Denemarken, Zweden, Bali en Australië geweest en dit weekend vertrekken we naar Sri Lanka. Ja, het is een vlucht, dat realiseer ik me ook. Maar die controles waar ik iedere vier maanden voor naar het ziekenhuis moet, vind ik zo verschrikkelijk; daar wilde ik iets leuks tegenoverzetten."

Ambitieuze planning

Miranda: „Of werk en privé bij ons in balans zijn? Nou, niet echt hoor. We zijn niet zo in-balans-mensen."

Sander: „Er is bij ons ruimte voor het spontane, het creatieve."

Miranda: „Sander werkt bij een internationaal bedrijf, met verschillende tijdzones. Dan ga je niet zeggen: na 17.00 uur ben ik niet meer bereikbaar. We zijn flexibel."

Sander: „In mijn hoofd ben ik altijd nog een 25-jarige. Dus als ik plannen maak, reken ik met de energie als ware ik 25, maar halverwege moet ik dan toch concluderen dat die planning wat ambitieus was. Ach ja, dat hoort erbij. We zijn gewoon geen types die graag stilzitten."

Miranda: „We doen wel ieder jaar op 21 juni, de langste dag, een evaluatiemoment. Willen we hier volgend jaar ook nog wonen? Willen we weer de komende vier seizoenen beleven? Ik vind het fijn dat het daarmee een actieve keuze is. Wie weet dat we toch ooit gaan verhuizen, of een tijdje in het buitenland gaan wonen. Ik wil hoe dan ook een avontuurlijk leven."

Sander: „Dat je nieuwsgierig, fit en actief blijft, dat is het belangrijkste."

Jette Pellemans

IN HET KORT

Miranda de Haan Rusche (53) en **Sander Rusche** (55) wonen in het Overijsselse Kamperveen, op een oude boerderij met hun katten en twee paarden. Miranda is financieel manager bij een grote kruidendrogerij en zit in de Raad van Toezicht bij een organisatie die zich inzet voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Sander werkt bij een bedrijf dat machines maakt voor industriële bakkerijen en de zuivelindustrie. Ze werken allebei 32 uur per week en verdienen samen drie keer modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

Sander: „Dat was aan een vriend voor een etentje en filmkaartje; bij elkaar iets van 80 euro. We gingen naar de film *Badslippers* van Ruben van der Meer."

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

Sander en Miranda gaan één keer per week naar Kampen voor grote boodschappen, maar gaan telkens naar een andere supermarkt. „We vinden het leuk om wat nieuws te proberen."

Wat is je laatste grootste uitgave?

Sander: „Mijn nieuwe Royal Enfield motor. Die kostte 8.000 euro"
Miranda: „De vliegtickets naar Sri Lanka: 2.600 euro."

Tweedehands of liever nieuw?

Een mix. Miranda: „We zijn geen kringloopgangers, maar we hebben wel een tweedehands auto en wasmachine. We repareren ook veel, zoals onze keuken. Die valt zowat uit elkaar, maar telkens lappen we 'm toch weer op." Sander: „Al die extra schroefjes geeft het een stoere industriële *look*, vind je niet?"

Waar spaar je voor?

Miranda voor haar toekomstige reizen. Marokko, Thailand, Vietnam en de Filipijnen staan onder andere op haar lijstje. Sander zet geld opzij om comfortabel te kunnen wonen in hun oude boerderij.

Wie ruimt het huis op?

Miranda: „Ik vind dat ik meer opruim." Sander: „Maar dat vind ik dus ook." Miranda: „Dus we hebben besloten dat we 'beiden' zouden zeggen, haha."

Wat was echt een miskoop?

De vorige motor van Sander, 1.500 euro. „Vanaf het moment dat ik er mee wegreed, ging alles eraan kapot. Ik heb er veel van geleerd, zullen we maar zeggen."

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

Miranda: „Chocolade. Ik doe nu die met 85 procent cacao; die is iets minder slecht voor je."

Beste tip voor huishouden of financiën?

Houd je eigen bankrekening. Miranda: „Wij hebben in al die jaren geen gemeenschappelijke rekening en dat bevalt ons heel goed. Ik hoef nooit toestemming te vragen voor een uitgave, want ik heb mijn eigen baan, mijn eigen geld. Natuurlijk zijn we samen, maar ook zelfstandig."
Sander: „Dan betaal ik de hypotheek en betaalt Miranda wat meer voor de verzekeringen bijvoorbeeld." Miranda: „Je hebt wat minder overzicht, dus je moet wel afspraken maken. Maar die autonomie behouden, dat vinden we allebei belangrijk."

Geboren

Geboren!

Abe Sake Luuk van der Wall

Roos Zeegers & Hein van der Wall
Broertje van Eise

Den Haag, 19 april 2026

Wij zijn verheugd over de geboorte van onze dochter – de vierde generatie Seleky in Nederland.

Filippa Maria Désirée Seleky
Zusje van Frederick

Kirsten Sleven & Maurice Seleky
Amsterdam, 17 april 2026

Welkom allerliefste
Archie
Yuri Kieran
Ivo Bronstring & Nadia van Huisstede
Broertje van Otis
Washington D.C., 17 april 2026

Geboren!

Duco Olivier Valk Visée

Wietske Valk-Visée & Tijn Valk

Amsterdam, 20 april 2026

Geboren!
Maxim Stijn Jeroen
Anne en Luuk van Meersbergen - Kodde

Amsterdam, 17 april 2026

Geboren! Née!
Elisabeth Aurélie

Martine van Velzen en Luuk Ruys

Rotterdam, 22 april 2026

Geboren!
Cees Michiel Quirijn
Robin Gunning & Dennis Moolenburgh
Maxime
Amsterdam, 14 april 2026

In dankbaarheid geboren:
Jan Mattheus Edmund
In stilte bij ons, zijn tweelingbroer:
Szymon
Manon van Rijswijk & Janoe Krzeminski
Utrecht, 21 april 2026

Overleden

Met veel verdriet, doch in de wetenschap dat haar verder lijden is bespaard, geven wij kennis van het overlijden van mijn lieve en intelligente vrouw, onze liefhebbende en bijzondere moeder, betrokken grootmoeder en overgrootmoeder

Mr Hilda Kleiweg de Zwaan - Rietdijk

Palembang,
5 december 1940

Wassenaar,
14 april 2026

Jan Piet

Myra en Jan Willem
Jonathan & Anna, Sōma, Yūto, Kōki
Michiel & Emma-Sophie
Noor & Lars
Philip & Elise

Pieter Jan en Delphine
Jan Piet
Johanna
Eline

Rebecca en Ron
Damiaan
Raoul
Leon
Quinten

Het afscheid heeft in familiekring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Engelen & Spoor Uitvaartverzorging, t.a.v. familie Kleiweg de Zwaan
Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ Den Haag

Na een slopende ziekte hebben wij afscheid moeten nemen van mijn lieve, bijzondere echtgenoot, onze vrolijke (schoon)vader en opa

Johannes Cornelis van Hoolwerff

Hans

kaakchirurg, violist

Kampen, 26 januari 1949 — Crailo, 20 april 2026

Zijn tomeloze energie en muzikaliteit zullen ontzettend gemist worden.

Crailo: Evelien van Hoolwerff - Stillebroer

Amsterdam: Tabe en Sophie
Domitille, Félix

Den Haag: Cathelijn en Mathijs
Mels, Tijn

Badhoevedorp: Mels en Barbara
Olivia, Toon

De afscheidsceremonie zal in besloten kring plaatsvinden.

Onze dank gaat uit naar de zorgmedewerkers van De Stichtse Hof voor hun enorm liefdevolle zorg.

Correspondentieadres: Alma Uitvaartzorg,
Oostwalstraat 6, 1411 RM Naarden

Wij hebben afscheid genomen van

Tjeerd
van der Schatte Olivier

14 oktober 1938 - Breda - 14 april 2026

Den Haag:
Onno en Else van der Schatte Olivier-de Jonge
en kinderen

Amsterdam:
Carine Holties
David Holties

Riouwstraat 11, 2585 GP Den Haag

Verdrietig, maar vooral dankbaar voor alles wat hij in zijn leven voor ons en anderen heeft betekend, hebben wij afscheid genomen van mijn lieve man, onze vader, schoonvader en Grova

dr. Paul Gerretsen

Voormalig Rector van het 1e VCL
Bibliothecaris van de
Universiteitsbibliotheek Leiden

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
Begiftigd met de legpenning Den Haag

Utrecht
22 januari 1945

Garderen
14 april 2026

"Paul is niet meer"
Ipse dixit

Garderen
Meetje Gerretsen - Oosterwijk

Amsterdam
Anne-Mechteld en
Reinier van Delden - Gerretsen
Goos, Otto, Kiki en Hidde

Doorn
Lodewijk en Iveta Gerretsen - Stanislavova

Overeenkomstig zijn wens heeft het afscheid vanuit de Kloosterkerk te Den Haag, in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
t.a.v. Familie Gerretsen
Benoordenhoutseweg 279 - 2596 BJ Den Haag

Met veel verdriet en heel veel warme herinneringen hebben wij afscheid genomen van

Paul Gerretsen

Een markante vriend is heengegaan.

Pieter Jan en Jacqueline Biesheuvel-Vermeijden
Angeline en Jurgen Sandmann-Biesheuvel
Quirijn en Karolien Biesheuvel-Leliefeld
Jaap (*in liefdevolle herinnering*) en Dieuwke Biesheuvel-Wolting
Sebastiaan en Eva Biesheuvel-Schikker

Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze gewaardeerde voormalige bibliothecaris en directeur

Paul Gerretsen

Paul was bibliothecaris van de Universiteit Leiden en directeur van de Leidse Universiteitsbibliotheek van 1994 tot 2004. Tijdens zijn bibliothecariaat heeft hij het gebruik en de zichtbaarheid van de Leidse bijzondere collecties gestimuleerd en de eerste stappen gezet naar vernieuwing van de digitale infrastructuur. Paul was daarnaast een voortreffelijke raconteur en warme persoonlijkheid.

Ons medeleven gaat uit naar zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen. Wij wensen hen sterkte toe met dit grote verlies.

Namens de Universiteit Leiden en de medewerkers van de UB Leiden.

Kurt De Belder
Bibliothecaris van de Universiteit & Directeur Universitaire Bibliotheken Leiden

---

ARTEFACT

Met groot verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Lennert de Rijk

Als pionier in digital marketing en grondlegger van Artefact gaf hij met visie en toewijding vorm aan zijn levenswerk, dat uitgroeide tot de organisatie die er vandaag staat.

Wij zijn hem dankbaar voor het vertrouwen, de kansen en het fundament dat hij heeft gelegd — een bloeiende onderneming waarin wij dagelijks met plezier samenkomen. Wij herinneren hem als een inspirerend leider en een mooi mens.

Geniet in vrede - en met trots.

Onze gedachten zijn bij zijn familie en naasten.

Artefact Benelux
in het bijzonder, zijn D&D Team en MT

Utrecht, April 2026

Enige en algemene kennisgeving van het overlijden van

Luitgardis (Loud) Joanna Petra Maria Dobbelmann

Cavaliere dell' Ordine *Al Merito della Reppublica Italiana*

Echtgenote van Thomas A P Van Leeuwen

Nijmegen, 6 october 1940 — Amsterdam, 21 april 2026

Loud heeft haar lichaam ter beschikking van de wetenschap gesteld.

correspondentie adres:
Thomas A P Van Leeuwen
Keizersgracht 371E
1016EJ Amsterdam
thomasap@xs4all.nl

Verdrietig en verslagen hebben wij afscheid moeten nemen van onze allerliefste, dappere, authentieke en onvergetelijke vader, schoonvader en opapa

Prof. jonkheer mr. Joan Lodewijk de Wijkerslooth de Weerdesteijn

echtgenoot van Ellen Elisabeth de Wijkerslooth de Weerdesteijn - Vinke †

oud-landsadvocaat
oud-voorzitter van het College van procureurs-generaal
oud-hoogleraar Universiteit Leiden.
Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Den Haag, 18 oktober 1946 — Luik, 15 april 2026

Haarlem Juliette de Wijkerslooth de Weerdesteijn
Marnix van der Kleij
Roemer, Guilaine, Vita

Amsterdam Charlotte de Wijkerslooth de Weerdesteijn

In overeenstemming met de wens van Joan heeft zijn afscheid in kleine kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
T.a.v. familie De Wijkerslooth, Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ Den Haag

---

Met droefheid hebben wij afscheid genomen van onze dierbare broer, zwager, oom en oudoom

Joan Lodewijk de Wijkerslooth de Weerdesteijn

** Den Haag, 18 oktober 1946* — *† Luik, 15 april 2026*

Haarlem: Kees de Wijkerslooth de Weerdesteijn †
Danny de Wijkerslooth de Weerdesteijn - Courbois

Den Haag: Madeleen Leyten - de Wijkerslooth de Weerdesteijn †
Ton Leyten

Den Haag: Pauline de Wijkerslooth de Weerdesteijn †

Tervuren: Frans de Wijkerslooth de Weerdesteijn †
Maria de Wijkerslooth de Weerdesteijn - Vos de Wael

Nijmegen: Roelof de Wijkerslooth de Weerdesteijn
Gertje de Wijkerslooth de Weerdesteijn - van Wiechen

Neven, nichten, achterneven en achternichten

Onze oud-partner en oud-landsadvocaat

Prof. jhr. mr. Joan Lodewijk de Wijkerslooth de Weerdesteijn

is overleden.

Joan was tussen 1977 en 1999 advocaat bij ons kantoor.
Van 1987 tot 1999 was hij landsadvocaat.
Joan was een eminent jurist en advocaat, een leermeester voor velen en heeft, mede als landsadvocaat, onmiskenbaar veel betekend voor ons kantoor.
Pels Rijcken gedenkt hem met eerbied en dankbaarheid.
Wij wensen zijn dierbaren veel sterkte bij het dragen van dit verlies.

Namens de partners, de oud-partners en alle kantoorgenoten van
Pels Rijcken & Droogleever Fortuijn N.V.,
Sandra van Heukelom-Verhage, bestuursvoorzitter
Reimer Veldhuis, landsadvocaat

Dankbaar nemen wij afscheid van onze veelzijdige en erudiete oom Joan, voor altijd verbonden na een leven lang samen genieten van ons gedeelde aardse paradijs.

Joan de Wijkerslooth de Weerdesteijn

Manon Leijten en Maarten van Aken

Eliane Leijten en Wim Mijs

Marnix en Désirée Leijten-van der Eerden

Bedroefd heeft het Openbaar Ministerie kennisgenomen van het overlijden van

Prof. jhr. mr. J.L. de Wijkerslooth de Weerdesteijn

Na een loopbaan in de wetenschap en de advocatuur, waarbij hij als landsadvocaat jarenlang de Staat bijstond, werd Joan in 1999 voorzitter van het College van procureurs-generaal.

In 1999 stond het OM middenin een reorganisatie die van het OM een landelijke organisatie zou maken, met aan het hoofd het College. Joan stond voor de opdracht om de rust te bewaren en de reorganisatie in goede banen te leiden. Gedurende zijn voorzitterschap nam de slagvaardigheid van het OM toe en werd het beleid coherenter. In 2005 keerde Joan als hoogleraar strafrecht terug naar de wetenschap.

Joan stond als boegbeeld van het OM voor het algemeen belang. Zijn juridische scherpzinnigheid en rotsvaste onverzettelijkheid als het om de bescherming van fundamentele waarden ging, blijven in onze herinnering.

Ons medeleven gaat uit naar zijn familie en naasten. Wij wensen hen alle kracht en sterkte toe in deze verdrietige periode.

Het College van procureurs-generaal
Rinus Otte
Voorzitter

Universiteit Leiden

Met droefheid namen wij kennis van het overlijden van

Prof. jhr. mr. J.L. (Joan) de Wijkerslooth de Weerdesteijn

Emeritus-hoogleraar Straf- en strafprocesrecht

Joan de Wijkerslooth was tussen 1971 en 1977 en tussen 2005 en 2010 aan de Universiteit Leiden verbonden, eerst als wetenschappelijk medewerker Burgerlijk recht en daarna als hoogleraar Straf- en strafprocesrecht. In de jaren 2005-2010 was hij lid van de Raad van Toezicht. Wij hebben Joan leren kennen als een zeer begaafd, creatief en scherpzinnig jurist, die zich met souplesse bewoog binnen en tussen rechtsgebieden. Hij laat een blijvende indruk achter op hen die met hem hebben samengewerkt.

Wij wensen zijn naasten veel sterkte met het verwerken van dit verlies.

Namens de Universiteit Leiden,

Het College van Bestuur
Luc Sels, Sarah de Rijcke, Timo Kos

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Suzan Stoter, Jan Crijns

Het Instituut voor Strafrecht en Criminologie
Jeroen ten Voorde

Kort na de dood van zijn Liesbeth treuren wij om onze dierbare en erudiete clubvriend

Joan de Wijkerslooth

Jaarclub Reuben James, LSC 1965

Na een lang leven vol liefde,
kennis, wijsheid en maatschappelijke betrokkenheid is op 94-jarige leeftijd, rustig van ons heengegaan onze lieve (schoon)vader en (over)grootvader

Mr. Josephus Marcellus Maria Kocken

Jos

oud-notaris te Leiderdorp

weduwnaar van
Nell Kocken-van Wensveen

* Utrecht — † Leiden
6 september 1931 — 19 april 2026

Marco en Anita
Joris † en Gerda
Monica
Klein- en achterkleinkinderen

Correspondentieadres:
Plantsoen 91
2311 KK Leiden
mkocken@xs4all.nl

De bijzetting in het familiegraf
heeft inmiddels plaatsgevonden.

Peter Jan Slagter

Slootdorp, 4 maart 1943 — Amsterdam, 17 april 2026

drager van La Cruz de Oficial
de la Real Orden de Isabel la Católica

Annelien

Maarten en Rosie

Maurice ✿

Correspondentieadres
Annelien Haitink: a.haitink@gmail.com

Blauwe vlinder
jij bent nu waar je moet zijn
in dit oord
waar het woord in liefde gedijt
dat is: vrijheid!

eigen werk Femke

Onze lieve, inspirerende en markante mam en oma is uitgevlogen

Trude Femmetje Groustra - de Kat

Femke

Batavia, 8 februari 1925 — Den Haag, 22 april 2026

Marjolijn en
Elbert Ploos van Amstel - Groustra
Naomi en Oran

Roland Groustra † en
Charlotte van Remmen
Josje
Pien en Tim

Wendy en
Stevin Treurniet - Groustra
Tim en Marissa
Stanley en Lindsay

Wilfred en
Astrid Groustra - Eckermann
Derk
Maurits
Florine en Hugo

We nodigen u graag uit om op donderdag 30 april 2026 om 15.45 uur gezamenlijk afscheid van Femke te nemen bij crematorium Haagse Duinen, Wijndaelersingel 1, 2553 AC te Den Haag. Aansluitend vieren we het leven van Femke met "een natje en een droogje".

Femke hield van kleurrijke bloemen. We willen je vragen één losse, onverpakte bloem mee te nemen.

Correspondentieadres:
Baken Uitvaarders
T.a.v. mevrouw Groustra - de Kat
Kwekerijweg 5, 2597 JK Den Haag

Bij het overlijden van *the original wingback*

Jan Donkers

gedenkt Nautilus 3 een dierbare sportvriend

Frits Boer
Wouter van Ewijk
Paul Gieske
Wilbert Gieske
Mark Fuller
Piet Groeneweg
Gary Hays
Joost van Kempen
Nico de Louw
Leo de Nobel
Arre Okker
Jeroen de Rooij
Peter Swart
Rolf Schwartz
Wybrand Scheffer
Henk Thomassen
Matthieu Wiewel

Wij hebben afscheid genomen van
onze lieve moeder, schoonmoeder en oma

Christine Dingemans - Schokking

Koert Patrick Dingemans †

Djambi, 16 juni 1940
Amstelveen, 19 april 2026

Charlotte E. Dingemans & Henk van der Pijl
Willemijn & Bob, Marieke, David & Isabella

Liesbeth Dingemans & Jeroen Kortschot
Noor

De afscheidsbijeenkomst vindt vandaag plaats.

Correspondentie: liesding@hotmail.com

Met groot verdriet, maar dankbaar wat ze voor ons
heeft betekend en gedaan, nemen we afscheid van

Lisette Nefkens - Elshof

* Schiedam, 3 december 1944 † Breda, 16 april 2026

Weduwe van Harry Nefkens †

Haar kinderen, kleinkinderen en achterkleinkind

Barcelona — Han en Felipe Nefkens-Rodriguez Veyssier
Wageningen — Gert-Jan en Carla Nefkens-van Solinge
Michiel, Inge, Marije †
La Cala de Mijas — Veronique en Henk Hesen-Nefkens
Maurice en Abby Hesen
Roman
Rotterdam — Victor Nefkens †
Bloemendaal — Robert en Anna Nefkens-van de Graaf
Schilde — Josine en Luc Putters-Nefkens
Claire, Lucas, Ralph, Evelyne, Anthony
Brasschaat — Isabelle en Gregory Lepage-Nefkens
Josephine, Caroline, Arthur

Haar zussen Annemieke en Godelief en broers Willem en Nico

Het afscheid heeft donderdag 23 april jl. plaatsgevonden in Rotterdam.
Uw online condoleance is zeer welkom op:
https://forevermoments.nl/condoleance/lisette-nefkens/

Bedroefd, maar dankbaar voor alles wat zij voor ons gedaan en betekend heeft, geven wij u kennis van het heengaan van

drs. Catharina Margaretha Hoffmann

(Tine)

☆ Scheveningen, 22 januari 1930 † Leiden, 16 april 2026

Zij overleed in de leeftijd van 96 jaar.

Correspondentieadres:
3e Oomsberg 22
9585 PG Vledderveen Gn

Uit aller naam:
Mw. A.T.E. Meijer-Treep
Executeur testamentair

De crematieplechtigheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

INTENS VERDRIETIG, MAAR DANKBAAR VOOR ALLE MOOIE LIEFDEVOLLE MOMENTEN SAMEN, HEBBEN WE AFSCHEID MOETEN NEMEN VAN ONZE LIEVE, STERKE, LEVENSLUSTIGE, EIGENWIJZE EN SPRANKELENDE VROUW, MOEDER EN OMA MÉMÉ

HENNES VAN LINGEN

HENDRIKA ANTOINETTE RICHARDA MARIA
VAN LINGEN - DE JONG

13 FEBRUARI 1944 MELICK EN HERKENBOSCH
21 APRIL 2026 ROTTERDAM

NIEK
HESTER & RICHARD
ANNA & RICHARD
LUCAS, VALERIE, THOMAS

CORRESPONDENTIEADRES:
VAN BERCHENSTRAAT 9-D, 6511 BA NIJMEGEN

Hobbels kunnen onoverwinbare
bergtoppen worden,
of je kan ervoor kiezen om hobbels niet
hoger te laten zijn dan nodig.
Dat is een keuze.
Karin Schut - Hamel

Met pijn in ons hart nemen wij afscheid van onze lieve vader, grootvader en pater familias. Altijd bescheiden en zo trots op allen die hij liefhad.

Frederik Willem Hamel

echtgenoot van Elsje Hamel - Nelemans †

Balikpapan, 5 juli 1932
Delft, 20 april 2026

Karin † en Gerard
Jelmer
Carlijn en Tommie
Okke, Noortje
Otje en Marc

Mark en Petra
Vallonne

Erik Jan en Wendy
Rutger en Sophie
Maurits en Teri

Wij nemen in besloten kring afscheid.

Enige en algemene kennisgeving

Verdrietig, maar dankbaar voor alles wat hij voor ons heeft betekend, geven wij kennis van het overlijden van mijn dierbare echtgenoot en onze (schoon- en groot) vader

Bernard Broens

1-2-1944 16-4-2026

Bevlogen roeier, roeicoach en voormalig lid van Laga, waaraan hij dierbare herinneringen had.

Janneke Broens-Eshuis

Martijn Broens en Machteld Verboom
Josephine, Charlotte en David

Niels Broens en Maartje Stokkers
Mia en Noa

Wij zijn dankbaar voor de liefdevolle verzorging door NWZ, Magenta Zorg en Hospice Alkmaar.

In besloten kring hebben wij afscheid genomen.

Correspondentieadres:
Kennemerstraatweg 249, 1851 NA Heiloo

Heel verdrietig geven wij kennis van het overlijden van mijn lieve en zorgzame man, onze dierbare vader, schoonvader en Grandpa

Monne van den Bergh

Simon George

Amsterdam, 29 augustus 1931 Bilthoven, 21 april 2026

emeritus hoogleraar Veterinaire Biochemie
oud-voorzitter Raad voor Dierenaangelegenheden

weduwnaar van Sigrid Aalders

Louise van den Bergh - Hoogterp

Floris van den Bergh
Fiona en Albert, Lara en Hugo

Hugo en Angélique van den Bergh - Hunkar

Nicoline en Ton Mascini - van den Bergh
Luca en Claudia, Timo en Aleks, Fabian

Sebo Eelkman Rooda

Elies Eelkman Rooda
Rein, Hanna, Julia en Gijs

Sietske en Jan-Wolter van den Berg - Eelkman Rooda
Christiane, Jacobine, Barbara

Correspondentieadres
Familie Van den Bergh, p/a AKER uitvaarten
Ten Katelaan 15, 3723 DR Bilthoven

Het afscheid vindt in besloten kring plaats.

Tot ons groot verdriet is mijn lieve sprankelende man, onze inspirerende en ondersteunende vader, Opi, de verhalenverteller, onze opgewekte en meelevende broer, zwager en oom er niet meer. Wij zullen hem erg missen.

Eppo Pieter van Veldhuizen

Burgemeester van Fijnaart en Heijningen,
Dronten en Oss
Officier in de Orde van Oranje-Nassau
Ereburger van Oss

Groningen, 16 juni 1933 Enschede, 18 april 2026

Helga van Veldhuizen - Gärtner
Onno van Veldhuizen en Karin Wanrooij
Sterre en Peter
Mané en Manu
Hans Bos
Egbert van Veldhuizen en Annemarie van IJsendoorn
Remmers van Veldhuizen en Evelien Engwirda

Neven en Nichten

Correspondentieadres:
Hortensiastraat 92, 7531 GX Enschede

De crematie zal in besloten kring plaatsvinden.
Gelieve deze kennisgeving als enige te beschouwen.

Vandaag is mijn vader in alle rust overleden. Het lange leven van hem stond in het teken van geduld, luisteren en vooral ook met veel wijsheid vertellen. Hij was van veel zaken tot op het laatst heel goed op de hoogte, wist veel en deelde zijn kennis graag. Ik ben erg dankbaar voor zijn toewijding, eerbied en trouw.

Dr. Aldo Mari Voûte

Amsterdam, 2 juli 1931
Soest, 23 april 2026

Robert Voûte

Maja Reitsma †

Pieta Voûte †

De uitvaartplechtigheid zal plaatsvinden op donderdag 30 april 2026 om 16:30 uur in Crematorium Laren, Weg over Anna's Hoeve 1, 1251 SW Laren (Nh).

Na afloop is er gelegenheid voor napraten onder het genot van een hapje en een drankje.

Correspondentieadres:
Monuta Ellen Spierenburg
t.a.v. Familie Voûte
Beukenlaan 4, 3741 BP Baarn

Colofon familieberichten

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail:
familieberichten@nrc.nl
Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Investeer in talent, groei met impact

yer.nl/traineeships

Organisaties die het verschil maken, kiezen bewust voor talent.

Via het Talent Development Program brengt YER organisaties in contact met high potentials die zich razendsnel ontwikkelen en direct waarde toevoegen.

Ontdek wat talent kan betekenen. Maak er werk van.

yer.nl

YER
ambitions in motion

OPINIE & DEBAT

FOTO ANP/ EPA/ MOHAMMED BADRA

Laat de stilte niet winnen

Als het Palestijnse lot ons niet meer beroert of schokt, ligt onverschilligheid op de loer, schrijft *Adania Shibli*.

4/5

& VERDER

2/3

Vrouwen sleutelen al heel lang gevaarlijk aan hun uiterlijk, schrijft *Lotte Hondebrink*

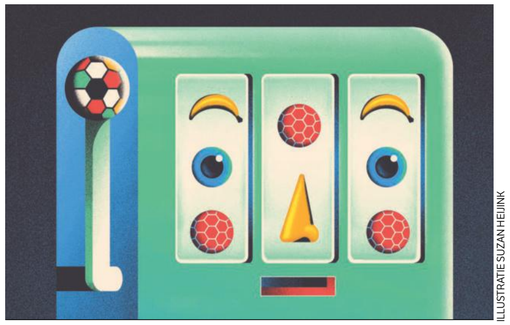
8/9

De mens achter de AI is voorlopig nog het grootste gevaar, vindt *Bas Heijne*

12/13

We moeten ons meer verbazen over zwanger zijn, stelt filosoof *Marie Lucassen*

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HEIJINK

NEC steunen is gokken

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Natuurlijk neem ik het AZ niet kwalijk dat het de KNVB-beker heeft gewonnen, zoiets kan de besten overkomen. Wel vind ik het vreselijk dat NEC heeft verloren. In de weken voorafgaand aan de finale fantaseerde ik stilletjes over hoe het zou voelen als ze winnen. Een uitbarsting van vreugde, medesupporters in de armen vallen, misschien wel tranen van blijdschap en dat allemaal met mijn vriend Willem, met wie ik al zo lang over NEC ouwehoer. Zou ik op maandag misschien zelfs in NEC-shirt naar de redactie van *NRC* komen?

Dat laatste waarschijnlijk niet, want ik draag mijn voetbalsupporterschap met enige schaamte. Het is geen geheim, maar ik wil ook niet dat een uitslag mijn stemming zichtbaar beïnvloedt. Ik wil niet dat mensen zeggen dat ik 'maar beter even met rust gelaten kan worden' omdat mijn club heeft verloren. Normaal gaat me dat goed af, maar dit keer niet. Ik had naar de wedstrijd toegeleefd. Dagenlang had ik alle bekerfinalecontent verslonden die me werd aangereikt; nieuwtjes, voorbeschouwingen, podcasts. Maar na het verlies wilde ik er niets meer van weten, terwijl de algoritmen nog steeds dachten van wel. Enige troost vond ik nog wel bij de nabeschouwing van mijn medesupporters van de Jarda-podcast, met de titel *Wij hadden hier ook geen zin in*.

Om voetbaleuforie te kunnen beleven, moet veel kloppen. Jouw ploeg moet winnen, maar dat is niet genoeg. Ze moeten tegen de verwachting in winnen. Ik geloof niet dat supporters van Bayern München euforie beleven als hun club voor de vijfendertigste keer landskampioen wordt. Er moet dus iets op het spel staan waar je vooraf niet op kunt rekenen; voor de ene ploeg is dat promotie of handhaving, voor de andere kwalificatie voor Europees voetbal, maar het beste gevoel geeft het winnen van een echte prijs.

Dat stel ik me althans zo voor, want NEC heeft in haar 125-jarige bestaan nooit een prijs gewonnen. Ja, ik was er een keer bij toen NEC kampioen van de Keuken Kampioen Divisie werd, maar dat zag je al maanden van tevoren aankomen en in feite word je dan negentiende van Nederland, achter de achttien clubs uit de eredivisie.

Na het verlies van de bekerfinale vroeg ik me af wat me zo aantrekt in NEC. Waarom ga ik ook dit weekend weer gewoon kijken? Naast logische verklaringen zoals een gevoel van identiteit, warme jeugdherinneringen en het feit dat je nou eenmaal emotioneel betrokken raakt bij iets waar je zoveel tijd en geld in investeert, heb ik ook een cynischer verklaring: het is gokken. In de HBO-serie *Industry* vraagt de Amerikaanse Harper Stern aan haar Britse collega-bankier Greg Grayson wat al die mensen in de kroeg toch zo leuk vinden aan voetbal. „Het levert willekeurig vreugde en verdriet op", antwoordt hij. „Het is net als het leven".

> *Waarom ga ik ook dit weekend weer gewoon kijken?*

Voetbal is relatief onvoorspelbaar, de beste wint niet altijd. Meer dan andere sporten hebben de uitslagen inderdaad iets willekeurigs. Dat maakt dat je altijd blijft hopen dat jouw ploeg *against the odds* toch wint. Voetbalsupporters zijn daar misschien gevoeliger voor dan anderen. Dat werkelijk elke voetbalpodcast wordt gesponsord door TOTO en dat alle verslaggevers het bekertoernooi consequent de *Eurojackpot KNVB Beker* moeten noemen, lijkt dat te bevestigen.

In een essay over zijn gokverslaving schrijft Jay Kang dat de euforie altijd de pijn is en de pijn altijd de euforie, er is geen verschil. *Hoop is uitgestelde teleurstelling*, luidt de titel van een boek over Feyenoord. Maar na de teleurstelling volgt altijd weer hoop. En na die hoop volgt altijd weer teleurstelling. Dat is het mooie.

Lotte Hondebrink is freelance schrijver en gepromoveerd filosoof.

OPINIE
Schoonheid

Looksmaxxing? Dat komt elke jonge vrouw bekend voor

Vrouwen doen al jaren aan 'looksmaxxing', stelt *Lotte Hondebrink*. Vanwaar nu pas verontwaardiging, nu het om mannen gaat?

Advertentie voor Skims, het shapewearmerk van Kim Kardashian. FOTO KEVIN MAZUR/GETTY IMAGES

Looksmaxxing is bezig aan een opmars. Als we experts en de media mogen geloven is deze trend, waarbij jonge mannen hun uiterlijk proberen te optimaliseren met extreme middelen als peptide-injecties en *bone smashing*, zowel nieuw als zorgwekkend. Een recente aflevering van *Nieuwsuur* ging over de „gevaarlijke wereld" van looksmaxxing, waar tienerjongens door de algoritmes van Instagram en TikTok steeds verder in worden gezogen.

Mediapedagoog Jacqueline Kleijer uitte haar zorgen over de trend in een interview met de *NOS*: „Jongens hopen dat ze zelfverzekerder worden als ze er beter uitzien. Maar het gevolg is dat ze eigenlijk alleen maar onzekerder worden, omdat ze steeds iets anders zien wat niet perfect is. Hartverscheurend".

Hartverscheurend is dit zeker, maar is het wel nieuw? Als jonge vrouw klinkt het me bekend in de oren: hopen dat je zelfverzekerder wordt als je er beter uitziet, om vervolgens steeds ongelukkiger te worden omdat het schoonheidsideaal onbereikbaar blijkt. Wie de genderbril even afzet en kijkt naar waar looksmaxxing voor staat (het maximaliseren van uiterlijke schoonheid, waarbij vrijwel alles geoorloofd is) ziet een trend die onder vrouwen al vele jaren aan de gang is.

Zorgen over een trend ontstaan niet zomaar. Bij looksmaxxing maken we ons in de eerste plaats zorgen omdat het schadelijk is, en terecht. Maar: vrouwen beschadigen zichzelf al veel langer om aan een schoonheidsideaal te voldoen. Neem bijvoorbeeld de naaldhak, de *waist trainer*, of afslankpillen. Allemaal gericht op het maximaliseren van uiterlijke schoonheid, allemaal met flinke gezondheidsrisico's. Naaldhakken geven voet- en rugproblemen, *waist trainers* zijn eigenlijk gewoon korsetten, met alle mogelijke orgaanschade van dien, en door afslankpillen kan je lever het begeven.

Bij mannen zouden alle drie deze dingen in de categorie 'extreem' vallen, terwijl over de legioenen vrouwen die op naaldhakken lopen of in de vroege jaren 2000 weleens afslankpillen hebben gebruikt bij lange na niet zoveel ophef was. Dit onderscheid heeft niets te maken met wat daadwerkelijk extreem is en wat niet, en alles met gegenderde schoonheidsnormen waardoor 'wie mooi wil zijn moet pijn lijden' alleen op vrouwen van toepassing is.

Schaalverschillen

Naast dit genderverschil in wat extreem gevonden wordt, is er een schaalverschil dat de grote media-aandacht voor mij verrassend maakt. Vergeleken met de op vrouwen gerichte schoonheidsindustrie is looksmaxxing een kleine trend. Influencer Clavicular, het gezicht van de looksmaxxing-wereld, heeft terwijl ik dit schrijf, 566.000 abonnees op Instagram. Dat zijn er best veel, maar dit aantal valt in het niet bij het aantal volgers van iemand als Kim Kardashian.

'Kim K', die 352 miljoen volgers heeft, was als man looksmaxxer bij uitstek geweest: meerdere keren veranderde ze compleet van lichaamsvorm en gezichtsstructuur, met behulp van cosmetische chirurgie en een ijzeren eet- en sportregime. Ook heeft haar shapewear-merk SKIMS een *waist trainer*in het assortiment, en prees ze met haar zussen afslankthee aan waar in de praktijk laxeermiddel in bleek te zitten. De doelgroep: vrijwel uitsluitend vrouwen.

In *NRC*stond afgelopen week dat „injecties, operaties en zelfs *bone smashing* geen bezwaar [zijn]' voor looksmaxxende mannen. *Bone smashing*, waarbij een looksmaxxer met een hard object op zijn jukbeenderen of kaken slaat om de vorm ervan te 'verbeteren', is volgens experts 'extreem gevaarlijk' en kan voor blijvende schade zorgen.

'Kim K' was als man looksmaxxer bij uitstek geweest

Waarom lieten die experts zich niet horen tijdens de opkomst van de Brazilian Butt Lift (BBL) onder vrouwen, ruim 10 jaar geleden? Deze chirurgische procedure, waarbij lichaamseigen vet in de billen wordt gespoten met een groter achterwerk als doel, is zowel populairder als dodelijker dan *bone smashing*, waar tot op heden nog niemand aan is overleden. Het is moeilijk om in te schatten hoeveel vrouwen jaarlijks precies een BBL ondergaan omdat het niet altijd legaal gebeurt, maar de International Association of Aesthetic Plastic Surgery hield het in 2020 op een krappe 400.000 BBL's wereldwijd. De procedure heeft een sterftecijfer van ongeveer 1 op de 3.000. Reken maar uit om hoeveel overleden vrouwen het gaat.

Het wordt tijd voor een objectievere berichtgeving, die de looksmaxxing-trend niet uit zijn context trekt, maar in plaats daarvan beschouwt als een voortzetting van een extreme, dodelijke schoonheidscultuur waar vrouwen al vele jaren mee te maken hebben. Niet omdat we ons geen zorgen hoeven te maken over looksmaxxende jongens, integendeel. Wel omdat we de meisjes die al jaren aan een sociaal geaccepteerde variant ervan doen, en daarbij hun gezondheid en soms zelfs hun leven op het spel zetten, dezelfde zorgen verschuldigd zijn.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

Adania Shibli is een Palestijnse schrijver. Ze gaf op 17 april de jaarlijkse PEN-lezing over dit onderwerp in debatcentrum De Balie. Het artikel is vertaald uit het Engels.

OPINIE
Gaza

FOTO AFP

Woorden na het doden van de boodschappers

Tot de herhaalde verhalen die ons het meest vermoeien, behoren die over pijn. Dit geldt hoogstwaarschijnlijk ook voor de verhalen die ons uit Palestina bereiken. Maar ze móéten verteld blijven worden, schrijft *Adania Shibli*.

Halverwege de jaren negentig gaf ik naast mijn andere werk ook workshops videomaken aan schoolkinderen. Een van die workshops zou plaatsvinden op een basisschool voor meisjes in de oude stad van Jeruzalem. Er was plek voor twintig deelnemers. Vlak voor het begin van de workshop liet de schoolleiding me weten dat zo'n 130 meisjes zich hadden aangemeld, dus stelde ik voor om ze te vragen om een kort verhaal. De opdracht was om in dit verhaal iets te beschrijven dat ze onderweg naar school hadden meegemaakt. De plaatsen in de workshop zouden worden uitgedeeld op basis van de kwaliteit van de verhalen.

Ik ontving bijna 130 verhalen. Na lezing bleek dat de meeste hetzelfde vertelden. Het ene na het andere verhaal beschreef hoe het meisje dat het verhaal had geschreven 's ochtends onderweg naar school een oude blinde man had helpen oversteken.

De enige redelijke verklaring leek mij dat één meisje met dit idee was gekomen en de rest haar had nageaapt, of erger nog: dat dit een verhaal was dat hun op school was geleerd door een leraar die leerlingen ze wilde bijbrengen dat ze goed voor mensen in nood moesten zorgen. Met andere woorden, ik besloot dat dit een gemakkelijk clichéverhaal was dat kinderen maar al te graag navertellen.

Uiteindelijk heb ik de meeste meisjes die een dergelijk verhaal hadden geschreven geen plek in de workshop aangeboden. Dat zo'n honderd meisjes met het verhaal over het helpen oversteken van een blinde oude man geen plek in de workshop kregen, leek mij niet onredelijk.

Op een ochtend op weg naar school zag ik een groep van zo'n honderd meisjes gillend en springend rond een oude man met een stok in zijn hand en zijn ogen verscholen achter een donkere bril. Ik bleef staan en volgde met mijn ogen wat er gebeurde.

Het tafereel bevestigde simpelweg dat wat ik als een onorigineel en onoprecht verhaal had afgedaan, in werkelijkheid misschien wel een steeds terugkerende, dagelijkse gebeurtenis was die de meisjes 's ochtends onderweg naar school meemaakten en die hen diep raakte.

Toen ik die ochtend de schoolmeisjes zag proberen de blinde oude man te helpen, vroeg ik me af of herhaling in een verhaal ons iets kon leren wat we anders niet zouden begrijpen. Dit zou een zoektocht kunnen zijn naar betekenis in een zich herhalend verhaal dat niet door diezelfde herhaling teniet wordt gedaan.

Bovendien: door deze meisjes met hun herhaalde verhaal van de workshop uit te sluiten en hun zo te beletten filmpjes te maken ingegeven door belevingen en gevoeligheden die ze ervoeren in de wereld waarin ze leefden, droeg ik in feite bij aan een beperking van de reikwijdte van de vertelde verhalen en, erger nog, van de reikwijdte van dat wat als origineel en onorigineel, als waarachtig en onwaarachtig wordt beschouwd.

Verhalen over pijn

Ik kom vaak op dit voorval terug als ik weer eens probeer te bedenken hoe te voorkomen dat we ons beperken door de grenzen van dat wat wel en dat wat niet als waardig en betrouwbaar wordt beschouwd, zelfs in fictie. Zulke beperkingen, waaronder het vermogen tot zorgzaamheid en luisteren, leiden soms langzaam maar zeker tot het doden van verhalen en hun vertellers, alleen maar om het vergrijp van de herhaling. We worden moe van de herhaalde verhalen, alvorens we eraan voorbijgaan, ze in twijfel trekken en ze ten slotte niet meer horen. Tot de herhaalde verhalen die ons het meest vermoeien, behoren die over pijn. Dit geldt hoogstwaarschijnlijk ook voor de verhalen die ons nu uit Palestina bereiken. Dat zijn de verhalen die we al tientallen jaren horen, vrijwel zonder variatie, afgezien van het groeiende aantal slachtoffers. Als we op het ogenblik geen verhalen uit Palestina meer horen, ondanks meer dan honderd jaar kolonisatie en onderdrukking, met de laatste jaren nog een versnelling van het vernietigingsproces, dan stoort het ons niet dat we niets horen. Het maakt ons niet ongerust of verbaasd waarom die verhalen zijn verdwenen, al hebben we geen concrete stappen gezien om de omstandigheden die eraan ten grondslag liggen te veranderen.

In zekere zin is de kennis uit Palestina over Palestina inmiddels te vergelijken met het doven van een morgenster, die flikkert totdat je niet meer zeker weet of je hem nog wel ziet, totdat je hem loslaat en uiteindelijk bent vergeten.

Vergeten. Dat was een term die ik vorig jaar las op een reis naar Berlijn. Een passagier las een Duitse krant en bleef even hangen bij een stuk met een foto van een kind dat zich over het lichaam van een dode volwassene boog. Ik had net genoeg tijd om de titel van het stuk te lezen, die in dikke zwarte letters luidde: „Hopeloos en weldra vergeten." Ik herkende de foto als afkomstig uit Gaza, van een kind dat huilde bij het lijk van zijn vader die op zoek naar voedsel bij een van de Amerikaans-Israëlische hulpposten was doodgeschoten door Israëlische sluipschutters, zoals die in minder dan vijf maanden meer dan 2.600 Palestijnen hadden doodgeschoten. De passagier bladerde snel door naar een volgende pagina, en naar nog een, en naar nog een, totdat hij even bleef kijken naar een advertentiepagina voor fietsen, met daaronder verscholen de pagina met het artikel over Gaza en de titel: „Hopeloos en weldra vergeten."

Hier rijst een vraag die klinkt als iemands lot: door wie en bij wie zullen ze vergeten worden? Ook al was voorafgaand aan die vraag al een proces van 'vergeten' ontstaan, een proces dat woorden al had laten verdwijnen nog voor degenen die ze uitspraken het zwijgen was opgelegd.

Verzinken in stilte

Dit vergeten heeft tot gevolg dat we de woorden of zelfs de kreten van anderen niet meer horen, en niet dat die woorden of kreten vervagen. Daar bevinden we ons nu, in processen die ons in staat stellen te vergeten en daarna niet meer te horen. Telkens als slachtoffers niet worden gehoord, laten we hen verzinken in stilte, met hun ervaringen die ons niet meer schokken of beroeren, net als hun nieuws dat niet meer nieuw is - hun nieuws is een herhaling van ouder nieuws, nieuws dat we al gehoord hebben. Gepaard met die ontwijking gaat onverschilligheid.

Zo schept het proces waarmee de verhalen over pijn steeds weer verteld worden, waarmee woorden aan de pijn gegeven worden, afstand tussen de pijn en de waarheid van zijn ontwrichtende taalkundige ervaring. In deze staat van herhaling verliest het luisteren naar verhalen over de pijn ten slotte aan momentum, en dat wat naast deze onverschilligheid aan momentum wint, is het toebrengen van pijn, ook aan hen die deze pijn beslist willen delen, in dit specifieke geval de driehonderd vermoorde journalisten, schrijvers en kunstenaars in Palestina in de afgelopen jaren.

In een boek van Slavoj Zizek stuitte ik eens op een grap die me altijd is bijgebleven. Ik vertel die grap hier na, maar zoals elke verteller zal ik vermoedelijk het verhaal niet precies zoals Zizek vertellen: een jongeman wilde in een land gaan wonen dat onder een autoritair bewind stond. De vader wist dat hij een opstandige jongeman was en was fel tegen het idee, heel bezorgd om de veiligheid van zijn zoon. Maar de zoon wilde per se in dat land gaan wonen en ten slotte gaf de vader toe en stemde in, maar onder één voorwaarde. Mocht hij in de problemen komen, zei hij tegen zijn zoon, dan moest hij hem een brief schrijven zonder in details te treden, want uitgaande brieven werden gecontroleerd. Hij hoefde de brief alleen maar met rode inkt te schrijven en dan zou de vader hem onmiddellijk komen redden. Nadat de zoon met die voorwaarde had ingestemd, vertrok hij naar dat land dat onder een dictatuur gebukt ging. Een maand later kreeg de vader een brief van zijn zoon waarin werd beschreven hoe geweldig het was om daar te zijn, dat de mensen gelukkig waren en het land al het goede in overvloed had, zonder enige beperking van de vrijheid van meningsuiting. Er was alleen geen rode inkt te krijgen.

Zo worden we ook steeds meer beroofd van een taal om te verwoorden, telkens als we niet meer een verhaal mogen horen en een stem mogen beluisteren, terwijl we intussen blijven denken dat we vrijuit alle woorden die we hebben mogen gebruiken, zonder te beseffen welke ervan geheel uit onze woordenschat zijn weggenomen.

Saleh al-Khalidi, een jonge dichter uit Gaza, schrijft:

Hun volharding om verhalen te vertellen, hoe vaak die ook werden herhaald, zou op dit moment een les en inspiratie voor ons moeten zijn

Zoek me niet in stilte,
ik was de stilte
die je nooit hoorde.

Wat moeten we dan doen met de stilte die we nooit hoorden, vergezeld van een gebrek aan rode inkt en woorden die we nooit zullen horen of kennen? Hoe kunnen wij, schrijvers en lezers, verdergaan na deze dood van woorden?

Als schrijvers is het noodzakelijk dat wij wegen zoeken waardoor we deze taalkundige uitwissing kunnen verduren en niet medeplichtig zijn aan haar voortbestaan, dat we niet de rode inkt voor onze ogen geheel laten verdwijnen.

Het schrijven, vertellen en herhalen van verhalen zou ons kunnen helpen een kans te vinden om stil te staan bij andere mogelijke verhalen, die alleen kunnen ontstaan door de afwezigheid of duisternis zoals die ons al zo lang omringen. Deze mogelijke verhalen kunnen heel goed worden gezocht in de fictie en de verbeelding, waarbij literatuur als leidraad naar een ander soort ethiek kan dienen. De oneindige variaties op de verhalen die geschreven mogen worden, zullen onvermijdelijk plaats bieden aan die welke nooit zullen worden gehoord. Dat is dan een manier om niet te zwichten voor het dictaat van de uitgewiste woorden en het gebrek aan inkt.

Literaire energie en visie

Het bedenken en schrijven van verhalen staat dan ook gelijk aan dat wat John Berger onderscheidt als andere manieren van vertellen. Literatuur is misschien wel de enige vorm die ons over de grenzen laat gaan zoals gesteld door bevestigde nieuwsberichten en historische verhalen waaraan de status van waarheid wordt toegekend. Want welke waarheid schuilt er in het nieuws dat we over Gaza krijgen als Gazaanse boodschappers zijn vermoord, en welke waarheid zal er schuilen in de geschiedenis van Gaza nadat historici daar zijn gedood en archieven, bibliotheken en universiteiten zijn gebombardeerd?

Toch mogen we niet vergeten dat alles wat ons als schrijvers in feite rest in deze morbide tijd, is om te vertellen door middel van literaire energie en visie, en door de taal te onderzoeken en haar open te stellen voor de betekenissen en verhalen waarvan ze wordt beroofd.

We mogen in elk geval niet ons vertrouwen in de literatuur opgeven.

Wie hoogstwaarschijnlijk meer dan klaar zouden zijn voor deze taak, en bereid om deze uit te voeren en zelfs om hetzelfde verhaal zonder aarzeling opnieuw te schrijven, dat zijn de meisjes van die basisschool in Jeruzalem.

Hun volharding om verhalen te vertellen, hoe vaak die ook werden herhaald, zou op dit moment een les en inspiratie voor ons moeten zijn. Zonder angst voor herhaling in het verhaal, en evenzeer aanwezig in hun daden, kunnen deze schoolmeisjes ons goed begeleiden bij het veilig oversteken van de afgrond die zich voor ons heeft geopend, net als ze dat deden voor de blinde oude man. We zouden moeten verlangen dat binnen deze afgrond een literaire verbinding wordt gelegd.

Dit moet wel het minste zijn wat we kunnen doen tegen uitwissing en vernietiging: dat we eisen verhalen te horen, op te schrijven en zo nodig te herhalen, zonder angst voor die herhaling, ook als we geen inkt mogen gebruiken.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

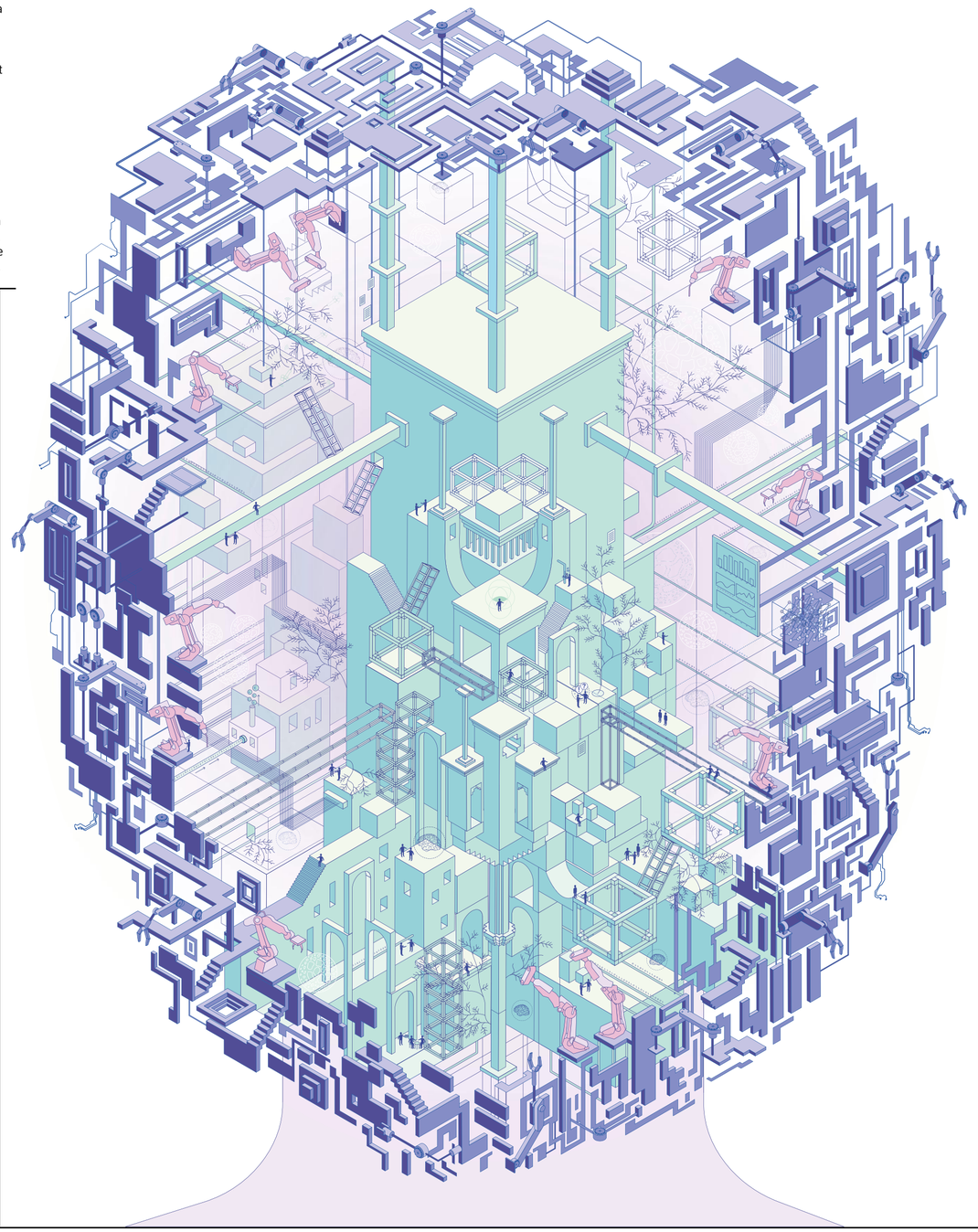
Koert van Mensvoort is directeur van het Next Nature Museum in Eindhoven

Serie | *Wat als het góéd gaat met AI in 2030?*

NRC vroeg drie auteurs om samen met illustrator Dirma Janse een toekomstbeeld te schetsen van een samenleving die het wél lukt om AI op een verstandige manier te gebruiken.

Hoe ziet ons leven er dan uit?

Vorige week verscheen de visie van Felienne Hermans, over twee weken die van Haroon Sheikh.

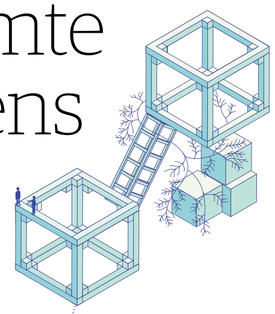

Illustratie
Dirma Janse

TOEKOMST
AI in 2030

In 2030 maakt AI ruimte voor de spelende mens

Hoe ziet de wereld van AI eruit in 2030? *NRC* vroeg *Koert van Mensvoort* om samen met illustrator *Dirma Janse* een hoopvol toekomstbeeld te schetsen. De robot is een ecosysteem geworden en de efficiënte mens heeft plaatsgemaakt voor de spelende mens, allemaal dankzij AI.

In de jaren twintig waarschuwden futuristen voor massale overbodigheid door AI. De machine zou ons vervangen en onze autonomie afnemen. Maar rond 2030 tekent zich een andere werkelijkheid af. We zijn niet vervangen door robots; de robot is om ons heen gegroeid, Zoals een slak verbonden is met haar huis en een spin met haar web, zo raakt de mens vervlochten met een technologisch superorganisme.

Dat we dit nu als een voornamelijk positieve symbiose ervaren, is het resultaat van een zwaarbevochten transitie. We hebben de machine niet laten heersen, maar haar geclaimd als ons nieuwe speelveld.

Eeuwenlang bouwde de mens systemen om de natuur te temmen. Wegen, rioleringen, elektriciteitsnetten en metrosystemen brachten orde. We creëerden een rechtsstaat van protocollen, een zorgsysteem van vinklijsten en een voedselvoorziening die het landschap tot logistiek reduceerde. Maar er zat een addertje onder het gras: we raakten gevangen in het onderhoud van diezelfde systemen. De architect van de vrijheid werd de monteur van zijn eigen kooi; de *homo faber* (de makende mens) sleet zijn leven met het smeren van de raderen.

Een reden om op te staan

Rond 2030 lijkt daar verandering in te komen. Neem een doodgewone dinsdagochtend. Je wordt niet gewekt door een wekker, maar door je huis dat zich subtiel aanpast aan je biologische ritme. Terwijl systemen hun administratieve en technische onderhoud afhandelen, begint jouw spel. Onderweg naar het park koppelt het systeem je aan een ‘speler’ uit de buurt: een bewoner met een wild idee voor een collectieve binnentuin. Werk en vrije tijd zijn vervlochten. De AI is geen scherm waar je op tuurt, maar een onzichtbare assistent die via een subtiele bril of oortje met je meekijkt. De AI rekent de technische haalbaarheid door, terwijl jij overlegt over de menselijke maat. Je voert geen data meer in, je cureert: de intuïtie dat die ene boom moet blijven staan voor de schaduw, of dat een pad nét iets breder moet voor een goed gesprek. De AI rekent, jij geeft betekenis.

Nu we het stuur hebben losgelaten en de AI de systemen draaiende houdt, verschuift de aandacht naar wat de Japanners *ikigai* noemen: een reden om ’s ochtends op te staan. Het snijvlak van waar je van houdt, wat je goed kunt, wat de wereld nodig heeft en waarvoor je wordt gewaardeerd. Voor de één is dat de zorg, het onderwijs of het maatschappelijk debat, voor de ander is dat juist het doorgronden en onderhouden van de systemen zelf.

Die verschuiving werkt door in de economie. Werk waarin menselijke aanwezigheid onmisbaar is, wint aan waarde. Een verpleger verdient al meer dan een chirurg, en een goede ober meer dan een notaris. Niet omdat kennis niets meer waard is, maar omdat kennis overal beschikbaar is; als water uit de kraan.

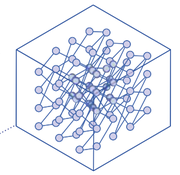
Hoewel er nog geen universeel basisinkomen is ingevoerd, is menselijk werk dankzij nieuwe wetgeving nagenoeg onbelast, terwijl grondstoffen en data zwaarder worden aangeslagen. Informatie fungeert daarbij als een nieuwe olie: wie grote hoeveelheden data oppompt, betaalt de rekening. Daarmee is de nachtmerrie dat een kleine groep techmiljardairs alle rijkdom naar zich toe zou trekken, afgewend.

Scharrelmensen

De mens is de luxe geworden in een geautomatiseerde wereld. We betalen minder voor denkkracht en meer voor menskracht: voor de tuinman met passie voor bloemen, de kok met een eigen signatuur, een handgeschreven brief, of de oprechte aandacht van een sportinstructeur die geen algoritme kan simuleren.

Toch is dit geen rimpelloos paradijs. Terwijl de software van het superorganisme glanst, piept en kraakt de hardware van de oude wereld. Sensoren die de ademhaling van de stad meten – van luchtvochtigheid tot verkeersstromen – zitten vaak bevestigd op de roestende gietijzeren leidingen uit de vorige eeuw. Gouden handjes die de fysieke wereld draaiende houden, blijven goud waard. Ook ontstaat er een nieuwe sociale kloof. Tussen de sensoren door beweegt zich een groeiende groep ‘scharrelmensen’. Zoals men ooit vasthield aan contant geld als laatste privacy-bastion, zo kiezen zij voor een radicaal onberekenbaar leven. Ze dragen kleding die gezichtsherkenning verwart en mijden de slimme routes van het algoritme. Zij weigeren een datapunt te zijn. Ze spelen hun eigen spel.

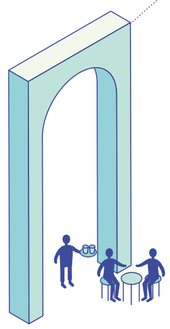
De tuinier in de machine

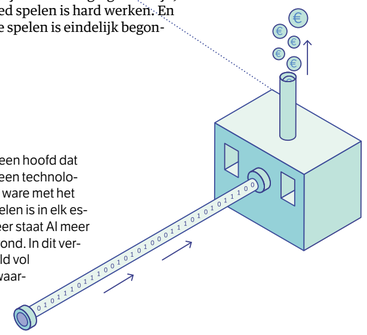

Nu denkkracht een goedkope nutsvoorziening is geworden, maakt de efficiënte mens plaats voor de spelende mens; de *homo ludens*. Onze meerwaarde schuilt in het onverwachte, in morele intuïtie en in bezieling – kwaliteiten die niet ontstaan uit optimalisatie, maar uit betrokkenheid.

In 2030 zijn we niet langer de ingenieurs van een mechanische wereld, maar de tuiniers van een technologisch ecosysteem. Hoe technischer onze omgeving wordt, hoe groter de uitdaging om menselijk te blijven. Het lijkt een grootschalig kralenspel, waarin technologie, kunst en leven met elkaar zijn verweven. De mens is daarin niet langer een hulpstuk van de machine, maar de ziel van het systeem.

De robot is geen kooi meer, maar een ecosysteem dat zichzelf onderhoudt. Blijven er uitdagingen? Altijd, want goed spelen is hard werken. En het grote spelen is eindelijk begonnen.

Over de illustratie

De visual is telkens opgebouwd uit twee onderdelen: een hoofd dat de wereld van de mens symboliseert en daaromheen een technologie-laag, die de wereld van AI weergeeft en die als het ware met het hoofd is verweven. De balans tussen die twee onderdelen is in elk essay in deze serie, en dus elke visual, anders. De ene keer staat AI meer op de voorgrond, de andere keer meer op de achtergrond. In dit verhaal staat de spelende mens centraal: je ziet een wereld vol spelelementen, ontdekking en speelse architectuur, waarbij de AI-rand de technische voorwaarden biedt om die wereld en de mens te laten floreren.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

Bas Heijne is essayist en redacteur van *NRC*.

OPINIE
AI

We zijn verwikkeld in een oorlog van allen tegen allen

Vooralsnog zijn het de ondernemers áchter de technologische revolutie die een minachting voor onze menselijkheid hebben, schrijft *Bas Heijne*.

FOTO GETTY IMAGES

Hoe bang moeten we zijn voor AI? Zo'n tien jaar geleden interviewde ik Nick Bostrom, auteur van het in die tijd spraakmakende *Superintelligence* (2014). In dat boek boog hij zich als een van de eersten over de vraag die ons nu uit de slaap houdt: wat te doen wanneer machines intelligenter worden dan mensen?

Wat betreft Bostrom, die zetelde in een speciaal voor hem opgetuigd onderzoekscentrum in Oxford dat ronkend *Future of HumanityInstitute* heette, was de suprematie van kunstmatige intelligentie geen speelse hypothese. Het was een keihard gegeven. De vraag was niet óf, maar wannéér. Hoe om te gaan met die nieuwe staat van horigheid? Hoe te voorkomen dat de machine op een gegeven moment zich tegen de mens zou keren?

Ons gesprek werd gefilmd voor de VPRO-documentaire*De Volmaakte Mens*. Bostrom, een lange, kalende man met een opvallend hoog voorhoofd, werkte alleen 's nachts. In zijn kantoor liet hij de speciale lampen zien die hem tijdens de nachtelijke uren van artificieel zonlicht voorzagen, zodat hij geen tekort aan vitamine D zou krijgen.

Zijn boek was bepaald geen pageturner, mijn hersens kraakten, maar de algemene strekking liet zich gemakkelijk samenvatten: wanneer we AI zijn gang lieten gaan, zou die een eigen logica kunnen ontwikkelen waarin voor de mens helemaal geen plaats meer was. Het was heel goed mogelijk dat kunstmatige entiteiten zich op een gegeven moment tegen ons zouden keren. Help! Daarom moesten we ervoor zorgen, aldus Bostrom, dat we kunstmatige intelligentie vanaf het begin onze menselijke waarden meegaven, zodat ook de machine die ons in denkcapaciteit ver zou overtreffen, uiteindelijk humaan zou zijn en ons zou respecteren. Dat was mogelijk, maar dan moesten we er wel meteen werk van gaan maken.

Dezelfde Nick Bostrom kwam ik onlangs weer tegen in *Muskisme*; *een gids voor de verbijsterden* (2026) van Quinn Slobodian en Ben Tarnoff. De rijkste man ter wereld bleek een fan van *Superintelligence*. Ook Elon Musk maakte zich aanvankelijk zorgen over de dreigende hegemonie van AI. Via een van zijn organisaties had hij indertijd flink aan Bostroms instituut gedoneerd (dat in 2024 werd opgeheven).

De auteurs van *Muskisme* laten zien dat de Zuid-Afrikaanse techbaas er eveneens van overtuigd was dat wij mensen de gevaren van AI het hoofd konden bieden - niet door streng te reguleren, maar juist door onszelf er nauw mee te verbinden, de machine als het ware te impregneren met onze menselijkheid. Volgens Musk zijn wij mensen steeds meer cyborg, mens-machine, iets dat moet worden aangemoedigd. Nu al verknoopt onze geest zich dagelijks innig met technologie. Sociale media zijn er voor Musk een teken van. Zijn X moest ongehinderd ruimte bieden aan de menselijke geest, vrijheid van meningsuiting bieden zonder enige restrictie.

Maar Musk - en de andere ondernemers en ideologen in Silicon Valley, waar Bostroms boek gretig werd gelezen - hebben het gedachtegoed van Bostrom in de jaren die volgden volledig geperverteerd. Bostroms hoop was dat we de machine menselijk konden maken voor het te laat was, maar in werkelijkheid zijn Musk en de zijnen mensen steeds meer als machines gaan zien. Zoals de auteurs van *Muskisme* het in een interview met *NRC* uitdrukken: „Musk ziet de samenleving en de staat als een verzameling computers. Als je de maatschappij wilt veranderen, moet je de juiste computers in handen krijgen en die herprogrammeren. Maar dat is een mismatch met hoe samenlevingen echt werken."

Uitroeien die beesten - een dodelijker kritiek op de hoogmoed van de Verlichting ben ik nooit tegengekomen

Welke waarden?

Hoe kon dit gebeuren? Al tijdens mijn interview met Nick Bostrom tien jaar geleden begon het te jeuken. Menselijke waarden meegeven aan AI, wie zou ertegen kunnen zijn? Maar om wélke waarden ging het eigenlijk precies? En de waarden van wélke mensen? De waarden van de Paus, van Trump, van Poetin? De waarden van Beatrice de Graaf? Of van Victor Vlam?

Briljant als hij ongetwijfeld was, hierin leek Bostrom me vaag en naïef. Zijn eigen volgeling Musk zag, zo blijkt uit *Muskisme*, zijn technologisch paradijs al snel bedreigd door dissonante stemmen die hij als gevaarlijk beschouwde. Mensen die er andere waarden op nahielden dan hij werden tot vijanden verklaard. Het was dan ook snel gedaan met zijn geloof in onbeperkte vrijheid van meningsuiting. Een paar jaar geleden begon hij ineens wild te tweeten over het zogenaamde „*woke mind virus*" dat in zijn technologische universum was geïnfiltreerd en dat koste wat kost moest worden uitgeschakeld. In de geest van de verwoede gamer die hij zegt te zijn, stelde hij het voor als een existentiële strijd - niets minder dan het voortbestaan van onze beschaving hing ervan af: „*We need to defeat the woke mind virus*". En: „*The woke mind virus is either defeated or nothing else matters*." Het techvisioen van een ongebreidelde expansie van de menselijke geest sloeg om in een fascistoïde angstdroom over vijandige virussen die een gezonde geest dreigen aan te tasten.

Om die uit te bannen moesten de algoritmen flink worden bijgestuurd. Gebruikers van X die Musk onwelgevallige meningen verkondigden - over Trump, over Oekraïne, over Musk zelf - werden gemarginaliseerd. Musks eigen chatbot Grok begon de extreme opvattingen van Musk te verkondigen. In een digitale roes verheerlijkte Grok op een gegeven moment Adolf Hitler. De hoogstaande menselijke waarden waar Bostrom zich sterk voor maakt, legden het af tegen de meest basale instincten. Via Musks chatbot kon je mensen die je zonder succes be-

LEES VERDER OP PAGINA O10

Advertentie

nrc webwinkel

VATTENFALL

Slimme laadpaal met exclusieve korting voor NRC-lezers

Van plan een laadpaal voor je elektrische auto te kopen? Groot gelijk, een eigen laadpaal heeft veel voordelen. Zo laad je met een eigen laadpaal voordelig en gemakkelijk thuis op en heb je altijd een beschikbare laadplek.

- **Stijlvol laadpunt met 5-inch touchscreen**
- **Veilig en snel thuis opladen (tot 22kW)**
- **Zorgeloze installatie thuis of zakelijk**
- **Slim laden en thuislaadcashback mogelijk**

Thuisladen is vaak de voordeligste manier om je elektrische auto op te laden. Ontdek nu de zorgvuldig geselecteerde Autel MaxiCharger, inclusief professionele installatie bij jou thuis. Via de Vattenfall-Laadomgeving ontvang je altijd de nieuwste veiligheidsupdates, kun je eenvoudig zakelijke laadkosten verrekenen en heb je 24/7 inzicht in al je laadsessies. Bovendien bespaar je extra op je laadkosten dankzij Slim laden. Extra voordeel: deze laadpaal is geschikt voor Slim laden én thuislaadcashback via ERE's.

Ga naar nrcwebwinkel.nl/laadpaal

Advertentie

nrc webwinkel›

BATAVIA

Fixxbrush onkruidborstel set

› Werelds meest effectieve onkruidborstel
› Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
› Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

Ontdek de beste onkruidborstel tot nu toe. Met deze onkruidborstel verwijder je moeiteloos onkruid en mos uit voegen, zonder schadelijke chemicaliën te gebruiken. Zeg vaarwel tegen rugpijn, pijnlijke knieën en urenlang onkruid verwijderen.

De Fixxbrush is ontworpen om het verwijderen van onkruid een stuk makkelijker te maken. De innovatieve re-oscillerende borstelkop maakt hem uniek; hij biedt ongeëvenaarde controle en werkt moeiteloos om snel ongewenst onkruid, mos en vuil te verwijderen.

Pas de telescopische steel aan op werkhoogte en gebruik de tweede handgreep voor extra comfort bij langdurig gebruik.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/onkruidborstelset

VERVOLG VAN PAGINA O9

geerde, mensen die je haatte en mensen die je wilde vernederen, virtueel uitkleden en seksueel manipuleren. Na hevige protesten paste Musk zijn beleid aan. Je kunt nog steeds de objecten van je begeerte of haat seksueel vernederen, maar nu alleen nog achter de betaalmuur.

De mensen zélf

Menselijk, al te menselijk. Het gevaar waar Bostrom voor waarschuwde, computers die zich met een eigen logica aan de controle van de mens zouden ontglippen en zich tegen de mens zouden keren, blijkt voorlopig een stuk prozaïscher: het zijn voorlopig nog gewoon de mensen zélf die van nieuwe technologie iets heel lelijks maken.

Zoals dat gaat met revoluties: uiteindelijk keren die zich radicaal tegen degenen die de utopie dreigen te verstoren. Ook in de radicale vergezichten van de techideologen is uiteindelijk geen plaats voor „menselijke waarden", en wordt de mens algauw gezien als iets dat hinderlijk in de weg zit – en dus er dus maar beter stevig onder gehouden kan worden.

De aloude verwachting dat technologische vooruitgang ook meteen tot een vergaande verbroedering van de mensheid zou leiden (al na de opening van het Suez-kanaal in 1869 bezong de Amerikaanse dichter Walt Whitman een wereld waarin mensen elkaar eindelijk snikkend in de armen zouden vallen), is omgeslagen in Hobbesiaanse koortsdroom: we zijn verwikkeld in oorlog van allen tegen allen.

Voor de late Musk kan zijn technologische utopie alleen werkelijkheid worden, wanneer hinderlijke tegenstemmen het zwijgen wordt opgelegd. Van een liberale techoptimist tijdens de Obama-jaren veranderde hij in een rabiate potentaat.

In die omslag lijkt hij verdacht veel op Mr. Kurtz, de ontspoorde handelsagent in Joseph Conrads klassieker *Hart der duisternis* (1899). Die is naar de binnenlanden van Congo gereisd om ivoor op te kopen, maar tegelijk op een beschavingsmissie gestuurd door een organisatie „ter onderdrukking van barbaarse praktijken". Wanneer de verteller Marlow, die een inmiddels doodzieke Kurtz moet ophalen, op het rapport stuit dat Kurtz voor zijn opdrachtgever schreef, treft hij een manuscript aan vol verheven taal over beschavingsidealen. Marlow is oprecht getroffen door de welsprekendheid van Kurtz, zijn verlichte woorden over zijn hoogstaande humanitaire missie. Alleen ontbreekt het, moet hij toegeven, wel aan *praktische* voorstellen. Of, zegt hij, het moet dat ene zinnetje zijn dat in een woest handschrift in de marge is gekrabbeld: *Exterminate all the brutes*.

Uitroeien die beesten – een dodelijker kritiek op de hoogmoed van de Verlichting ben ik nooit tegengekomen.

Vooralsnog zijn het de ondernemers achter de technologische revolutie die een Kurtz-achtige minachting voor onze menselijkheid aan de dag leggen. De auteurs van *Muskisme* leggen het goed uit: „Als mensen als Peter Thiel of Alexander Karp (oprichters van het bedrijf Palantir, dat organisaties in staat stelt grote hoeveelheden data te analyseren) over de toekomst spreken, zijn de rechten van individuen volledig verdwenen. Het sociale contract dat ze aanbieden gaat helemaal niet meer over meritocratie, welvaart of sociale mobiliteit. Ze verkopen hun diensten niet als een opstapje naar een betere, welvarende toekomst, maar als een manier om jezelf te verdedigen tegen bedreigingen in een gevaarlijke wereld. Daarom moeten staten afhankelijk gemaakt worden van de technologie van Palantir."

Wakker worden

De komst van nieuwe technologie gaat vaak gepaard met de angst dat die in verkeerde handen zal vallen. In de techwereld is dat gewoon al gebeurd. We stonden erbij en keken erna, meestal met open mond en applaudisserend. Musk, Zuckerberg, Altman, Karp, Thiel – zij zijn het die zich tegen ons hebben gekeerd, zij zijn het die spugen op Bostroms menselijke waarden. Zoals Musk rabiaat tekeergaat tegen het *woke mind virus*, zo spreekt Thiel tegen wie het maar horen wil over de Antichrist die zich reeds in ons midden zou bevinden, vorige maand nog in maar liefst vier besloten lezingen in Rome. In de webwinkel van Palantir, bericht*The Wall Street Journal*, kun je een T-shirt kopen met het hoofd van Alexander Karp, met als onderschrift 'DOMINATE'.

Langzaam worden we wakker. In *The Economist*van afgelopen week wordt gesproken van '*The Mythos Moment*', naar aanleiding van de beslissing van Anthropic, een van de grote AI-ondernemingen, om voorlopig af te zien van een brede verspreiding van Mythos, een AI-model dat feilloos de zwakke plekken in cybersecurity kan blootleggen. „Als het in verkeerde handen valt, vormt Mythos een bedreiging van kritieke infrastructure, van banken tot ziekenhuizen."

Exterminate all the brutes. Het is veelzeggend dat *The Economist*, een blad dat lange tijd de vrije markt als zaligmakend beschouwde, ongehinderd door overheidsbemoeiens, nu spreekt over een wake-upcall. Volgens het blad is het tijd laissez-faire nu eindelijk eens in te ruilen voor een strenge regulering. Rijkelijk laat, maar beter laat dan nooit. Vooralsnog is het niet de machine die ons bedreigt in ons bestaan. Het is gewoon nog de mens die aan de knoppen zit.

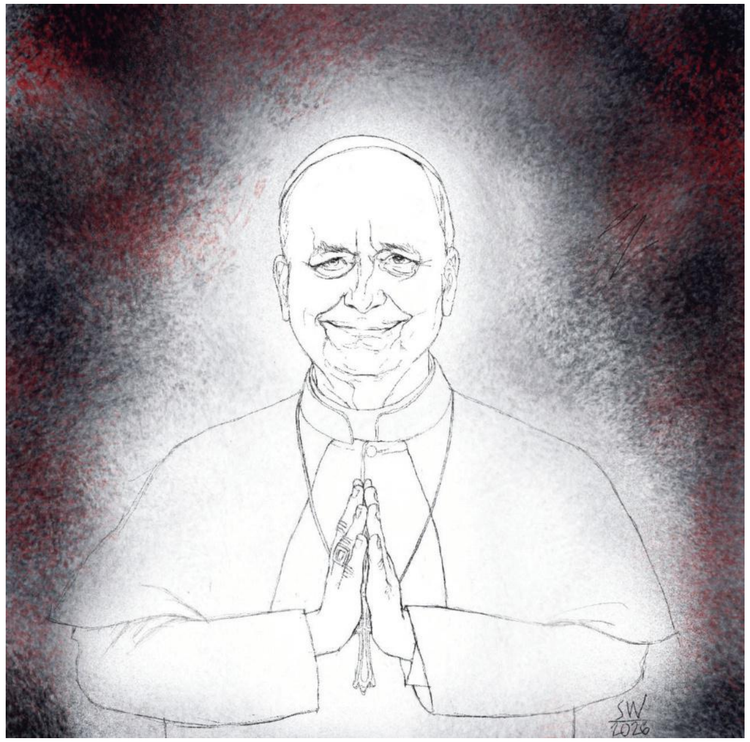
Nieuwe technologie gaat vaak gepaard met de angst dat die in verkeerde handen zal vallen. In de techwereld is dat al gebeurd

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE
Paus Leo XIV
(Robert Prevost)

WAAROM
Het gaat nu eens niet over interne ellende, maar over oorlog en vrede.

HOE
Digitaal

Siegfried Woldhek

COLUMN
TESSA SPARREBOOM

Koningsdag is genoeg reden om de monarchie af te schaffen

Al mijn hele leven probeer ik plezier te beleven aan Koningsdag (of Koninginnedag, het is me om het even). Het koekhappen, de Nederlandse vlaggen, de rotzooi op straat die niemand op Vinted wilde hebben en de kinderen die waterige limonade verkopen: ik kijk ernaar en probeer uit alle macht te glimlachen. Op een dag dat we het collectief naar onze zin horen te hebben wil ik niet dwarsliggen, hoe afstotelijk de kleur oranje ook is.

In mijn woonplaats Amsterdam begint het bacchanaal de avond van tevoren al: allemaal één aperol spritz voor de vorm en daarna gewoon door met het bier. De voorpret begint natuurlijk nog veel eerder. Al weken is elke stoep afgeplakt met ducttape door mensen die ook weleens willen weten hoe het voelt om over een stuk grond te heersen. En niet alleen de straten, ook de grachten zullen maandag tot de nok gevuld zijn. Hoe kan het toch dat schijnbaar iedereen in het bezit is van een dertigkoppige vriendengroep waarmee ze eens per jaar oranje wijn drinken en met Lamme Frans meezingen in een sloep? Het lijkt me de hel, maar het genot is duidelijk echt. Er zou een woord moeten bestaan voor iets absoluut niet willen en tegelijkertijd toch een zekere jaloezie voelen.

Mijn enige troost op 27 april is de via de publieke omroep te volgen processie van de Oranjes, dit jaar in Dokkum. Gedeelde smart is halve smart, en als er iemand meer lijdt onder Koningsdag dan ik, dan is het Willem-Alexander. Een hele natie zal je verjaardag maar als reden aangrijpen om met eieren naar elkaars hoofd te gooien, elkaar aan te randen en op straat te kakken.

Heel veel medelijden hoeven we natuurlijk niet te hebben, de koning kan 364 dagen per jaar in alle rust genieten van een jachtvergunning, Griekse vakantievilla en vriendschappelijke logeerpartijen. En toch blijft het wreed om iemand jaar in jaar uit op uitgerekend zijn verjaardag aan deze hysterie te onderwerpen. Alleen die misstand zou al genoeg reden moeten zijn om de monarchie nou maar eens af te schaffen.

Ga er maar aan staan: 's ochtends word je in alle vroegte in een touringcar gepropt met familieleden wier kop je niet wil zien. Bij aankomst in het gehucht dat zich al maanden op je komst verheugt staat er een zwetende burgemeester op je te wachten, die je een klamme hand geeft en de rest van de dag alleen nog maar oog voor je vrouw heeft. En dan het helse parcours dat ze voor je uit hebben gestippeld. Straatdancers die nog slechter zijn dan het jaar ervoor, een onverstaanbare plaatselijke rapper en een goedbedoelende onderdaan die je iets uitlegt over een duurzaam initiatief terwijl je compleet aan het dissociëren bent. En dan moet de quiz over lokale tradities en gebruiken nog komen.

Het ergst is dat je moet doen alsof je het allemaal prachtig vindt. Willem-Alexander kan dat niet. Hij doet dappere pogingen, maar toch geloof je hem geen seconde als hij tegen de plopkap van de NOS verkondigt dat hij zich 'geen betere verjaardag had kunnen wensen' en dat Emmen een 'fantastische stad' is waar de mensen 'een ongelofelijke prestatie' hebben neergezet. In Dokkum zal het helemaal naar superlatieven zoeken zijn: als er één provincie geen gebrek heeft aan zelfvertrouwen is het Friesland wel. Daar laten ze de Oranjes niet terug de Afsluitdijk op voor ze een voor een in het Frysk hebben bedankt voor de organisatie van het spijkerpoepen.

Aankomende maandag tel ik mijn zegeningen. Ik mag iets wat de royals niet mogen: ontsnappen aan het oranje circus. Mij staat het tenminste vrij om naar het buitenland te vluchten – naar een mooie republiek bijvoorbeeld.

Tessa Sparreboom is neerlandicus.

nrc
ZATERDAG 25 APRIL & ZONDAG 26 APRIL 2026

INTERVIEW

‘Je hebt jezelf niet geschapen’

MARIE LUCASSEN

FILOSOOF

Volgens filosoof *Marie Lucassen* is de zwangerschap te lang genegeerd in ons denken over het begin van de mens. Daardoor zien we onszelf onterecht als onafhankelijke wezens.

Het zou jammer zijn als het woord ‘zwangerschap’ nu leidt tot afhakers. Want met *Uit het midden. Filosofie van de zwangerschap* schreef Marie Lucassen weliswaar over de zwangerschap, maar presenteert ze óók een radicaal andere filosofische kijk op het ‘begin van de mens’. De - mannelijke - filosofen uit de westerse canon leggen dat punt vrijwel zonder uitzondering bij de geboorte, op het moment dat we ons losmaken van onze moeder. Lucassen betoogt dat er in die zienswijze een „moedervormig gat” zit. Als er al een filosofisch begin van de mens is, zegt ze, ligt dat eerder ergens in de negen maanden zwangerschap.

„Ik wilde niet dat het boek in het hoekje zwangerschap - ‘vrouwenzaken’ - weggezet zou worden, dus met de titel en het omslag ben ik bewust weggebleven bij buiken en baarmoeders. Voor de duidelijkheid: dat is stom, hè, dat het als minderwaardig wordt gezien. Het is helaas de wereld waarin we leven. Mijn hoop is dat niet alleen zwangeren maar ook vaders - nee, iedereen die zich afvraagt: waar kom ik eigenlijk vandaan - dit gaan lezen.”

Met haar poging tot een antwoord op die vraag te formuleren, studeerde Lucassen (1996) een paar jaar geleden cum laude af aan de Universiteit Leiden. Dat leidde vervolgens tot dit boek, dat ze voltooide terwijl ze zwanger was van haar tweede kind. Zou de geschiedenis van de filosofie geschreven zijn door degenen die baren, dan had ons mensbeeld er totaal anders uitgezien, schrijft ze. Ons hele zelfbeeld van wie we zijn als mens moet dan op de schop, stelt Lucassen.

Waar ligt volgens jou dan het begin van de mens?
„Ik weet niet of er iets als een ‘begin’ bestaat. Laat het ook maar vaag en gradueel zijn. Ons fundament is in ieder geval niet in isolatie gelegd, dat fundament is gedeeld. Toch blijven we erop gericht dat er een duidelijk afgebakend moment moet zijn waarop een individu begint. Dat wordt ook versterkt door technologische ontwikkelingen, door de vele echo’s die je al vroeg kunt laten maken, de zwangerschapstesten die snel uitsluitsel geven. We kijken naar het hartje, bepalen de week dat een foetus levensvatbaar is buiten de baarmoeder. Dat legt de nadruk op: wanneer kun je het zelf. Wat heel tekenend is voor hoe we onszelf zien. Als autonoom, niet schatplichtig.

Maar je wás niet van jezelf. Je hebt jezelf niet geschapen. Dat is met iemand en door iemand en in iemand gebeurd. En de losmaking van de moeder was niet zo hard. Het is niet zo dat Donald Trump uit de baarmoeder kwam, zijn eerste ademteug nam en het toen zelf gedaan heeft. Hij is gaandeweg Donald Trump geworden, waarschijnlijk is dat proces nog altijd bezig. Hij is zich tot op misschien wel zijn laatste dag aan het losmaken van zijn moeder. De losmaking is het leven. Dat is natuurlijk helemaal niet troostrijk voor mensen die zichzelf niet graag als schatplichtig zien.”

Hoe is dat idee van de geboorte als begin ontstaan?
„In het Westen zijn we zeer gericht op het zicht. Als je iets kunt zien, dan kun je er kennis van hebben. Kennis verkrijg je door iets te isoleren, uit een relatie te trekken, in het licht te plaatsen. Een zwangerschap onttrekt zich op al deze facetten aan die manier van kennen. De zwangere is de enige die toegang heeft tot wat er in de baarmoeder gebeurt, en zelfs zij weet dat niet volledig. Als er een scherp onderscheid bestaat tussen iets dat er is of niet is, is het dus best logisch dat je de geboorte aanneemt als een moment van ontstaan.”

Komt dat doordat het door mannelijke filosofen bedacht is?
„Het is niet gek dat je een zwangerschap niet snapt als je haar niet zelf doorleeft of van dichtbij meemaakt. Het is best verdrietig dat mannen lang zijn weggehouden bij de baring, of er actief bij wegbleven. Daarnaast is zwangerschap ook best *freaky*. Zelf heb ik twee zwangerschappen meegemaakt en nog steeds bevat ik niet volledig wat er in mijzelf gebeurd is.”

Dat is een best milde interpretatie. Je zou ook kunnen zeggen: het is seksisme.
„Ja, ik ben misschien mild, want ik wil graag iedereen binnenboord houden. Dit gaat ons namelijk allemaal aan. Tegelijkertijd is het absoluut waar dat de vrouw en de belichaamde ervaring lang afwezig zijn geweest in de filosofie. En dat er enorm op die onderwerpen werd neergekeken. Er zijn ook mensen die stelliger zijn. Verloskundige en filosoof Rodante van der Waal zegt bijvoorbeeld in haar proefschrift dat er bewust hard is gewerkt om de geleefde ervaring en kennis van zwangeren weg te poetsen. Het is geen vergeten begin, het is een actieve daad geweest om het niet te herinneren. Ik denk dat beide waar is.”

Je betoogt dat er al ver voor de geboorte een vorm van leven is, weliswaar geen afgebakend begin, maar wel leven. Je zou kunnen doorredeneren dat dat vanaf het prilste begin het beschermen waard is. Een argument tegen abortus.
„Door het schrijven van dit boek ben ik juist nog radicaler voor de zelfbeschikking van de vrouw geworden. In onze cultuur leeft breed het idee dat de vrouw een soort gastvrouw is voor de baby. De baarmoeder als een vat, een container voor de baby. Maar het is niet zo dat er tijdelijk twee individuen haast per ongeluk in hetzelfde lichaam bestaan. Het is een relatie - de zwangere gaat een relatie aan die verweven, poreus, vloeibaar en allesoverheersend is. Zelfs als wij twee nu een heel intieme relatie zouden aangaan, komt dat nog niet in de buurt van wat er tijdens een zwangerschap gebeurt. Die relatie is zo invasief, dat mag nooit aan iemand opgedrongen worden.”

Kijk je anders op je eigen zwangerschappen terug nu je er over geschreven hebt?
„Tijdens mijn eerste zwangerschap voelde ik me vrij verward. Ik vond het fantastisch, ik wilde heel graag kinderen. Al overviel de timing me ook een beetje, ik had niet per se bedacht om op mijn vijfentwintigste moeder te worden. Tegelijkertijd ervoer ik ook verlies. Maar ik had de taal niet voor die gevoelens, ik voelde me er heel alleen mee.

Na mijn bevalling ben ik actief op zoek gegaan naar denkers die er wel woorden voor hadden. Ik weet nog precies waar ik was toen ik de teksten van zwangere filosofen voor het eerst las. Dat was fantastisch. Dus waar ik die tegenstrijdige gevoelens tijdens de zwangerschap wegzette als: ‘oh, ik ben nu al een waardeloze moeder’, bleek het een logische en veelvoorkomende reactie op dit lichamelijke fenomeen. Nu had ik de taal voor die verwarrende ervaring. De vervreemding. Ik was ooit heel en nu niet meer. Dat fort in mij is doorbroken door iets van buitenaf. Wat tegelijkertijd ook weer niet iets van buitenaf is.

Bij mijn tweede zwangerschap had ik die taal wel, en toch...”

En toch voelde je weer de vervreemding?
„Ja, ik voelde me extreem niet mezelf. Sterker nog, op deze zwangerschap heb ik lang moeten wachten. En toch vond ik het weer moeilijk dat de baby zo dichtbij was. Altijd was hij daar. Als ik op de wc zat, als ik ging sporten, als ik een moeilijk gesprek had, als ik ging slapen. Mijn god, altijd! Ik heb het ook wel een beetje ervaren als een wesp die de hele tijd om je hoofd blijft zoemen. Maar dat is een heel raar gevoel om te hebben over een wezen waar je zo naar verlangt.

Zwangerschap is echt een fucking vreemde ervaring. Te lang is ze opgevat als iets eenduidigs, dat niet het bestuderen waard is. Ik wil haar juist centraal stellen als iets waarvan we nog lang niet begrijpen wat daar gebeurt. Het zou mooi zijn als meer mensen zich over zwangerschap gaan verbazen als een filosofische, scheppende, existentiële en onbegrijpelijke situatie.”

CV

Marie Lucassen (1996) is filosoof en internationaal fotomodel voor onder meer Yves Saint Laurent. Ze studeerde cum laude af aan de Universiteit Leiden op de filosofische oorsprong van de mens.

Over dat onderwerp schreef ze haar debuut *Uit het midden. Filosofie van de zwangerschap*, recent verschenen bij Athenaeum – Polak & van Gennep.

Momenteel geeft ze ook les aan het instituut Wijsbegeerte van de Universiteit Leiden.

Door **Annemarie Sterk**

Illustratie **Dide Roeten**

141 brieven (geplaatst 15) + **93** artikelen (geplaatst 10) = **234** inzendingen (geplaatst 25)

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

LEZERSBRIEVEN

Draagmoederschap kan ook heel altruïstisch zijn

Hoewel er bij het brede publiek maar langzaam meer aandacht komt voor het thema draagmoederschap, publiceerden *NRC* en *de Volkskrant* dit voorjaar er twee artikelen over. Die aandacht is goed: in Nederland ontbreekt het op dit moment aan duidelijke wetgeving, en in het buitenland vinden soms schimmige praktijken plaats waarbij het belang van het kind niet voorop staat. Maar met oog op een nieuwe behandeling van het wetsvoorstel dat gereguleerd draagmoederschap zou legaliseren in Nederland, willen wij graag een andere kant van het verhaal belichten. Wij zijn een stel en een van ons is vanwege baarmoederhalskanker op 30-jarige leeftijd medisch onvruchtbaar is geraakt. Hoewel de kanker inmiddels weg is, werden wij in één klap afhankelijk van een draagmoeder om ouder te mogen worden.
In de regel hebben wensouders het beste voor met zowel het kind als de draagmoeder. Het lijkt ons vanzelfsprekend dat draagmoederschap geen commerciële markt mag zijn met winstoogmerk, géén handel is en dat het niet de bedoeling is dat alleen 'rijke mensen' de optie hebben om ouder te worden middels draagmoederschap. Voorbeelden die gegeven worden in kritische opiniestukken over draagmoederschap zijn onder meer wensouders die hun droom verwezenlijken door naar landen zoals Amerika uit te wijken waar draagmoeders en bemiddelende organisaties een aanzienlijke vergoeding krijgen, waar draagmoeders bij voorbaat juridisch afstand moeten doen van de baby of waar wensouders bij voorbaat kunnen afzien van contact met de eicelldonor.
Natuurlijk is dit ongewenst. Er zijn echter ook voorbeelden waarbij draagmoederschap op altruïstische basis gereguleerd wordt, zoals in Canada. Hier mag binnen een veel duidelijker juridisch kader dan in Nederland bemiddeld worden tussen draagmoeder en wensouder(s) en worden de onkosten vergoed die met elke zwangerschap gepaard gaan. Draagmoeders mogen in Canada alleen op altruïstische basis een baby dragen en worden juist door de daar geldende wetgeving beschermd tegen uitbuiting.
Juist vanwege de huidige wetgeving is het moeilijk om een ethisch verantwoord traject in Nederland te doorlopen, terwijl dat wat ons betreft wel de voorkeur heeft. Door draagmoederschap actief te reguleren, wordt draagmoederschap op altruïstische basis mogelijk gemaakt, is het mogelijk om gevreesde marktwerking tegen te gaan en kan het belang van het kind vooropblijven staan. Niet alleen vanwege de kwaliteit en toegankelijkheid van de medische zorg, maar ook omdat nabijheid en blijvend contact met de draagmoeder en/of donor in het belang van het kind zijn.
Lilian Boer en Joris Heetman Utrecht

OMBUDSMAN

Wissel van de wacht

De vorige ombudsman van *NRC*, Herman Staal, wordt per juni opgevolgd door Hester van Santen. Deze wissel van de wacht komt na een woelige periode. Het begon in juni 2025 met een buitenlandcorrespondent die bronnen bleek te hebben verzonnen. Daarna begon in november de ophef rondom de foutieve publicatie over de vermeende uitspraken van informateur Wijers. Ook de ombudsman kwam hier niet ongeschonden uit: die ontving kritiek na een overhaaste en vergoelijkende analyse van de situatie.
Deze wissel van de wacht zorgt voor een schone lei en geeft lucht voor de ombudsfunctie. Tegelijkertijd roept het ook vragen op over de invulling van deze positie. De nieuwe ombudsman is namelijk weer een ervaren lid van de *NRC*-redactie. Staat de ombudsman daarmee niet te dicht bij de redactie om écht kritisch en onafhankelijk te reflecteren op berichtgeving van *NRC*?
Het siert de krant dat ze een ombudsfunctie heeft. Maar misschien is het tijd om de functie te laten vervullen door iemand met minder of geen geschiedenis binnen de redactie.
Karst Berkenbosch Antwerpen (BE)

BENZINEPRIJZEN

Energietransitie nodig

Er gaat geen dag voorbij of de media laten mensen aan het woord over hoe hoog de benzineprijzen zijn. Afgezien van het feit dat dit na één keer al geen nieuws meer is, staat de aandacht in geen verhouding tot de mate waarin Nederlanders door de hoge benzineprijs geraakt worden.
Bij een tank van 40 liter gaat het om 20 euro extra. Dat is voor Nederlanders met een krappe beurs een groot bedrag, maar valt in het niet bij andere kostenverhoging. De kinderopvang is in de afgelopen paar jaar ook veel duurder geworden, maar media staan niet dagelijks ouders te interviewen om te klagen over deze prijsverhoging.
Bovendien leidt de aandacht voor de benzineprijzen af van waar het werkelijk over gaat: de leveringszekerheid en de prijsverhoging die gepaard zal gaan met de te verwachten schaarste in diesel en kerosine. Daarvoor zal het kabinet maatregelen moeten nemen die geld kosten, maar dat kan niet als het budget al op is door de verlaging van de accijnzen. Ook leidt het af van de enige oplossing voor het benzineprobleem: de noodzakelijke omslag naar duurzame energie. Als burger die een bovenmodaal inkomen heeft realiseer ik me dat veel mensen dat niet kunnen betalen, en daar moet het belastinggeld naartoe: die mensen ruime subsidies geven om mee te gaan in de energietransitie.
Maar we kunnen dit als Nederlanders. Die transities zullen in het verleden vooral door de overheid betaald zijn in de vorm van aanleg van gasleidingen en elektriciteitsleidingen, maar burgers zullen in hun huizen ook aanpassingen hebben moeten verrichten om gebruik te kunnen maken van gas en elektriciteit. Dat hebben zij toen gedaan, en dat kunnen wij ook!
Willem Visser Hilversum

BENZINEPRIJZEN

Echte prijs steunpakket

Geklaag over hoge energieprijzen, de 'prijs aan de pomp', kosten van boodschappen heeft na enige traagheid geleid tot een steunpakket van de overheid. Bedacht moet daarbij worden dat élk pakket aan maatregelen betaald wordt door ons allemaal, inclusief de klagende burgers. Hetzij in de vorm van (andere) belastingverhogingen, hetzij in bezuinigingen oftewel minder zorg, minder defensie of minder ontwikkelingssamenwerking, hetzij in hogere prijzen in de winkels om maar een paar voorbeelden te noemen.
We lijken maar niet te (willen) beseffen dat de huidige geopolitieke situatie een prijs heeft. En die prijs betekent één op één minder welvaart voor ieder van ons in Nederland. De politiek is er om die welvaarts-verlaging eerlijk en rechtvaardig te verdelen over de Nederlandse bevolking en bedrijven volgens het bekende principe; sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.
Jan Lantink Nijmegen

EMANCIPATIE

Alleen doe je het ook

Met toenemende ergernis volg ik de discussie in *NRC* over 'emancipatie' richting een meer gelijkwaardige, moderne rolverdeling binnen het traditionele gezin (31/3 en 18/4). Amper wordt in de opiniestukken blijk gegeven van het feit dat bijna een kwart van de gezinnen in Nederland een eenoudergezin is. Daar heerst geen oeverloze discussie over verdeling van zorgtaken en werktijden. Wat een vreugd dat ons dat wordt bespaard!
Daar dragen (in bijna 9 van de 10 gevallen volgens het CBS) sterke, onafhankelijke vrouwen dag en nacht de volledige verantwoordelijkheid over hun kroost, hun financiën én hun huishouden - dat is pas emancipatie. Deze vrouwen weten het jaar in jaar uit te cheffen, terwijl 'het systeem' en 'de maatschappij' fundame>nteel en diepgeworteld gebaseerd zijn op het traditionele tweeoudergezin. Wat een ironie dat juist daar het gesprek in de marge wordt gevoerd over gelijkwaardigheid! Laat je eens inspireren door al die écht geëmancipeerde vrouwen als je (blijkbaar massaal) het gevoel hebt dat je 'opbrandt' en de eindeloze discussie over gelijkwaardig ouderschap weer eens dreigt op te poppen aan de keukentafel.
Milou Reincke Rotterdam

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

De Machtscode

In *De volgende AI-innovatiegolf kan van Europa worden* (O&D, 18/4, p. 06-7) is de boektitel van Marietje Schaake weggevallen. Op 21 april verschijnt *De Machtscode* bij uitgeverij De Correspondent.

Advertentie

Bestel nu › **nrcwebwinkel.nl/spinwood**

Advertentie

In de zomer van 2020 flaneren Flor Bressers en zijn vriendin ongestoord door de straten van Zürich. Jan Meeus en Mark Eeckhaut volgen zijn spoor en vinden valse paspoorten, grote bedragen cash en een entourage van goedbetaalde helpers. Terwijl Bressers zijn leven als rijke zakenman op de rit lijkt te hebben, zit de Zwitserse politie hem op de hielen.

Luister nu aflevering 4 in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc DS

WETENSCHAP

FOTO YIN YING

Buffet vol verrassingen

De immense Chinese kustlijn is cruciaal voor trekvogels. Schelpdierkwekerijen zijn belangrijke pleisterplaatsen.

4/7

& VERDER

2/3

Ruimtevaart
In 2028 gaan er weer mensen naar de maan. Wat is het nut van zo'n reis?

8/9

Nobelprijs
Betere enzymen maken door de evolutie slim in te zetten

15

Karel Knip
Waar gaan de zaadhuidjes van rode linzen en spliterwten naartoe?

RUIMTEVAART

Wat hébben we nu eigenlijk aan een menselijke maanlanding?

Over twee jaar moeten er weer mensen op de maan landen. Spectaculair, maar wat heeft de wetenschap eraan? „Je kunt de samenstelling van maanstenen simpelweg niet op afstand bestuderen."

Door **Berend Nieuwhof**

De maanachterkant gefotografeerd door de Artemis II-crew op 6 april. FOTO NASA/REUTERS

Na millennia als mysterieuze, ongrijpbare compagnon van de aarde, is de maan pas in de laatste eeuw voor het eerst door mensen verkend. Eerst voorzichtig afgetast door ruimtesondes, eind jaren zestig zetten de astronauten van Apollo 11 als eerste voet op het grauwe oppervlak. De maanstenen waarmee zij terugkeerden naar de aarde, veranderden het menselijk begrip van de maan voorgoed. Nu keren mensen na vijftig jaar terug. Gaan de Artemis-astronauten daar nieuwe kennis opdoen?

Op de eerste bemenste Artemis-missie, die begin april een rondje om de maan vloog, reageren wetenschappers lauwwarm. „Het is een mooie show. Ik volg het omdat ruimtevaart spectaculair is, maar sterrenkundig is Artemis II niet zo interessant", zegt Simon Portegies Zwart, hoogleraar sterrenkunde aan de Universiteit Leiden. „Het gaat meer om de praktijk: kunnen we weer terug, en wat doet een langere ruimtevlucht met astronauten?" De voornaamste wetenschappelijke doelen die NASA aanhaalt op haar website zijn inderdaad gericht op het welzijn van de crew. In die zin is Artemis II vergelijkbaar met de Apollo-missies vóór de historische maanlanding van Apollo 11 in 1969.

„Een opstapje", zegt ook Wim van Westrenen, hoogleraar en maanexpert aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. „De foto's zijn mooi, maar de missie draagt alleen indirect bij aan ons begrip van de maan. Als alles goed gaat, is de volgende maanlanding in 2028. En dat wordt wél interessant. De wetenschappelijke impact van voorgaande maanlandingen tijdens het Apollo-programma is enorm geweest: je kunt de samenstelling van maanstenen simpelweg niet op afstand bestuderen. Daarvoor moet je ze zelf gaan halen."

De maan, geboren uit de aarde

De belangrijkste wetenschappelijke nalatenschap van het Apollo-programma bestaat dan ook uit de verzamelde maanstenen. De zes maanlandingen waren in totaal goed voor zo'n 381 kilo aan materiaal: poederig maanzand, basalt uit de donkere maanzeeën, lichter gekleurd anorthosiet van de hooglanden. Elke nieuwe Apollo-missie leverde meer materiaal op dan de vorige.

„Het doel van de maanlandingen, geopolitieke wedstrijdjes daargelaten, was om erachter te komen hoe de maan is ontstaan", vertelt Van Westrenen. „Dat is niet gelukt, we weten het nog niet precies. Maar de twee theorieën die toen leidend waren, zijn wel omvergeworpen dankzij de Apollo-missies."

Vóór Apollo dachten geologen dat de maan ofwel in dezelfde baan als de aarde ontstaan is - de maan als 'tweeling' van de aarde - ofwel elders in het vroege zonnestelsel is gevormd, en later is 'ingevangen' door het zwaartekrachtsveld van de aarde. Deze theorieën zijn te toetsen door de samenstelling van de aarde met die van de maan te vergelijken. Zijn ze identiek, dan klopt de tweelingtheorie. Verschillen ze enorm, dan is de maan later door de aarde ingevangen.

„Het bleek dat de aarde en de maan qua gesteente flink op elkaar lijken," vervolgt Van Westrenen. „De invangtheorie klopte dus niet. Maar de structuur van de maan verschilt dan weer te veel van de aarde om een echte tweeling te zijn: de metalen kern van de aarde is veel groter dan die van de maan. Dankzij het meegebrachte maangesteente en data van seismografen - door Apollo 12, 14, 15, 16 en 17 op de maan geïnstalleerd - moesten we onze theorieën herzien."

„Toen kwam Theia om de hoek kijken", zegt Portegies Zwart. Theia zou een kleinere protoplaneet geweest zijn, ongeveer ter grootte van Mars, die volgens de meest gangbare theorie ruim vier miljard jaar geleden op de jonge aarde botste. De inslag verbrijzelde Theia en slingerde grote hoeveelheden aards materiaal in een baan om de aarde, die zich onder de invloed van de zwaartekracht samen zouden ballen tot de maan. Zo is de vergelijkbare samenstelling te verklaren: de maan is geboren uit de aarde. „Geen slechte theorie. Het past aardig in het plaatje. Maar dat wil niet zeggen dat we het zeker weten."

Waterijs op de zuidpool

Apollo schudde het geologisch begrip van maan en aarde dus flink op. Maar is alles daarmee geleerd? Nee, zegt Inge Loes ten Kate, hoogleraar astrobiologie aan de Universiteit Utrecht. „Globaal hebben we best een idee van de samenstelling van maanstenen, maar de Apollo-missies zijn natuurlijk maar op zes plekken geland. Achteraf zijn we er via satellietmetingen achter gekomen dat die niet representatief waren voor het gehele oppervlak."

In dat opzicht is de komende maanlanding van Artemis IV interessant. In plaats van rond de evenaar, waar de Apollo-missies landden, zetten de Artemis-astronauten voor het eerst voet op de zuidpool van de maan. Daar ligt naar verwachting waterijs opgeslagen. De kraters liggen daar onder een zodanige hoek dat zonlicht hun bodems nooit bereikt, waardoor de temperatuur er continu ruim onder het vriespunt ligt. Ten Kate: „Met monsters van dat ijs zou je kunnen bepalen hoe oud het ijs is, en natuurlijk wat erin zit. Daar zitten de doorbraken in."

Maar moeten daar per se mensen aan te pas komen? Ten Kate: „Ten tijde van Apollo was het in ieder geval handig. Mensen kun je - althans, nu nog wel - veel beter trainen dan een robotje. Het nemen van efficiënte, autonome beslissingen als: ik neem die steen mee omdat die er geologisch interessant uitziet, dat konden robots niet. Het zou kunnen dat betere software daar nu verandering in brengt."

Wel merkt ze op dat NASA pas bij de allerlaatste Apollo-missie één geoloog meestuurde naar de maan, onder druk van NASA's eigen team van aardwetenschappers: Harrison Schmitt. Hij was verantwoordelijk voor de vondst van wat het agentschap de „interessantste maansteen van de Apollo-missies" noemt.

Een ander bijkomend voordeel van een bemenste vlucht: meer ruimte voor souvenirs. Om astronauten in leven te houden, moet een aardig aandeel van het gewicht en de opslagruimte van de capsule aan voedsel en water besteed worden. Zodra dat op is, komt ruimte vrij voor maanstenen, bij Apollo 17 was dat 115 kilo. Dat is een aanzienlijk verschil vergeleken met de vracht van Chang'e 6, de Chinese onbemenste maanlander die in 2024 zo'n twee kilo maanstenen meenam.

Een nieuwe spacerace

Op de maan is dus nog veel te ontdekken, en daarbij zouden mensen van toegevoegde waarde kunnen zijn. Toch is die potentie voor alle drie de wetenschappers niet los te zien van politiek. Portegies Zwart: „Ik zou het niet terecht vinden als de Artemis-missies als wetenschap verkocht zou worden. Het is een politiek statement: kijk ons eens mensen op de maan zetten! We hebben op aarde genoeg problemen die veel belangrijker zijn."

„De Amerikaanse ruimtevaart is altijd dubbel geweest", zegt Van Westrenen. „In het verleden hebben we gezien dat Republikeinse presidenten vaak korten op wetenschappelijk onderzoek, maar wel veel geld steken in ruimtevaart. Ook nu: het Artemis-programma gaat door, maar NASA stopt wel met haar hele klimaatprogramma. Dat staat totaal niet in verhouding."

Net als in 2025 probeert de regering-Trump nu forse bezuinigingen door te voeren bij het Amerikaans ruimtevaartagentschap. Vorig jaar wees het Amerikaanse Congres het budgetvoorstel, waarin het wetenschappelijke budget met de helft moest slinken, op het laatste moment af. Ook nu is er weerstand, ditmaal uit de Senaat.

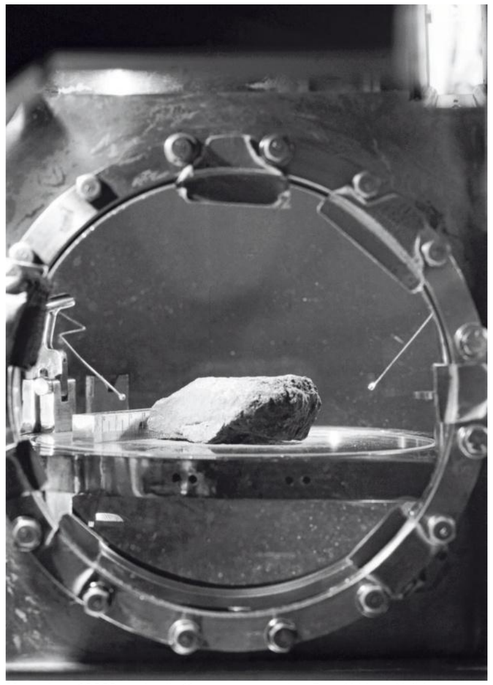
De focus op het Artemis-programma past binnen de nieuwe *space race* tussen Amerika en China. Beide wereldmachten willen zich (al dan niet bemenst) vestigen op de zuidpool van de maan, waar het waterijs ligt opgeslagen: een belangrijke grondstof om een maanbasis draaiende te houden. En op de maan geldt nog steeds - ondanks goedbedoelde internationale verdragen - wat de Sovjet-Unie en de VS al tijdens de eerste *space race* hanteerden: wie het eerst komt, wie het eerst maalt.

„Dat *space race*-aspect maakt dat het me niet zo goed lukt om echt enthousiast te zijn over Artemis", verzucht Ten Kate. „Ik vind dat jammer, want vanuit mijn werk voel ik een soort verplichting om dat wel te zijn. Zo'n maanmissie kan iets heel moois betekenen, een soort verbindende factor hebben. Maar die voel ik nu totaal niet. En misschien had Apollo dat toentertijd ook niet."

> Dat *space race*-aspect maakt dat het me niet lukt echt enthousiast te zijn over Artemis
>
> **Loes ten Kate**
> hoogleraar astrobiologie

Astronaut-geoloog Harrison Schmitt naast maanrots 'Tracy's rock', vernoemd naar de dochter van Apollo 12-astronaut Alan Bean, tijdens de laatste maanlanding, Apollo 17. FOTO NASA

Maansteen 10003 van Apollo 11, meegenomen door Buzz Aldrin en Neil Armstrong. Gefotografeerd in Houston. FOTO NASA

ECOLOGIE

Trekvogels in China in de knel door mensen die het strand omwoelen

Nieuw onderzoek aan de Chinese kust laat zien dat bedreigde trekvogels niet altijd gebaat zijn bij meer natuurbescherming. Soms blijkt goed beheerde schelpdierkweek beter voor de vogels.

Door **Tabitha Speelman** Fotografie **Yin Ying**

Een schelpdierkwekerij op het wad bij het Zuid-Chinese Leizhou.

In de namiddag glinstert het wad van het Zuid-Chinese Leizhou in de zon. Het is eb. In de voor het oog eindeloze moddervlakte krioelen kleine krabjes en liggen vissersboten. Verderop zijn tientallen mensen bezig met het oogsten van schelpdieren die hier zijn gekweekt. Ze graven ze met de hand uit en verzamelen ze in gele netten. Stokken geven de omheining aan van deze schelpdierkwekerij, die zich bevindt in een getijdengebied en elke dag ongeveer de helft van de tijd onder water ligt.

Trekvogelonderzoeker He-Bo Peng raapt wat van de gladde bruinbeige tweekleppige schelpjes op in een gebied waar de oogst al heeft plaatsgevonden. „Kijk”, zegt hij, „deze vonden ze te klein om te oogsten.” Hij ziet dat er nog veel voedsel in de bodem is achtergebleven. Dat is goed nieuws voor de trekvogels die elk jaar in dit gebied pauzeren tijdens hun migratie van Australië en Nieuw-Zeeland richting hun broedplaatsen in Siberië en die de kleine schelpdieren eten.

De 18.400 kilometer aan Chinese kustlijn – inclusief alle inhammen, landtongen en eilanden – zijn cruciaal voor de miljoenen trekvogels op de Oost-Aziatisch-Australaziatische vliegroute, de meest bedreigde trekroute voor kustvogels ter wereld. Nog altijd maken meer dan 50 miljoen vogels gebruik van de route om het Noordpoolgebied te bereiken, dat in de zomer zeer geschikt is voor het opgroeien van hun kuikens. Maar hun aantal is de afgelopen veertig jaar sterk afgenomen.

Lange tijd kwamen de vogels, zoals de grote en rode kanoet en de rosse grutto, tijdens hun jaarlijkse migratie vooral in China steeds meer in het nauw. Landwinning in de kustgebieden ten behoeve van China’s snelle industrialisering leidde tot steeds minder plek voor de vogels om te stoppen voor rust en voedsel. Maar sinds 2010 kwam hier geleidelijk een einde aan. In 2018 verbood de Chinese overheid verdere inpoldering en ging meer doen aan natuurbescherming. Het waddengebied langs de Chinese kust is sindsdien weer licht gegroeid – maar het aantal trekvogels blijft dalen.

Peng doet al meer dan tien jaar onderzoek naar hoe dat kan. Elk voorjaar, van maart tot mei, reist hij met een team van onderzoekers tijdens het trekseizoen twee maanden langs de Chinese kust om vogels te tellen en onderzoek te doen naar hun voedselbronnen. Ze reizen met de vogels mee van het tropische zuiden van China naar het droge noorden. Als *NRC* op

> Ik had ook gewoon geleerd dat minder commercie beter is voor de natuur
>
> **He-Bo Peng** onderzoeker

bezoek komt telt het team dertien leden. Elke dag doen ze tijdens eb hun metingen op het Chinese wad, en rijden ze – daarvoor of daarna, afhankelijk van de getijden – in drie volgepakte busjes naar hun volgende bestemming.

Een belangrijke ontdekking die Peng tijdens zijn onderzoek deed gaat over de rol van China’s commerciële aquacultuur, de kwekerijen in de getijdengebieden die goed zijn voor een groot deel van de wereldwijde productie van mossels, oesters en andere schelpdieren. Die blijkt positief voor de aantallen kustvogels. „Dat was natuurlijk een verrassende uitkomst. Ik had tijdens mijn studie ook geleerd dat minder commercie en menselijke inmenging beter is voor de natuur. Ik moest aan deze uitkomsten wennen.”

Juist dit kweekgebied leverde belangrijke observaties. In Leizhou, een gebied op een tropisch schiereiland dat het zuidelijkste puntje van het Chinese vasteland vormt, werd in 2018 de schelpdierkweek verboden. Peng en zijn team zagen hoe toen ook het aantal trekvogels sterk daalde dat hier een stop maakt op weg naar hun noordelijke broedplaats, zoals de grote kanoet.

De voorspelbare hoeveelheid voedsel die de gereguleerde schelpdierkweek met zich meebrengt bleek een onmisbare voedselbron voor de trekvogels. Kwekers geven de schelpdieren tijd om te groeien en oogsten een of twee keer per jaar. Ze zorgen ervoor dat niemand anders het gebied betreedt en laten kleine exemplaren liggen.

Dat beheer valt weg in vrij toegankelijke waddengebieden, ook als die officieel beschermd zijn. Daar moeten de trekvogels de kustgebieden delen met duizenden lokale bewoners en toeristen die ook gebruikmaken van het gebied, en die schelpdieren verzamelen om in hun levensonderhoud te voorzien of als onderdeel van hun toeristische uitje. Het is een voorbeeld van de *tragedy of the commons*, waarbij individuen onbedoeld samen een vrij toegankelijke natuurlijke hulpbron uitputten, ook als dat op de lange termijn voor iedereen nadelig is.

Graven naar eetbare bodemschatten

Een dag eerder. Op het wad bij de stad Beihai is goed zichtbaar hoe die tragedie er in de praktijk uitziet. Nadat het onderzoeksteam rond tien uur ’s ochtends is aangekomen op de locatie voor die dag, verspreiden de leden zich in groepjes over het wad. Ze gaan vogels tellen, bodemzand zeven op schelpdieren en andere voedselbronnen, vogels filmen en hun uitwerpselen opmeten en verzamelen voor dna-onderzoek. Ook worden er in kleine zakjes broeikasgassen (methaan, koolstofdioxide) uit de bodem opgevangen. De schelpkweek zorgt mogelijk ook voor lagere uitstoot. De ‘vogelteams’ en de ‘modderteams’, zoals ze elkaar ook wel noemen, houden contact via walkietalkies.

Op het kilometerslange getijdengebied zijn dan al veel mensen actief. Hoe verder richting de horizon, hoe meer het er lijken te zijn. Dit is een van de locaties waarop je „meer mensen dan vogels” kunt aantreffen, lacht teamlid Liu Zhuo. Ze volgt een kaartje op haar telefoon waarop het strand in blokken is verdeeld. Op de grens tussen verschillende blokken markeert ze een plek waar vanuit ze door een verrekijker op statief in vier richtingen kijkt en alle vogels en mensen telt die ze kan zien.

Bezien vanuit het eerste meetpunt van de dag blijken de vogels toch in de meerderheid: Liu telt 582 vogels, waaronder vooral veel roodkeelstrandlopertjes en woestijnplevieren, 75 lokale bewoners die voor de kost aan het graven zijn naar zandwormen en andere dieren, en 57 toeristen. Een lokale bewoner, een oudere vrouw met een rieten hoed op met daaromheen een sjaal gebonden tegen de zon, loopt net het wad op met een schoffel en een mandje vol proviand. Ze gaat op zoek naar de dikke zandwormen van wel dertig centimeter die in deze regio vers of gedroogd worden gegeten en op het moment omgerekend zo’n 6 euro per pond opleveren, maar heeft ook belangstelling voor wat Liu aan het doen is, en voor Nederland („hebben ze daar ook zee?”).

Liu is dit jaar voor de derde keer mee met onderzoeker Peng. Ze werkte eerder onder andere als banketbakker, maar in 2019 begon ze met vogelen, een ervaring die „een nieuwe wereld” voor haar opende waarin ze zelfs in de stad opeens omringd bleek door natuur. Inmiddels neemt ze door het jaar heen deel aan verschillende vogelmetingen. „Ik kan nu vogels herkennen, en dat heb je voor dit werk ook nodig.”

Ondertussen zijn de vele toeristen zich van geen kwaad bewust. In hun zomerjurkjes en korte broeken zijn ze goed te onderscheiden van de lokale bevolking in zonwerende kleding. Ze genieten van het zogenoemde *ganhai*, het op het wad zelf op zoek gaan naar eetbare bodemschatten. Het gaat er daarbij serieus aan toe. Sommigen hebben online al hun graaf- en boormateriaal gekocht ter voorbereiding op deze vakantie. Anderen hebben net nog een paar scheppen en harken gehuurd. Af en toe klinkt een luide kreet bij een opvallende vondst.

NRC wordt door She, een 27-jarige toerist uit de zuidwestelijke provincie Yunnan, uitgenodigd om het graven „zelf te ervaren” en krijgt een harkje aangereikt. In zijn emmer heeft She al aardig wat schelpdieren, garnalen en bewoonde slakkenhuizen verzameld. Hij vindt de schelpen „supermooi” en zegt de meeste te zullen teruggooien. „Dit is echt voor de lol.” Zijn reisgenoot vraagt zich af of ze aan een restaurant kunnen vragen om hun vondsten te koken.

Aan het einde van de dag, als het water langzaam begint te stijgen, ziet het strand bij Beihai er omgeploegd uit. Met volle emmers lopen omwonenden en bezoekers naar de mangrovestruiken aan de rand van het wad, op weg naar de parkeerplaats.

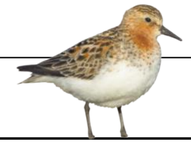
Een Nederlands exportproduct

Ook de leden van het onderzoeksteam zijn goed herkenbaar aan hun blauwe zwemvesten en hoge lieslaarzen. Het is een diverse groep, zowel qua leeftijd als achtergrond, met naast vogelaars ook een aantal studenten van Peng, twee voormalige bouwvakkers en een afgestudeerd dierenarts. Peng zelf, energiek en schijnbaar onvermoeibaar, houdt het overzicht en lost problemen op. Als een van de teams na een trektocht over het wad een thermometer blijkt te zijn vergeten, springt hij op een motortaxi om er een op te halen.

De diversiteit van het team heeft alles te maken met hoe de nu 37-jarige Peng dit project begon. Hij was nog een masterstudent aan de prestigieuze Fudan-universiteit in Shanghai toen hij geïnteresseerd raakte in de relatie tussen de *macrobenthos* – de schelpdieren, wormen en andere ongewervelde dieren op de zeebodem – en de trekvogelpopulatie. Al snel klopte hij aan bij de bekende Nederlandse trekvogelecoloog Theunis Piersma, die destijds elk jaar een periode in China was voor onderzoek langs de Gele Zee. Piersma bezocht daar de baai van Bohai, de grootste pleisterplaats voor trekvogels in China, aan de noordelijke kust niet ver van Beijing.

„Ik zag iemand met een goed idee”, zegt Piersma daarover in een videogesprek. In China werd er na 2010, onder andere met steun vanuit het Nederlandse Wereldnatuurfonds, in snel tempo onderzoek ontwikkeld naar het gedrag van de trekvogels langs deze sterk bedreigde route en het belang van het beschermen van het wad. Maar naar de rol van voedselbeschikbaarheid voor de vogels werd nog nauwelijks gekeken. Een kanoet van 250 gram op doorreis naar Siberië moet ongeveer een pond aan schelpdieren per dag

LEES VERDER OP PAGINA W7

Trekroute langs de Chinese kustlijn

Roodkeelstrandloper (boven), **kanoetstrandloper** (rechts) en **lepelbekstrandloper** (links).
FOTO’S GETTY IMAGES

Trekvogelonderzoeker He-Bo Peng.

Een toerist harkt op het wad bij Leizhou op zoek naar eetbare bodemschatten.

Twee teamleden verzamelen monsters van broeikasgassen uit de bodem van het wad.

Advertentie

Volg ons via:

nrc carrière›

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

Leids Universitair Medisch Centrum	**Managementassistent CFO Raad van Bestuur**	Leiden	30009

beleid / bestuur

Jarabee via Rieken & Oomen	**Bestuurder**	Hengelo	29994
KB, nationale bibliotheek	**Directie- en Bestuurssecretaris**	Den Haag	30011
Stichting Samen Zorgen via Governance Search	**Bestuurder/Raad van Bestuur**	Heteren	29990
Technopolis B.V.	**Senior Beleidsonderzoeker/ Adviseur Onderwijsbeleid**	Amsterdam	30003
Universiteit van Amsterdam via Chasse Executive Search	**Rector Magnificus**	Amsterdam	30010

consultancy

D66 via Colourful People	**Adviseur Leren & Ontwikkelen**	Den Haag	29952

directie / management

Antroposofische Kinderopvang Zeist via Leeuwendaal	**Directeur-bestuurder**	Zeist	29989
Architectuurcentrum AORTA via Colourful People	**Directeur**	Utrecht	30012
Flynth via Legal People	**Bestuurssecretaris**	Utrecht	29967
Gemeente Voorschoten	**Teamleider Openbare Ruimte**	Voorschoten	29998
Goudappel via TwynstraGudde	**2 leden Raad van Commissarissen**	Deventer	30007
HFML-FELIX	**Technical Manager Superconducting Magnet Technology**	Nijmegen	29953
Nederlands Letterenfonds via Colourful People	**Zakelijk Leider Nederlands Letterenfonds**	Amsterdam	30008
Noord-Hollands Archief	**Hoofd Bedrijfsvoering**	Haarlem	29976
Riedel B.V. via YER	**Teamleider Packing**	Ede	29972
SARO via Leeuwendaal	**Schooldirecteur**	Rotterdam	29945
Scalabor via BeljonWesterterp	**Directeur-bestuurder**	Arnhem	30013
Valkhof Museum via PublicSpirit	**Directeur-bestuurder**	Nijmegen	29999
Van Asseldonk Champignons BV via YER	**Technisch Manager**	Boekel	29955

directie / management

YER	**Company Secretary/HR Global Grievances/Office Manager**	Rotterdam	30004
YER Nederland B.V.	**General Manager Engineering**	Rotterdam	29991
YER Nederland B.V.	**Business Unit Manager Engineering**	Hybride	29992

finance

Het Waterlaboratorium via YER	**Business Controller**	Haarlem	29983
Provincie Noord-Holland	**Senior Strategisch Adviseur Concerncontrol**	Haarlem	29995
Stichting Woonkracht10 via YER	**Business Controller**	Zwijndrecht	29965
Stichting Woonkracht10 via YER	**Senior Finance Controller**	Zwijndrecht	29966
Technische Universiteit Eindhoven	**Export Control en Compliance Consultant**	Eindhoven	29962

juridisch

Collins Foods Europe via Legal People	**Risk & Compliance Manager**	Amsterdam	29963
Gemeente Middelburg	**Juridisch Adviseur**	Middelburg	30006
Royal Reesink via Legal People	**Legal Counsel**	Apeldoorn	29964
Sijben en Partners Advocaten Het Onderwijskantoor via YER	**Arbeidsrecht Advocaat/Jurist**	Heerlen	29971
Universiteit Utrecht	**Hoofd Juridische Zaken**	Utrecht	30002

onderwijs

Hogeschool van Hall Larenstein Velp	**Lector Transitieprocessen in Stedelijk en Landelijk Gebied**	Velp	30005

projectmanagement

Gemeente Epe via YER	**Beleidsadviseur Samenleving**	Epe	29949

RvC / RvB / RvT

Geldersch Landschap & Kasteelen via PublicSpirit	**3 Leden Raad van Toezicht**	Arnhem	29993
Leids Universitair Medisch Centrum	**Lid Raad Van Toezicht - Portefeuille Zorg**	Leiden	30000
Stichting Prodas via ADJ	**Lid Raad van Toezicht**	Asten	29997
WAA groep via Galan Groep	**3 Leden voor de Raad van Commissarissen**	Venlo	29996

sales / commercieel

Fortune Coffee via BeljonWesterterp	**Commercieel Directeur**	Zoetermeer	30001

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

VERVOLG VAN PAGINA W5

eten om genoeg vetvoorraad op te bouwen voor de rest van de trek.

Samen brachten ze een methodologie naar China voor metingen en bemonstering die Piersma in Nederland had ontwikkeld, en die ook op andere plekken in de wereld wordt gebruikt. Ruim tien jaar later heeft Peng dat Nederlandse exportproduct doorontwikkeld tot „iets volstrekt unieks”, aldus Piersma, bij wie Peng in 2024 ook is gepromoveerd aan de Rijksuniversiteit Groningen.

„Ik ken niets dat er ook maar in enige mate mee vergelijkbaar is”, vertelt Piersma. Doordat Peng langs de gehele Chinese kust werkt, en dat nu al meer dan tien jaar doet, kan hij nieuwe verbanden leggen. Zo kon hij tot de conclusie komen dat de schelpdierkwekerijen de trekvogels een steuntje in de rug geven. De resultaten van dat onderzoek zijn vorig jaar december gepubliceerd in het wetenschappelijk tijdschrift *Nature Communications*. Daarbij konden Pengs data aan andere datasets van vogelmigratie worden verbonden.

„Het is eigenlijk alsof je van West-Afrika tot Zuid-Noorwegen probeert grip te houden op wat er in de waddengebieden gebeurt”, zegt Piersma. Ook in de internationale Waddenzee bestaat er geen onderzoek van deze schaal.

Gezellige roadtrip

De erkenning van het project groeit, zeker internationaal. Toch heeft Peng, die nu als postdoctoraal onderzoeker werkt aan een universiteit in de Zuid-Chinese stad Guangzhou, tot nu toe moeite om er voldoende onderzoeksgeld voor te vinden. Hij zou zijn teamleden graag voltijds in dienst willen nemen, in plaats van alleen tijdens de jaarlijkse trekvogelmigratie, en verzamelt aan de kust extra monsters voor de projecten van collega-biologen die hem in ruil daarvoor financieel ondersteunen.

Het extra harde werken past wel bij hem. Peng komt uit Jiangxi, een van China’s armere provincies, en werkte zichzelf via China’s extreem competitieve nationale examensysteem op naar een topuniversiteit. Zijn familie had het niet breed en hij noemt zichzelf „praktischer” ingesteld dan de vrijwilligers en studenten die hij nu traint, en die vaak al jong een liefde voor de natuur ontwikkelen.

Voor Peng was het onderzoek aan trekvogels iets wat simpelweg op zijn pad kwam. Maar het bleek een match, vertelt hij tijdens een autorit tussen twee kustlocaties, met langs de snelweg groene rijstvelden. Elk jaar is hij het gelukkigst tijdens deze twee maanden, als hij op het wad data verzamelt en nieuwe inspiratie opdoet.

Zijn passie voor het project leidde ertoe dat hij verschillende aanbiedingen afwees omdat ze hem op een ander pad zouden zetten, maar het voelt ook als een unieke kans, waar hij alles uit wil halen. „Niemand doet dit verder, omdat het zo veel werk is en zo ontzettend vermoeiend.”

Het roept een vraag op die zich op dit moment al twee lange dagen opdringt. Als *NRC* langskomt is het jaarlijkse onderzoek net een week bezig, maar op het reisschema is te zien dat er 64 aaneengesloten onderzoeksdagen gepland staan langs duizenden kilometers aan kustlijn. Waarom vindt het onderzoek plaats in dit moordende tempo, zonder weekenden of rustdagen? En hoe houden ze dat vol?

Peng lijkt nog niet echt over deze vraag te hebben nagedacht. Hij wijst erop dat het trekseizoen van de vogels nu eenmaal van maart tot mei plaatsvindt. Daar moeten onderzoekers zich naar voegen. „Maar”, zegt hij met een licht verontschuldigende glimlach, „als het trekseizoen langer was denk ik dat ik eerder extra onderzoekslocaties zou invoegen dan rustdagen.”

Hij is duidelijk over de zware werkomstandigheden als mensen solliciteren. Wel probeert hij er ook een beetje een gezellige roadtrip van te maken. Na het werk gaan het team ergens lokale specialiteiten eten en ze verblijven als het even kan op een levendige locatie. „We hebben onze vaste plekjes. Net als de vogels.”

Een afgewend gevaar

Dankzij het Chinese trekvogelonderzoek weten we steeds meer over de bedreigingen van trekvogels langs de Chinese kust. Langs andere delen van de trekroute, zoals in Zuidoost-Azië, is dat nog veel minder het geval.

Dat die bedreigingen in China inmiddels vooral op het gebied van de invulling van het Chinese natuurbeheer liggen, is eigenlijk heel goed nieuws, aldus Piersma. Toen hij ruim twintig jaar geleden begon met onderzoek in China bestond nog de vrees dat het hele Chinese wad zou worden ingepolderd, met desastreuze gevolgen voor de trekvogels.

Mede door het trekvogelonderzoek dat Piersma met Chinese collega’s opzette, waarin zij aantoonden dat China’s inpoldering de voornaamste bedreiging was voor de trekvogelroute, en niet klimaatverandering, ging het roer in Beijing om. Grote delen van de kustlijn werden beschermd gebied. Sindsdien is de trekvogelpopulatie blijven dalen, maar lang niet zo snel als daarvoor. Het grootste gevaar werd afgewend.

Maar nu blijkt het intensieve gebruik van de kuststrook door de Chinese bevolking een nieuwe bedreiging, waarbij commerciële uitbating positief afsteekt.

Peng benadrukt dat commerciële aquacultuur natuurlijk ook nadelen heeft, zoals het gebruik van gifstoffen. Maar zolang de natuurgebieden langs de enorm lange Chinese kustlijn niet effectief kunnen worden beschermd tegen al te intensief menselijk gebruik, blijkt verantwoordelijke schelpdierkweek „relatief gezien de beste natuurbeheerder”.

Veld vol molshopen

De hoop is nu dat Chinese beleidsmakers ook deze genuanceerde boodschap oppikken en hun beschermingsbeleid aanscherpen. Het gaat daarbij over zaken als gedifferentieerd beheer op basis van locatie en oogstintensiteit, maar ook over sociale vraagstukken, zoals banen en meer pensioen voor dorpelingen langs de kust die nu graven naar producten uit zee omdat ze het inkomen nodig hebben. Peng denkt dat nieuw beleid wel even kan duren. „Ook voor de overheid is deze uitkomst niet intuïtief.”

> Poepen vogels ook als ze in de ruststand staan?
>
> **Een van de teamleden**
> stelt deze vraag via de walkietalkie

Na een vroege autorit van drie uur van Beihai naar Leizhou blijken daar flink minder vogels te vinden dan vorig jaar. Er worden die dag geen kanoeten gespot, een van de belangrijkste trekpopulaties, en ze zien deze keer ook niet de zeldzame lepelbekstrandloper die hier eerder soms opdook. Later in het voorjaar, als de onderzoekers in het noorden zijn bij de Gele Zee, zullen de aantallen vogels toenemen.

Over de walkietalkie klinkt een van de leden van ‘Team Vogel’. „Poepen vogels ook als ze in de ruststand staan?”

Han Zhen, een vogelaar en fotograaf die ook voor de derde keer met Peng mee is en veel van de logistiek in handen heeft, antwoordt dat dat wel kan maar niet zo waarschijnlijk is. Trekvogels produceren tijdens hun bijtankpauzes op het wad veel uitwerpselen, maar als ze op één been staan doen ze vooral even rustig aan.

Een half uur verderop, bij de schelpdierkwekerij, zijn wat meer vogels te zien. Een bewaker rijdt op een zware brommer rondjes over het gebied. Alleen aan de andere kant van de stokken die de kwekerij afbakenen van de rest van het wad hebben bewoners van aangrenzende dorpen die dag gegraven naar schelpdieren. Het publieke gedeelte van het wad ligt er als een veld vol molshopen bij.

Eenmaal terug bij de rest van het team, blijkt dat een van de studenten die middag driemaal in de modder is weggezakt. Ze vond het heftig en wil de volgende dag wat rustiger aandoen. Peng vindt dat geen probleem. Hij neemt haar metingen over.

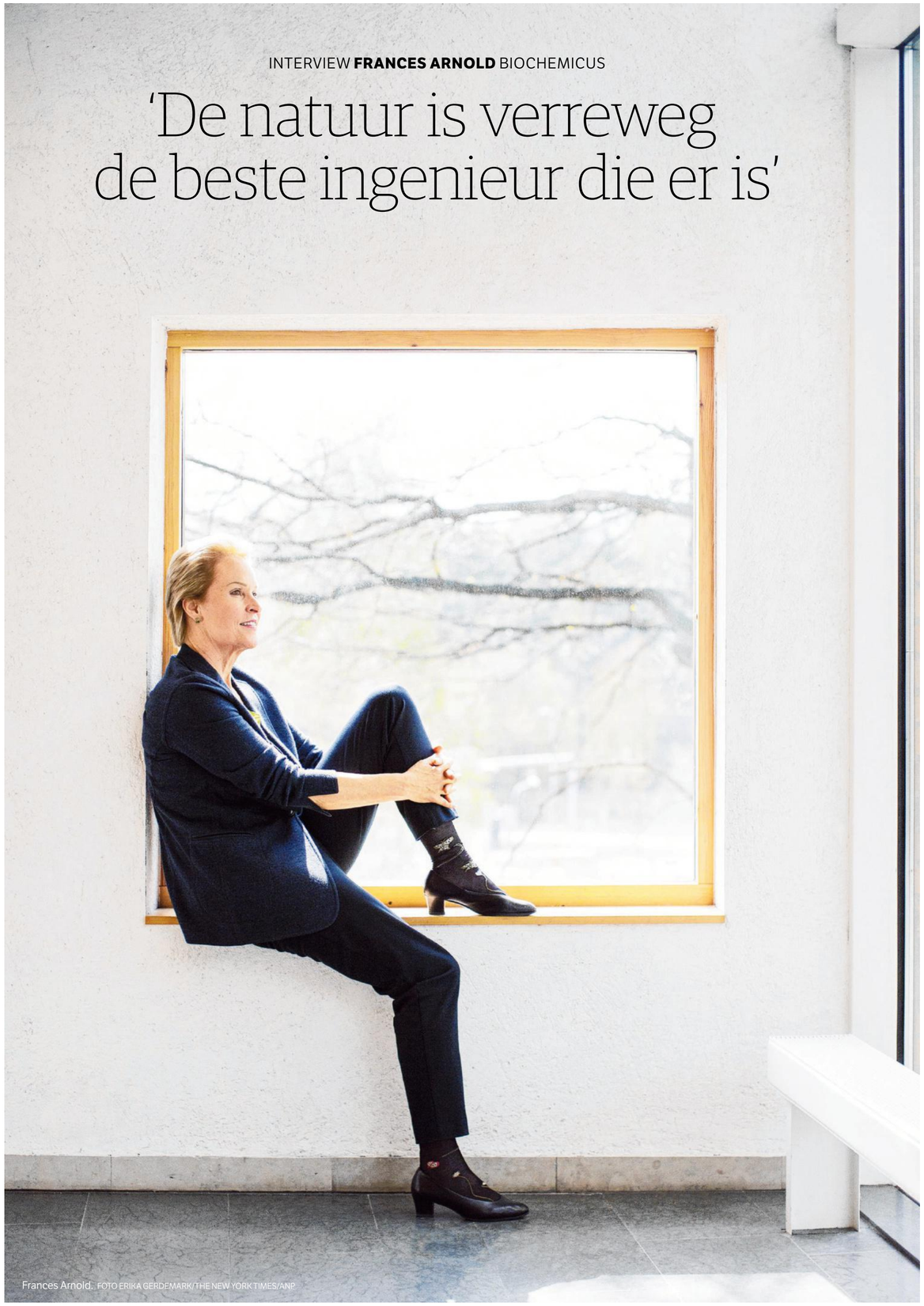
Boven: De afbakening van een schelpdierkwekerij. Daarbuiten is door lokale bewoners gegraven. **Midden:** Geoogste schelpdieren. **Onder:** Een lokale bewoner keert huiswaarts na een dag graven.

Advertentie

nrc›

De abonnementsprijzen wijzigen per 28 mei 2026.
Het overzicht van de nieuwe prijzen vindt u op
nrc.nl/tarieven.

Mocht u hier vragen over hebben, dan kunt u contact opnemen
met onze Klantenservice: 088 - 5720572
(bereikbaar op maandag tot en met vrijdag van 8.00 tot 17.00 uur
en op zaterdag van 9.00 tot 13.00 uur).

INTERVIEW **FRANCES ARNOLD** BIOCHEMICUS

‘De natuur is verreweg de beste ingenieur die er is’

Frances Arnold. FOTO ERIKA GERDEMARK/THE NEW YORK TIMES/ANP

Enzymen kun je zien als de startkabels van de natuur. Frances Arnold kreeg in 2018 een Nobelprijs voor haar werk om deze eiwitten te verbeteren. „Ik maak de Franse bulldogs van de enzymenwereld.”

Door **Peter van der Ploeg**

Frances Arnold tijdens haar studie in **Berkeley**. FOTO UIT PRIVÉARCHIEF

Amper tien uur in de ochtend, en Frances Arnold heeft er al twee uur praten over evolutie opzitten als ze monter een restaurantje op Schiphol binnenwandelt. „Wat een geweldig toeval!” begint ze meteen. „Ik bleek tegelijkertijd met mede-Nobelprijswinnaar Svante Pääbo [de Zweedse grondlegger van de paleogenetica die in 2022 de Nobelprijs won] in Groningen te zijn, en we hebben straks dezelfde vlucht! We zijn daarom samen hiernaartoe gereden en hebben de hele tijd kunnen kletsen over de oorsprong van mensen, over neanderthaler-dna, over de migratie vanuit Afrika, ongelooflijk fascinerend.”

Arnold was de avond voordat we elkaar spreken op de Rijksuniversiteit Groningen om er de Prof. H.J. Backerlezing te geven en is al drie weken onderweg, als we haar treffen op de luchthaven. Vermoeid, ja, maar alleen fysiek. Intellectueel lijkt Arnold (69) moeilijk klein te krijgen. „Zolang het publiek geïnteresseerd is in evolutie, in waar we vandaan komen, en waar we naartoe gaan, dan blijf ik het ook leuk vinden. In Groningen heb ik een volle drie kwartier vragen beantwoord, zo nieuwsgierig waren ze. Dan is het geen werk, maar gewoon het uitwisselen van ideeën en informatie.”

Ze is ingenieur, blijft ze benadrukken („Ik maak dingen”), maar in 2018 won ze de Nobelprijs voor Scheikunde voor haar werk op het gebied van gerichte evolutie. Zij bedacht dat je enzymen als het ware kunt aanmoedigen om zich aan te passen, tot ze doen wat je wilt dat ze doen. Die prijs veranderde haar leven. Ze hield er banen aan over en kan dankzij die prijs de wereld over om te praten over haar passie. „Ik lag te slapen in een hotel in Texas”, vertelt ze over het telefoontje uit Zweden, „en ik wist dat ik te onbekend was om een grap met me uit te halen dus ik geloofde het meteen. Veel bekende personages worden vaak voor de grap opgebeld.” Haar ogen glimmen. „Vind je dat naar? Och, we verdienen het allemaal weleens om een beetje geplaagd te worden vind ik. Ik heb het nooit gedaan hoor, maar ik plaag wel graag.”

Enzymen, eiwitten die bestaan uit een kralenketting van tientallen tot duizenden aminozuren, zijn de startkabels van de natuur die chemische reacties in levende organismen versnellen of vergemakkelijken. Zonder enzymen geen spijsvertering of stofwisseling, maar ze doen ook nuttig werk in wasmiddelen, biobrandstoffen en in een heleboel levensmiddelen. Enzymen kunnen nóg nuttiger werk doen door ze aan te passen: ze sneller laten werken, in een andere oplossing dan ze gewend zijn, of op een lagere temperatuur. Dit gebeurde al lang voordat Arnold zich er halverwege de jaren tachtig op toelegde, maar op een andere manier. Bio-ingenieurs probeerden enzymen te ontwerpen, ze te herprogrammeren.

Maar enzymen zijn ingewikkeld. De aanpak van Arnold was daarom om evolutie een deel van het werk te laten overnemen. Het werkt als volgt: willekeurige stukjes van het dna van een enzym worden aangepast, en de verschillende versies worden geplaatst in een bacterie. Die bacteriën ‘testen’ het enzym als het ware, door het te reproduceren. De onderzoekers kunnen vervolgens zien welke aangepaste enzymen beter werken dan het origineel. Het dna hoeft dus niet helemaal gemaakt te worden, dat doet de natuur. Je past het een klein beetje aan en ziet wat ermee gebeurt. Je geeft de natuur een duwtje in de goede richting.

„Ik zeg altijd: een enzym is zoals een symfonie van Beethoven, en ik speel kazoo”, lacht Arnold. „Ik weet niet wat de regels zijn voor het componeren van dna. Je kunt het lezen, je kunt het aanpassen, maar zelf de code van het leven schrijven kunnen we niet. Dus je kunt veertig jaar achter een bureau gaan zitten en proberen iets te ontwerpen, maar evolutie wéét hoe je iets moet ontwerpen. Je kunt het beter aan de natuur overlaten.”

Werkt ze samen met de natuur, of laat ze de natuur voor haar werken? „Allebei. De natuur is verreweg de beste ingenieur die er is, van moleculen tot hele ecosystemen. De natuur is ook de beste scheikundige, ze kan alles maken. De natuur kan het ’t beste en haar ontwerpproces heet evolutie. Ik gebruik de processen van de natuur om iets nieuws te maken. De scheikunde waar de natuur misschien geen brood in ziet, maar die voor ons heel nuttig kan zijn.”

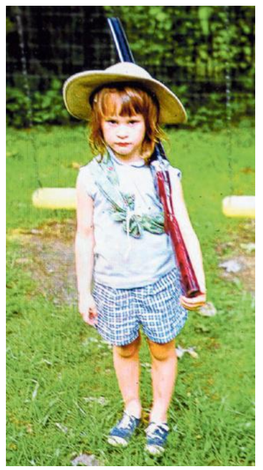
Arnold weet dus eigenlijk niet precies hóé het werkt. Evolutie is een black box, de natuur kiest de route. „Dat is zeer onbevredigend voor veel wetenschappers. Die willen weten of ik niet benieuwd ben wat er nu precies gebeurt. En ik zeg: ja natuurlijk, maar het is ontzettend moeilijk om daarachter te komen. Je kunt het proces niet terugdraaien om te checken wat er is gebeurd. Stel je hebt een Franse bulldog, die heeft allerlei eigenschappen waarvan je niet weet waarom die ze heeft. Waarom zijn ze zo lief? Hoe zorgt het ervoor dat mensen van ze houden? Mensen hebben ze gemaakt, maar we weten niet precies hoe al die eigenschappen zijn ontstaan.”

Arnolds werk is terug te vinden in wasmiddelen en vaatwastabletjes, waarin aangepaste enzymen bij veel lagere temperaturen vet en vuil kunnen afbreken dan ze van nature zouden doen. Sommige medicijnen werken beter met aangepaste enzymen, zoals middelen tegen diabetes die helpen meer insuline aan te maken door veel selectiever werkende enzymen die minder afvalstoffen achterlaten. En over afval gesproken: gerichte evolutie is ook gebruikt om enzymen zover te krijgen dat ze cellulose uit plantaardig afval in biobrandstof kunnen omzetten. Die doorgeëvolueerde enzymen zitten in je kaas, in de petflessen, in pesticiden, in parfum en in de tests die volop werden gebruikt ten tijde van de coronacrisis.

Dat noemt ze nog gewoon *engineering*: iets naar je hand zetten, ook al is het materiaal biologisch. En dat past bij Arnold, die haar leven naar haar hand moest zetten, ook al is dat niet makkelijk geweest. Ze was de derde van vijf kinderen, geboren in Pittsburgh in 1956, en verliet het huis al vijftien jaar later - ze wilde zich afzetten tegen haar ouders. Een slimme leerling, maar verveeld. Ze lifte naar Washington om er tegen de Vietnamoorlog te protesteren, serveerde drankjes in een jazzclub, verkocht pizza’s en zat achter het stuur van een taxi in Pittsburgh om haar huur te kunnen betalen.

> Ik krijg stress van mensen, veel meer dan van wetenschap

Zonder veel schoolervaring maar dankzij sterke toelatingstests kwam ze toch de universiteit van Princeton binnen en behaalde een graad in luchtvaarttechniek. Daarmee kon ze aan de slag in de net ontluikende zonne-energie-industrie en werkte in Zuid-Korea en Brazilië. „Er stonden in 1979 lange rijen voor de benzinepompen, het land lag plat vanwege de politieke onrust in het Midden-Oosten. Maar presidentskandidaat Ronald Reagan maakte duidelijk dat er wat hem betreft weinig toekomst in alternatieve energie zat.” Ze grijnst veelbetekenend. „Hmmm, *sounds familiar*?” Het leek haar dat zonne-energie, een ontluikende industrie, daar juist een oplossing voor zou kunnen zijn. We kijken samen naar buiten, waar we de taxiënde vliegtuigen af en aan zien gaan. „Er is wel wat veranderd hoor, er is veel zonne- en windenergie. Maar we zijn nog steeds afhankelijk van olie.” Ze ging terug naar school en haalde een graad in chemische technologie aan de universiteit van Berkeley: een pad dat haar uiteindelijk de Nobelprijs opleverde.

Jeugdfoto van Frances Arnold. FOTO UIT PRIVÉARCHIEF

Parallel aan haar carrière werd haar privéleven getekend door verlies. Haar eerste man, James Bailey, overleed in 2001 aan kanker. In 2010 verloor ze haar partner Andrew Lange, een prominent astrofysicus die zijn eigen leven nam. En in 2016 overleed haar zoon William bij een ongeluk. Zelf genas Arnold in 2005 van borstkanker. Ze heeft haar portie leed en verlies wel gehad.

„Ja, maar ik deel dat met alle mensen op de planeet denk ik. Ik word deze zomer zeventig en als je die leeftijd bereikt, dan heb je ongetwijfeld verlies meegemaakt. We verliezen allemaal onze ouders, geliefden en soms zelfs onze kinderen.” Als ze zich naar voelt, vertelt ze, probeert ze die negatieve energie in iets positiefs om te zetten en dat is toch vaak werk. „Ik lees wetenschappelijk werk van anderen, of ik spendeer tijd met studenten. Dat helpt.”

Werk is haar leven en het brengt haar rust, geen stress. „Ik hou van uitdagingen, daar krijg ik energie van. Ik krijg stress van mensen, veel meer dan van wetenschap. Ik ben moeder, oma, ik maak me altijd zorgen om mijn familie en vrienden, en om wat er gebeurt met ons land, met de politieke situatie.”

Arnold zat enkele jaren dicht op het vuur. Ze was onder president Joe Biden co-voorzitter van de *President’s Council of Advisors on Science and Technology*, de directe wetenschappelijke adviseurs van de Amerikaanse president. Bij haar aanstelling in 2021 zei ze de rol van wetenschap bij het maken van beleid te willen terugbrengen, en het vertrouwen van het Amerikaanse volk in wetenschap te willen herstellen. Wat is daarvan over tijdens de tweede termijn van Donald

LEES VERDER OP PAGINA 11

Advertentie

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

Limousin, schitterend uitzicht, sterrenhemel, vlakbij stadje
www.baanwachtershuis.nl

Kastelen en landhuizen
www.kasteelovernachtingen.nl
Romantiek sinds 2005

www.BIJZONDEREZAKEN.nl

Portugal

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

Italië

Te huur: vrijstaand huis in Italië, Lucca. **www.casa-andrea.nl**
06 23434311

Spanje

8 daagse Spaanse Paradores Wereld Erfgoed v.a. € 595 p.p.
Toledo-Madrid-Segovia-Avila- Salamanca
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Ierland

Amerika

Canada

Binnenland

Gelderland

Familieweekend ? Achterhoek tot 15 pers. Kunstzinnige sfeer.
www.rietberghe.nl

Wilt u adverteren?
Geef online op via
www.ZADKINEMEDIA.nl

Consumenten

Duurzaam vergroenen

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

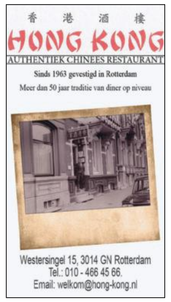
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempt. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL! Ga naar:
WWW.ZADKINEMEDIA.NL

Restaurant

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.
Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OUDGOUDPRIJS.NL

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!
Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)
WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING
Ook u kunt weer verliefd worden!
mens&relatie
www.mens-en-relatie.nl
BEL 088 - 022 19 00

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH
VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Match Hunters
Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?
Ensemble bemiddelt met verve kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - www.ensemble-relatie.nl

Relatiebureau
Geef de liefde weer een kans!
Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.hetrelatiebureau.nl of 085 – 0765 365

Vrouw zoekt Man

een nieuwe liefde
Te leuk om alleen op de bank te zitten
Dat vind deze vrouw van zichzelf, en het klopt. Geboren in **1957**, woont in het Oosten, **weduwe** sinds 2021, staat stevig in het leven, is **aanrakerig**, heeft stijl en **flair**, geen exotische bucketlist, weet wat **belangrijk** is en handelt daarnaar.
Wil man met **harmonie** behoefte, met lichtheid, en minstens één mooi overhemd en **jasje** in de kast. Je beweegt mee met het leven, maar wil weer **samen** genieten.
Het volledige profiel lezen? **www.eennieuweliefde.nl**

Dating

Stoute vlinders?
secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Ga naar
ZADKINEMEDIA.NL

ZADKINE MEDIA
www.zadkinemedia.nl

Adverteren? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr.

Frances Arnold krijgt in 2018 de **Nobelprijs voor Scheikunde** uitgereikt van koning Carl XVI Gustaf van Zweden. FOTO PONTUS LUNDAHL/EPA

Arnold voorafgaand aan een bijeenkomst met president **Joe Biden**, in 2022. FOTO GETTY IMAGES

> Jonge wetenschappers maken zich grote zorgen. Velen vertrekken naar Europa

VERVOLG VAN PAGINA 9

Trump? „Ik ben teleurgesteld in hoe het huidige Witte Huis naar wetenschap kijkt. Mijn opvolger is een investeerder, geen wetenschapper. Hij is bezig met AI en cryptovaluta. De hele raad die net vorige maand is aangesteld bestaat uit mensen uit de technologiesector. Mark Zuckerberg van Meta, Sergey Brin van Google, allemaal hele slimme mensen, maar het dekt niet de breedte van de wetenschap. Wij hadden klimaatwetenschappers, gezondheidszorgexperts, mensen uit de industrie, uit de scheikunde, allemaal expertise die je in een moderne samenleving nodig hebt in die raad."

Ze ziet met lede ogen aan hoe het wetenschappelijke klimaat in de VS achteruit kachelt. De president wil graag meer bezuinigen en dat heeft invloed op subsidies. „Dat is voor mij niet zo erg, wat gaan ze doen? Mijn fondsen afnemen? Ga ik met pensioen, prima. Maar jonge wetenschappers maken zich grote zorgen. Velen vertrekken naar Europa, naar China, naar andere plekken die ze een paar jaar geleden niet zouden hebben overwogen. Daar zijn ze er blij mee, want het zijn de besten van de besten. Maar onze universiteiten, *my goodness*... hun open beleid, de wetenschappelijke uitwisseling, de internationale samenwerkingen, dat wordt allemaal ontmanteld. Ons kroonjuweel. Ze doden de gans die de gouden eieren legt."

Zeker in het conservatieve deel van Amerika zijn er mensen die haar werk te veel vinden lijken op spelen met de schepping. „Ik wijs dan op de enzymen in wasmiddelen, die zijn allemaal gemaakt met gerichte evolutie. En ik leg uit dat we de hele tijd evolutie richting geven. Je kiest immers met wie je kinderen wil, je kiest antibacteriële zeep, en je hebt liever die Franse bulldog dan een wolf in huis."

Het werk van God, zeggen sommigen dan. „Maar dat is het niet. Of ik bedoel, dat hebben we altijd gedaan. We zetten al duizenden jaren de natuur naar onze hand. Een bulldog zou in de natuur worden opgegeten, dat klopt biologisch niet, maar ze vervullen voor ons een rol. En dat kun je ook op moleculair niveau doen om enzymen te krijgen die in de natuur niet bestaan, maar erg nuttig zijn voor mensen. Ik maak de Franse bulldogs van de enzymenwereld."

Met enzymen gaat het veel sneller, maar het zijn geen zich vermenigvuldigende organismen, zegt Arnold. Je stopt ze in een zak en gebruikt ze als chemicaliën. „Bierbrouwen levert iets op waar we behoorlijk van genieten, toch? Ook een chemisch proces. Stel je voor dat we nog veel meer zouden kunnen maken op die manier, veilig en schoon." Ze wijst naar de vliegtuigen buiten. „Wat als we duurzame vliegtuigbrandstof uit koolstofdioxide en zonlicht konden maken, op dezelfde manier waarop je bier brouwt?"

Dat wil niet zeggen dat álles kan volgens Arnold. Zelf heeft ze ook weleens een ethische grens getrokken. „We kregen de kans om directe evolutie bij virussen te proberen. Wetenschappelijk heel erg interessant, maar daar hebben we nee op gezegd. Je weet gewoon niet wat de consequenties zijn. Misschien kun je de besmettelijkheid aanpassen, maar misschien heeft dat weer effect op de schadelijkheid. Misschien wordt het virus onschadelijk, misschien wel veel dodelijker. Soms weet je dat gewoon niet."

Directe evolutie is voor een deel gokken op welke eigenschappen je precies aanpast, legt ze uit. „Stel je voor dat je een heel snel racepaard wil laten evolueren, maar tegelijkertijd wordt het, weet ik veel, een snel maar ook heel dom racepaard. Of eentje die al na vier jaar doodgaat. Je weet niet altijd wat het laten evolueren van de ene eigenschap voor invloed heeft op de andere. Bacteriën en virussen zijn veel leuker, en functioneel. Die groeien en ontsnappen en daar heb je niet altijd controle op. Enzymen zijn daarentegen geen complete organismen, we kunnen goed meten en bepalen welke eigenschappen we willen beïnvloeden."

Bijna zeventig, maar er is nog genoeg te doen voor Arnold. Met behulp van AI denkt ze dat in de komende vijf à tien jaar technieken worden ontwikkeld om heel makkelijk geneesmiddelen te maken. „In plaats van hopen dat ik in de natuur een nieuw startpunt kan vinden, kan ik het met AI in het lab creëren en laten evolueren. Mijn doel is om nog tijdens mijn wetenschappelijke loopbaan te bewijzen dat we alle chemie in dna kunnen coderen."

Ze denkt dat het rijden op koolstofdioxide in plaats van olie eraankomt, en geurstoffen die lijken op die van insecten om gewassen te beschermen tegen andere insecten in plaats van pesticiden. Allemaal ontwikkelingen die zich versnellen dankzij AI, volgens Arnold. „Ik wil op een knop drukken en elk enzym maken dat ik wil. Daar gaat het heen, heel spannend. En ik wil erbij zijn om dat mee te maken." En vindt ze het als wetenschapper niet erg dat we niet precies weten hoe AI werkt? „We weten ook niet hoe evolutie werkt!"

JONG GELEERD

Stel, er zijn verre planeten vol polariserende kevers...

Kan gepolariseerd licht een indicator zijn voor buitenaards leven? Om dat te testen, heeft Willeke Mulder daarmee eerst bewezen dat er leven is op aarde. Vanuit een luchtballon. Een satelliet is de volgende stap.

Willeke Mulder (32) wil dolgraag tekenen van buitenaards leven vinden. Dit nobele doel wil nog weleens ingezet worden bij losjes gerelateerd sterrenkundig onderzoek om een subsidie binnen te slepen, maar Mulder werkte er écht aan tijdens haar promotieonderzoek in Leiden. Dat deed ze door de polarisatie van licht onder de loep te nemen. Bevlogen legt ze uit: „Licht is een golf, en die trilling kan een bepaalde richting op staan. Als al die lichtgolven dezelfde kant op trillen, noemen we het lineair gepolariseerd. Als de hoek ook nog eens draait, noemen we het circulair gepolariseerd. Wacht, ik laat het je zien!"

Mulder pakt een zwarte 3D-bril en een opgezette kever uit haar tas. Het knalgroene schild van de scarabee is de felste kleur in het verder bescheiden kamertje van het grootste bakstenen gebouw van Nederland: de Inktpot, in Utrecht. Het gebouw doet nu dienst als het hoofdkantoor van ProRail, waar ze als dataconsultant werkt.

„De kever komt uit Mexico, de bril rechtstreeks uit de bioscoop. Kijk nu eens door het rechterglas van de bril naar het schild van de kever." Welja: door het rechterglas bekeken verdwijnt de felgroene kleur en lijkt de kever ineens pikzwart. „Het linkerglas laat alleen linksom draaiend licht door, het rechterglas precies andersom. We zien dat bijna al het licht dat de kever weerkaatst, linksom draait en dus geblokkeerd wordt door het rechterglas. Daarom verdwijnt de kleur!"

Links- of rechtsom draaien

Die sterke neiging om links- of rechtsom draaiend licht te weerkaatsen is uniek aan leven op aarde, vertelt Mulder. Dat komt omdat de moleculaire bouwstenen waaruit het leven is opgebouwd, bijvoorbeeld dna, óók een specifieke kant op draaien. Deze moleculen hebben in principe twee varianten die elkaars spiegelbeeld zijn, maar in de natuur komt slechts één variant voor. „Dat noemen we homochiraliteit. Er zijn dus geen mensen wier dna de andere kant op draait. Dat is maar goed ook, want ons lichaam is gebouwd om suikers – van nature rechtshandige moleculen – om te zetten in energie. Met een linkshandig suikermolecuul kan ons verteringsstelsel helemaal niets."

Ook chlorofyl, een molecuul dat fotosynthese mogelijk maakt in planten, kent een draaivoorkeur. Mulder haalt een plantje tevoorschijn. „Een collega heeft aan de hand van klimopbladeren heel mooi laten zien wat homochiraliteit voor ons kan betekenen in de zoektocht naar buitenaards leven. Hij plukte een blaadje af en mat gedurende twee weken de hoeveelheid weerkaatst circulair gepolariseerd licht. Naar mate het blad stierf, haar groene kleur verloor en verschrompelde, daalde het signaal. Mochten we dus licht detecteren met een voorkeur voor linksom of rechtsom, dan is dat een ijzersterke aanwijzing voor actieve biologische processen op een andere planeet."

Van luchtballon naar kleine satelliet

Om een dergelijk teken van leven te detecteren is een uiterst gevoelig meetinstrument nodig, een zogeheten spectropolarimeter. Mulder hielp bij het ontwikkelen van het instrument én probeerde het uit op de enige astronomische bron waarvan zeker is dat er leven aanwezig is: de aarde. „Vanuit het optisch lab gingen we de natuur in, met een heteluchtballon. Het bleek een ideale manier om de aarde van grote hoogte te bekijken op zoek naar circulaire polarisatie, vooral vanwege de stabiele vlucht. We slaagden erin om via gepolariseerd licht bewijs te vinden voor leven op aarde!" Ze lacht. „We ondervonden wel dat het opstijgen en landen aardig spannend is met een kostbaar, kwetsbaar instrument aan boord. Bij het landen tuimelde mijn collega omver terwijl hij de spectropolarimeter beschermde."

Met de vergaarde data ontwikkelt Mulders onderzoeksgroep een natuurkundig model, waarmee te voorspellen is hoe een buitenaards 'teken van leven' – in de vorm van gepolariseerd licht – eruit zou moeten zien. „Ik moet er wel bij zeggen: op de afstand van een exoplaneet is het signaal waarschijnlijk heel subtiel, zelfs al wemelt het op de planeet van de polariserende kevers. De volgende stap is afschatten hóé subtiel, door steeds de aarde van wat verder weg te bekijken. Dan gaan we van een luchtballon naar een kleine satelliet in een baan om de aarde, en uiteindelijk naar de maan."

Tijdens Mulders PhD maakte ze zelfs een spectropolarimeter ruimteklaar, tot ze bij het testen een mankement in het instrument ontdekte: „Een optisch element gedroeg zich niet zoals we dachten, wat leidde tot valse detecties. Jammer genoeg wist ik te laat wat er precies aan de hand was, maar er wordt gestaag aan gewerkt door mijn oud-collega's in Leiden. Liever op aarde corrigeren en wat vertraging, dan onbruikbare data vanuit de ruimte opgestuurd krijgen!"

Volgens Mulder is de maan de ideale manier om onderzoek naar gepolariseerd licht op de kaart te zetten. „Om geld voor dit soort onderzoek bij elkaar te krijgen, moet je mensen te laten zien: we kunnen met gepolariseerd licht op afstand leven detecteren. Zelfs in de sterrenkunde is polarisatie geen groot onderwerp, terwijl we er zo veel van kunnen leren. Gelukkig komen er langzaamaan plannen om toekomstige telescopen uit te rusten met polarisatiefilters, zoals de aankomende Nancy Grace Roman-ruimtetelescoop."

Enthousiasme overdragen

Wetenschap bedrijven alleen is niet genoeg, vindt Mulder. „Je moet je publiek vertellen waar je mee bezig bent, het enthousiasme overdragen." In haar proefschrift staan verschillende insignes geïnspireerd door haar onderzoek: atmosferische lagen, links- en rechtshandige moleculen, en de felgroene kevers sieren de pagina. „Dat heb ik gedurende mijn PhD altijd gedaan, het tekenen. En op YouTube heb ik wat uitlegfilmpjes over sterrenkunde staan."

Zelf gaat ze buiten de wetenschap verder, nu als dataconsultant bij ProRail. Toch heeft haar PhD haar perspectief op werk gevormd. „Als je zo veel onderzoek doet naar leven op aarde, krijg je ontzettend veel begrip voor hoe zeldzaam we zijn in het universum. Ik wilde echt een baan met maatschappelijk nut. Ik hoop dat ik op mijn manier dus door data te analyseren én daarover te communiceren – mijn steentje kan bijdragen aan de verduurzaming van verkeer in Nederland."

Haar enthousiasme over polarisatie van licht is echter niet verdwenen. „Dat blijft gewoon echt mijn passie, dat is wat ik leuk vind. Wanneer iemand mijn onderzoek in Leiden voortzet, zou ik het ook super vinden om daaraan mee te werken, al is het in mijn vrije tijd. Samen met andere oud-polarisatieonderzoekers volg ik het vakgebied nog actief. En mijn ervaring met het verwerken van beelddata komt continu van pas bij mijn werk, waar ik help computermodellen te optimaliseren die defecten in treinrails opsporen."

Zou een polarisatiecamera daarbij kunnen helpen? „Ik heb hier dus echt over na zitten denken! Van een glad spoor verwachten we namelijk dat het heel goed lineair gepolariseerd licht weerkaatst. Sommige chemische schade aan het spoor is heel moeilijk met het oog of een camera te zien, maar wie weet dat de chemicaliën voor een andere polarisatie van het licht zorgen. Een polarimeter zou misschien nog kunnen werken ook."

Berend Nieuwhof

FOTO'S DIEUWERTJE BRAVENBOER

WIE IS **WILLEKE MULDER?**

- ***Geboren***
  In Hengelo, in 1993.
- ***Hobby's?***
  Parachutespringen, tekenen, bakken. „Ik geef me elk jaar op voor *Heel Holland Bakt*. Deze keer ben ik verzocht een videoauditie op te sturen, dat heb ik dit weekend gedaan. Ik heb *lamingtons* gemaakt, Australische spongecakejes!"
- ***Wie inspireerde je PhD?***
  „Mijn tweelingzus Liesbeth. Tijdens haar PhD in de technische natuurkunde kreeg ik het van dichtbij mee, wat mij aanzette om ook te promoveren."

Advertentie

nrc webwinkel ›

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/grasmaaien

OVER DE HORIZON

PETER KUIPERS MUNNEKE

FOTO MERIJN DOOMERNIK

Met Artemis neemt NASA steeds meer afstand van de aarde

COLUMN

Ik las laatst de prachtige roman *In orbit*, over zes astronauten in het International Space Station. Auteur Samantha Harvey beschrijft daarin hun gedachten als ze uit het raam naar onze aarde kijken:

„Het ding dat, bij gebrek aan alternatief, zo onmiskenbaar hun thuis is. Een tomeloos oord, een fel flonkerend hangend juweel. Kunnen de mensen geen vrede sluiten met elkaar? Met de aarde? Het is geen vriendelijke vraag, maar een wrokkige eis. Kunnen we niet ophouden dit ene ding waar ons leven van afhangt te tiranniseren, te plunderen, te verniele n en te verspillen?”

Astronauten hebben het na hun ruimtereis bijna altijd over de kwetsbaarheid van onze planeet. Het unieke perspectief dat zij vanuit de ruimte op de aarde hebben gehad, het *overview effect*, doet ze beseffen dat er maar één planeet is en dat we daar maar beter heel zuinig mee om kunnen gaan. Ruimteschip Aarde, zo noemt André Kuipers het. Er is geen planeet B, op kartonnen bordjes tijdens klimaatdemonstraties. Wij op planeet A, en al het leven om ons heen, worden beschermd tegen dodelijke ruimtestraling door een flinterdun laagje lucht. Als je op de Dam in Amsterdam staat ben je dichter bij de ruimte dan bij het Planetarium Eise Eisinga in Franeker. Reden genoeg om zuinig op de lucht te zijn.

Ruim een week hebben we genoten van ieder detail van de Artemisvlucht, vier NASA-astronauten die om de maan vlogen en op aarde terugkeerden. We zagen hoe de astronauten sliepen zonder zwaartekracht, een kunstmatige zonsverduistering, de *splashdown* van de Orioncapsule in de Grote Oceaan voor de kust van Californië. Als je wordt overweldigd door zo veel interessante verhalen, door zo veel fascinerends dat de wetenschap heeft voortgebracht, dan heb je niet zo snel door wat er niét wordt gezegd.

Maar gezwegen werd er. Over de kwetsbaarheid van de aarde viel de afgelopen weken geen woord. Of hooguit met heel veel meel in de mond. Astronaut Reid Wiseman: „Het is iets bijzonders om mens te zijn, en het is iets bijzonders om op planeet aarde te leven.” Wel ging het, heel voorzichtig balancerend, over de precaire internationale politieke situatie: „De aarde leek gewoon een reddingsbootje”, volgens astronaut Christina Koch, „ongestoord zwevend in het universum. Ik weet nog niet wat deze reis mij allemaal gebracht heeft, maar één ding weet ik nu wel. Planeet aarde, jullie zijn een team.”

Jammer genoeg lijkt het voorlopig niet NASA dat zich kan bekommeren om ons, de bemanning van ruimteschip aarde. Ook daarover een stilzwijgen. Nog tijdens de Artemisvlucht stuurde Donald Trump haast onzichtbaar een voorstel naar het congres om de financiering van NASA met een kwart terug te brengen, waarvan een bezuiniging van bijna 50 procent op wetenschappelijke programma’s.

NASA heeft altijd twee belangrijke onderzoekslijnen gehad: ruimteverkenning en aardobservatie. Hoewel we NASA vooral kennen van het eerste, hebben de aardobservatiesatellieten en het bijbehorende onderzoek ons de afgelopen decennia ontzettend veel geleerd over het klimaat op onze eigen planeet. Wat NASA aan klimaatonderzoek doet is invloedrijk en onmisbaar, ook als stem van de wetenschap naar de politiek. Al in de jaren 80 getuigde James Hansen, toenmalig directeur van het NASA-instituut dat klimaatonderzoek doet, voor de Amerikaanse Senaat dat menselijk handelen binnen enkele decennia merkbare en ingrijpende gevolgen zou krijgen voor het klimaat. De klimaatstem van NASA werd ook na James Hansen luid vertolkt, door bijvoorbeeld Gavin Schmidt en Kate Marvel.

Wat NASA aan klimaatonderzoek doet is invloedrijk en onmisbaar, ook als stem van de wetenschap naar de politiek

Maar Kate Marvel, gezichtsbepalend klimaatwetenschapper in de VS en daarbuiten, is deze maand zelf vertrokken bij NASA. Ze schrijft in haar ontslagbrief dat ze weliswaar had verwacht dat ze zou worden aangevallen op haar onderzoeksresultaten, maar niet dat de wetenschap zélf zou worden bedreigd. Ze vertrekt omdat ze niet meer kan zeggen wat ze wil. Dat wordt haar door de regering onmogelijk gemaakt. De huur van het pand waarin het NASA-klimaatonderzoek decennia gevestigd was is vorig jaar opgezegd. Sindsdien werkt iedereen thuis, de ziel uit de hele organisatie is weg. Datasets worden offline gehaald, al bijna 10.000 contracten niet verlengd.

Het zijn moeilijke tijden voor de wetenschap in de VS. Toch is er soms hoop. Vorig jaar werd een vergelijkbaar voorstel voor ingrijpende bezuinigingen op NASA-onderzoek door Democraten én Republikeinen grotendeels verworpen. Het belang van NASA kan de partijen overstijgen. We hebben immers maar één aarde. Laten we hopen dat NASA zijn blik op de aarde kan hervinden, zoals ook de Artemis-missie succesvol op aarde terugkeerde.

De vertaling van de romanpassage is van Kitty Pouwels.

Peter Kuipers Munneke is glacioloog bij de Universiteit Utrecht en weerman bij de NOS

ALLEDAAGSE WETENSCHAP

Karel Knip stuit in de alledaagse werkelijkheid op raadsels en onbegrijpelijke verschijnselen.

Deze week:
Zelf bonen koken is tijdrovend. Maar rode linzen, die oranje zijn, zijn heel snel gaar.

Miraculeus snelle peulvruchtengaring

Spliterwten zijn erwten zonder zaadhuid. FOTO GETTY IMAGES

Zijn peultjes ook peulvruchten? En de spliterwt, is dat een speciaal ras of een industrieel product? Waarom zijn er geen splitbonen? Gelden pinda’s als noten of zijn het een soort vettige boontjes? Wat doen taugé en tahoe met El Niño en de oceaanstromen?

Het advies van de lui van de schijf van vijf om meer peulvruchten te eten zonder tegelijk de planeet in het nauw te drijven heeft het leven niet eenvoudiger gemaakt. Hoe weten we dat we de juiste peulvruchten eten? En wanneer is het genoeg? Als de darmgassen ons de oren uit komen? Het Voedingscentrum, beducht om voor betuttelend door te gaan, doet er vaag over, de grote lijn is: lekker gezond eten zonder de planeet het nakijken te geven.

Hoe ver van ons vandaan de peulgewassen mogen groeien waar wij de vruchten van gaan opeten, daar zegt het centrum niets over. Mogen ze met het vliegtuig mee of moeten ze over zee? En wordt de Internationale Geopolitiek ook betrokken bij de afwegingen? Dat wil je weten als je pinda’s uit Israël koopt.

Het staat wel vast dat de meeste mensen hun bonen, peulen en erwten uit de blikken en potten van de conservenindustrie halen. Je zag het aan de instructies voor het noodpakket en je ziet het in de supermarkt. Er is ook niet heel veel op tegen, koken moet je de bonen toch en de industrie kan dat efficiënt, maar de industrie komt ook altijd gelijk met *additieven* aanzetten en niet alleen mespuntjes kalium- en calciumchloride of calciumdinatrium-EDTA maar ook steevast met zout en suiker. Die voeg je liever zelf toe.

Er komt bij dat er nogal wat energie gaat zitten in transport en fabricage van blik en glas. *Life cycle*-analyses, van het soort dat ooit de wegwerpluier en het melkpak afwees, houden vol dat het beter is voor planeet etc. om je bonen zelf te koken. Maar leuk is anders. De bereiding van een bonenschotel uit droge bonen vreet behalve energie ook tijd, zeker als je de bonen al lang in huis had. De garingstijd van bonen neemt toe met hun veroudering en kan, als het weken erbij in schoot, makkelijk oplopen tot meer dan twee uur.

Trage garing wordt al in de negentiende eeuw genoemd, zie het Delpher-archief, en al heel vroeg is ontdekt hoe het euvel is te verhelpen: door een schepje zuiveringszout aan het kookwater toe te voegen. Zuiveringszout heet tegenwoordig bakpoeder, nee: baksoda. Het is natriumbicarbonaat ($NaHCO_3$), een tamelijk onschuldig wit poeder dat de pH van het water sterk verhoogt (waardoor het niet zuur maar juist alkalisch wordt) en er bovendien veel natriumionen aan toevoegt. Beide hebben een sterk effect op de structuur van de bonencelwand.

Het bicarbonaat werkt nog steeds, maar de bonen worden er een beetje glibberig van. Ze krijgen bovendien een lichte zeepsmaak en dat houdt brede toepassing tegen. Verreweg de meeste Hollandse etenswaar is wat betreft zijn pH neutraal of licht zuur en daar is de consument aan gewend geraakt. Een hoge pH wordt van de weeromstuit onsmakelijk gevonden, dat is bijvoorbeeld ook het sperma overkomen. Er is weinig aan te doen.

Onzin over rijpe bananen

Er zijn wat uitzonderingen. De doorgaans wel gewaardeerde avocado’s hebben waarachtig vruchtvlees dat licht alkalisch is, het kon afgelopen week nog met het pH-papier van de aquariumwinkel worden bevestigd. Ook zouden sommige noten alkalisch zijn. Van rijpe bananen en komkommers wordt hetzelfde beweerd, maar dat lijkt onzin. Het begrip ‘alkalisch’ leidde op internet tot chaos.

We gooien de bonen gewoon van de schijf van vijf. Wij van AW bereiden al sinds jaar en dag à la Genesis 25:29 ‘roode linzenkooksels’ uit die kleine oranje linzen die rode linzen worden genoemd. Ze zijn in zeven minuten gaar en mogen geen minuut langer op het vuur staan want dan verpappen ze. Zeven minuten is genoeg om tomaten en uien eetbaar te krijgen, met de bospeen is het kielekiele. Roer er aan het eind een rauw ei door, dan is het gerecht gelijk voldoende afgekoeld.

De miraculeus snelle garing van rode linzen is te danken aan een industriële voorbehandeling. In een dubbele procesgang werden de oorspronkelijke linzen ontdaan van hun zaadhuidjes en vervolgens in tweeën gespleten. De rode linzen zijn *splitlinzen* zoals er ook spliterwten zijn. De genoemde zaadhuidjes kennen we het best van de roodbruine vliesjes om pinda’s. De huidjes beschermen het zaad tegen schimmel maar ook tegen een voortijdige vochtopname. Ze zijn opmerkelijk waterdicht. Linzen mét zaadhuid nemen maar heel langzaam water op.

De zaadhuidjes van linzen, en trouwens ook die van pinda’s, zitten boordevol nuttige voedingsstoffen (en, dat is waar, ook wat ‘antinutriënten’) en het is dus jammer dat ze niet in het linzenkooksel terechtkomen. Waar ze wel eindigen is niet helemaal duidelijk, de één noemt veevoer, de ander een verwerking tot voedingsadditieven.

Zou het geen goed idee zijn om de zaadhuidjes, na de industriële ‘dehulling’, weer terug te stoppen tussen de splitlinzen? Dan heb je, zeg maar, een win-winsituatie. Het probleem is waarschijnlijk dat het niet lukt de huidjes goed door de linzen gemengd te houden. Er is een indrukwekkende hoeveelheid literatuur over de ergerlijke maar ook raadselachtige ontmenging (*segregation*) van granulaten als muesli en vogelvoer onder invloed van schudden. Tegen de gangbare fysische wetten in werken zware grove korrels zich vaak uit mengsels naar boven. Dus deze week de proef op de som genomen met een zak Israëlische doppinda’s. Gedopt, ontvliesd en de vliesjes weer door de kale pinda’s gemengd. De pinda’s zakten subiet door de vliesjes naar beneden.

Karel Knip

DURF TE VRAGEN

Hoeveel snot kan een mens produceren?

FOTO GETTY IMAGES

Of het nu hooikoorts is of een voorjaarsverkoudheid: de zakdoeken lopen weer vol. *Zelfs zonder verkoudheid produceert een mens al zo'n één tot twee liter snot per dag*, aldus een aantal populaire websites. Zo schrijft *Scientific American*: „Je slikt elke dag een grote ijsbak vol snot door, zelfs als je niet ziek bent." Kan je nagaan wat er gebeurt als je wél ziek bent. Maar klopt dat wel?

'Snot' is het slijm dat wordt uitgescheiden door de cellen van de slijmvliezen van de neusholte: de gewelfde holte in je schedel, recht achter je uitwendige neus. De neusslijmvliezen lijken fysiologisch gezien erg op die van de mond, longen, maag en darmen, en ook het slijm komt qua samenstelling overeen. Maar alleen in de neuscontext noemen we het snot.

Het slijm bestaat grotendeels uit water, plus wat zouten, afweercellen en eiwitten, waaronder mucines. Die maken het snot gelachtig en plakkerig, wat helpt bij de bescherming van de neusholte en het invangen van ziekteverwekkers. De hoeveelheid water bepaalt hoe dik het snot is. Als je verkouden bent, gaan je slijmklieren meer en wateriger slijm produceren, en door de ontstekingsreactie in het neusslijmvlies gaan de bloedvaatjes lekken en komt er meer bloedplasma in het snot.

Veel van de snotproductie hebben we niet in de gaten. Het meeste slijm loopt naar achteren, de keel in, en we slikken het ongemerkt door. Pas als de neus verstopt raakt door die ontstekingsreactie, waarbij de slijmvliezen opzwellen, stroomt een groter deel naar buiten. Nog steeds slikken we dan het meeste door. Maar hoevéél is het nu?

Volgens Louis Bont, hoogleraar kinderinfectiologie aan het UMC Utrecht, moeten we die hoeveelheden met een korrel zout nemen. „Het is in elk geval veel", zei hij eerder in *NRC*, „maar ik zou niet weten hoe je dat precies zou moeten meten."

Australische onderzoekers hebben een poging gedaan, in 1990. Ze besmetten proefpersonen met een verkoudheidsvirus en vroegen ze in de dagen daarna hun volle papieren zakdoeken in plastic zakjes te bewaren. Zo konden de Australiërs wegen hoeveel snot erin zat. De uitkomst varieerde nogal, maar de dagelijkse snot-opbrengst per persoon was gemiddeld zo'n 30 gram - dus circa 30 milliliter. Een half espressokopje.

Zo weinig? Hoe zit dat dan? Allereerst is het neusslijmvlies slechts één van de slijmvliezen van de luchtwegen. Neusholte, bijholten, luchtpijp en longen: allemaal produceren ze slijm, maar slechts een klein deel komt door je neus naar buiten. Verschillende bronnen lijken al die slijmvormen op één hoop te gooien. Enkele ziekenhuizen en *Scientific American* brengen de één tot twee liter per dag keurig als optelsom van al het luchtwegslijm - hoewel die laatste zichzelf vervolgens tegenspreekt, door die zin over die ijsbak vol snot.

Ook enkele wetenschappelijke artikelen melden deze totale hoeveelheid slijm. Maar de getallen zijn in alle bronnen een schatting, gebaseerd op niet nader genoemde rekenmodellen. En de bronnen praten elkaar na. Exacte metingen ontbreken - want hoe zou je dit ook kunnen meten?

Het Zweedse Karolinska-instituut houdt het voor de neus op 200 milliliter, „waar we nog niet eens een fractie van opmerken". Een theekop vol dus, die we grotendeels doorslikken. De ijsbakmetafoor kan bij dezen de prullenbak in. Laten we het houden op 'een kopje vol', zonder nader te specificeren.

Nienke Beintema

GOED BETER BEEST

Vechtjas / kea / *Nestor notabilis*

Het Nieuw-Zeelandse natuurpark Willowbank Wildlife Reserve adopteerde twaalf jaar geleden een jonge, gehandicapte kea uit het wild. Dat is een bijzonder intelligente, kleine papegaaiensoort, die met uitsterven wordt bedreigd. De vogel, die de naam Bruce kreeg, miste zijn bovensnavel.

Je zou denken, die krijgt het zwaar tussen de andere kea's in het park - negen mannetjes en drie vrouwtjes. Maar nee. Bruce ontwikkelde een nieuwe vechttechniek en groeide uit tot de alfaman van de groep. Waar de andere mannetjes een tegenstander vooral in de nek proberen te bijten, komt Bruce aanrennen of -springen, trappend met zijn poten, terwijl hij met zijn ondersnavel flinke stoten uitdeelt op rug, hoofd, vleugels en poten van een tegenstander.

Van de 36 vastgelegde gevechten die Bruce voerde, won hij ze allemaal, zo beschrijven biologen in *Current Biology*. Bruce krijgt voorrang bij voerplekken. En als enige wordt bij hem de snavel aan de binnenkant schoon gemaakt door andere mannetjes. Volgens de wetenschappers is hun publicatie de eerste beschrijving van een gehandicapt dier dat geheel op eigen kracht, via een gedragsvernieuwing, alfastatus bereikt.

De gehandicapte kea Bruce. FOTO ALEX GRABHAM

Tot nog toe hebben die andere mannetjes het vechtgedrag van Bruce niet gekopieerd. „Dat kunnen ze ook niet", laat eerste auteur Alex Grabham per e-mail weten. „Omdat bij hen de bovensnavel zich over de ondersnavel kromt."

Marcel aan de Brugh

OPHEF

Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

Onderzoekersechtpaar steelt gevaarlijke virussen

Op zaterdagavonden, 's ochtends heel vroeg of op andere gekke tijden bezochten viroloog Soledad Palameta Miller en haar partner Michael Miller het streng beveiligde virologielaboratorium op de campus van de State University of Campinas (Unicamp) in Brazilië. Op bewaard gebleven camerabeelden was te zien dat ze daar bijna nooit met lege handen vertrokken: ze droegen dozen mee naar buiten.

Op 23 maart werd de 36-jarige virologe op heterdaad betrapt bij het vernietigen van bewijsmateriaal en aangehouden. Eerder was gebleken dat er al langer virusmonsters waren verdwenen. Die constatering deed alle alarmbellen afgaan, want het ging hier om een laboratorium van veiligheidsniveau 3 (BSL-3), waar met gevaarlijke ziekteverwekkers wordt gewerkt.

De universiteit heeft „om de voortgang van het onderzoek niet te belemmeren" geen verdere mededelingen gedaan over hoe veel en wat voor soort monsters er illegaal uit het lab zijn verdwenen. Maar volgens Braziliaanse media ging het om zeker 24 verschillende soorten virussen die onder meer griep, chikungunya, zika, herpes, covid en dengue veroorzaken.

De monsters werden op verschillende plekken teruggevonden, onder meer in het laboratorium voor tropische ziekten en het laboratorium voor celbiologie binnen het Instituut voor Biologie waar ook het BSL-3-laboratorium is gevestigd. Een ander deel van het materiaal lag 300 meter verderop in de vriezers van het instituut waar Palameta Miller docent en onderzoeker was.

De Argentijnse, die in Brazilië carrière maakte als wetenschapper, had voorheen als postdoc in het BSL-3-laboratorium gewerkt. En haar partner Michael Miller, een dierenarts met de Amerikaanse nationaliteit, werkt er aan zijn promotieonderzoek. Samen hebben ze een bedrijfje dat zich toelegt op virusonderzoek.

Wat het motief was van de twee om de virussen te ontvreemden is nog niet duidelijk. Alle betrokkenen hullen zich in stilzwijgen. De Braziliaanse autoriteiten sluiten wel terroristische motieven uit, omdat het materiaal niet buiten de campus van de universiteit is geweest. In de Braziliaanse media wordt gespeculeerd dat er „een academische ruzie" aan ten grondslag heeft gelegen.

Het veiligheidsincident heeft virologen in heel Zuid-Amerika geschokt. „Uit een lab van een dergelijk bioveiligheidsniveau zou geen enkel monster zonder autorisatie mogen worden meegenomen", verklaarde de Braziliaanse viroloog Paulo Sanches van de Sao Paulo State University tegenover *Nature*.

Saillant is namelijk dat Brazilië momenteel bouwt aan het eerste BSL-4 laboratorium van het continent, dat is een laboratorium van het allerhoogste veiligheidsniveau. Dit project, Orion genaamd, ligt op enkele kilometers afstand van Unicamp en zou in 2028 de deuren openen. De plannen zijn onder meer om er het sabiavirus te onderzoeken, dat dodelijke Braziliaanse hemorragische koorts veroorzaakt. Zulke gevaarlijke virussen mogen onder geen beding het gebouw verlaten. Twijfel aan de bioveiligheid van laboratoria kan Brazilië slecht gebruiken.

Sander Voormolen

Punt.